

VISSZAEMLEKEZÉSEK.

IRTA

S R É T E R J Á N O S.

KIADTA

A' BOLDOGULT SZERZŐ ÉDES ATYJA.

B U D Á N,

A' MAGY. KIR. EGYETEM BETÜIVEL.

1842.

E L Ő S Z Ó.

Midőn felejthetlen áldott fiamnak munkáját végnélkül vérző atyai szívvel magam kénytelenítetem kiadni; keserves állapotom' némileg enyhülve érzem, ha ehhez eltűnt kedvesem némelly főbb jellemző életvonásainak rajzát csatolhatom, hogy a' jövőndő kor is láthassa, minő volt, és hogy talán példája jóra termett ifjakat, a' kik szabadelműséggel párosult honfi szeretetet rejtenek kebleikben, követésre vonzhasson. Átadom tehát itt azon rövid 's egyszerű biographiai jegyzéseket, melyeket boldogult fiamnak barátai a' gyászbeszédek kinyomása alkalmával közre bocsátottak, némelly kivált nevelési intézkedéseimet illető hozzáadásokkal. Hogy ne legyen hízogó szózavar, se pusztán magasztaló szószatócosság, de komoly az eredetihez lehető tökéletességgel járuló képe annak, a' ki egész életében semmit jobban nem gyűlölt, mint a' hiu fényt, és hogy annak még áldott pora

se bántassék megtömjénezéssel, azon atyai szeretet által, mellyel árnyéka iránt is viseltetem, gondoskodtam. És valóban annak, ki mint a' derék Székács gyarmathi gyászbeszédében igen is eltalálva mondá, hogy „saját fényében hamvadott el, 's szíve megfagyott, mivel minden „melegét azon ügynek szentelé, mellyet a' megyének „temploma visel homlokán“ *), nem szükség álfényt kölcsönözni.

*) Nógrádban a' vármegyeházon ezen felírás áll: „Nógrád a' közügyért.“

Írtam Surányban, Oct. 10dikén 1842.

Sréter János született 1806ban Január 12dikén. Jó, csak szeretett gyermekeiknek, kikben lették földi örömeiket, kiképezésökön és boldogulásokon minden erejökkel törekedő szüléi Sréter József és Gosztonyi Antonia, kimondhatlan szorgalommal nevelték a' már kisdéd korában sokat ígérő fiút. Több testvérei közt csak ő volt az a' szerencsés, kit már 1840ben elhunyt édes anyja, ez az anyai gyöngéded ápolásnak és hő szeretetnek ritka példája saját tejével táplálhata, és a' kit szerény elvonultságában tudományokat kedvelő édes atyja egész nyolcz éves koráig maga egyedül oktata. Valódi jó nevelést adni gyermekeinek, mely egyedül nyithat minden földi és menyei boldogságra utat, főczélja lévén atyai éltének, 's egyszersmind mind azon hibákat, melyek a' nevelés ügyét olly igen nehezítik, kerülni akarván, e' nehéz feladat mellett leginkább következő szempontokból indult ki a' gondolkozó atya. Először, hogy az ember boldogságának tiszta erkölcsön kell alapulni, mely főképen abban öszpontosúl, hogy az ember mindenben igaz legyen, és magát semmitől jobban ne ója, mint annak árnyékától is, a' mi nem igaz. Mert csak így lehet embert formálni. a' kinek characterére a' Felség, a' Haza és egyedek biztosan építhetnek. Mennyire felelt meg ezen atyai intézkedésnek a' valóság, a' világ ítélőszéke előtt áll: a' méltán irigylett földi boldogságát vesztett atya azzal az egy vigasztalással száll sirjába, hogy édes reményei és tervei nem hiúsultak. Másodszor, hogy mennyire csak lehet, a' tanulás mellett minden erőltetés, és elidegenítő kellemetlenség távol legyen; innen jött, hogy a' fiu mindenkor örömmel és jól tanult. Harmadszor, hogy korán és következetesen (consequenter) tanuljon gondolkozni, mire kívált a' stylusi gyakorlatok, és mathesisi feladatok megfejtése, az élet sem levén egyéb mint problémák megfejtése, vezetnek. Negyedszer, hogy a' tudományokban addig ne haladjon tovább, míg azoknak első elveit tökéletesen magáéivá nem tette. Innen következett, hogy a' legnehezebb tudományokat, mint Logica és Mathesis, melyekről egy jeles német író igen jól jegyzi meg, hogy hasonlók egy csontváz-hölgyhez, a' ki ugyan

hideg 's merevedt karjával ragadja meg a' tanulót, de biztos boldogságra vezet, olly szerencsésen és tökéletesen több jeles tanítók segítségével megtanulta, vagy inkább mint a' deák mondja, in succum et sanguinem convertit, hogy 14 éves korában Selmeczen a' philosophiából olly kitűnő vizsgálatot adhatott, minőre az odaváló oktatók 's examinátorok egész éltökben sem emlékeztek. — Hogy legyen iskolajárási tapasztalása is, atyja Pestre a' kir. egyetembe, derék előjárt adván melléje, elküldte, hol folytatván a' philosophia 3dik évi folyamát, második évben pedig a' természeti jogot és egyebeket végezvén, minden tudományokban a' legelső eminensek közé számíthatott. Tapasztalván a' mindenre figyelmező ifjú, hogy a' nyilvános iskola-járással mellett, más egyéb bajokat nem is említvén, sok idő vész el, a' honi törvényt privatim igen szerencsés előmenettel tanulta. Ezen idő alatt, sőt még ez előtt otthon tanult gitározni, zongorázni, rajzolni, festeni, tanulta a' franczia és olasz nyelvet, számos zene-darabokat költött, 's majd minden akkori ismerőseinek vannak ezen zsenge korából nekik ajánlott zongorára illesztett zeneemlékeik. Törvény - gyakorlók volt Nográdban Sréter László főszolgabírónál, hites táblai jegyző a' jeles ítélőmester Szentkirályi oldala mellett, ki már akkor egykori kitűnőségét jövendőlte 1825 évi országgyűlésen jelen volt, 's 1826dikban a' törvény-vizsgálatot kitűnően letette. Ez évben tiszteleti aljegyzővé nevezetvén ki, alig nyerte el ezen hivatalt, mindjárt egy nagy munka bízott az ismert munkásságu fiatal emberre, t. i. a' megye jegyzőkönyvéből kivonatot készített, mellyből világosan kitetszett 10 év óta a' tisztviselőknek kötelességül tett tárgyak közül, mellyek hajtattak végre vagy maradtak hátra. 1828ban másod aljegyzővé lett. 1831ben, midőn országszerte a' megyékben az 1827 évi országgyűlésből kirendelt küldöttségek munkálati ujonnan megvizsgáltattak, a' megyei tanácskozásokban élénk részt vett, 's ez által ugy szinte kül és belföldi publico-politicus munkák olvasása által olly kiterjedt tudománytón sajátjává, hogy ugyanazon idő tájban jelen munkát készíthetné, melly noha csak barátai számára, nem pedig közönség elébe volt szánva; mégis mind a' Helytartó Tanács, mind a' Cancellaria figyelmét nagy mértékben magára vonta. Ugyanazon időben az ő, Kaeskovics Károl, Huszár József, Kubinyi Ferencz és Ágoston, Fráter Pál és más lelkes hazafiak törekvései által létre jött Nógrádban az úgy nevezett Nemzeti intézet, mellynek czélja a' magyar nyelv terjesztése a' köznép között. Ezen egyesület szándéka egy magyar iskolatanítókat képző intézetet felállítani, míg azonban erre elegendő pénzösszeg gyűlne, jutalmazások által serkenteni az iskolatanítók magyar nyelv terjesztése körüli fáradozást.

sait. Ezen intézet titoknoki hivatalát 8 évig viselő szokott fáradhatatlan szorgalommal. 1832 évben második aljegyző maradt első aljegyzői czimmel. 1836ban lett első aljegyző főjegyzői czimmel. 1838ban pedig Huszár József főjegyző alispánnak nevezetvé ki, egyedüli főjegyző. Ezen idő óta előbbi foglalkodásai lényeges változást szenvedtek. Eddig a' megye dolgain kívül sok időt fordított ön személye művelésére, tökéletesen sajátjává téve a' francz, olasz, spanyol és angol nyelvet, és pedig a' két utóbbit minden nyelvmester nélkül. E' nyelveken tudott folyvást beszélni, és Sheridan, Byron, Shakespeare, Mirabeau, Cervantes, Tasso, Goldoni 's egyéb írók munkáiból sokat fordított. Hasonlóan ön fáradozása által a' portugál és svéd nyelvet annyira megtanulta, hogy ezen nyelveken írt könyveket is képes volt megérteni. Időt vón magának testvéreit az idegen nyelvekben tanítani, sőt ismerőseit is, kiknek kedvök volt, oktatását használni; évenként utazásokat tón Magyarország minden részeiben, 's alig van megye, melyben nem lett volna. Ez utazások alatt a' megyék jegyzőkönyveit szorgalmasan megtekinté, úgy minden nevezetesebb könyvtárt, 's a' hol csak valami világosságot szerezhet magának Magyarország közügyéről, minden alkalmat hévvel ragadott meg. Mint főjegyző minden eddigi foglalatosságait csaknem egészen félre tévén, egyedül megyéjének élt. 1839ben 33 éves korában azon férfival együtt, kivel együtt volt a' kir. tábla hites jegyzője, kinél csak néhány hólnappal későbbben lépett megyei szolgálatba, kivel együtt legszebb baráti egyességben 12 esztendeig viselte a' jegyzői hivatalt, Huszár Józseffel együtt lett Nógrád alispánjává, még pedig minden pártoskodástól távol, egy értelműleg, egy szívvel és lélekkel választottak el. Alig mult el a' tisztválasztás, Huszár egy hosszas emésztő láznak martaléka lón, és Sréter János alispánsága' három esztendején át csak nem egyedül viselő mind a' két alispáni hivatali terhére.

Ha tekintjük, milly szoros rend uralkodott a' törvényszékeken, hogy egy ítélet alá bocsátható per sem halasztott más időre, ha tekintjük, milly szorgalommal munkálódott a' régi insurrectionalis hátramaradások begyűjtésében, 's általában mind a' nemesi, mind hadi és házi pénztár számadásainak tisztában hozatalában: nincs ember, ki őt mint tisztviselőt, mint alispánt nem örömet nevezendi kitünőleg jelesnek. A' raboskodók sorsának javítása 's helyesebb elrendezése, gondjainak egyik legfőbbike volt; azért is a' törvényszékeken mindig a' fenytő törvényszéknél elnöklött, a' polgári pörökben foglalkodó törvényszék elnökletét másra bízván, mi eddig máskép volt. Érzette t. i. az ő meleg emberi szíve, hogy a' fenytő törvényszéknél ejtett hibákat nem

olly könnyű orvosolni, mint a' polgári pörökben fellebbevitel által. — Míg a' jegyzői hivatalt viselé, őt majdnem mindig csak az író asztalnál vagy néha néha mivelt társkörökben lehetett látni, innen azon hiedelem, mely egy ideig divatozott, hogy ő nem képes a' pórember előtt magát érthetően kifejezni. És mégis alispánságra emeltetvén, soha semmi folyamodót nem eresztett el a' nélkül, hogy ügye felől személyesen meg ne nyugtatta volna. Kinek ügyében igazságot látott, annak kérése pártolását nyilván ígéré; ellenkező esetben igyekezett őt kérése helytelenségéről meggyőzni. És innen származott az a' nagy bizodalom, melyet a' köz-nép épen úgy mint a' fellebbevalók az ő igazság szeretetében, az ő őszinteségében, az ő csavarni nem tudó egyenességében helyeztek. Az előtte folyt perekben hátráltatásról senki részéről panaszt hallani soha nem lehetett, mert ő benne minden huzás-vonás esküdt ellenségre talált. És a' pártok' szétágazó tendenciáit a' gyűlésekben milly sikerrel igyekezett egyesíteni, arról adjon bizonyosságot a' jegyzőkönyv, valljon hozatott-e alispánsága alatt csak egy végzés, melyért a' Rendeknek akár most, akár idővel pirulniok kellene, és meg nem áll-e az a' törvény és a' fejedelem előtt; míg más megyékben ezen idők alatt vajmi sok végzés hozatott és rontatott: az ő mivelt, emelkedett, önzést, hiu fényt nem ismerő lelke minden pártok felett állott, és csak a' hon jólétét választá élte czéljának. 1841dik év november havában indítvány tétetett a' közgyűlésen, adna a' megye elnöke évnegyedenként tudósítást a' megye beligazgatásáról. Sok más ezt kellemetlen tehernek nézte, és igyekezett volna minél könnyebben átesni az illy tudósításokon. Ő mit tett? nem a' legközelebbi évnegyedről adott januariusban tudósítást, hanem vissza ment egész 1828dik évig, és innen kezdé sok ivet betöltő tudósítását, kiterjeszkedvén minden ez idő szakban történt hasznos intézményekre, de egyszersmind minden divatozó visszaéléseket is kiméletlenül felfedezvén 's érintvén, mikép lehetne itt ott sikeresen javítani. Ez fáradhatlan munkaságának egyik legszebb eredménye, mely által emléket emelt magának minden megyéje javát szíven hordozó nőgrádi kebelben. Mert hogy ezen munka által sok, Nógrádot lényegesen érdeklő tárgy, mely talán örök setétségnek lett volna átadva, napvilágra jött, ki merné tagadni? A' Hirnök levelezője megemlítvén, hogy a' szerény alispán az ezen munka kinyomatását kívánó Rendek akaratjában megegyezni vonakodott, azt mondja, hogy az által olly tulajdontól fosztá meg a' közönséget, a' minőt kivüle más nem vala képes előteremteni. Martius közepe táján odahagyván író asztalát, Losoncra, a' hova hivatalosan meghíva volt, és a' hol épen akkor a' veszedelmes kanyaro dühöngött, kirándulván, ha-

zaérkezése után nem sokára halmozott foglalkozási között meggyengülve, meglepte őt is ezen eleinte legszelídebb jelekkel mutatkozott, de később reménytelenül és hirtelen, a' mint az orvosok állítják, ideglázzá változott betegség, 's megfosztá a' megyét nagy fiától mártius 27dikén. Feltékeny jó atyja esdekelve kéré: a' rút 's zordon időre nézve halaszsa utját; 's ki minden kérését tudá betölteni, ezen személyét érdeklőt nem tudá. Ő, mint a' hová tisztí kötelességei hívták, rendithetlenül ment. Midőn az orvost hívtá, így szólt neki: Már néhány napja rosszúl érzem magamat, de nem hívatám önt, mert még sok végezni 's írni válom volt, 's tudtam, hogy ágyba küld. Az irnok, kinek dictált, észrevevén, hogy rosszúl van, kéré őt: hagyna fel további erőltetéssel, ő azt gondolván, hogy az irnoknak már sok a' munka, átvevé a' tollat, 's az írást folytatá. Még azon nap, midőn tisztá lelkét vissza adá a' mindenhatónak, ágyba hozatván magának tollat 's papirost, hivatalát érdeklő néhány szót jegyze fel. Elhunyt ritka csendes nyugalommal, szerencsétlen, már negyedik felnőtt gyermekét veszített, 's az isteni végzet nehéz súlya alatt nyögő atyja jelenlétében. Mennyire voltak a' boldogultnak erényei országszerte elismérve, abból lehetett tapasztalni, hogy a' merre a' hazában a' gyászhir terjedett, mindenütt vallás és osztály különbség nélkül ritka bánatnak jeleit lehetett észrevenni, valamint a' honnak minden szerű hirlapjai egyhanguan a' hon nagy veszteségét hirdeté. Közönségesen mondják, hogy jeles tulajdonságokkal ékes egyéneknek nagy hibáik és gyengeik vannak. Tisztább lelket az övénél alig ismerhetni. Gyermekded ártatlanság, példátlan szerénység, törhetetlen szorgalom, 's bölcs takarékoság jellemzék. Ritka szünóráit művelt társaságokban vidáman szokta tölteni. Női társalgásban igen válogató volt, de lelkes nők tudják, milly tisztá éberséggel, sőt mulattató elménczkedésekkel éldelte és vidította körüket.

Egy érdemes barátja vigasztalhatatlan atyjához intézett iratában következő jegyzeteket tőn a' boldogultról:

„Társalgási modora igen szelid, józan, fiatalabb korában némileg kételkedő tapintatu, később már sokkal hajlékonyabb leve. A' lélek folytonos működése szívének soha sem engedte-e időt? vagy talán csak ideáljához nem lelt még hű tárgyat, de az ihlet magasztos geniusza őt a' mennyei kéjben sohasem részesíté. Ellenben, ha az emberiség ügyéről általánosan, vagy hazafuságról vala szó, különben szeliden halvány arezán kilobbant égi fáklyája ama' szent érzelemnek, mellyel keble árként vala előntve. Minden ember iránt oly állást tudott választani, hogy az őt büszkének nem tarthatá, de benne némi felsőséget elismerni kénytelenítetett. Barát-

ságát soha senkinek sem vadászta, és mégis számos baráti valának, kik közül soha egynek sem adott okot őt hűtlen-ségről vádolhatni, vagy hidegségről gyanakodhatni; de különös, kinek alkalmá nem volt őt tetteiből kiismerhetni, szavai után a' köznapi ember őt barátjának nem fogta tartani; mert hízeleni 's szavakkal kétszínűsködni nem tudott. Elveire nézve ő szorosán véve barátja volt honi alkotmányunknak, de olly feltétel alatt, hogy annak korával keletkezett redőit fokonyint kiegyenlíteni szükséges, 's így minden indítványt hön pártolt, melly szabadelmű főből keletkezett; ámbár nézetei fiatalabb korában némüleg az optimizmus határához közelebb vonzódtak is: folytonos tapasztalása kimértebb pályát nyert, inkább hajlott a' kivihetés valószínűségének téréhez. Hogy ő nem szószatócs, hanem a' tény barátja volt, semmivel sem bizonyítja inkább, mint tisztviselői buzgó-ságával, mellyről nagyítás nélkül lehet mondani, hogy ritka tünemény vala. Kivántál pontosságot: ő előbb készen volt minden foglalatosságával, mintsem annak véghez vihetését köztapasztalás szerint gondolhattad volna; és elhiheted, hogy ő még e' közben más valamit is tett lelki élete szomjának oltására; mert őt, ki reggel öt órakor pontosan kelt, ha valaki társalgással nem foglalta el, dologtalan időtöltésben lelni nem lehetett. Kivántál szíves készséget? vajmi ritka eset, ha valakinek kérését, ha azt talán irnokával teljesíthette volna is, ne maga vitte volna véghez. Kivántál még érdek-néklüliséget? ő már épen itt borulj le hamvaihoz, mert a' világ benne egy szentet veszte el."

Családját, atyját, testvéreit hön szereté, de ügyeikkel, bajaikkal nem igen foglalkodott. A' közügy, a' tudományok őt egészen elfoglalák. Ifjabb korában philosophicus, theologicus munkák olvasásában gyönyörködött, a' számtan is kedves időtöltést szerze neki. De esztendők multával munkálkodása mind inkább határozottabb irányt vőn, 's a' közállomány körül forgott minden törekvése. A' kereskedés valódi alapjairól, a' váltójogról, a' bankokról, a' büntető és magányjogról, a' status-bölcseségről nem csupán Magyarországot, de a' külföldet tekintve is bámulatos tudománya volt. Ő status embere volt; a' családok viszonyai őt nem érdek-lék. A' mezei gazdasággal sohasem bibelődött egy pillana-tig is, 's olly szerencsés körülményekben élt, miszerint erre nem is volt szüksége, mert gyengéden szerető atya e' részben gondoskodott érette.

Nógrád vármegye, hamvaiban is tisztelendő e' ritka fiának emlékét, eltemetésén számos tagjai által képviselteté, 's elhatározá, hogy emlékét egy külön gyászünneppel ülj meg. Ez megtörtént a' bekövetkezett ujtó szék alkalmával aprilis 25dikén, a' midőn a' rendek előbb a' megye termében össze

gyülvén, főispán úr ő exja rövid de tartalomdús és szívreható beszédében az elhunyt alispán ritka érdemeire és erényeire emlékeztette, azután pedig ugyanannak vezérlete alatt az Ágostaiak templomába költöztek, a' hol Székács József, pesti evangelicus lelkész és Zsarnay Imre táblabíró és professor urak örök emlékezetre méltó remek beszédekettartottak.

Az első szónok szép beszédében Srétert olyannak rajzolta, ki a' szent ember nevét megérdemleni törekedett, és kinek ép esze, meleg szíve, felvilágosodott lelke, forró kebele volt, érthető, millyennek kell lenni a' tisztviselőnek, hogy az anyag alá ne vonza a' szellemet, ki ember nevet érdemelni akar, érthető, hogy úgy érheti azt utól, ha képes az önzésről lemondani, mert mondá, vannak, a' kik ha lelköket képesek volnának tárgyasítani, 's ábránd-szoborba képezni, meghajolnának előtte, azért mondá tovább: nevezhetjük őt embernek a' szó legnemesebb értelmében, azért volt világító, és melegítő napja e' megyének, kitünő csillaga honának, atyjának földi menyje, tüzzétek a' napot sirjára, írjátok alá lángoló betűkkel: világított és melegített. E' két szóban meglesz írva élete, 's e' két szóba lesz téve emléke; a' késő utód fogja érezni, hogy itt derék ember hamvadott. Szívrehatóan érinti a' lelkes szónok többi között, hogy Sréter elleszen feledve mindennel a' mi halandó volt benne, de érdemei, erényei, művei e' megye életében gyümölcsözni fognak, 's az idők hosszú lánczában lesznek oly szemek, melylyeket ő fűzött az egészbe. Ne zárjátok őt a' falak közé, ásatok sírt neki, egyszerűt, millyen volt élete, hogy kik hivatalt viselendnek, zárandokolhassanak hozzá, és tanuljanak tőle a' hazát szeretni. Ne zárjátok őt a' falak' közé, melylyeket gyakran a' híuság emel, temessétek az anyaföldbe szabad ég alatt, hogy azon nép, melyet törvények szegénynek neveznek, 's mellynek ő védangyala volt, felkereshesse, 's kisírhassa háláját hamvain.

Az utóbbi szónok jeles beszédében az elhunyt méltó érdemeit színeztvén, a' megye emberének 's tisztviselőinek képét adá, hogy annak nem mutatni, hanem cselekedni kell, ne hogy olyan legyen, mint papiros pénz, mellynek csak külczifrája ér, bece se nincs. Igen eltalálva mondá tovább a' lelkes szónok, hogy a' hivatal iránti hűség, fáradhatlan munkásság és pontosság oly lelkületben lehet meg, mint ő volt, kiben teljesedett Hadrián császár állítása: hogy a' jó tisztviselőnek állva kell meghalni. — Végre a' szónok két fő erényeire emlékeztet, mellyek mint gyémánt kövek tündöklének az ő polgári pályáján; az igaz hazafiság és tiszta vallásosság, és mellyek csak az ő mivelt lelke és felvilágosodott értelme által lehettek neki tulajdonivá. Ő mondá tovább

igaz hazafi volt, mert ő királyának és hazájának válhatlan közjavát egyforma buzgósággal munkálta. Ő a' hazát mint édes anyát, ennek koronázott királyát mint édes apát szeretvén, egyformán tisztelte mind kettőt. Borzadt azoktól, kik Oresthez hasonlók, 's az atyairánti vakszeretetből megölik édes anyyokat, azért mint nép embere, tiszta lélekkel folytatta a' megyei hivatalt, de egyszersmind mint királjának hű polgára, készíté magát a' kormányi hivatalokra is, hova ő már kitűzetett volt. Ő vallásos ember volt, de az ő vallásossága nem állott felekezetességben, melly szeretet helyett gyűlölséget és szakadást szül a' polgárok között, — az ő vallása állott a' szeretetben, miszerint minden embert, mint ugyanazon Isten teremtését boldogítani kívánt.

A' Szerző előszava:

Midőn ez előtt kilencz évvel a' megyék olly nagy részvéttel fogtak a' rendszeres munkák' vizsgálásához, nekem is volt részem egyik megyei küldöttség munkálódásaiban. Megbízatra lévén ennek észrevételeit jegyzékbe venni, egész ifjui buzgósággal kívántam hivatalomban eljárni, 's azt hittem, hogy a' tárgy fontosságának csak úgy felelhetek meg, ha nem csupán a' küldöttség által megállapított észrevételeket, de tanácskozásaiban előfordult minden vitatkozást is följegyzendem. Így készítettem a' küldöttség' első üléséről egy rendes naplót, 's azt a' küldöttség' elnökének megküldöttem. Ez szorgalmamat teljes megismerésre méltatta, azonban előadván, hogy illy nagy fáradságu munkát koránsem kívánna, belátásomra hagyta tenni úgy, mint kezdettem, vagy szokás szerint csak a' tanácskozások' következményeit foglalni írásba. Talán kedvesebb lett volna nekem akkor a' tisztelt elnök által a' kezdett napló' folytatására utasítatni, — de majd magam is átláttam a' vállalat' terhesvoltát 's nehezségeit, meggondoltam mennyi gyengeségeknek mennyi következtetlenségeknek kellene kitérnie, mennyi hiúságoknak sértődni minden a' küldöttségnek károkozásoknál történt előadás személyenkénti perbeli feljegyzése által, gyanítottam az innen eredhető keletlenességeket; — 's felhagytam.

A' vizsgálódások' folytában költ észrevételek 's megyei határozatok sajtó alá bocsáttattak, — 's meg kell vallani, hogy e' kinyomatásnak legkisebb akadályok sem voltak' téve. Teljes szabadságunk volt vizsgálódásainkban, teljes szabadságunk véleményeink' nyilatkoztatása-

ban, teljes szabadságunk ezeknek közretételében. 'S mi-kép használtattak e' szép 's senki által nem korlátolt szabadságok? Szünni kezdett a' részvét élénksége, a' ki-nyomatott példányokból alig kelt el egy kettő, 's nem olvasva, nem keresve hevernek százankint a' költséges munkák a' levéltárban.

De e' megszűnése a' részvétnek épen úgy fekszik a' dolgok' természetében, mint annak hirtelen fölgerjedése. 'S nem lenne-e méltó e' nevezetes, a' 'vélemények' surlódásait 's fejlődéseit olly kitűnően mutató korszak legalább némelly töredékes emlékezetekre?

Az egyes emberek' életét rajzoló emlék-iratok nem csupán a' bennök foglalt 's gyakran igen mindennapias, közönséges történetek, de az ember' belsejében munkálódott érzemények 's gondolatok' hü előadása által is lehetnek érdekesek. Gondoltam e' szerint, hogy a' megyei tanácskozásoknál mutatkozott vélemények különféle jeleneteinek időről időre való előadása sem lehet egészen értelmetlen. A' vélemények' származása, fejlődése, változása és elenyészése a' szellemi élet különböző tüneményes szokásait képzik, mellyek az idővel járnak, 's megtörtén-te úgy lehetnek történet' tárgyai, mint a' tes-nek modgásai. Szépnek, érdekesnek látszott előttem a' vélemények történeteinek írása: 's kis körben, közvetetlen tapasztalásaim tárgyaival megtettem a' próbát. Ez volt a' rendszeres munkák vizsgálásának befejezte után egy évvel. Hü történet-író akartam lenni, rövid kivonatban adván elő az érdekesebb vélekedéseket: úgy mint

előhozattak, 's egymással vitatkozásba jöttek, 's hiszem, hogy a' történetekre nézve a' történetírói hűség' kötelességét pontosan teljesítettem. Ebben semmi nehézséget sem találtam. De a' történet-írás' körében fekszik a' történetek okainak 's a' tettek rugóinak nyomozgatása is; 's én is igyekeztem némelly dolgokat vizsgálgatások által felvilágosítani, de úgy, hogy csak lett-dolgokat, köztudomásu dolgokat állítanék az olvasó elejébe, hogy neki magának lenne módja ítéletet hozni. Azért leginkább csak a' dolgok által önkényt előadatott észrevételeket, kétségeket 's jegyzeteket hoztam elő, azokat, mellyek minden mélyebb vizsgálódás nélkül, talán a' legegyszerűbb gondolkodás mellett is szükségkép előtűnnek, magam azonban magamat minden személyes ítélet 's vélemény' kijelentésétől tartóztatni kívántam. Kevéssel nehezebbnek leltem e' feladat teljesítését: mennyire sikerült legyen az egész munkában, nem tudom.

Elkészült e' kézirat 1833-ban. Kedvem volt közre bocsátani: mert nem egészen érdektelennek tartottam: de az újonani átnézéssel 's leíratással elkéstem, közbejött más foglalatosságok figyelmemet elhúzták, 's a' dolog előttem érdekességét is elvesztette. Így volt majd 1839-ig. Ismét átalnéztem jegyzeteimet, 's ekkor már sok dolog egészen más színben mutatkozott, mint a' munka' első kidolgozásánál. Öt, hat év jött közbe. Embereket, véleményeket láttam az óta különbözőknek, 's magam nézeteit is sokban változottaknak találtam. De csudálkozhatni-e ezen? Lehet-e öt évnek elmulni úgy, hogy az embernél mint teste, véralkata, fogékonysága változik,

érzés-módja 's attól függő fogalmai ne változzanak jobbra vagy rosszabbra? Ha újra kellene ezen emlékezeteket szerkesztetni, talán sokat más színben, talán kevesbbé elfogult néző-pontból adnék elő; de bizonyosan olly hiven nem. A' történet-írás' hűségéhez, midőn kortárs által íratik, tartozik az, hogy úgy adassanak elő a' történetek, a' mint tapasztaltattak. Azon felfogásmód, a' melylyel a' történetek láttattak, adja a' történetek' színét, mellynek sajátsága szinte a' történetekhez tartozik, 's azt, ha bár most hiányosnak tetszenék is, a' történet-írási hűség' sértése nélkül nem véltem módosíthatónak.

Adom tehát jegyzeteimet úgy, mint írtam, azon néző pontból, mellyből én láttam a' történeteket akkor, midőn előttem voltak. Igaz, hogy némelly általam előadott véleményi árnyéklatok most már igen változtak: ezt az idő következtette. Akkor személyenként lehetett volna az említett véleményi felekezeteket kimutatni. Csak hét év mult el jelen ideig, de ezen hét évben sok történet foglaltatik, 's a' változott érdekek, helyezetek és szükségek a' véleményeknek is más különböztető jeleket adtak.

Még egyet kell megjegyeznem. Én csak egy megye körében tett tapasztalásaimról írtam. De talán ezek is fognak egykor adatok gyanánt szolgálhatni a' honi vélemények történeteinek ismertetésére.

Balassa-Gyarmat. Dec. 1840.

Sréter János.

E l s ő S z a k a s z .

Lorenzo.

— — Ó szégyen! Mint az uzsorásnak,
Bőven van mindened, de semmivel
Valódi céljához képest nem élsz.
Szerелем' fáradtsága hasztalan.

Magyarország törvényhatósági rendszere egyik az őskor azon szép hagyományai közül, melyek illő méltatást csak azért nem nyertek, mivel még eléggé vizsgálva, 's ismérve nem voltak. Az idő jót és roszt hagyott; midőn az elmúlt viszonyok némelly maradványaikon romlás' és avultság' képeit mutatják, ezekkel együtt a' rövidlátású kész mindent kárhozthatni, a' mi régi: mert a' származat' 's rendeltetés különbségei iránt nem vizsgálódik. Igaz, úgy, a' mint előttünk áll, nagy része alkotmányi intézeteinknek, eltávolítva az eredeti rendeltetéstől, elváltoztatva, elképtelenítve idő' és hely' viszonyai által, méltó becshez nem juthat. De válaszszuk el az idegen toldalékokat, adjuk vissza az eredeti formákat, vigyük vissza igaz rendeltetéseikre; egész tisztaságban tűnnek fel ősi szertartásaink üdvös célzatai, eldödeink' előrelátó gondoskodását 's azon józan érzést hagyván bámultatni, mely, a' hol törvény híjával volt, a' romlatlan természet' ösztöneit követte, 's gyakorlat és szokás által igyekezett magának olly rendet alkotni, minőt időbeli szükségek kívántak. Némelly felejtett jogokat kihúzott sötétségből a' szerencsés történet; megmutatta, hogy

sok tartatik avultnak, a' mi még most is igen haszonvehető; meggyőzött arról, hogy tisztább értelemben véve, 's igaz rendeltetésük szerint tekintve, belső kormányformáink az idő viszonyaival is sokkal jobban megférnek, mint közönségesen képzeltek. És valóban azon régiségekben talán még most is több életerő, több szabadságelem lappang, mint az újkor' mesterkelt theoriáiban, melyekből az úgy nevezett *constitutio*k' csalművei szerkeződtek. Mert szabadoknak kikiáltott népek, magokat szabadoknak tartván, a' legtermészetibb szabadságot, a' legfőbbet, — hogy a' természettől művelésre nyert tehetségeiket gyakorolhassák, 's szabadon tükélyesíthessék — még meg nem kapták; alkotmányos országok még most sem bírnak azon intézetekkel, melyek az alkotmányi élet kifejlésére, alkotmányi szabadságok' használtatására elkerülhetlenül szükségesek; képviselői kormányformák csak annyi valódi jogot sem engedtek, hogy a' polgárok ön házi dolgaikat szabadon elintézhethnék. Magyarország' alkotmánya magában foglalja mind azt, a' mi józan szabadsághoz tartozik, mind azon eszközeit az önkormányozásnak, melyek által tartományok, községek, egyesek ön érdekeiket magok oltalmazhatják, 's ön javokat magok előmozdíthatják. Nem annyira írott törvényen, mint inkább szokáson 's divaton alapúlnak ezen jogok: alkotva 's módosítva az idő' szükségei által még most is fenállnak, azon egész törvényszerűséggel, melyet az eredet' régisége, 's a' háborgatlan gyakorlat' hosszú ideje származtat. Hogy illy szép szabadságok' használásában csak egyik, és pedig kisebb része van a' nemzetnek, — nem az alkotmány' hibája. Ez mindennemű polgári szabadság' kifejtésére kedvező vala. Látjuk hazánk történeteiből, milly könnyen tudtak honi intézeteink oltalma alatt községek, tájak, kerületek a' kiváltságos rend kebelén kívül is teljes polgáriság' álláspontjára fölemelkedni: 's ugyanezen honi intézetekben, ezen belső igazgatás' formáiban elég eszközök vannak adva arra, hogy a' legbecsesebb szabadságok' édeléseiben az egész nép

kirekesztetlenül részesíthessék. Irigylendő valóban Magyarország, ha meggondoljuk, mennyi jót közölhetett volna a' törvényhatósági kormány egyedül ön erejével, 's mennyit, magának 's hazának hasznosat a' magánykör szabadon hagyott tehetségeinek munkáltatása által!

De az emberek közönségesen jobban érzik a' jelenlét súlyát, mint kedvezéseit, 's ezeket csak akkor látják egészen által, midőn már használhatási körükből eltűntek: teljes tehetséggel bírván helyheztetésüket jobbitani, másoknál keresnek segédelmet, és a' körülményektől várják azon könnyebbséget, melyek megszerzésére magok elégségesek. A' külvilág' kellemetlen érintései ébresztik az embert legelőször ön helyheztetése iránt komolyabb gondolkodásra, azok adják eszmélkedéseiből föltűnt képzeleinek alapszínét. Így honbelieink is többnyire csak akkor kezdtek a' hazáról gondolkodni, midőn a' hazában fenálló köz vagy magános viszonyok által magokat közvetlen érdekeikben illetve találták, 's a' kedves hon' képe csak a' súlyosan érzett honi állapotok alkalmatlanságaiban tűnt eleikbe. Körül nézték magokat, de vizsgálódó szemeik mindig csak a' szomorú tapasztalás emlékjeleire maradtak függesztve; hasonlításokat tettek más országokkal, de mivel csak a' hon' rosszabb oldalát vették tekintetbe, az összehasonlítás mindenütt más országoknak juttatott elsőséget Magyarország fölött. Voltak némelly igazságok kétségbe nem hozhatók. Mert valljon ki tagadhatta volna azt, hogy hazánkban minden szabadság mellett is a' köz miveltség távol, igen távol áll más nemzetek' előmeneteitől? Ki czáfolhatta volna meg azt, hogy itt a' vagyonbeli szorultság az adózásbeli kiváltságok mellett is sokkal nagyobb, mint más országokban hasonló kedvezések nélkül? Ki mondhatott volna ellen azon mindennapi tapasztalásoknak, hogy személy' és vagyon' bátorsága, a' társasági élet első szükségei a' lakosok nagyobb részére nézve nálunk kevésbé vannak biztosítva, mint olly országokban, melyek alkotmányi kormányformákkal nem bírnak?

E' szomorú képzeletök a' haza állapotjáról új tapasztalásokkal erősítve, mindig tovább terjedeztek, 's átvitték az ifjú nemzedékekre a' jelenléttel való elégtelenség' érzését. Mivel az önsegélyről honbelieink nem gondolkodtak, azt lehetetlennek képzék; mivel a' haza' szükségei iránt mélyebben nem vizsgálódtak, nem tudták, milyen segédszerek lennének használhatók; 's így kénytelenek voltak vágyódásaikat is határozott tárgy és állandó irány nélkül kalandoztatni. Aggódva kívánták vissza némelyek a' régi idöket, félelmesen sohajtoztak mások a' jövődőség' ígéretei után, bizonytalan reménnyel várta mindenik a' jelen helyzetek' változását.

Ezen időpontban jelent meg amaz érdekes munka a' „Hitel“. A' Nógrádba került első példányok azonnal az egész művelt közönség figyelmét e' könyvre vonzották. A' kik először kezdték olvasni, nem tartózkodhattak vissza az általok föllelt érdekes tárgyak közlésétől: mutogatták ismerőseiknek, dicsekedtek barátjaik előtt, örültek, hogy a' könyv' becsét a' pusztá czimből eltalálták. A' meglepő lelemény majd mindent mozgásba hozott. Irigykedve kapdostak a' könyv után azok, kiknek meg nem volt: mindenik akarta olvasni. Kézről kézre jártak a' néhány példányok. Kevésnek völt türelme várakozni, míg más végig olvasta, vagy több példányok hozatattak volna. Kisebb 's nagyobb társaságokban, magános 's nyilvános helyeken, valahol csak többen együtt lehettek, a' „Hitel“ olvastatott, 's a' ki így sem tudott hozzájutni, elmondatta mások által a' „Hitel“ nevezetesebb részleteit. Nógrádban ekkor minden érdekes beszélgetés' tárgya, minden politikai szóváltás' czélkereke folyvást a' „Hitel“ volt. Előhozattak egyes helyei, magasztaltattak egyes állítmányai — mindenik örült, ha ezekben valamit ön gondolkodásával megegyezöt, mutathatott.

Széchenyi könyve mindjárt megjelenésekor terjedt tapssal fogadtatott. A' nemzet' felvilágosodottabb része az idő kívánatait lelte benne előadva, a' közép rend a' nagy urak' kedvencezett gyengéit látta fejtegetve, a'

nemzetiség-kedvellő ön legbuzgóbb ohajtásait találta ki-elégítve. E' külön tekintetekon kívül pedig tetszővé 's kedvessé tette a' „Hitelt“ az, hogy a' mit sokan éreztek, de ki nem mondottak, ott nyilván kijelentve, az egész haza' elejébe terjesztve volt. Mert sok dolgonál észrevettük, láttuk, éreztük a' hibát, némellykor meghittebb baráti körben, szívünk szabad ömledézései között emlegettük is, de nyilvános fejtegetésre még sem bocsátottuk: vagy azért, mivel a' haza' jelen helyezeteit nyílt-szívű nyilatkozások' használására idétleneknek tartottuk, vagy mivel a' lélek' nemesebb gerjedelmeit visszatartóztató hamis illendőség' bilincsei nem engedék, hogy illy tárgyak' nyilvános vitatására vágyódtunk volna. Újak nem voltak Széchenyinek legnevezetesebb állítmányai: tudta azokat minden mivelt honbeli, minden politikus, ha csak kevéssé volt ismerős a' világ történeteivel 's más országok' alkotmányi fejlődéseivel; de magyar nyelven, magyar nemestől írva, magyarországi sajtó által nyomtatva látni — ez valóban ritkaság — újság volt.

Sokaknak talán a' könyvben foglalt elvek nem lettek volna egészen kedvök szerint, még is tetszetek azon merész állítmányok, mellyek a' közönséges tekintetekon való fölemelkedést 's független gondolkodást mutatták. Egyenesség 's a' meggyőződés bátor nyilatkoztatása, a' közönséges életben majd mindig az önönség' érdekeivel ellenkezőn ritkán tűnik elő, 's azért olly mély hatásu az emberi érzésre, mint minden az, a' mi nagy, és nemes: bámulatra 's tiszteletre ragadja még az ellenséget is.

Azok, kik jobbravágyó törekvéseiket sikeretlenül látták elenyészni, 's legszebb föltételeik valószínűségében többé nem bíztak, mintegy örömet 's megnyugtatót lettek Széchenyi által a' hazai jólét' akadályai iránt előadott keserű igazságokban. Midőn az ember kedvelt képzeleinek kivitelétől a' rajta győzékeny akadályok miatt kénytelenítve eláll, kárhóztató 's neheztelő indulatjainak szabad ömledézései által igyekszik tehetetlensége érzését elnyomni: ez neki kártalanításul, vigasztalásul szolgál.

Megsértve képzelvén magát a' fenálló 's az ő szándékaira ellenséges befolyást gyakorolt helyezetek által, ellenek való zúgolódással mintegy ovakodva akarja igazait fentartani, 's ezen vágyódása akkor van leginkább kielégítve, midőn panaszai másoknál viszhangra találnak.

Eddigi tapasztalások nem igen engedték Magyarországhban valamelly könyv' befolyását sejtetni. Széchenyi munkájának épen megjelenésekor fenállott hazai körülmények adták a' köz vélemény' felvilágosítására nézve azon rendkívüli nagy hatást, melly a' nyilvános és magános élet körében honbelieink közt egyaránt mutatkozott. Ez előtt politikai nézeteink csaknem egyedül a' földtulajdon' érdekeire vóltak alapítva. Ha valamelly szokás vagy intézet miatt szemrehányást kaptunk, a' kormány' tetteiben kerestünk mentséget, 's a' kereskedési szorongatásokatadtuk okúl, gyakran ott, hol a' szemrehányt hibákkal legkisebb összeköttetést sem lehetett kigondolni. Olvastuk ugyan, vagy legalább hallottuk a' köz jó' előmozdítására külföldön tett munkálatokat, csudáltuk a' míveltség' és szorgalom' minden részű haladásait, 's tiszta érzéssel örvendeztünk az emberiség javára célzó törekvéseken: — de a' hasznos példákat követni, könnyen eszközölhető javításokat magunk helyezeteire alkalmaztatni — nem tetszett. Talán a' hosszas előkészületek' félelme tartóztatott vissza, mellyek többszöri tapasztalás szerint minden változásra szükségesek vóltak; talán azon síri nyugalom, mellyet az elavúlt intézetek terjesztettek el magok körül, sokkal kényelmesebb volt, semhogy kétkedések vagy heves vitatások által akartuk vólna háborgatni; — de akár mint volt, arról, hogy mit lehetne hazánkban jobban tenni, 's a' könnyen eszközölhető javítások közül mi marad sikerületlen csupán magunk hibája miatt? keveset gondolkodtunk. Egyszerre feloldá egy hatalmas csapás az ígézetet: mozgásba jöttek a' régtől fogva hevertetett erők, munkálodni kezdettek, 's politikai dolgok lettek elmélkedéseink' kedvencz - tárgyai. Az önönség' bájköreiből kiszabadúlt érzelmek nemesebb

czélokra vágyódván, mindenütt igazításokat, újításokat, változtatásokat sürgettek; az igazság' szelleme utat tört a' százados előítéleteken, 's az önérdek csaló képzelgetéseit eloszlatván, igazságosabbakká tett ítéleteinkben a' kormány, 's szigorúbbakká ön magunk iránt; a' mit néhány évvel ez előtt alig mertünk volna meghittjeink szűkebb körében csak messziről érinteni, kétségtelen igazságnak volt kikiáltva, 's már kérdés alá sem vétetethet.

Előreláthatók voltak a' köz vélemény' fejlődéseinek szükséges következtetései. Mély gyökereket hajtott az önön-ség sok honbeliek' sziveiben, 's ezek mindig jobban, meg jobban nyugtalanítván a' szüntelen eleikbe vetett köz jó, köz haszon' képzeletei által, a' sejtett veszély elhárításáról, a' „Hitel“ nézetei továbbterjedésének akadályozásáról kezdének gondolkodni. E' félelem, ezen önfentartási óvakodás' szülöttje a' „Taglalat“ — nem annyira könnyvбирálat, mint inkább az önérdekekben megtámadottak' ment-ség - és védelem - nyilatkozása. Pedig maga ezen munka hordja ön magán az általa annyira ellenzett nézetek' bélyegét. Fényes tanubizonyossága a' köz érzés' hatalmának, midőn azok, kik ellene vínak, ön elveiket takargatni, idegenek iránt hódolást mutatni kénytelenek, hogy a' közönségre hatást nyerjenek! A' liberalismus, a' kor- kívánatok' képzetei olly tekintetben állottak a' közönségnél, hogy a' ki azokkal egyenest összeütközött, figyelemre számot nem tarthatott: 's így láttuk a' nagyobb rész' kedvelt vélekedéseit kiméltetve, kívánságainak engedményeket adva azok által, kik ilyenekről két évvel előbb még csak hallani sem akartak volna.

De nem ott, hol a' kis szám a' haza dolgairól való gondoskodást mintegy kirekesztő kiváltságának tartja, 's elmetehetségeit inkább hiúságból, mint a' köz jó iránt tiszta szándékból szereti tündököltetni, — nem a' tudósok' író asztalán, nem a' nyilvános szóviták' játszó helyén volt Széchenyi könyvének rendeltetése munkálni. Az általa előadott panaszok, vádak, szemrehányások,

gondolkodásra, eszmélkedésre készítették még azokat is, kik az ő nézetei iránt ellenséges érzéssel viseltettek. De az elmetehetségek munkálati olly kevésbé függnék a' szabad akarattól, mint az érzékek által a' külvilágról vett benyomások: valamint az ember, ha szemeit felnyitja, kénytelen látni azt, a' mi szemei előtt van: úgy szinte a' midőn magát vizsgálódásra, elmélkedésre adja; kénytelen arról isméretet venni, a' mi az ész következtetései által elejébe adatik. Így vittek a' legegyszerűbb önvizsgálódások is belátásra 's fölvilágosodásra. Magános körben, barátok között vizsgáltattak a' kor' szükségai, a' haza fogyatkozásai; szabadon 's tartózkodás nélkül adatnak önvallomások elő; 's hol a' fenálló intézetek változtatása az egész hazára jót ígért, az iránt való ohajtások félelem nélkül nyilatkoztatattak ki. Az érzelme' kijelentésének szabadabb módja mindig tovább terjedezett 's más következtetéseket is húzott maga után. Köz tanácskozásokban szabadabb szellem mutatkozott. Sok állítmányai a' „Hitelnek“ adott alkalommal érdekes tanácskozások tárgyaivá lőnek, 's ha bővebben vitatott nézetei nem győztek is, de mindig olly benyomást hagytak, melly nagy következtetéseire nézve egy diadallal fölért.

Vakmerőség volna egyedül Széchenyi könyvének tulajdonítani a' köz fölvilágosodás az óta való előmeneteit hazánkban, vagy azt állítani, hogy nélküle a' közszellem nem érte volna el azon kifejlést, mellyre jelenleg fölemelve látjuk. Választópontok vannak a' nemzettek életében, mellyek egész erkölcsi állapotjuk változását következtetik. Midőn régtőlfogva tartó nyavalyák a' nemzet' belső ereinek szabad munkálását 's kifejlését soká visszatartóztatják, maga a' természet törekszik a' hibás részek' elválasztására, 's a' hiányok' orvoslására; 's ha a' különböző testrészek ezen üdvös czélok' elősegítésére elkészülve vannak: akkor a' legkisebb ok, egy észrevehetetlenül közbejött történet — melly néha figyelemre sem méltatott — elégséges a' fogva tartott erőket mozgásnak indítani, 's olly bámulatos változásokat származ-

tatni, mellyeknek következesei a' végtelen jövődőségre kiterjednek, mint ama kis súly, melly magában kevés hatású, mégis végtelen hatást gyakorol, ha a' súlyegyenben álló testek közül egyikére hajlik. Így volt hazánkkal. Ama' közönséges elégtelenség 's kedvetlenség voltak azon sínlődés' jelenségei, mellyben hazánk régtől-fogva tespedett; a' szűk gondolkodási kör által fogva tartott belső erők nyilást kerestek, hogy szabadon munkálódhassanak — egy könyv jött ki — a' haza dolgait érdeklő — csak azért nevezetes, mivel előtte más nem volt, — 's utat nyitott az elnyomott érzelmeknek, a' küllhatástól elzárt erőknél. A' nyilvános kijelentése azoknak, a' mik éreztettek, 's óhajtattak, volt az, a' mi e' csudát eszközölte. Más könyv, másféle figyelmeztetés, más külső jelenkezése a' szabad gondolkodásnak, ugyanazon pillanathan, ugyanannyit tehetett volna: de ha elő nem adódott más, mint a' „Hitel“, nemde természetesen, hogy annak segítségével kellett a' köz gondolkodásmód fordulásának eszközölni?

Minél tovább terjedtek a' „Hitel“ nézetei, annál nyilvánosabban kezdettek kítűnni az ellenkező érzelmek is. Gyűlölöi közül leghatalmasabbak voltak azok, kik a' hazafiúság' jó híret viselvén, ez által magokat felhatalmazottaknak tarták szabadon 's tartózkodás nélkül dűlni hagyni ingerült érzéseiket, 's mivel nekik a' fenálló helyzetek' állandó védelmezése szerzett dicső nevet, változások', új intézetek' kívánásában csupa hazafiutalanságot akartak láttatni. Igenis, mihelyest elterültek, 's népszerűséget nyertek az új ideák, nem lehetett többé az eddig olly nagy tiszteletben tartott vélekedésekkel tündökölni: vagy által kelle adni a' polgári érdem-koszorút az új ideák növendékeinek, vagy a' régen megszokott 's kedvelt vélekedéseket elhagyni, 's idegeneket fölvenni. Pedig milly nehéz az elválás attól, a' mihez megszoktunk, a' miben boldogságunkat találtuk! Mennyivel fájdalmasabb még az eddig magunknál tartott hatalom és tekintet' birtokából kiesni! És így köztiszteletű honfiak,

hazafiúságról híresek szórták érzékeny panaszait Széchenyi' könyve ellen, 's a' régi időkre, a' régi hazafiúság' példáira emlékeztetvén, könnyű helybenhagyást 's tetszést leltek azoknál, kik az ősi szokáshoz 's fenálló helyzetekhez állhatatos ragaszkodásban hazafiúságot képzeltek, 's ezen képzeletüket a' „Hitel“ által megtámadva látták.

Szép módja a' hazafiúságnak, 's igazi áldozattal járó, midőn egy haszonvehetetlen régi intézet' fentartását a' jelen jó' veszteségével kell megváltani!

Némellyek nem annyira a' könyvben foglalt állítmányokat, mint a' szerző által nyilatkoztatott érzelmeket tarták kárhozandóknak. Botránkoztak azon, hogy midőn a' külföld csak a' szebb oldalról mutatná, 's még gyengeségei is bálványoztatnának, a' honról csak az említetik, a' mi rossz és dísztelen, 's egyes személyeken tapasztalt, 's szándékkal keresett hibák úgy adatnak a' világ elejébe, mintha a' nemzet' lényeges sajátságaihoz tartoznának.

Egyébiránt ellenségei voltak a' „Hitelnek“ nem csak azok, kik személyes érdekeiket féltették, hanem azok is, kik tágasabb képzetű önöséget hordottak szíveikben, 's azt némelly személyes érdekek feláldozásával az egész polgári rendre átvitték, melynek tagjai voltak, ünzetleneknek akarván tartatni, mivel nem egyenesen magok', hanem egész rendük' érdekeiért szólottak. Ezek csak a' kiváltságos rendet vevék nemzetnek, 's annak érdekeiből nézik a' haza' szükségait: azért a' „Hitelt“ a' köz nép' iránt részrehajlással vádolák, azt adván elő, hogy az ott kijelentett kívánatok 's a' köz nép' részére javasolt kedvezések a' nemzet iránt tartozó, 's minden tekintetnél fentebb álló kötelességekkel semmikép sem egyezhetnek meg.

Csúdalkozhatni-e még azon, hogy a' „Hitelt“ kiváltkép gyűlölék azok, kik Széchenyi' előadásai által magokat személyesen érdekelve, vádolva, szemrehányással illetve találák? azok, kik viseletükkal oly kevéssé

járulnak a' hazafi kötelességekhez, mintha nem is tudnák, hogy haza van, vagy azt kábultak' agyában kísértő tüneménynek képzelnék? azok, kik a' hazai dolgok iránt részvétlenségük által szabad kéjű életüket eltakarva vélel, 's a' „Hitel“ állítmányai által minden gyengeségeikkel napfényre húzva, 's a' közvélemény kemény bírálgatásának alávetve lőnek? Minél kevesebb a' mentség a' vád ellen, annál nagyobb a' gyűlölség. Ezek védelmükre épen semmit sem tudtak előadni: náluk sem valami hibás gondolkodási elv nem volt, melly némikép mentségül szolgálhatott, sem valami tisztességes előítélet, melly cselekvés-módjoknak meghocsáthatóbb indító okot nyújthatott volna. Azért nekik nem maradt egyéb hátra, mint annál inkább gyűlölni a' „Hitelt“ 's vagy a' köz vélemény kívánatinak engedni, vagy gúnyolódásait stoikus részvétlenséggel szenvedni.

Mondhatja a' tudományos könyvbíráló, hogy a' „Hitelről“ írt értekezés csak töredékes munka: kétségen kívül rendszeres kidolgozás által több művészi értéket nyert volna; a' kényes érzésű politikus bátran állíthatja, hogy némelly dolgok' elmellőzése vagy eltakarása által Széchenyi a' hazának külföldiek előtt dicsőbb hírt, 's magának kevesebb ellenséget szerzett volna; bizonyosan a' hatalmas természet ekkor is elég erővel birt üdvös céljait elérni, 's a' hazában előtűnt gondolkodási változást véghez vinni, — de Széchenyi' könyve — nem. Kemény kifejezések, éles szólásmód, kiméletlen megtámadások kellettek, hogy bámulatos ritkaság, újság által magokkal ragadhassák, 's nyilvános jelenkezésre készítessék a' zárt keblekben lázongó érzelmeket. Mélyen szendergő erők csak mennydörgő szavakkal ébresztethetnek munkálódásra, tulzó illedelemség 's udvariaskodás által elpuhult emberek csak akkor értik az igazságot, ha sért, sebez: 's így személyeknek kellett érdekeltetni, önérdekeknek fenyegettetni, hogy a' „Hitel“ javaslati bővebb figyelmet gerjeszsenek, és ellenségeskedéseknek, szenvedélyes, pártos ellenségeskedéseknek

kellett támadni, hogy hazánk' lakosai a' haza dolgairól komolyan gondolkodni, az újkor' ideáit ismergetni, 's az igazságot nyomozni kényszerítődjenek. Így lett Széchenyi könyve egy fő eszköze azon vélekedési surlódásnak, melyből a' józan észnek az előítéleteken való győzedelme következett.

Második Szakasz.

Második Nemes

Jó uram,

Országos dolgokhoz nem értek én,
Tudatlan 's együgyü létemre más'
Segélyével készitem véleményem'
Fontos művét: azért tudatni nem
Merem, mit ítéljek: mert eddig is
Minden gyanításom bizonytalan
Alapra vetve, — csalt.

Mind jó, a' minek vége jó.

A' rendszeres munkák régtől fogva csálhatlan 's gyökeres orvosló-szernek tartattak minden hazánkban lelt rossz ellen, 's e' hiedelem vigasztalásul szolgált a' szükség' idejében, türhetőbbekké tette a' sors' viszontagságait. Midőn az ország valamin segíteni nem tudott, azt a' rendszeres munkákra utasította, midőn a' kormány valamelly kérdés' eldöntésébe bocsátkozni nem kívánt, azt szinte a' rendszeres munkákra utasította, 's a' köz érzés megnyugtatta lőn. Így a' jövőndő jobblét' reményei a' rendszeres munkákban lévén egyesülve, ezeknek fölvételét tevék a' jelenkor' leghuzgóbb kívánatává. Országgyűlések, törvényhatóságok időről időre sürgették azt: úgy látszott, mintha a' rendszeres munkák' fölvétele már magától is minden roszt megszüntetni fogna. Kevesen kérdezőskedtek foglalatjok iránt: becsükért érdemes és tisztelt szerkesztőik' emlékezete kezeskedett, 's az ifjabb nemzedék kis korában hallván olyaktól, kik iránt legtöbb bizodalommal viseltetett, a' rendszeres munkákat

dicsértetni, maga vakon tisztelé. Halasztás kedvesebbé 's becsesebbé teszi kívánságunk' tárgyát: azért minél több akadály gördült a' rendszeres munkák eleibe, annál bájolóbb színekkel festette ki azokat a' képzelődés, annál inkább növekedtek utánok vágyódásaink.

Kellemetlenül meglepő volt az 1825diki országgyűlés' azon nyilatkozása, hogy a' rendszeres munkák a' régi szerkezetben nem lennének használtathatók. De egyszerű bizonyításra nem áll el az ember olly könnyen kedvelt képzeleteitől: mi csuda, ha az ország rendének amaz állítása is mindjárt teljes hiedelemre nem talált? A' rendszeres munkák átdolgozásának szüksége nem volt eléggé megfejtve a' köz vélemény előtt. Mert az idő által megkívánt változások az országgyűlésen is eszközölthettek, az újabb küldöttség' munkálati csakugyan ismét az országgyűlés' megbirálása alá voltak bocsátandók, 's azért az új országos küldöttség' rendeltetésében vagy felesleges késleltetést, vagy, ha az által az országgyűlés szabad munkálódása akármi módon korlátozathatott, az alkotmányi helyzetekkel meg nem férő intézkedést kellett látni. Az új országos küldöttségek' hosszas ülései, általok czélul vett új munkák' készítése, a' küldöttségi tanácskozásoknak köz tudományra jött részletei épen' nem szolgáltak a' feltűnt aggodalmak' megszüntetésére, 's az új országos küldöttség' munkálati születésökkel hozták azon terhes gyanút, hogy az előbbieknél legszebb, legjelesebb ideáit kiküszöböltették, czélzatait elmellőzték, 's így mostani formában az országnak több kárt, mint hasznót hozandók legyenek. A' nyugtalan elme szorgosan keresgette a' régi rendszeres munkák elmellőztetésének okait, 's hol gyenge ítélete fel nem lelte, kész volt gyanakodásaival pótolni. Senki sem félt a' rendszeres munkák által következtetendő változásoktól, míg a' valóulás távol állott; a' jövődöbéli jobblét' általános segédszerének nézettettek, a' nélkül, hogy irántok valaki mélyebb vizsgálódásba bocsátkozott volna: de midőn az 1791dik esztendei országos küldöttségek' munkálati félre

tétettek, 's újak készítettek, mellyeknek törvénybe leendő iktatása mind inkább közeledett, minden legkisebb változás' képzelete rémitő formában tűnt elő, 's a' mi lehetőbb volt, félelmesebbnek is látszott' Mivel ekkép a' félt változásoknak az új rendszeres munkák által kellett eszközölni, nem tetszettek ezek a' változás' ellenségeinek; mivel a' kívánt szabadelmű képzetek az új rendszeres munkákban fel nem találtattak, nem kedveltettek ezek a' szabadelmű képzetek' baráti által: a' régi rendszeres munkákat mindenik jobbakkak képzelte.

Illy helyheztesben nem kívántatott már annyira a' rendszeres munkák' fölvétele, mint inkább az, hogy az országgyűlési vitatás előtt az ország' törvényhatóságai val közöltessenek.

Ezen közlés sokaknak buzgó óhajta szerint azt volt eszközendő, hogy a' fenálló helyezetekre az országos küldöttség által javasolt nevezetesebb 's netalán az alkotmányba ható változások csak érett megfontolás 's a' köz-vélemény' teljes megnyugtata után fogadtathassanak el. Mert sok a' külföld' példáiról vett újítás, mint a' legelő' felosztása, szóbeli pörlekedés, urjéri szabad adás-vevés magában jó lehetett, de azért Magyarországha, minthogy a' körülmények igen különbözők, nem látszott olly könnyen alkalmazhatónak: sőt az alkotmánynyal szoros kapcsolatban lévő viszonyok' megzavarása magának az alkotmánynak is veszélyt hozhatott volna. Tehát a' rendszeres munkák' közlését mintegy az ősi intézetek' hirtelen megtámadása ellen védelemül akarák használni az aristocratiai és őssalkományi érdekek' pártolói: a' liberalismus' nézeteit vevék kívánságaik' gyámolítására, midőn a' köz vélemény' kitudását, a' törvényhatóságoknak engedendő nyilvános vizsgálódást szorgalmazák.

Örömet fogtak vele kezét a' közlés' sürgetésében mind azok, kik a' régi rendszeres munkákat czélszerűbbeknek, vagy az újakat nem eléggé szabad szelleműeknek képzeltek. Mert ha egyszer a' törvényhatóságok által eszközölni vizsgálódások meg voltak engedve, ak-

kor a' régi rendszeres munkákat szinte elővenni, 's azt, a' mi benne tetszett, vagy akármit mást is figyelmeztetés alá bocsátani, különösen indítványba hozni, 's az országgyűlési követek által sürgettetni lehetett. Az, hogy a' rendszeres munkák pontról pontra vétessenek vitatás alá, 's egyes szók rostáltassanak, ekkor még alig volt eszében valakinek. De ugyan ki is jött volna illy gondolatra, midőn a' meghatározott országgyűlés' napja olly közel volt?

A' rendszeres munkák' közlése iránt való kívánságok olly vakmerőeknek látszottak magok a' honbeliek előtt, hogy azoknak teljességében nem is bíztak. Annál meglepőbb öröm volt, midőn a' kormány által a' kinyomatás és közlés iránt tett rendelkezések tudományra jöttek. Megszűnt a' bizodalmatlanság, megszűntek az aggodalmak. Mert ki félhetett volna ollyan törvényjavaslatoktól, melyeket minden egyesnek vizsgálni, czáfolni, jobbitgatni szabad volt, valósítani pedig csak a' nyilvános köz kívánság' útján lehetett? 'S a' közlés, a' szabad rostálgatás nem szolgáltak-e egyenes biztosítékul arra, hogy a' törvényhatóságok' célirányos javaslatit a' kormány sem ellenzeni? Így nyérének a' rendszeres munkák ismét kedvességet: a' „haza' újrászületése“, „a' nemzeti boldogság' örökös megerősítése“ voltak a' közdivatú szó-lásformák, melyek által a' legtúlzóbb reménységek fejeztetének ki. A' rendszeres munkák' szerkesztésében a' megyei vizsgálódások' eszközén gyakorolhatott befolyás még jobban megkedveltette azokat. Mert kinek ne tetszett volna képzelni, hogy az ő nézetei a' megyei rendek előtt országgyűlésen diadalt nyerhetnek? Kinek ne tetszett volna, ha az ő vélekedése, midőn maga a' gyűlésektől távol tartózkodott is, a' közvita' helyére feljött, 's lelki rokonok által pártoltatott? Hiúság, — az embernek olly gyakran az ábrándozások' csalképeiben mutatván boldogságot — közöttünk is, a' mit kívántunk, tette hihetőbbé, 's ön nézeteink diadalának lehetősége öröme-
ket adott, melyek közt kívánságunk eleibe jöhető

akadályokról csaknem egészen megfejtkeztiink. Úgy látszott, mintha az egész törvényhozás a' megye kezében lenne: innen az élénk részvét, heves vitatkozás a' gyűlési tanácskozásokban. Indítványok tétettek, határozatok hoztak, azon hiedelmen alapulvák, hogy a' mit a' megye elfogad, az országgyűlés szinte elfogadandó legyen, 's hogy az ország' rendei által elfogadott javaslatok valószínűsége még azon túl is akadályokat szenvedhesen, erről alig akart valaki gondolkodni.

Szép látványt mutatott Magyarország, midőn a' törvényhozás' komoly gondjai a' házi kör' csendes lakóját nyugodalmának rejtekéből kihúzván, köz tanácskozásokban részvételre kényszeríték, 's az egész ország egy nagy törvényhozási tanács-helylyé változott. Magános körben, nyilvános helyeken folytak e' törvényhozási vitatások: tárgyul vevének mindent, a' mi a' hazát, az emberiséget érdekelhetette, semmi fenálló helyzetek, jogok, kiváltságok nem húzódtak el köz vizsgálódás alól. Ama kormány, melly a' constitutio' javaslatát táborokba is elküldözté, hogy a' hon' szabadságáért az ellenséggel vinj ment bajnok a' hon' sorsának meghatározásában a' háznál maradt polgártársaival együtt részt vegyen, igen jól ismeré a' haza' dolgaiban való részvét által szült büszke önértés' hatalmas ösztönét a' hazaszeretetre; e' nagy fontosságú polgári jog, a' törvényhozásban való személyes részvét meg van adva a' magyar alkotmány által szinte a' nemzet azon részének, melly a' hazafiúság 's polgáriság legfőbb kötelességével, a' haza védelmével különösen tartozik; 's valóban soha sem lehetett a' magyar alkotmány' szép sajátságait 's a' nemzeti jogok' becsét olly igazán érezni, mint midőn az egyes polgár a' rendszeres munkák' megvizsgálására 's rólok hozandó ítéletre felhíva volt, 's az iránt, hogy micsoda törvények alkottassanak, a' fenálló helyzetek mennyiben változtassanak? szabad szavazása által az országgyűlés utasítására egyenes befolyást gyakorolhatott.

Kétségtelenül a' gyűlési tanácskozásokban való részvét a' fenálló helyezetek által csak a' nemzet' kisebb részének vala forma szerint engedve, de azért nem lehet mondani, hogy a' többi néposztályok a' megyei határozások' hozatalában minden befolyástól el lettek volna zárva. Egy törvényhatóság az egész országban kihirdette, hogy a' rendszeres munkák iránt adandó észrevételeket és javaslatokat akármelly rendű polgártól is szívesen veendi. Szép példája a' nyilvánosságnak, 's méltó, hogy a' mivel világnak tudtára jöjön! De ott is, hol hasonló hirdetések nem történtek, szíves fogadást lelt minden értelmes figyeltetés, 's akárki kívánta a' rendszeres munkákra nézve, vagy akármilyen törvényhozási tárgy iránt vélekedését előadni, szabadon tehette, — polgári helyzetének különbsége által akadályozva nem volt. A' magyar alkotmány, úgy mint a' régi szokás által lett kiformálva, az ország' dolgai iránt határozó szavazást a' kiváltságos rendeknek engedett, de azért a' többieknek sem tiltja vélekedéseik' nyilatkoztatását. Nógrádban, — 's bizonyosan más megyékben is úgy volt a' küldöttségi ülésekben, közgyűlésekben történetből megjelent külmegyebeliek, valamint megyebeliek, kik a' kiváltságos rendhez nem tartoztak ugyan, de tudományos vagy mesterségi ismereteiknél fogva köz tiszteletben tartattak, tartózkodás nélkül előadták vélekedéseiket, 's olly figyelemmel hallgattattak, mint akármellyik kiváltságos rendbeli.

Igenis, a' rendszeres munkák iránti vizsgálódások a' törvényhatóságoknál olly tágas körben, 's olly szabad móddal gyakoroltattak, hogy a' törvényhozásban egyenes részvéttel nem bíró polgári rendek' nézetei sem lehettek azokból kirekesztve. Meggyőződés nem köztanácskozási fényes vitatások, de öngondolkodás 's azon elmesurlódások által képeztetik, melyeket az élethelyezetek, 's felvilágosodás után vágyó természet-üszönök hoznak a' társasági közlődésekbe; a' nyilvános vitatás' helyén többnyire már kiformált 's megállapodott vélekedések állnak elő: maga a' nyilvános vitatkozás, lehet mondani,

többsnyire nem egyéb, mint a' már előre kifejlett vélekedések' hiteles nyilatkozása, vagy színházi játék, előre-készült szerepekkel, 's habár egy szívet-rázó fényes beszéd képes is néha a' nagy tömegre, melly gondolkodni nem szeret, 's valamelly tárgy iránt meghatározott nézettel még nem bír, benyomást gyakorolni, maga egyedül meggyőződést nem alapíthat. A' meggyőződés időt 's szabadságot kíván, hogy a' mi előadatott; vizsgálat és ítélet alá vétethessék: e' nélkül mások' vélekedésének meghódítása csak az indulatokon nyert győzelem munkája lehet, — egy pillanatnyi felbuzdítás', hirtelen meglepés' munkája, hol a' késedelmes elmének alig engedtetik idő magát körülnézni. De a' benyomás' ereje elmúlik, mihelyest a' benyomást tett okok távoznak, 's a' meggyőződés helyén üresség marad, míg az ész ön vizsgálódásinak leleményeit oda áttalhelyeztetheti. Legnagyobb befolyással bírnak a' meggyőződés' formálásában a' társaságos közlekedések, barátságos szóváltások, mivel a' részvevők értelméhez 's fogalmaikhoz lévén alkalmaztathatók, az előadott képzeteket legérthetőbben fejthetik ki, 's fölöttök az elme' kényelmes munkálgatását sem időrekeszek sem mellékes czélzatok nem hátráltatják. Ott mondjuk ki érzéseinket minden tartózkodás nélkül, tudakozódunk szabadon mások' vélekedései után, hogy magunkéban biztosabbak lehessünk, vagy azt újabban vizsgálhassuk, a' hol kétségünk van, vagy valamit nem értünk, magyarázatot, felvilágosítást kérünk, míg egészen megnyugtatta nem vagyunk. E' társasági közlekedések nincsenek — de nem is lehetnek — semmi polgári rend' különböztetései által elrekesztve: miveltség, felvilágosodás egyenlő és tartós érdekek' alkotása által erősebb kapcsolatba hozza az embereket, mint akármilyen polgári kiváltságok' rokonsága. Magyarországon szinte mint mindenhol a' miveltebb 's értelmesebb lakosoknak, bár polgári kiváltságokban különböztek is, közösülésben kellett egymással állani; hogy ne gyakorolt volna tehát a' kiváltságtalan, de mívelt nemzetosztály is befolyást a' kiváltságos rend' nézeteire

's gondolkodásmódjára? És valóban befolyása nagy volt, valamint egyes megyéknek a' rendszeres munkákra költ határozataikból látni. A' hova csak áthatott a' felvilágosodás sugára, voltak a' képviselési jogokból kizárt honbeliek érdekeinek pártolói; voltak nemes lelkek, földi érdekeik ellen harcra kelők, hogy az ész fentebb álló kivánatinak hódolhassanak; voltak megyék, melyek gondoskodásaikat inkább a' köz népnek szerzendő jogokra, mint a' kiváltságosok birtokában lévők' fentartására fordították.

A' rendszeres munkák közlését 's a' törvényhatóságok által leendő vizsgáltatását egyenlően kívánták az újítások' baráti és ellenségei: azok szaporítani 's terjeszteni, ezek ritkítani 's megszorítani akarták a' rendszeres munkákban javasolt újításokat. Illy ellenkező célzások tartós egyetértést nem eszközölhettek. A' kormány által szándékba vett újítások, változtatások nem látszottak többé veszedelmeseknek: mivel előre tudva, 's legszigorúbb fontolgatás alá bocsátva voltak; de már most a' szabad kényre hagyandó vitatások' tulzásaitól, az újságvágyók által meglepőleg közbevetendő indítványoktól kellett tartani. Azon heves buzgóság, melylyel a' napi bálványok' imádói kapkodtak a' rendszeres munkák után, jót nem hagyott sejtetni szándékaikról. Figyelmesek lőnek a' fenyegető veszélyre az ösalkotmány gondos oltalmazói, 's mivel tudták, milly messze vihet a' köz vitatások' korlátlan folyama, kicsapásai ellen az 1791-ik esztendei 67-ik törvény' szavaiban akartak gátat állítani. De mely különbözők az értelmek! Még az országos küldöttség' tagjai sem tudtak ezen törvény' magyarázásában megegyezni, mint némelly tárgyak iránt adott elkülönözött szavazatokból kitetszik. Sőt magának az országos küldöttségnek nézetei olly ellenkezők a' nevezett cikkely értelme iránt, hogy a' midőn az alispáni és szolgabírói székek' megszüntetésének ajánlását nem tartaná tiltottnak, az úrszékek' eltörlesztése iránt teendő javaslatokat hatalmán kívül valóknak állítaná. Ha az országos küldöttség' kebelében is olly nehéz volt egy tör-

vénynyel meghatározott képzeteket összekötni, mennyivel nehezebb egy egész megye' számos rendei közt, hol a' vélekedési különbségek sokkal nagyobbak 's megszébb kiterjedők?

Mégis az 'ösalkotmány' védői legtöbb bizodalommal voltak az 1791-ik esztendei 67-ik törvény iránt. Ott van ígérve az 'ösalkotmány' megerősítése; ott van egyenes óvás téve a' sarkalatos törvényeket érdekelhető javaslatok ellen: a' törvény szavainak mintegy varázserővel kellett volna az újítási gondolatokat a' szabad tanácskozássokból elűzni!

Szerették volna sokan a' köz tanácskozásokat, hogy jobban korlátoltathassanak, a' rendszeres munkákban foglalt tárgyakra olly formán szorítani, hogy új indítványok 's túlságos javaslatok ne tétethetnének: de mi legyen új képzetnek, mi csupán az országos küldöttségi javaslat módosításának tekintendő, szinte olly lehetetlen volt meghatározni, mint az 1791-ik esztendei 67-ik törvény értelmét; 's talán az 'ösalkotmány' védői voltak magok, kik az általok ajánlott korlátok' általhágásában példával előre mentek. Mert már a' rendszeres munkákban is annyi újítás, annyi a' fenálló helyzet' érdekeivel ellenkező javaslat találtatott, hogy ha a' tanácskozások folyvást a' rendszeres munkák' nyomán vitettetek, sok újítást nem lehetett elmellőzni, melly épen nem tetszett. Illy helyzetetésben a' fenálló helyzetek' baráti magok távoztak el a' rendszeres munkáktól, valahányszor azokat ön érdekeikre veszedelmeseknek képelték, 's készek voltak az országos küldöttség' javaslatit egészben részenkénti rostálgatás nélkül is félre vetni, mihelyest ön kívánságaik' teljesítésére valamelly új indítványban biztosabb módot találtak. Látván ezt mások, szinte úgy tettek; 's nem illett többé az 'ösalkotmány' oltalmazóinak azon korlátokhoz folyamodni, mellyekben magok tevének rést.

Sikeretlenek voltak a' sarkalatos törvények képzei által a' tanácskozásokra vetett korlátok, a' fenálló helyzetek' vak tisztelői magát az országos küldöttséget vá-

dolák törvényes tehetségeinek általhágásával, valahányszor annak javaslatai az alkotmány és alkotmányi jogok iránt általok fölvetett nézetekkel meg nem egyeztek: az új ideák' kedvelői, midőn látták, hogy az országos küldöttség is tett olly javaslatokat, mellyek törvényes tehetségén kívül valóknak állítottak, semmi javaslat' előadásától nem tartózkodtak többé, mentve 's oltalmazva látván magokat az országos küldöttség' példái által.

Eredetileg alig volt más ezélja a' rendszeres munkák közlésének, mint kitudni irántok a' közvéleményt. Következőleg a' törvényhatósági tanácskozásoknak is egyedül a' rendszeres munkák' megrostálására 's rólok hozandó ítéletre kellett volna irányoztatni. De csupán a' vizsgálgatás nem adott elég foglalkozást a' munkálódásra ébresztett erőknék. Az ember belsejében cselekvésre 's teremtésre készítő hatalmas vágy pusztá vizsgálgatásban nem lelven kielégítést, ön képzeatinek független kifejtését 's valósítását kívánja; midőn a' könyv-bíráló sok időt és munkát fordít valamelly könyv' megbirálására, végtére maga alkot újat. Így volt az országos küldöttséggel, melly az 1791dik esztendei rendszeres munkákat vizsgálgatta; így a' törvényhatóságokkal, mellyek az ujabb rendszeres munkák' megrostálásába bocsátkoztak. A' vizsgálgatás' pontossága, kiterjedése, szorgossága mellett tömérdek észrevételeknek kellett előfordulni; a' vizsgálók saját javaslati eleinte csak csekély módosításképp csúsztak be, azután annyira szaporodtak, hogy a' rendszeres munkákat eredeti formájokból csaknem egészen kivették. Eltűnt a' fő czél a' vizsgálók' szemei elől, 's majd minden megye saját észrevételeiből 's jegyzeteiből új munkát alkotott, — a' hol ez nem történt, nem az akarat hibázott, hanem az idő, vagy talán csak történeti körülmények okozták, hogy a' tanácskozások a' birálat' szoros korlátain túl nem mentek.

Harmadik Szakasz.

Érsek.

'S így mind ügyünk, mind-eszközink felől
Tudtok, 's kérem mindnyájtokat nemes
Barátim, nyíltan mondjátok ki, mit
Hisztek reményeinkről?

IV-ik Henrik 11-ik rész.

Nagy készülettel 's igen rendszeres munkálódással fogott Nógrád az országos küldöttség' munkáinak vizsgálásához. Mindenek előtt egy számos küldöttség neveztetett, mellynek köteleességül volt adva a' rendszeres munkákat egész kiterjedésben vizsgálni, fontolgatni 's irántok észrevételeit, 's véleményét okokkal támogatva a' közgyűlésnek előterjeszteni. A' küldöttség' nevezése legnagyobb szabadelműséggel eszközöltetett: mert valaki csak rendesen szokott gyűlésekbe járni, vagy részt venni a' köz dolgokban, vagy óhajtasát mutatta, tagjává neveztetett a' küldöttségnek. Úgy látszott, mintha a' közönség maga kívánta volna, hogy a' vizsgálódásban minél többen részesüljenek. De a' hiúság itt is helyet talált játékát űzni. A' küldöttségtől kívánt munkálódásnak teher, szolgálat gyanánt kellett volna tekintetni. Azonban mivel a' rendszeres munkák' fontosságáról fölvett képzeletek a' vizsgáló küldöttség' munkálódását is fontosnak 's díszesnek képeltették, a' küldöttség' tagjává való neveztetés — a' kinevezettnak józanabb elméjéről, élesebb ítélő tehetségeiről, terjedtebb ismereteiről fenálló közvéleményt lát-

szatván jelenteni — majd mindjárt különös vágyakodás' tárgyává lett. Kinek ne tetszett volna illy megtiszteltetés? Tartózkodóbbak 's visszavonultabbak mellőzván a' köz figyelmet, könnyen kimaradtak a' küldöttségből; némelyek pótolólag csatoltattak hozzá; de mégis voltak elegenden, kiknek irántok való figyelmetlenségért, vagy általános elmellőztetésért a' megyei elnökökre vagy barátaikra neheztelni kellett. Így volt különösen a' tisztviselőkkel, kik hivatalaikra nézve egy rangú pólczon állván, 's így magokat jogokra nézve egyenlőknek tartván, a' küldöttség tagjaivá csupán néhányoknak lett neveztetését legnehezebben vették. És e' hiúság, mint a' hivatalok vadászása mellett, itt is hasonló következtetéseket hozott. Mert azok közül, kik leginkább vágyakodtak a' kiküldetés után, midőn kívánságuk teljesült, némelyek egyszer sem jelentek meg a' küldöttségi tanácskozásokban, vagy mihelyest. komolyabb vitatások adódtak elő, azonnal elhúzódtak, bizonyosságul szolgálván arra, hogy a' köz dolgok iránt mutatott részvét nem annyira munkálódásbeli buzgóságból, mint megkülönböztetési vágyódásból származott légyen.

Mielőtt a' kinevezett küldöttség vizsgálódásait elkezdette volna, a' vizsgálódás' módjai iránt előleges tanácskozásra gyűlt össze. Ezen első ülés határozta azt, hogy a' rendszeres munkák előbb a' küldöttség' kebeléből mindenik külön osztályra rendelendő fiók megbízottságok, 's úgy az egész küldöttség által vizsgáltassanak meg, ennek véleménye a' közgyűlésnek lévén végső megítélés végett előterjesztendő. Csupa utánaozása az országos küldöttség' munkálódás - módjának! Állítólag a' vizsgálódás' könnyítését akarták eszközölni, de fontolóra nem vették az idő' akadályait, sem azt, hogy ha a' gyűlésekben részt vevők' nagy része már a' küldöttségben foglalva volt, a' közgyűlési tanácskozásoknak vagy semmi sikere, vagy pedig csak a' jobb nézetekkel ellenkező, lehetett. Megszüntetett azonban ezen aggodalom a' következtetés által: mert időből kifogyván, az egész küldött-

ség egyfűt nem tanácskozhatott, 's a' fiók küldöttségek' munkálatának egyenesen a' közgyűlés' vitatása alá kellett bocsátatni.

Szép vólt látni a' fiók küldöttségek' elrendelése alkalmával mint tolaodtak a' küldöttségi tagok egy vagy más kedveltebb tárgyhoz. Törvényben jártas bírák 's pörlekedésben alkalmas ügyvédek a' törvénykezési tárgyak' vizsgálására kínálkoztak; szép mű' 's literatura' kedvelői a' tudomány 's nevelésbeli munkának adtak elsőseget; gazdaság' 's kereskedés' barátai, kik magokat némi olvasásbeli vagy tapasztalási ismeretekkel fölkeszűlve érzék, a' kereskedési tárgyat választották: de legtöbb — több, mint befogadtathatott — a' közigazgatásbeli munka' vizsgálásában akart részes lenni. Némellyek a' régi törvények', hazai történetek' 's az országglásbeli tárgyak' terjedtebb ismereténél fogva a' közvélemény által előre oda kijelelve voltak. A' nagyobb szám csak újság vagy multság - vágyódásból tolongott a' köz-igazgatásbeli munkához: mert az ott foglalt tárgyak már eddig is a' törvényhatóságoknál olly érdekes vitatások alá kerülén, legmulattatóbb tanácskozást ígértek. De ugyan kinek is ne lett volna kedves a' nemzet' legfőbb jogairól ítéletet hozni — 's talán elhatározó ítéletet? Mínd azok, kik az országos munkák' vizsgálására sem tudományos sem tapasztalási ismeretekkel fölkeszűlve nem voltak, 's azért más tárgyú tudományosabb vitatkozásoknál talán kellemetlenebb helyheztetésben állottak volna, csupán a' közigazgatásbeli tárgyak' osztályához kívántak csatoltatni: mert, ha egyébre nem is, de az országgyűlés elrendelésének, megyei igazgatásnak, nemzet és fejdelem közötti viszonyoknak, mint mind közgyűléseken, mind magános beszélgetési körben legmindennaposabb tárgyaknak fejtegetésére magokat elegendően alkalmasoknak képzelték. Mivel azonban a' küldöttség' számát minden arányon túl szaporítani nem lehetett, sok ember' óhajta teljesen maradt, 's sokat a' felosztás' sorsa olly idegen tárgyak' körébe ve-

tett, melyek a' tanácskozásbeli buzgalmat egészen meghidegítették, 's ez szinte egyik oka, hogy a' fiók küldöttségek' munkálódásától sokan elvonultak.

Megvoltak téve az iránt a' lehető intézetek, hogy a' vizsgálódás nagyon messze ne terjedhessen. Már a' rendszeres munkák' megvizsgálása iránt költ gyűlési határozat a' törvényre hivatkozott. A' vizsgáló küldöttség' első ülésében, midőn a' fiókküldöttségek nevezettek, ismét a' törvényre tétetett figyelmeztetés. Ezen kívül a' fiókküldöttségek' elnökei is összejöttek 's az iránt, hogy a' rendszeres munkák' vizsgálása némi egyformasággal 's a' sarkalatos törvények' korlátaiban eszközölthetőség, magok közt bizonyos megállapodásra léptek. De ezen óvások mind hasztalanok vóltak.

Egészen más célból tétetett az első összejövetelkor azon indítvány, „hogy az országos munkák' ponton-„kénti vizsgálása előtt a' haza' körülményeire nézve fen-„forgó szükségek jeleltessenek ki, melyekhez, mint a' „törvényhozás' legközelebbi faladásához, mind az országos munkákról hozandó birálatot, mind a' megye' részéről teendő további javaslatokat alkalmaztatni lehessen.“

Illy előre megállapítandó fő képzetek az egyes vizsgálók nézeteinek felvilágosítására, ítéleteik' vezérlésére, 's a' köztanácskozásnak biztosabb előléptetésére szolgálhattak: egyes vélekedéseknek nem lehetett volna olly könnyen pusztá képzetek' ürességébe eltérni, sem a' küldöttségeknek munkálódásaiknál olly következetlenségekbe esni, mint melyek elvek nélküli 's össze nem függő egyes gondolatok' előadása, 's minden értelmi megegyezésen kívül folyt vitatások által származtattak. Legszembetűnőbb bizonyosságot adott erre, — de csak akkor; midőn a' tapasztalás leczkéje többé nem volt használható — a' törvényszékek' rendezése iránt fenforgott kérdés. A' vizsgáló küldöttség az alispáni és szolgabírói székek' fentartását szükségesnek ítélvén, e' véleményhez alkalmazva az országos munkában minden egyes helyeken

kivántató változások iránt javaslatokat, legnagyobb fáradozással készült javaslatokat adott, — 's fáradozásai, pontos vizsgálódásai egészen haszontalanok voltak, nagy részben figyelem alá sem jöttek. Mert a' megyei rendek a' fő kérdésre nézve már a' küldöttség' véleményitől eltérvén, az arra alapított észrevételeket 's javaslatokat sem használhatták többé; minek folytában a' rendszeres munka' nagy részét egészen újonnan megvizsgálni, 's azt, mit a' küldöttség teendő vala, magoknak a' rendeknek a' közgyűlési tanácskozásban kellett eszközölni.

Az indítvány' ellenzői azon észrevételt tették, hogy a' haza' idő- és helybeli szükségeit épen csak az országos munkák' pontonkénti vizsgálásából 's a' benne előforduló gyakorlati kérdések' fejtegetéséből lehet kivilágosítani, 's bizonyos elvek' vagy nézetek' helyes vagy helytelen voltát nem pusztá theoriai szöviták, hanem az egész rendszeres munka' következményei 's egyes esetekre való alkalmaztatások mutathatják meg. Ezen ellenvetésre az mondatott, hogy az elv mindig fentebb áll az alkalmazás' módjainál, 's meghatározott javaslatához kötvé nem lévén, ennek hiánya által meg nem czáfoltathatik.

Nevezetes többség ellenzé az előre kívánt elvek' megállapítását. Közönségesen az emberek olly dolgokkal szeretnek foglalatoskodni, mellyek a' közélettel összeköttetésben 's az ő fogalmaikhoz közeli viszonyokban lévén, elmetehetségeiknek erőtetésébe nem kerülnek, könnyű részvétet 's eléggé kiterjedt hatáskört engednek. Innen van, hogy tudományos okoskodások, mellyek a' nagyobb részt a' köz tanácskozásban majd minden befolyástól megfosztják, 's a' tudományos elmék' hatalma alá helyheztetik, többnyire ellenséges érzéssel fogadtatnak. Így völt Nógrádban. A' tanácskozók' többsége mindig irtózott elvontabb képzetektől, tudományos, fejtűrő vizsgálódásoktól, 's nyilván ezektől tartott, midőn az említett indítványt félre vetette.

A' rendszeres munkák külön ágazatainak külön küldöttségek által lett vizsgáltatása a' küldöttségi munkála-

tok' részletességét, a' legnagyobb csekélységig terjedt részletességét következettette. Többnyire olyak voltak a' fiókküldöttségek' tagjai, a' tanácskozásokban rendesen résztvevők, kik az illető tárgyat bővebben ismervén, annak vizsgálására kedvvel 's buzgósággal jöttek, 's mivel figyelmök elosztva nem volt, a' kifejeelt munkán egész szorgalommal dolgozhattak. Így egyes küldöttségi tagok' kitünőbb ismértei 's rendszeres előterjesztései, többoldalú vizsgálatok, 's a' tárgy' felvilágosítására előhozott sokféle segédeszközök a' fiókküldöttségek tanácskozásainak különös érdekességet szerzetek. A' küldöttség' munkálódásiban részt vevők, mivel csak egy tárgynak voltak rendszeres megvizsgálására kötelezve, nem féltek az idő rövidségétől, legkisebb dolgok' feszegetésére kiterjeszkedtek, 's kiki örömet akarta figyelmeztetését, valahol csak alkalom adódott, saját észrevételeinek előadása által békabizonyítani.

Még más következése is volt annak, hogy a' fiókküldöttségekbe leginkább a' vizsgálandó tárgyakkal ismerősebbek, 's olyanok tétettek, kik épen azon tárgyak' vizsgálására különös kedvet mutattak. Midőn t. i. így néhányan elkészülve, tágasabb ismerettel, némelly kedvencz képzetekkel, talán elfogúlt vélekedéssel is jelentek meg, túlhatóságot nyertek a' többi küldöttségi tagok fölött; 's mind ezek készületlenek, korlátozottabb nézetűek, mind vélekedéseik' előadásában, mind a' rögtöni vitatkozásban gyakorlatlanok lévén, majd egészen azon néhány ember által hagyták magokat ítéleteikben vezettetni, a' fiók-küldöttségi munkálatok nem annyira a' munkálódó küldöttség' többsége' mint néhány küldöttségi tagok gondolkodásmódjának lettek nyilatkozásai.

Mivel mindenik rendszeres munka más fiók küldöttség által vizsgáltatott, lehetetlen volt a' vizsgálásban egyenlő nézeteknek uralkodni. Különböző lévén a' tanácskozásokban kitünőbb befolyást gyakorlott egyes küldöttségi tagok' gondolkodásmódja, különbözőknek kellett lenni az általok eszközölt vizsgálatoknak is, 's így szár-

mazott azon sajátság és különbözőség, mely majd minden nógrádi küldöttség' munkálatán vala, mely különös vélekedésmód' bélyegét láttatja, mint ez a' küldöttségi munkálatok' rövid átnézetéből könnyen kitetszik.

Az urbéri tárgyak iránt készült munkában valami közép vélekedés mutatkozik a' földtulajdoni érdek és liberalismus között, mely a' józan engedmények' rendszerét a' magános érdekekkel igyekeztven egyesíteni, az adózó nép állapotjának javítását nem annyira a' földtulajdontól elveendő vagyonbeli jogok, mint közhasználatú polgári szabadságok' engedése által kívánná eszközölni. Ezen nézet' pártolói szüntelen vitézték, hogy a' polgári egyenlőség nem a' fentebb álló rendnek leléptetését, hanem az alább állónak fölemeltetését, nem a' fenálló szabadságok' megszorítását, hanem azoknak kiterjesztését kívánja: minek következtében a' nemesi kiváltságok koránsem úgy, mint a' tiszta liberalismus akarná, eltörlendők, de inkább sérelmetlenül lennének azért fentartandók, hogy a' mennyire a' körülmények engedik most, vagy idővel, minden hazalakosnak részvételére bocsátathassanak.

A' kereskedés' tárgyai körül munkálódott küldöttség' javaslatiban látjuk az ugy nevezett kereskedői rendszert az örökös tartományoktól egészen elkülönözendő Magyarországra alkalmaztatva, a' földművelés' s mezőgazdaság' érdekeiben szükséges kiviteli szabadságokkal, behozatali tilalmakkal, kereskedés' és természet' előmozdítására kívánt óvó vámokkal, jutalmakkal, bankokkal s egyéb tetteges segédeszközökkel. Ez volt ama kedvelt nézet, mely a' külső kereskedést vévén a' közjóllét' s a' nemzeti gazdagság' legfőbb eszközéül, a' kormányzási szorongatások, gyarmati rendszer ellen unalomig ismételt panaszok közt a' belső kereskedés' szükségéitől majd nem minden figyelmet elhúzott. Nem a' kiváltságos rendeknek, de az egész lakosságnak, vagy éppen a' szegényebb, tehetetlenebb, szűkölködőbb résznek érdekeire hivatkozott a' megyei küldöttség, midőn

a' honi termékek' eladatását, gyárak' állítását, hasznos kereskedői intézetek' behozását a' kormány részéről adandó különös kedvezések 's segedelmek által kívánta eszközölni. E' mellett bár a' nemesség' kiváltságaihoz olly szorosan ragaszkodott, hogy azoknak legkisebb részét sem áldoztatta volna fel, nem volt mégis idegen a' kiváltságos rend által a' kereskedés' előmozdítására országgyűlésen teendő önkényes ajánlásoktól — csak állandó terhet, bármelly csekélyet, nem akart. Kétségen kívül a' megyei küldöttség a' külső kereskedést tartotta főbbnek, 's így a' vámok' szabályozását kellett leginkább kívánnia, Mivel azonban e' tárgy épen a' földtulajdon 's azzal együtt a' kiváltságos rend' érdekeivel van szoros kapcsolatban, a' küldöttség, hogy igen önséges gondolkodásúnak ne látszassék, a' vámbeli kérdések' elsőségétől elállván, a' belső kereskedés' és honi ipar' segéd-eszközeinek az országgyűlésen elkülönözött fölvételét is jóváhagyá, nehogy a' vámok' dolgában a' kormány és ország közt támadható versengések által a' belső kereskedésre nézve eszközölhető egyéb hasznos intézet akadályoztassék vagy elhalasztassék. Egyébiránt az egész megyeküldöttségi munka a' földtulajdon' érdekei iránt különös gondoskodást mutat.

Az adó' és katonatartás' dolgában tett észrevételek egészen gyakorlatból, szokásból, köz életből lévén összeszededgetve, nem valami új theoriák előadását, hanem közönségesen elfogadott elveknek könnyebb egyszerűbb 's célirányosabb alkalmaztatását tárgyzazzák. Maga a' küldöttségi munkálat' szerkezete rövid, tudományos vitatás, hosszas okoskodás, szóczikornyák nélkül: csak a' vizsgálódások' végkövetkezményeit terjeszti elő, az okok' bővebb fejtegetése kinekkinék szabad gondolkodására hagyattatván. Bizonyosága a' vizsgálódók pontosságának azon táblázati javaslat, melly mind azon átnézet alá veendő tárgyakat, mellyekre az országos küldöttség véleménye szerint 3 táblázat és 165 oszlop kívántott, 1 táblázat és 46 oszlop által tökéletesen befoglalta.

Különös az igazság-szolgáltatást érdeköl megye-küldöttségi munkálatra nézve, hogy abból semmi meghatározott nézetet kivenni nem lehet, melly az egész vizsgálódás folytában következetességgel keresztülvitetett volna. Ennek okát abban kell keresni, hogy a' tárgy maga legterjedtebb lévén, többször félben szakasztva, egyszer pedig igen hosszas szünet után került tanácskozás alá, a' küldöttségi tagok' gondolkodás'-módjaikra nézve egymástól igen különböztek, 's a' vizsgálódásban ugyanazok folyvást nem vettek részt. Így a' tanácskozásban jelenlévők' változása a' küldöttségnél uralkodott elvek' változását következtette, 's a' küldöttségi munkálat nézeteinek nem csak egyes részekre, de még czikkekre nézve is változni kellett. Ha azonban csekélyebb kivételek figyelembe nem vétetnek, általában állíthatni, hogy a' törvényszékek' rendezésénél az ösalkotmányi nézetek munkáltak legnagyobb hatalommal, a' törvénykezési rend' tárgyai közt pedig általános kérdések ugyan többnyire a' liberalismus' kívánsága szerint döntettek el, de egyébiránt a' pörlekedés' módjára 's különös rendtartásaira nézve majd mindig az ügyvédi párt' befolyása volt erősebb. A' polgári törvényre nézve adott javaslatok különböző sikerrel vítatott vélekedési felekezetek' befolyását, nagyobb részben a' liberalismus győzelmeit, egyes theoriai képzeteket, a' szorgos pontossággal sentartani kívánt rendszer' örvényeit, 's a' következetesség' nehézségeit mutatják. A' büntető törvény' jegyzeteiben szinte különböző nézetek surlódási a' liberalismushoz hajló, de még egészen el nem határozott vélekedések tükröztetnek: a' kereskedési törvény' vizsgálatiban csak nem általánosan a' liberalismus' elvei nyervén alkalmaztatást.

Nemzetiség, csupa nemzetiség az, mi a' tudomány és nevelés' tárgyaiban foglalatoskodott megyei küldöttség' munkáját bélyegezi. Ő, mintegy a' hazaszeretet' szent ihletétől áthatva, alkotmányi, vallási, vélekedési tekinteteken, minden szorongató képzeleteken túllépett, 's a' hon' lakóinak nemzeti egyesítését a' nevelés által

gondolván eszközölhetni, e' végre tett javaslatát legszebb rendszerben 's legkisebb részig fentartott következetességgel dolgozta ki. A' gondolat nagysága 's ahhoz alkalmazva a' feladás' megfejtésére kívánt eszközök rendkívülisége bámulást gerjesztenek, 's habár az egész nevelés' és tanítás dolgának országlási' tárgygyá kívánt változtatása, mint ezt a' megyei küldöttség javasolta, nem felel is meg a' liberalismus' elvont nézeteinek, az óriási javaslat' indító okaiúl szolgált 's az emberiség' legfőbb érdekeit pártoló nemes érzelmek elegendők arra, hogy a' gondolkodók' meggyőződését is a' felindulás első pillanataiban megrendítsék.

Az egyházi tárgyak iránt készült rendszeres munka' vizsgálásában többnyire a' megyei küldöttségnek egyházi renden lévő tagjai vettek részt, 's valamint maga a' rendszeres munka igen keveset foglal magában, mi az egyházi renden kívül mást érdekelne, úgy a' megyei küldöttség' rövid munkálatánál is alig volt más figyelemre méltó, mint a' kolduló szerzetek' eltörlesztése iránt külön szavazat formában két küldöttségi tag által előadott kíváнат. Tudósításához mellékelve előterjesztette azt a' küldöttség 's kérte félre vettetni, de teljes bizodalommal viseltetvén a' rendek iránt, maga semmi czáfolásokba semmi ellenokoskodások előadásába nem bocsátkozott. Talán azt gondolta, hogy egyenes vitatás által új ellenhatás gerjesztetnék, 's az a' védni kívánt ügyet nagyobb veszedelembé hozhatná, mint a' nagylelkűség' érzéseire való hivatkozás. De sem ezen néma védelem' módja, sem egyéb észrevételei a' küldöttségnek különös vélekedésmód' kijelelésére elégségesek nem voltak.

A' köz-igazgatás' tárgyaiban munkálódott megyei küldöttség' tudósítása a' nemzeti jogok' felvilágosítására előadott elmés okoskodások, hazai történeteknek, régiségeknek, szokásoknak előterjesztése, 's a' hazai törvénykönyv' minden részeinek gondos vizsgálása által lett nevezetes. Az ország és kormány közti viszonyok iránt többnyire az országgyűléseken vitatott elvek voltak

előadva; de azért az újabb időbeli alkotmány-szerződések 's külföldi országlásbeli intézetek sem maradtak figyelem nélkül. Különözö jegye volt ezen küldöttség' munkálatának a' honi alkotmányhoz legszorosabb ragaszkodás, nem azon vak ragaszkodás, melly csak arra néz, a' mi közvetlen érintése körében áll, 's az élet-erőt fentartva véli, ha a' test' külső formái nem változtak — de ama tiszta törekvés a' honi alkotmány' szellemét a' formák' időszerű módosítása által az egész jövőre fentartani, minden munkálódását oda intézván, hogy a' honi intézetek' hasznos rendeltetését, 's a' kor' szükségéire való alkalmaztathatását megmutassa. Ezen a' honi alkotmány', a' honi intézetek' idvességéről 's czélszerűségéről való meggyőződés, — a' küldöttségi tudósítás mindenik lapján nyilván kitünő, — büszke önérzéssel tekint más nemzeteknek alkotmány' 's polgári szabadságok' megszerzése végett olly gyakran siker nélkül tett erőködéseire, szánakozással nézi híresztelt országbölcseknek puszta országlási elvekről való 's közéletre hasztalan okoskodásait 's teoriákra építeni kívánt alkotmányok' próbáit, nem kér semmi engedményeket a' fejedelemtől, mind azon jogokat, mellyek Magyarország' boldogítására szükségesek, a' törvénykönyben lelvén. Nem kell szerinte az ország és fejedelem közti viszonyok' megállapítására új törvény: meg vannak azok régen határozva; 's a' nórgrádi küldöttség' minden törekedése ezen nemzeti jogok' kinyomozására, felvilágosítására, és gyakorlatba hozására volt intézve. Ennek következtetésében javasoltattak a' közigazgatás' minden részeinél a' honi alkotmány' szelleméhez alkalmazva olly rendszabások, minők a' változott időbeli körülményeknél fogva szinte változott hazai szükségek által kívántatnak. Millyen következetességgel legyen e' feladat a' megyei küldöttség által megfejtve? tudósításának egész tartalma mutatja.

A' bányász dolgok iránt a' megyei küldöttség által tett észrevételeknél legszembetűnőbb azon nagy fontosság, melly a' bányászságnak tulajdonítatik. Úgy látszik,

mintha a' nógrádi küldöttség a' nemzeti gazdagságokat a' nemes érczek birtokában helyeztette, mintha a' bányamivelést a' szorgalom leghasznosabb nemének tekintette volna: mert ennek mindenek fölött elsőséget akart adni. Azért minden törekedését oda fordította, hogy az egész országra nézve olly hasznos, olly szükséges szorgalom' ága czélirányos rendszabások által minél nagyobb virágzásra emeltessék. E' végre tett gyakorlati javaslatok a' küldöttség' tapasztalási és tudományos ismereteiről szép bizonytságot adnak, 's mindenkép arra méltók, hogy az országos küldöttség' munkájával összehasonlításba téteszenek. Előterjesztve vannak a' bánya- mívelés' előmeneteit hátráltató akadályok, mellyek az országos küldöttség' figyelmét elkerülték; előadva szinte azoknak elhárítására alkalmas javaslatok. De a' küldöttség nem tartóztatta magát csupán a' mesterségi ismeretek' korlátai között. Főlemelkedett az országlási eszméletek' fentebbi pólczára, beereszkedett a' „*jus publicum*“ határaiha, 's ott a' nemzetől elesett igazgatási jogok' visszaadatását, az országgyűlési panaszok közt meggyült sérelmek' orvoslását követelte. Általment a' kereskedés' és ipar' tárgyaihoz: a' kormány' tetteges beavatkozását pártoló rendszerhez állván, a' bányamivelés' előmozdítására jutalmakat, munkálódásbeli könnyebbitéseket 's egyéb tetteges segéd-eszközöket szeretett volna használtatni, Vizsgálódott végre a' polgári törvény' köréhez tartozó magános viszonyok iránt is: 's valahol csak kivételt, kiváltságot, — a' bányászti helyzetekre kedvezőbbet — gondolhatott, azt az egész ország érdekeire nézve szükségesnek jelentette.

Mi végre a' nemesi fölkelés és banderionok iránt készült megye-küldöttségi munkát illeti, semmi sincs annak egész foglalatjában, mit magának a' tiszta érzésű aristocratiának ön édekeiben kívánni nem kellene. Jól tudván a' megyei küldöttség, hogy a' kiváltságos rend felsőbb polgári álláshelye csak eredeti rendeltetésének pontos megfelelés 's az országos terhekben részvétel ál-

tal legyen fentartható, a' polgári kötelességek legfőbbikét, a' haza védelmét, a' célirányos hadviselésnek minden terheivel a' polgári rendek legfőbbikének, a' nemességnek kívánta hagyni. E' szempontból indulva vizsgálódásait a' nemesi fölkelésnek 's a' nemesség katonai szertartásának szabályozására 's a' mostani állapotokhoz leendő alkalmaztatására intézte. Minden jegyzetében, minden javaslatában tiszta alkotmányi szellem lebeg, azon felvilágosodott szellem, melly az ősi intézeteket az idő szükségzeivel való egycztetésben leli biztosítva. Kimélkedés mások vélekedései iránt, 's a' haza képzetének bálványozásig vitt tisztelete a' megyei küldöttség' munkálatában okozták, hogy annak bírálásában a' rendek leglágabbak 's legengedékenyebbek voltak, mintha az által a' hazafiúi' célznak 's nemes akaratnak kellett volna hódolást nyújtani, mellyek tiszteletre méltók még akkor is, ha eszközeik' alkalmaztatásában legjobb választást nem tettek.

Negyedik Szakasz.

Henrik király.

Tudjátok hát, milyen beteg
Országunk teste, 's mint nő a' mirigy
Közel szívéhez, 's milly veszélyesen.

Warwik.

Rendetlenség a' testben még csak ez,
Mellynek kevés szer kell, 's csak jó tanács,
Hogy volt épségét visszanyerje.

IV-ik Henrik 11ik rész.

Az igazságszolgáltatás' tárgyaira rendelt fiók nógrádi küldöttség, mielőtt a' rendszeres munkák' vizsgálásába bocsátkozott volna, a' vizsgálás módját vette egy különös csupán e' végre tartott ülésben tanácskozás alá.

A' vizsgálásra segédeszközül előadva voltak az 1791diki országgyűlésből rendelt küldöttség' munkái, az 1827dik esztendőben neveztetett országos küldöttség' jegyzőkönyvei, értekezései 's irományai. Kérdés támasztatott legelőször az iránt, mi legyen a' küldöttség közülésében, mi pedig csak magánosan, egyes küldöttségi tagok által olvasandó? Hosszasan fejtegettettek az olvasás' különböző céljai, 's ezekre nézve kívánt segédeszközök' különbféle használmódjai, míg végre átlátván a' küldöttség, hogy egyszeri nyilvános olvasásra szövevényesebb tárgyakat jól megérteni 's azokról hevenyében nyomos ítéletet hozni nem lehet, a' rendes vizsgálások' kezdetét több héttel

későbbre halasztotta, időt akarván engedni, hogy a' rendszeres munkákat kiki otthon olvashassa 's fontolgathassa. Hogy pedig magának a' küldöttségnek munkálódása még inkább könnyítessék, kebeléből új fiók küldöttségek rendeltettek, 's ezeknek a' törvénykezési tárgyat érdeklő rendszeres munka' öt osztálya előre teendő külön vizsgálás 's észrevételek' készítése végett kiadatott, mellyek kész törvény - vagy módosításjavaslatokkal együtt az egész küldöttség' nyilvános ülésében voltak előterjesztendők 's ott a' rendszeres munkával együtt vizsgálandók. És így nemcsak a' közgyűlésből rendelt nagy küldöttség volt fiók küldöttségekre felosztva, hanem még a' fiók küldöttség is magát új fiók küldöttségekre osztotta fel! — Csupa utánozása annak, a' mit az országos küldöttség teve.

A másik kérdés volt, mikép kellessék a' sarkalatos törvényeket zsinórmértékül venni a' vizsgálatra 's új javaslatok' szerkesztésére? Nehéz megfejtésű kérdés! Egyik küldöttségi tag magát a' kérdést roszallá, azt, a' mi jó vagy hasznos, mellék-tekintet nélkül elfogadandónak állítván. De hogy vakon vitázni ne kellessék, szükséges volt előbb a' sarkalatos törvények' értelmének meghatározása. Többfelé oszlottak ez iránt a' vélekedések. Némeltyek sarkalatosnak tartottak minden törvényt, melly az alkotmánytál összekötésben van; mások egyedül Ildik András' arany bulláját; mások ismét csupán azt, a' mi ben az ország és fejdelem közti viszonyok foglaltatnak. Ezen utóbbi magyarázat ellen azon kifogás tétetett, hogy előbb voltak egyes személyeknek, mint országnak és fejdelemnek egymás között viszonyaik: minek következtében a' magános helyezetek 's személyes jogok sem lennének a' sarkalatos törvény' értelméből kizárhatók. Soká folyt a' vita, az egymástól végtelenül elkülönözött nézetekre semmi egyesülést nem következtethetvén, míg utóbb a' közönséges kívánság egy minden czél nélkül való szóharcznak véget vetni olly valami általános hatá-

rozásra juttatott, melynek tágas értelmét kiki tetszése szerint magyarázhatta, az osztályonkénti vizsgálódásra rendelt küldöttségi tagok oda utasítván: „hogy az 1791-
„dik esztendei 67dik cikkelyre ügyelve mind a' fenálló
„törvények, mind a' kor' szükségei iránt figyelemmel
legyenek.“

Mivel így minden tárgy többször, kisebb 's nagyobb vizsgálódási körben fordult elő, számtalan aprólékos, kifejezésekre 's szórészecskékre kiterjedt észrevételekkel kellett a' küldöttségi tudósításnak megteletni.

A' küldöttség köztanácskozásainak folyamata következő volt. Olvasatott a' rendszeres munka cikkenként, nem csupán a' törvény-javaslatok, hanem az ezek előtt lévő magyarázó 's világosító értekezések is. Hogy a' tanácskozásban részt vevők az előfordult tárgyakra jobban figyelmezhessenek, magok előtt kitárva tartották a' rendszeres munkának a' megye vagy némelly magánosok által szerzett példányait. Mihelyt valamely cikkely el volt olvasva, az illető osztály' vizsgálásával megbizottak adták észrevételeiket elő, 's úgy jött a' fenforgó tárgy bővebb fejtegetés alá. Ha a' megbizottság' véleménye elfogadatott, az előadott indító okokkal együtt a' küldöttségi jegyzőkönyvbe vétetett föl. Minthogy ekkép a' rendszeres munka egész kiterjedésben, minden kihagyás nélkül olvasatott, nem lehet mondani; hogy akár-mely javaslat az indító okok' meghallgatása nélkül félre vettetett volna. De egyébiránt sem vádoltathatott a' küldöttség hirtelenkedéssel, sietséggel. Mert, ha csak kis észrevétele vagy kétsége volt valakinek, akár a' tárgyra, akár a' kifejezésekre nézve, az tüstént rendes vitatás alá jött, 's meddig valaki a' tárgyról szólni akart, a' tanácskozás tovább nem hocsátatott. Figyelembe vétettek a' küldöttség' vizsgálódásainál a' régiebb rendszeres munkák, 's ha valaki óhajtotta, szinte olvastattak. A' küldöttség' jegyzőkönyve napról napra olvasatott 's meghitelesítetett. Midőn a' megyei küldöttség a' rendszeres munka' javaslatiban nagyobb változásokat vélt szüksége-

seknek, az illető czikket vagy pontot magyar nyelven szerkesztetett új javaslattal pótolta, kisebb módosításoknál csak a latin szerkezet kifejezéseinek vagy szavainak változtatását eszközölte. Mivel pedig az országos küldöttség munkájában egy fő elvnek változtatása több helyeken is változtatásokat, módosításokat, cikkely- vagy pontonkénti átalfordításokat tett szükségessé, melyek a megyei küldöttség által legnagyobb gondossággal eszközöltettek, maga a vizsgáltatott munka a vizsgálók kezei közt egészen új formába látszott alakulni. A kifejezések fontolgatása olly nagy pontossággal s félelmes vigyázkodással történt, mintha az országgyűlésen hozandó törvény szerkesztésének egészen a megyei küldöttség meghatározásától kellett volna függni.

Az igazság szolgáltatás tárgyaira rendelt küldöttség által legelőször a rendszeres munka első osztálya, a bíróságok rendezését illető, vétetett vizsgálódás alá. Első kérdés volt: valljon az úrszékek bírósága ezen túl is megtartassék-e, vagy sem? A liberalismus az úrszékek bíróságát minden a feudalismus ellen használtatható okoskodásokkal ostromlá, az ellenfél leginkább azon okból védelmezé, hogy célirányos szabályok által minden visszaélés és káros következés elháríthatnék: az úrsalkotmányi felekezet részéről azon közbenjáró javaslat adatott elő: „hogy az úrszékek bírósága csupán azon egy földes úr jobbágjai közt fenforgó ügyek elítélésére szoríttassék.” Kivánta ez által az úrsalkotmányi vélekedés az úrszékek intézetét, a mennyire az aristocratiá tekintetének gyámolítására, s a köz politikai jogok erősítésére szolgálna, fentartani — azt, minek céliránytalanságáról s természetelleniségéről maga sem kételkedhetett — a maga dolgaiban való bíróságot — önként feláldozván. A javaslat értelmében az úrszéki bíróság csupán a köz nép a szegénység könnyebbségére volt meghagyva: s az abban képzelgetett pártfogói és védelmi kötelesség magának az aristocratiának szebb állást adott. Mint minden egymás-

sal ellenkező nézetek' egyeztetésénél szokott lenni, a' fentartani kívánt úri jogokra nézve is némi következtetlenségnek látszott, hogy egy földes úrnak legyen bírószkodása, másnak ne, 's csak azért, mivel a' telkek több vagy kevesebb jobbágnak lennének birtokában: de az úri jogok védőinek mértékletes vágyódása ennyivel is megelégedett, a' liberalismus pedig a' régi intézetek' pártolói által önként ajánlott megszorításban igen sokat látván, többre nem terjeszté kívánatát, 's a' javaslat köz akarattal elfogadtatott.

Hevesebb vitatkozásra 's a' különböző nézetek' teljes kifejtésére nyújtott alkalmat az alispáni és szolgabírói székek' eltörlése iránt a' rendszeres munkában előforduló javaslat. Az illető osztálybeli megbízottság ezen bíróságokat oly móddal vélte megtartandóknak, hogy a' pörlekedés' siettetése és szabályozása iránt elégséges óvások tétessenek. A' liberalismus a' végrehajtó és bírói hatalom közt a' theoria által kívánt elkülönözés' szükségére, más nemzetek példáira, újabb törvényhozások' rendszerére, 's a' régi helyezetek változására hivatkozván a' megyei tisztviselők bírószkodását, mint az igazság szolgáltatás' főbb föltételeivel semmikép meg nem férhetőt, egészen megszüntetni kívánta. Az ügyvédi vagy is törvénykönyvi felekezet az igazságszolgáltatásban eddig tapasztalt hiányokat nem a' tisztviselői bíróságok' természetéből, hanem a' pörlekedés módjából következtetvén, némelly egyszerű rendszabások által tökéletesen pótolhatóknak állítá, mesterséges 's elmés okoskodásokkal pedig azt akarta megmutatni, hogy a' fennálló tisztviselői bírószékek az igazságszolgáltatást olcsóbbá, gyorsabbá 's részrehajlatlanabbá tennék, mint a' rendszeres munkában javasolt állandó törvényszékek. Pártolta az alispáni és szolgabírói székeket az alkotmány-nal való szoros összeköttetésnél fogva az ősalkotmányi vélekedés is; ő a' tisztviselők' bírói tehetségét 's az által következtetett bírói függetlenséget a' végrehajtó hivatalok legszebb részének, az alkotmány védbástyájának

tekintvén, félt, hogy a' megyei tisztviselők, mihelyest a' bírósokodás' fényes tehetségét elveszítenék, azonnal csupa kormányzói rendeletek' szolgálivá változnának, hasonlókká a' német örökös tartománybeliekhez. De mind ezen okoskodások a' liberalismust a' tisztviselők bírósokodásának szükségéről meg nem győzték. Előadatott általa, mikép származtatná a' tisztviselőknek adandó bírói hatalom' függetlensége épen a' tisztviselői kényuralkodást; megmutattatott továbbá, hogy a' tisztviselői hivatal' dísze a' törvény' pontos sikerelésében áll, erre nézve pedig külső befolyások ellen kívánt függetlenség nem a' bírói önkény, hanem a' hivatalbeli szoros felelősség által legyen eszközrendő. Győzött az ellenkező vélekedés: az őszalkotmányi és ügyvédi felekezetek örömtelvé képzelték magoknak, mint fogna a' hon' legbecsesebb intézete mind a' megyei, mind az országgyűlési tanácskozások vitáiból diadalkoszorúval kilépni, 's minekutánna az alispáni és szolgabírói székek' fentartása által a' józan törvényhozás alapjait megvetve hitték, minden igyekezeteiket oda fordították, hogy az igazságszolgáltatás' egyéb tárgyainak elrendelése mellett az ősi intézetek' célszerűségét minél jobban kitüntessék. A' liberalismus a' tanácskozások' ezen kimenete által igen váratlanul volt meglepve: mert a' társasági körben nyilatkozott eredmények ellenkezőre mutattak. De fenmaradt még a' közgyűlés' főlebbvaló bírálása, 's mivel ott a' köz vélemény' ható ereje nagyobb, minden további remények ebben pontosultak.

A' megyei törvényszékek' szerkesztése iránt folyt tanácskozásoknál látszott leginkább a' választásokból eredt 's káros befolyásokkal a' törvényszékek' belsejéig nyomuló pártosságok' félelme. Mivel azonban ezen aggodások csak homályos érzetnél maradtak, 's az érzett rossz' kútfejének nyomozgatásába senki sem bocsátkozott, a' küldöttség által javasolt orvosló szerek is csak kis-hasznuak lehettek.

A' kerületi ítélő táblákat egy része a' küldöttségnek helyükbe más törvényszékek' állítása nélkül akarta megszüntetni; de az ügyvédi felekezet' ellenkező véleménye győzött: mert megmutatta, hogy egy megye' szűk körében egyes hatalmas személyek nagy befolyást tudnak bírálkon gyakorolni a' tehetetlen és szegény sorsú pörlekedők veszedelmére, 's az ellen a' tágasabb határban munkálódó kerületi táblák legjobb oltalmat nyújthatnak.

Sietősebb bírószkodás lévén megegyezőleg a' küldöttség' minden tagja által ohajtásúl véve a' királyi táblára nézve, köz akarattal javasoltatott a' főbenjáró pörök felsőbb vizsgálásának a' kerületi táblákra leendő áttétele, 's ismét az, hogy a' királyi tábla mind addig, míg minden ítélet alá bocsátott pörben ítéletet nem hozott, most és jövődöben, folyvást, törvényszünetek alatt is, összeülni köteleztessék. Kivált ezen utóbbi javaslattal, mint törekvéseinek legdicsőbb szüleményével, büszkélkedett az ügyvédi párt, az igazság szolgáltatás gyorsabításának legsikeresebb eszközét vélvén föltalálva.

Támadt némelly szóvita a' birói parancsolatok iránt is. Különös nemeit az osztálybeli bizottság 's az ügyvédi felekezet pörorvosló szerekként vélték meghagyandóknak. Az ösalkotmányi vélekedés minden erejével ellenzette, azt állítván, hogy a' birói parancsolatok a' birói hatalom' tekintetének kisebbitésére 's az igazságszolgáltatás egyenes útjának akadályozására szolgálnak, mint csupán önkényes kedvezések a' köz igazság' érdekeit sértik, 's így sem a' józan ész kívánatival, sem az ősi alkotmány' valódi szellemével meg nem férhetnek, de ezen felül még más törvényhozások' példái által sem ajánltathatnak. A' liberalismusnak ön elveiből indulva alig lehetett volna ezen észrevételek ellen valamit mondani; de minekutánna a' tisztviselői bírószkodás' helybenhagyása által fő elvei felforgadtattak, nem boldogúlhatván kedvencz kívánataival, egy fenálló intézetet a' másikkal ellen oltalomúl kívánt mint ellenmérget használni,

azt adván elő, hogy a' birói parancsolatok rendes bíróságoknál ugyan feleslegeseek, sőt ártalmasak is, de a' végrehajtó tisztviselők által gyakorlott birói tehetség kicsapongásainak korlátozására igen szükségesek: mivel egyes személy könnyebben ejthet hibát, mint egy testület, 's annál az önkény is veszedelmesebb, mint ennél. Talán némelyek azért is kívánták a' birói parancsolatokat a' tisztviselői bírósággal összekötésbe hozni, hogy a' kettőt együtt annál könnyebben legyőzhessék, jól tudván, milly ellensége legyen a' közvélemény a' birói parancsolatoknak. Így a' küldöttségi többség az elenyészett 's átküldetű parancsolatok' megtartására szavazott, 's a' kisebb rész sajnálva látta a' mostani bíróságok' megtartása mellett kívánt jobb törvénykezőmódnak reményeit eloszlatni.

Az ítélőszékek' rendezésének megvizsgálása után nem az, a' minek sorban következni kellett volna, a' pörlekedési rend, hanem a' negyedik osztály, a' büntető törvényt érdeklő vétetett tanácskozás alá, csupán azért, mivel ennek megvizsgálására rendelt bizottság munkálattal előbb volt kész.

Kérdésbe vétetett a' földesurak 's privilegiált községek' büntető hatósága. Megszüntetését javasolta az illető osztálybeli bizottság, mind számos honi törvényeknél, mind az intézet czélellensége iránt előadott természeti okoskodásoknál 's közéleti tapasztalásoknál fogva. Véleménye a' liberalizmusnak a' büntető hatalomra nézve felhozott theoriái által pártoltatván az ősalkotmányi felekezet részéről annál szívesebben fogadtatott, hogy a' köz fenytő hatalom alól teendő kivételek épen a' megyék' tekintetének 's befolyásának kisebbitésére látszottak szolgálni, 's a' kiváltságos fenytő hatalom' eltörlése nem a' kormánynak, hanem a' megyéknek hatóságát vala kiterjesztendő. Csak egy küldöttségi tag volt, ki a' fenálló vérhatalmi jogokat, mivel czélirányos korlátozás mellett ártalmatlanul gyakoroltat-

hatnának, tovább is megtartatni kívánta: de okoskodásai semmi visszhangra nem lelven, hamar elnémultak.

Indítvány tételét a' tanácskozások' folytatában a' fölségbántás' 's hűtelenség' büntetéseül mellékesen alkalmazott jószágvesztések' megszüntetésére, leginkább azon okból, hogy a' fenálló törvény még most is egy részben az egyenes vagy oldalos örököseket ártatlanul szenvedtetné, 's ezen kívül minden a' halálos büntetéshez toldott kisebb fenyíték az emberiség érzéseivel összeütköző élességet 's mintegy túlságos szigorúságot képzelgetne. Jelen volt ezen kérdés' vitatásán egy a' rendszeres munkák másik ágát vizsgáló fiók küldöttség' tagja, 's a' tanácskozásban részvételre felszólítatván, arra figyeltetett, hogy az indítvány ugyan az emberiség' érzéseivel igen megegyeznék, de mégis egészen aggodalom nélküli nem tekintethetnék, a' mennyiben egy őszalkotmányi intézetet a' hűtelenség' címén teendő királyi adományt egészen elenyésztetne. Gondolhatni, milly kevesen keltek ki ezen észrevétel ellen a' liberalismus' pártolói! Egyébiránt jóllehet az indítvány támogatására felhozott okok köz helybenhagyást leltek, a' küldöttség' többsége mégis csak olly módosítással állott reá „hogy ez úttal csupán az 1791ik eszt. 56ik „ czikkely értelmének kivétel nélkül minden oldalos örökösökre leendő kiterjesztése kérettessék, a' jószágvesztés' büntetése ott, hol örökösök' és végintézet' nem léteben a' fiscus örökösödnék, tovább is fenhagyatván.“ Mi adott okot az indítvány' illy módosítására? Az elkövetések' megszüntetése, egy közisméretű időkori kívánság, melynek majd mindenütt újabb törvényhozásokat hódolni láttunk, 's ez volt az indítvány által is czélul véve. A' küldöttségi módosításnál azonban inkább az ártatlan örökösök' iránt fenforgó szánakozási érzelmek mutatkoztak. Talán ezen módosítás' tanácslói a' liberalismus' tiszta képzetétől féltek, talán külföldről vett példák veszedelmeitől, talán a' fenálló helyzetek' hirtelen változtatásától, jól tudván, hogy az újítási vá-

gyat, ha egyszer fölébred, nehéz kielégíteni, nehéz korlátok között tartóztatni. Vagy nem volt-e talán előrenéző gondoskodás, mely az ősök' példáinak követése az ősi törvényhozás nézeteinek fentartása által biztosabban vélt célhoz jutni, mint elvont képzetek, fenhéjázó theoriák segédelmével?

Érdekesebb volt a' halálos büntetések iránt támadt vitatkozás. Az illető osztálybeli küldöttség a' büntetés ezen nemének eltörlése iránt javaslatát nem elvont philosophiai képzetekből, hanem a' büntetés' alkalmaztatására nézve legközönségesebben divatozó nézetekből egyszerű 's mesterkéletlen okoskodással következtette. Sokan ezt csak a' külföldiek majmolásának, vagy nagy képzetek után hiú kapkodásnak fogják tekinteni, 's valóban ezen olly sok tudományos elmélkedések 's törvényhozási vitatkozások által még kielégítően meg nem fejthetett kérdés feszegetése egy magyarországi megye' kis körében, még pedig olly komolysággal, minőt csak a' dolog közéleti érdeke képes származtatni, nevetségesnek tetszhetnék az előtt, ki jelen nem volt 's a' tanácskozások által feltüntetett érzelmek' valódiságát 's természetességét maga nem látta. A' kérdés' felfogásmódja, a' vitatások' nyugodtsága, a' kölcsönös készség egymást felvilágosítani 's a' más vélekedésüek' észrevételeit teljes figyelemmel meghallgatni, nyilvánossá tévők, hogy a' küldöttségnek e' tanácskozásnál legtisztább szándéka volt a' haza szükségseit nyomozni 's a' jelen helyzetekre nézve teendők-ről biztos meggyőződést szerezni, e' föltétel érdekét adván és részvételt mindennek, a' mi honi állapotokkal közel vagy távol összeköttetésben látszott. Így jöttek fejtegetés alá a' büntetés céljai 's hatásai, előadattak a' különböző fenyték nemek' sikeréről, különösen pedig a' halálos büntetésnek a' nézőkre való benyomásáról vett tapasztalási ismeretek; vizgáltattak a' fentebb álló országglási szükségek, 's Magyarország' helyzetei más országéival összehasonlítva. Hosszas tanácskozás után a' küldöttségi többség a' halálos büntetés' eltörlése

ellen nyilatkozott, nem azért, mintha az indítvány' pártolására felhozott okokat czáfolva hitte volna; de csak a' sikerlésmódban szembetűnt nehézségeknél fogva: részint mivel a' hazában fenálló hiányos fogházak olly biztosítást, mint a' halálos büntetés, nem nyujtanának, részint mivel a' halálos büntetés eltörlése a' katonai rendnél nem reményl-tethetnék, 's így általánosan nem eszközölthetvén, a' társasági főbb czéloknak meg nem felelne, sőt inkább a' polgári rendek közé új veszedelmes különböztetést vetne, józan ész által soha sem javalhatót. Ezen föltételes kifogásokban legnyilvánosabb okok foglaltatnak a' halálos büntetés' eltörlésére: többnyire pedig azok is, kik ellene voltak, a' halálos büntetés' eltörlését jövőendőben bizonyosan eszközlendőnek képzelék.

A' büntető törvény' vizsgálását a' váltó 's kereskedési törvény fölötti tanácskozások követték, ismét, mivel a' más osztálybeli bizottságok vizsgálódásaikkal még nem voltak készen. Köz érdekét 's hírt nyertek ezen rendszeres munkaszakasz vitatásai azon éles ellentétég által, mely a' liberalismus és ősalkotmányi vélekedés közt mutatkozott, valahányszor egymással legkisebb érintésbe jöttek.

Fő kérdés volt: valljon a' nemeseknek minden megszorítás nélkül váltólevelet kiadni és aláírni, 's ez által magokat a' váltó törvény' súlya alá vetni, úgy, mint ezt az első országos küldöttség javasolta, szabad legyen-e, vagy ne? Az osztálybeli küldöttség a' reá bízott tárgy' vizsgálását legnagyobb fáradozással eszközölte: a' kereskedés' technikai részéről kívánt bővebb ismereteket az országos küldöttség által használt segédeszközökből, könyvekből, nemzeti gazdálkodási értekezésekből, külföldi törvényekből vévén, számos észrevételekkel, minden a' rendszeres munkában lelt kétségekre 's nehézségekre kész felvilágosítással, 's legnagyobb részletességig terjedő figyelmeztetésekkel állott a' megbízó küldöttség elejébe. Állhatatosan ragaszkodván

a' nemzeti gazdálkodás' fő elveihez, szabadságot, megszorítatlan szabadságot kívánt a' kereskedési viszonyokra, 's hosszas okoskodások által igyekezett ezen szabadság' szükségéről meggyőzni. Példa nélkül való egy kérdés fölött olly hosszas tanácskozás, mint ez, nem egy közgyűlésben, sem a' számosabb nagy küldöttség előtt, de csak ennek kis részénél. Pénteken délután kezdődött a' vita, szombaton reggel folytatott, 's csak hétfőn délelőtt jött szavazásra: mert addig mindig volt még valakinek a' tárgyról mit mondani. És ez alatt a' vitakozások folyvást olly elevenséggel, olly hévvel mentek, mintha legközelebbi érdekek lettek volna oltalmazandók. Mindenik előadta vélekedésének támogatására, a' mit tudott, tapasztalt, olvasott, vagy hallott, ha csak kis részben volt használható; sok nevezetes állítása a' „Hitelnek“ került vitatás alá; politikai theoriák fejtegettek, országgyűlési elvek forgattattak, — ezeket, mivel nem újak, képzelni könnyű. Hatalmasan vívott az őszalkotmányi felekezet a' váltólevel adásának szabadsága ellen, mutatta, milly veszedelmes lenne az alkotmányra, a' nemzeti szabadságra nézve, ha legdrágább érdekek által az alkotmányhoz kapcsolt virágzó nemzetségeknek, az alkotmány' fő gyámolainak, elenyészni, 's a' honi földtulajdonnak a' nemzet' érdekeitől idegen, az őszalkotmány' védelmezésére semmi érdek által nem ösztönözött külföldiek, vagy a' főbb kiváltságokban nem részes honbeliek' kezeire kerülni kellene. Mert közönségesen azt hitték, hogy a' mostani pénzszükségben a' váltólevelek' teljes szabadságával összekötött rövid módú végrehajtás a' nemesség' nagyobb részét pénzes idegenek' vagy belföldi városiak' és kereskedők' hatalma alá juttatni fogná. Sok embernek az forgott szemei előtt, hogy a' váltólevelekbeli szabadság által a' pénz-szerzésben és adósságtételben eszközrendő könnyebbség tapasztalatlan, gondatlan ifjaknak veszteségükre, a' tékozlások' könnyebbítésére, egyszersmind pedig a' nemzeti örökösödés' akadályozására szolgálhatna. Némellyek igazságtalannak

tartották az adós ellen a' váltójog' rendszabásai szerint alkalmaztatandó szigorú eljárásmódot, minekutánna a' jelen helyzetek által a' hitelezőknek kiszabott időre való kielégítése a' legtisztább akarat, sokszor legszorgosabb gondoskodás mellett is lehetetlenné tétetnék. A' liberalismus az ösalkotmányi vélekedés' okoskodásait a' kereskedés' előmozdítására kívántató megszorítatlan szabadság' s az egyes lakosrész' érdekein felül álló köz szükség' teoriájival akarta czáfolgatni. Megmutatta, hogy hazaszeretet' s az önfeláldozás' készsége nem mindig van a' legrégibb nemzetségeknél, vagy leggazdagabb házaknál, sőt a' kedvezőbb helyheztetés valamint barátok úgy haza iránt is hidegebbé, önhaszonkeresőbbé tesz. Valóban nehézt látni, miért legyen az ország különös gondoskodással azok iránt, kik érette semmivel többet, vagy éppen kevesebbet tettek, mint szegényebb hontársaik? Egyenlőség a' törvény-előtt, egyenlőség a' társaság' oldalma alá helyezettett természeti jogok' biztosításában, ez azon egyesülési pont, mellyhen minden lakos' érdekei összefoglaltatnak, ez azon köz érdek, melly a' haza' javát az egyesek javától elválaszthatatlannak képzeltevé, hazaszeretetre buzdít. Lehet-e igazságosan kívánni, hogy a' kereskedés', szorgalom' előmozdítására szükséges hitelbeli intézetek, némelly tékozlók' kimélése végett, más józanabb honbeliek' kárára s áldozatjára elmellőztesse-nek? De nem csupán a' liberalismus kívánta a' váltólevélbeli szabadságot. A' kereskedés' és hitel' szüksége iránt igen elterjedt uralkodó képzeletek a' váltó s kereskedési törvény' szükségét olyanokkal is elismértették, kik újításoknak vagy változásoknak baráti nem voltak. Továbbá a' kereskedői törvény szigorú rendszabásai a' nemesi jogokra nézve, mivel egészen szabad akarattól függő vállalatokat érdeklettek, veszedelmeseknek nem látszattak, sőt rosszabbaknak sem a' mostani állapotnál: mert az eddigi törvények szerint is lehetett külföldi kereskedői törvényszékeknek minden nemes embert, nem csupán váltólevelekre, de más követelésekre nézve is,

ön aláírásánál fogva ugyan azon terhes módon elmarasztalni, mint a' rendszeres munkában csupán a' váltólevélbeli keresetekre nézve javasoltatott. Erősen viták ezen nézetek a' liberalismus mellett, 's a' többség mind a' három ülésben nála volt, jöllehet a' tanácskozások részvevői többször változtak: minek következtében a' „váltólevelek kiadásának minden megszorítás nélkül leendő „megengedése“ a' küldöttség kívánságául jelentetett ki.

Két epizód adatott elő ezen vitatások alatt. Midőn a' nemzet' javát emlegetve a' kereskedési viszonyok' kiterjesztése ellen leghevesebb kikelések történtek, egyik hirtelen kérdé: „ki a' nemzet?“ 's hevenyében feleletül nyéré, hogy „Magyarországban nemzetnek csak a' nemzeti rend nézethetetik.“ Őszinte nyilatkozás! 's milly szorosan összehangzó azoknak gondolkodásmódjával, kik saját kiváltságaikat a' haza' javától elkülönözhetetleneknek képzelék! De alig lehetett valakinek meggondolt szándéka az önöntség' titkait illy világosan kimutatni, 's az ellenfél megtámadásainak illy veszedelmes nyilat adni. Használták a' liberalismus' hősei a' kedvező állást, megmutatták a' hirtelenül előadott állítmány' képtelenségét, 's hevesen keltek ki a' védelmül előadott szűkeklű nézetek ellen. Az ellenfél a' liberalismus tüzes megtámadásai ellen sophismák megett keresett menedéket, 's mindig messzebb távozván csak nehezen és mesterséges fogásokkal tudott az elhagyott vitatási körbe visszatérni.

Hasonló mellék - vitatást származtatott a' magyar nemzet' „katonáskodási rendeltetése“ iránt a' rendszeres munkában foglalt állítmány, melynek következtében az őszalkotmányi vélekedés a' kereskedési viszonyok' kiterjesztését, minthogy a' katonai érzelmektől 's szokásoktól elhúzna, a' nemzeti szellemmel meg nem férhetőnek, 's mivel legnagyobb önzésre ösztönözne, a' nemzet' erkölcsi ereire nézve is igen veszedelmesnek nyilatkozta. Paradoxonnak látszott ez a' liberalismus előtt, 's ő a' kereskedés' hasznait, szükségét 's a' nemzeti jóléttel való szoros kapcsolatát kezdé fejtegetni, a' keres-

kedés által legvirágzóbb állapotra emelt országok' példái-
val állván elő. Említetett főkép Angolország. Az úsalkot-
mányi párt hirtelen felkapván a' hasonlatosságból vett
bizonyítmányt, megfordítva a' liberalismus okoskodásai
ellen használá, 's Britanniában a' kereskedés legnagyobb
virágzása mellett közönségesebben 's kiterjedtebben,
mint akárhol más mivelő országokban divatozó inség 's
nyomorúság példáira — kétségbe nem vehető dolgokra —
hivatkozván, ezekből a' kereskedés korlátlan kiterjedé-
sének veszedelmes voltát, 's azt akarta következtetni,
hogy a' szabad kereskedés által eszközendő úgy neve-
zett nemzeti jóllét csak egynémelly embernek, koránsem
pedig a' néptömegnek 's a' nagyobb résznek boldogítá-
sára szolgálhatna. De a' más fél ezen példázat' vissza-
torlása által állításait nem hagyta olly könnyen czáfol-
tatni, 's az angolországi állapotok' bővebb fejtegetésébe
bocsátkozván, megmutatta, hogy a' szemrehányt inség
épen nem a' kereskedésbeli szabadságnak, vagy a' libe-
ralismus divatba jött egyéb elveinek, hanem az aristo-
cratia által még a' középkor' romjaiból fentartott 's erős
kézzel markolt visszaéléseknek, és az ipar' és kereske-
désen előbb feküdt 's kártékony következtetéseikkel még
most is visszaható szorongatásoknak legyen tulajdoni-
tandó.

Minekutána az osztálybeli megbízottság' szabad-
elmű nézetei az első kérdés fölött győztek, természeti
rend szerint a' tanácskozások' további folyamatán is azok-
nak kellett uralkodni. Az előadott észrevételek majdnem
egészen elfogadtattak; ritkán jött valami kis változás
vagy felesleges hozzátétel közbe; 's végre a' sok vitat-
kozás 's az osztálybeli megbízottság magyarázatásai a'
küldöttséget majd minden nevezetesebb kereskedési vi-
szonyokkal ismerőssé tették.

Másik vitatásra méltó cikke a' kereskedési tör-
vénynek az volt, melly a' kereskedelemre megki-
vánt bizonyos érték' kijeleléséről rendelke-
zik. Ott két nagy kérdést kellett megfejteni: először,

millyen számra legyen szabva a' kijelendő vagyon' értéke? másodsor, mennyiben szolgálhasson a' nemesi jószág értékül a' kereskedés' gyakorlására szükséges vagyon' kijelelésénél? Az elsővel úgy van, mint minden egyéb számbeli rekesztékek', osztályozatok' feladásával; csak önkény fejtheti meg, az igazság pusztá képzeleteknek, chimaeráknak feláldoztatván. Utóbbira nézve már az országos küldöttség' kebelében nagy volt a' meghasonlás; hogy ne lett volna Nógrádban a' különböző vélekedési felekezetek' éles ellentisége mellett? Segített mind a' két nehézségen az osztálybeli megbizottság, azt javasolván: „hogy a' kereskedés gyakorlása „semmi értékbeli megszorítás alá ne vétessék.“ Hosszas okoskodásokat adott elő a' nemzeti gazdálkodás szabad elveinek theoriájából a' kereskedési szabadság szükségének bebizonyítására: de erre szükség nem volt. A' javaslat nem csak a' tiszta liberalismus' kívánatival, hanem az őszalkotmányi nézetekkel is igen megegyezett: mert a' kereskedésre kívánt meghatározott érték a' tulajdonnal való szabad élés' jogát — egy sarkalatos kiváltságot — sértette volna meg a' nemességnél, és pedig a' szegényebb, számosabb nemességnél; és minekutánna a' váltolevélre nézve teljes szabadság engedve's a' nemesi jogok már a' kereskedési törvény' súlya alá bocsátva voltak: további korlátozással csak a' nemesi rendnek kellett terhelődni. Mind azért a' megye-küldöttség az osztálybeli bizottság' javaslatát hosszas vitatkozás nélkül elfogadta, sőt még tovább is ment a' szabadság elveinek alkalmaztatásával, midőn még azt sem akarta, hogy a' kereskedők magokat jegyzőkönyvbe iktatni tartozzanak.

Vége lévén a' kereskedési törvény vizsgálásának, minekutána annak folytában a' nemesség' részéről a' közjóért kiváltságaiból tetemes áldozatok ajánltattak volna, most már az őszalkotmányi felekezet a' kereskedés előmenetére szükséges könnyebbitéseket a' kormánynál hathatósan kívánta szorgalmaztatni, annál inkább, mivel

ezek nélkül a' nemesség' nagy lelkű ajánlásai épen semmit sem használhatnának. Javasoltatott e' végre „a' vál-
 „tó's kereskedési törvénynek összekapcsoltatása az
 „ország által régen ohajtott kereskedési kedvezésekkel
 „olly formán, hogy ne máskép, mint együtt foglaltat-
 „hassanak törvénybe.“ Híjába vitatta a' liberalismus,
 hogy kereskedési törvény nélkül hitel lehetetlen, hitel
 nélkül pedig még a' belföldi kereskedés sem gyarapodha-
 tik, híjába igyekezett a' nemzeti gazdálkodás' theoriájából
 megmutatni, hogy egy ország kereskedésének sokkal na-
 gyobb 's fontosabb része az, mely a' lakosok közt,
 mint az, mely külföldiekkel gyakoroltatik; híjába kö-
 vetkeztette ezekből, hogy a' kereskedési törvénynek el
 nem fogadása, magát, a' nemzetet fogná leginkább bünt-
 tetni: a' szabad kereskedés' sokat ígérő képzelete, az
 ohajtással együtt járt remények minden akadályt szem
 elöl elhúzáván, győztek a' pusztá theoriái okoskodásokon
 — talán némelyek a' hosszas vitatásokat megunták, 's
 félték a' kérdés' bővebb fejtegetésétől — az indítvány
 csak nem hevenyében elfogadtatott, 's a' küldöttség véle-
 ményének jegyeztetett.

A' kereskedési törvény vizsgálásának befejeztetése
 után elhalasztattak a' küldöttség' tanácskozásai, 's a' köz-
 bejött epemirigy által annyira megakasztattak, hogy csak
 az esztendő végével jöhettek ismét folyamatba. Követke-
 zett a' törvénykezés' rende. Az országos küldöttség javas-
 latiban kívántató változások nagyobbreszint a' bíróságok
 iránt költ határozatok által már kijelelve lévén, a' kül-
 döttségi vizsgálatok többnyire a' következetességre való
 figyelmeztetésekben állottak. Egyébiránt, minthogy a' bi-
 róságokról itt már vitázni nem lehetett, a' különböző vé-
 lekedéseknek kevesebb helye volt a' tusakodásra: mert
 abban, hogy a' pörlekedés módja gyorsabbítassék, 's min-
 den haszontalan késletés megszüntessék, mindenik meg-
 egyezett.

Előfordult az országos munka' soraiban a' nem-
 nemesek' hirtokbeli kizáratása. Csudálható,

milly egyhangú értelem kívánta ezen kizárás' eltörlését, legkisebb ellenző észrevétel nélkül! Pedig lehetett tartani. Mert ha az őszalkotmányi vélekedés a' nemesi rend' megkülönböztetését annyira szükségesnek látta, hogy még neki sem akart a' kereskedési viszonyokra teljes szabadságot adni, hogyan engedhetett a' köz népnek olly jogot, melly által a' nemesi rend legfőbb kiváltságának 's megkülönböztetésének — a' kirekesztő föld tulajdonnak egészen megszüntetni kellett? De nem! Maga védte, maga kívánta az e' részben fenálló különböztetés' eltörlését a' köz szükség, a' hazai érdekek' tekinteténél fogva.

A' tiltmányozás' és visszaverés' eltörlését szinte az őszalkotmányi párt maga sürgette: példák-
bol 's ősi szokásokból bebizonyítván, hogy a' hajdani törvényhozás lelke épen nem a' pörlekedés' késleltetésére törekedett, ama két pörorvosló szert az ősi intézetek' céljától eltávozott újabb idők' szüleményének, 's az igazság - szolgáltatás' csupa akadályának állítá. Hogyan lehetett ellenszegülni olly indítványnak, melly az ősi intézetek' leghűbb tisztelői által volt előadva? Elfogadtattott ellenkezés nélkül, de mégis az ekkép eltávoztatandó megszokott viszonyok' képzelete némellyeknél valami sajnos érzést hagyott. Ez amaz édes-bús honvágy' érzése volt, melly az önkényes távozás mellett is előbbi helyezete után visszasohajtozik.

Csudálkoztak sokan, hogy két nevezetes tárgyon olly könnyű volt átesni, 's a' törvénykezés' gyökeres változtatására tett javaslatok olly kevés szóváltásba kerültek. Minthogy ekkép két orvosló szer' eltörlése köz megegyezéssel helyesnek ismértetett, annál fogva, hogy mind a' kettő által az igazságszolgáltatás' gyorsabb előmenete hátráltatnék, indítványba hozatott az ellentállás' megszüntetése is, minekutána ez szinte a' pörlekedés' késleltetésére szolgálna. De a' nagy többség az ellentállást természeti védelem jogának tekintvén, 's ugyan e' célból külföldi törvényhozásoknál, nevezetesen a'

francziánál, még a' névczimmal is fentartva látván, annak további meghagyatása mellett nyilatkozott.

A' szóbeli pörlekedésnek nem esekre kívánt kiterjesztése még egyszer vitába hozta a' liberalismust az őszalkotmányi felekezettel. Ez a' rendes törvényes út' elmellőztetését a' nemesi sarkalatos kiváltságokkal összeütközőnek állítá: amaz ellenben vitatta, hogy a' szóbeli pörlekedés, mihelyt törvény által rendeltetik, olly törvényes pörút, mint az, melly eddig írásbeli előadásokban állott; egyébiránt azt, mi közönségesen hasznosnak ismértetnék, tekintet és különböztetés nélkül a' haza' minden lakosaira sürgette kiterjesztetni. Elegendően lévén e' két ellenséges elv az előbbi kérdések mellett fejtegetve, nem lehetett sok újat mondani, 's így a' fenforgó tárgy is tüstént szavazás alá jövé, a' liberalismus kívánsága szerint döntetett el.

Leginkább a' polgári törvényjavaslatok' tágas mezején volt alkalmok egyes küldöttségi tagoknak különböző tudományos vagy gyakorlati nézeteiket rendszeresen 's teljes következetességgel kifejteni. Előadattak akkor, 's elmésen magyaráztattak híres törvénytánítók' állítmányai, felsőbb törvényszékek' ítéletei, 's a' tanácskozásokból majdnem egészen ügyvédi szavallások keletkeztek. Máskor fentebb álló országlási elvek vitattattak, más nemzetek' törvényhozásai vétettek vizsgálat alá: de a' liberalismus' véleményei alig akadtak többé surlódási pontra. Mind a' mellett a' kisebb vélekedési árnyékszatók, a' személyes nézetek is, nem ugyan olly keserűséggel, mint a' pártkérdések, de szinte elég buzgósággal védelmezettek, 's a' hoszas tanácskozások többnyire csak szavazás által tudtak meghatározott következményre jutni. Néha, mint p. o. a' hajadoni és özvegyi jogok' meghatározása iránt fenforgó kérdésnél, a' hosszú tanácskozás már befejezve látszott, midőn ismét új nehézségek támadtak, 's a' már majdan eldöntött tárgyat a' vitatási kezdet' kétséges állapotjára visszataszították. Általában véve mind ezen, mind egyéb tárgyak fő-

lött folyt tanácskozásokban a' küldöttség' fő törekvése oda látszott intéztetni „hogy a' társasági állapot által al-
 „, kötött jogokból minden önkényes vagy természetelleni
 „, különböztetések kirkesztessenek.“ Igyekezett a' küldöttség a' rendszeres munkák' részbeli hiányait pótolgatni, sokat fáradozott: munkálódásának szüleményei bizonyítják, milly nehéz legyen a' törvényhozónak a' természeti igazság' kívánatait kielégíteni, ha a' mesterségesen alkotott helyezetek korlátin túllépni nem akar.

A' végrendelet nélküli örökösödésnek oldalos rokonokra 's természetes gyermekekre leendő kiterjesztése minden nézetekkel megegyezvén, a' küldöttség javaslatai közé iktattatott: az ősalkotmányi felekezet egyenesen azt vitézte, hogy az örökösödésre nézve az ítélőszékek által újabb időkben felállított gyakorlatok az ősi törvények' tiszta értelmével 's a' honi intézetek igaz lelkével ellenkeznek. Milly szép, 's dicső színben kellett a' honi intézeteknek állani, ha belőlök illy szabad szellemű következtetések huzathattak ki?

Indítványba jött a' fideicommissumok' eltörlése. Nehányan a' fenállókat legalább akarták meghagyatni, az aristocratiai kormányforma által megkívánt bizonyos különböztetések' tekintetéből, 's e' részben Angolország' példáira hivatkoztak. De az angol majoratusok épen nem tartattak a' honiakkal egyenműeknek, minekutána azok sem elzálogosítástól, sem birói foglalástól mentek nem lévén, csupán a' nemzetségi örökösödés' szabályozására szolgálnának. Az örökös hagyományok' ártalmassága nemzeti gazdálkodási és köz országglási tekintetknél fogva közönségesen megismérve volt; hogy a' fideicommissumok a' régibb törvényben ismételtenek, 's csak újabb időkben külföldről hozattak be, hogy a' nemzet által soha kedvességben nem tartattak, országgyűléseken 's törvényhatóságoknál majdnem folyvást eleneztettek; — tagadni nem lehetett: 's azért a' küldöttség

is kívánságát „az idegen alkotmány eltörlésére“ nyilatkozhatta ki.

Hogy a' papi tized megszüntessék, arra minden küldöttségi tag kész volt motivizált véleményt adni. Az indítvány olly részvétel köz pártolást lelt, milyen eddig más tárgynál alig volt tapasztalható.

Különösen készültek a' liberalismus' párthívei az örökvallások' felbontása ellen az ősalkotmányi felekezettel harczra kelni. A' küldöttségi tanácskozásoktól fennmaradt idő társas beszélgetési körben a' „Hitel“ 's már szinte sajtó alól kijött „Világ“ érdekesebb pontjainak vitatásával töltetett, 's akkor a' szabad jószágadás'-vevés' szüksége 's hasznai gyakran jöttek szóba, mindenik rész a' másnak védokait kikémlelni, logikai és előadási tehetségeit próbára venni igyekeztvén. A' barátságos szóváltásokban előadódott jelenetek a' köztanácskozásoknak is kellemesebb fordulást ígértek: mert a' szerfelettvaló ügyvédi és törvénytudói értekezéseket már sokan ünni kezdték. Győzedelem-reményeivel kecsegtette magát a' liberalismus: ellenei a' váltó-'s kereskedési törvény tárgyaiban szenvedett csapások' ismételésétől tartottak. Eljött végre a' nehezen várt időpont — az örökvallások' felbontása napi rendre került: — de annyira elterjedve volt már a' kor' szelleme, annyira kijelelve a' köz érzés' kívánata, hogy a' magános társkörben egyes nemzetségek' fentartása iránt előadott védokokkal 's hasonlókkal nyilvánosan föllépni senki sem mert, 's ollyan, ki különben az ősalkotmányi nézetekért igen buzgón harczolt, a' szabad jószágadás'-vevést maga javalhatta. Mind ezeknél fogva a' küldöttség az örökvallások felbontásának eltörlését hosszas szóváltás nélkül elfogadta, 's a' liberalismusnak módja nem volt legyőzött nehézségekkel dicsekedni.

Minekutána az idő kívánatinak már annyi áldoztatott, 's a' polgári egyenlőségnek annyi kiterjedés engedtetett, legalább a' nagyobb hatalmaskodás' büntetését kívánta az ősalkotmányi felekezet némi meg-

különböztetésül a' nemesi rendnek fentartani, a' nemnemeseken véghezvitt hasonló sértésekért, mint egyéb közvétségekért, a' törvényhatóság által követendő közfenyítéket javasolván, hogy ennek súlya a' személy- 's vagyonbeli jogok' biztosításában minden különbséget kiegyenlíthessen. Igen szépen védelmeztetett a' javaslat. Semmi valódi érzett szükség nem kívánta a' nagyobb hatalmaskodás büntetési címének eltörlesztését: miért ne lehetett volna az ősi alkotmányhoz olly igen illő jogot meghagyni, milly a' közönségre ártalmas nem volt, a' nemességre nézve pedig olly díszes megkülönböztetésnek képzeltetett? Igaz ugyan, különbségek 's kivételek a' fölveti theoria' szoros következtetéseivel meg nem egyeztek: de minekutána az indítványba hozott kiváltság a' köznép személy' és vagyonbeli jogait legkisebbé sem csonkította, sőt talán erősebb oltalom alá helyeztette, a' kiváltságból kizártaknak panaszolkodni nem lehetett. Haszontalannak látván ekkép a' liberalismus az egész kérdés' vitatását, az ellenzéstől könnyen elállott, 's az őszalkotmányi felekezet javaslata teljes jóváhagyást nyert.

Ötödik Szakasz.

Hastings.

De engedj meg, jövődőség' 's remény'
Vizsgálata káros nem volt még soha.

IV-ik Henrik 11-ik rész.

Feszítve voltak a' várakozások a' rendszeres munkák' vizsgálására rendelt közgyűlések' kezdete iránt. A' munkálódás' új neme, kisebb válogatott körhöz inkább, mint egy olly sokféle részekből vegyült gyülekezethez tartozandó, alig engedte képzelteni a' feladás' megfejtését. Minekutána már a' megyei küldöttségek' tanácskozásai-ban olly sok nevezetes dolog történt, hihetőleg a' közgyűlési vitatkozásoknál még érdekesebb jeleneteknek kellett előadódni.

Első tárgya volt a' gyűlési tanácskozásoknak az Urbéri munkálát. Már az országos küldöttség' javaslatiban, különösen a' telkek' szabad adás-vevésében, az urbéri tartozások' kiszolgáltatásmódjának szorosabb meghatározásában, az úri önkény' 's biráskodás' korlátozásában, tetemesen változva tűntek elő a' mostani helyezetek. A' nógrádi küldöttség ezen változásokhoz még az úriszékek' általános megszüntetését, a' papi tized' teljes eltörlését, 's a' kilenczednek földkebüli kihalását kívánta toldalékul. Ezek voltak, miket a' „mérsékeltség“ felekezete engedményeknek nevezett, arra valóknak, hogy a' kor' szelleme az aristocratia' kiváltságaival kibékítessék, 's jogainak teljes megismérésére birattassék. Illy szabadon, jóakarattól, azaz külső kényszerítés nél-

kül teendő áldozatoknak bizonyságul kell vala szolgálni, hogy egy józan aristocratia, melly a' köz népnek nem csak a' kormány által ajánlott kedvezéseket, hanem az idő' szükségeihez alkalmazva még többeket is adni kész, minden lakosok' érdekeivel összefér. És pedig illy sok szép érzést, sok nagylelkűséget mutató ajánlatok milly kevésbe kerültek volna a' kiváltságos rendnek! Az úrszékek' rendes tartásával járó tetemes költségek aligha teszik valaki előtt kívánatossá egy olly pusztá képzelet' fentartását, mellyből semmi haszon, semmi hatalom nem háromolhatik reá; a' papi tized' eltörlése csak annyiból illeti a' földes urakat, a' mennyiben némellyek örökös bérlői lennének; a' kilenczedrész földek kihasítása, rendes művelésmód mellett, kinek hozhat több hasznot, mint a' földes úrnak, ki az által egy szabad használhatású tulajdon birtokába jutand?

De a' földtulajdon' felekezetének sehogy sem tetszett az országos küldöttség által ajánlott szabad adás-vevés. Ez volt az, a' mi a' rendszeres munkákat általában olly kevésbé kedveltette ama vélekedési résznél. Ez volt az, mi által az ősi szabadságok, nemesi kiváltságok veszedelmeztetni látszottak. Ez, a' miért az országos küldöttség munkálatinak közlése olly hathatósan 's a' liberalismus' kívánásaival egyesülve sürgettetett, hogy ama kelletlen 's idegen részek a' törvényhatósági tanácskozások által a' rendszeres munkákból kiküszöböltethessenek. Jelen voltak ezen vélekedés' képviselői, 's részt vettek a' megyei illető küldöttség tanácskozásaiban, erősen harczoltak az ősi törvények' szentsége mellett: de a' többség nem híván a' köz érzést illy okoskodásokkal megnyugtathatni, egész elszántsággal hódolt a' körülményeknek, hogy legalább az önkényesség színe maradhasson meg azon áldozatnál, mellyet megtagadni a' közvélemény többé nem engedett. Elhagyatva így azoktól is, kiket rokonabb érzésűeknek tartott, a' földtulajdoni felekezet magánosan állott a' közgyűlésen, valóban veszedelmes helyzetben; mert már nem csak az országos küldöttség'

javaslata, hanem még a' mérsékeltséget ábrázoló megyeküldöttség nézetei ellen is kénytelen volt vinni.

Lehetek volna az országos küldöttség által felállított szabad adás-vevés' theoriája ellen nem egészen alaptalan észrevételek, Mert az által az adózó népnek célul vett könnyebbitése csak a' kisebb résznél, t. i. a' telkek' jelenlegi birtokosainál volt eszközölve, a' számosabb osztályra, a' kézi munkákból élő adófizetőkre, épen semmi teher-enyhítést sem háromoltatván. Pedig milly kellemetlen érzésnek kell illy megkülönböztetés által gerjesztetni ott, hol a' várakozások közösek, a' terheltetések, — könnyítést óhajtatók, — közösek voltak! Magára a' jobbágyságra nézve sem egészen olly kétségtelenek a' szabad adás-vevés' hasznai, mint képzeltetik. Igenis, nyerhetnek a' mostani gazdák, annyiból, a' mennyiben ingyen birt telkeiket pénzért eladhatják, 's vevő találkozik. De ez által a' jövődöbhelieknek terheesebbül helyeztetésük, kik az eddig ingyen kaphatott telkeket pénzen fogják venni, a' nélkül, hogy azért akár birtokok jobban mint eddig biztosítva, akár adózásaiknak 's szolgálataiknak terhe valamiben kisebbítve lenne. Mert a' jobbágybirtok ott, hol az urbéri rendszabások pontosan sikereltettek, eddig is olly biztos volt, mint a' szabad adás-vevés' folytában kívántatik. Mivel ekkép a' szabad adás-vevés bizonyos tulajdon' képzetét ébreszti föl, azt azonban ki nem elégíti, önkényt kell következni azon vágyódásnak, hogy a' pénzért vett birtok teljes tulajdona a' vevőnek átengedtessek. De még méltán kérdezhetjük azt is, valljon a' köznépnek adni kívánt tettelegességek, vagyonbeli ajándékok, képesek-e állandó jóllétet eszközölni? 's nemde ezek inkább csak leplező szerek, pillanatnyi könnyebbséget szerzök, de nem igazi jobbulást? Igenis talán éreztethetnek a' köz nép' jelen állapotjára nézve enyhülést, de meddig a' sínlődés eredeti okai eltávoztatva nincsenek, meddig a' köznép maga nem tétetik alkalmatossá helyzetét jobbítani, segítve rajta nincs, 's nem sokára, midőn a' most nyert

segedelmeket a' mult idő szükségei elfogyasztatták, ott lész, a' hol most van, új segedelmeket, új könnyebbségeket kívánandó. Tehát mindenekelőtt lehetővé kell tenni a' köznépek, hogy magának jóllétét szerezhessen; felszabadítani tehetségeit minden természetelleni szorongatások 's korlátozások alól, hogy ereit akadálytalanul kifejthesse 's mivelhesse; mivel pedig az emberi természet csak azt leli becsesnek, a' mihez fáradsággal jutott, szükség 's önérdek által kell a' köz népet arra vezetni, hogy állapotjának jobbítását ön ereinek használása által eszközölje. A' szükség egy közös törvénye az embereknek és állatoknak: az által vezetettnek természeti ereik' czélszerű alkalmaztatására. A' kényelmesség' 's jobblet' ösztönei azért adattak az embernek, hogy őtet nemesebb tehetségeinek kimivelésére unszolgassák: legyen szabad, 's ne hátráltassék, maga ön természetének ösztönéből eszközlendi állapotjának jobbítását, mihelyest látja, hogy a' kívánt jóllétre ön munkálódása nélkül el nem juthat. Azért a' józan törvényhozásnak oda kell törekedni, hogy szorgalom és fáradság útján juttasson holdogabb helyezettésre.

Nem illy okoskodásokkal éltek a' szabad adásvevés' ellenségei a' megyei közgyűlésben. A' helyett, hogy a' javaslat szükségtelenségéről, czélszerűtlenségéről vagy káros voltáról igyekeztek volna meggyőzni, a' nemesi jogok' sértését, az úri tulajdon' csonkítását, a' sajátsági jogok' erőszakos elvételét emlegették, holott kárpotlás nélkül a' természeti igazság senkit sem engedne tulajdonától megfosztani. De a' más vélekedési felekezet megmutatta, hogy a' jobbágy-telek' tulajdona azon pillanatban megszűnt a' földes úré lenni, midőn az adó állandó értékéül rendeltetett, 's a' földes úr' követeléseai meghatározott mértékre szorítottak, a' kormányzéseknek engedvén azon befolyást, melly előbb a' szabad tulajdonú úr által volt gyakorolva. Megmutatta, hogy a' szabad adás - vevés nem egyéb, mint nyilvános kijelentése annak, a' mi tetteleg volt, — az úri szabad tulajdon megszűntének, —

törvényes határozat arra nézve, a' mi eddig törvény nélkül csupán kormányzéki intézkedések által eszközöltetett, a' földes urakra nézve sem sérelmet, sem megszorítást, nagyobbbat mind eddig, nem képzeltehetvén.

Győzni kellett illy körülményekben a' szabad adás-vevés' elvének. Az ellenző rész' védokai — olyak, minőkre legtöbbször az önönség hivatkozik — magát az ügyet népszerűtlenné tevék: 's az országos küldöttség által ajánlott, a' kormány részéről hihetőleg szinte helybenhagyatott engedményt sokallani ki lett volna elég mérsz a' liberalismus' részéről, midőn ez szüntelen a' köz nép' könnyebbségét, jogainak kiterjesztését állitá törekvési céljául? Magának az őszalkotmányi vélekedésnek nagy része sikeretlennek látván minden ellenszegülést, csendesen állott a' vita' helyén: delátni lehetet rajta, mennyire megsértve képzei a' nemesi jogokat a' jobbágyoknak engedett szabad adás-vevés által. Kis számban maradt a' földtulajdoni felekezet, 's minekutánna az első kérdésnél megbukott, legfőbb kívánatától elesett: többé kedve sem volt más tárgyak vitatásában részesülni, vagy azért, hogy részéről minden üdvös törekvést az újság vágy ellen hasztalannak vélt, vagy azért, hogy több rosszat, mely ellen ismét küzdeni kellene, már nem tartott kigondolhatónak.

Következők azon kérdés: „valljon a' földes úrnak ön alattvalójától jobbágy-telket venni szabad legyen-e, vagy ne?“

A' megyei küldöttség, csupán hogy a' személytől adót fizetők száma ne kisebbsíthetessék, tilalmazni akarta a' földes uraknak a' jobbágy-telkek' megvétélét. Úgyde hát abban álljon a' kiváltság, a' polgári megkülönböztetés, a' főbb szabadság, hogy a' nemes ember magának olly javakat, mint más ne szerezhessen, élelmet úgy, mint más és pedig alsóbb rendű honlakos ne keresessen?

Veszedelemes kérdés! Ha az előzmények hibásak, mi lehet a' következtetésekben egyéb, mint hiba vagy következetlenség?

Megosztva voltak a' liberalismus' nézetei. Némely-lyek a' köznép' állapotjának jobbítását, az adózók élelem-módjának könnyebbítését vévén mindenütt vizsgáló-dási vezér pontúl, mivel félték, hogy a' szegény adó-fizetők a' gazdag földes urak által egészen kizárattatná-nak, 's így élelmi módjok' akadályoztatása miatt mosta-ninál rosszabb állapotra jutnának, nem akarták a' telkek' vételének szabadságában a' földes urakat részeltetni. Más-sok ellenben szorosan a' természet' kívánsághoz ragasz-kodván, ezektől elállni, 's hogy egy néposztály iránt nagylelkűeknek mondathassanak, következetlenek lenni nem akartak. Azonban még az sem olly könnyen hihető, hogy az urbéri telkek' szabad vétele akár az országnak, akár az adófizetőknek kárára legyen. Mert ha a' jobbágy telkekkel járó közterheket a' telek' birtokosa, nemes és nemnemes egyiránt viselni köteles, az adó-alap azért, hogy a' jobbágytelkek nemesek' birtokába jöttek, nem csonkúl. A' vevők összejövételének megszorítása — ked-vező, igenis, a' vevőnek, mert olcsóbban juthat a' te-lekhez: hanem annál károsabb az eladónak, a' telek' bir-tokosának, mivel ez telkéért kevesebb pénzt kaphat. A' földesurak' kizárása a' jobbágy telkek' vételéből, midőn vagyontalan vevők csak csekély árt kínálnak, mintegy kényszerítő eszköz a' jobbágyot telkén megmarasztani, nem engedvén, hogy magára nézve hasznosabb módon élelmét kereshesse. Pedig ez be összeütköző a' nemzeti gazdálkodás' elveivel! Be káros a' nemzeti gazdagságok' szaporítására! Mellyik élelmi mód vagy szorgalmi ág lé-gyen valakire nézve jobb vagy hasznosabb? annak meg-határozása egészen személyes tehetségek' 's helyzeti kö-rülmények' ismertetétől függvén, törvényhozás' tárgya nem lehet: mert ez a' személyes viszonyok megvizsgálására nem terjeszkedhetik. Kényszerítés soha sem enged az emberi erőknek olly hatás, kiterjedt munkálódást, mint a' szabad akarat: az, a' ki a' földet csak azért műveli, mert el nem adhatja, 's a' földművelésben egy olly terhet képzel, mellytől minden pillanatban örömet menekednék,

soha sem fogja ezen ipar-ágot annyira vinni, mint az, ki önkényt vállalta fel, maga kereste, vagy talán még némi áldozattal szerzette. Azon földesúr, ki egy jobbágytelket drágán vett, ki érette még köz terheket is viselni kész, legtöbb érdek által lesz ösztönözve a' telek' tökéletesebb művelésére. Nagy részében hazánkban jelenleg a' jobbágy - telkek olly embereknek vannak kezében, kik szegénységük miatt rendesen vinni a' mezei gazdaságot nem képesek. Mit következtet a' földesurak' kizárása? Elzárja a' legtehetőseket a' telkek hasznos' művelésétől; elzárja a' haza nagy részét a' mezei gazdaság tökéletesebbítésétől: azokat, kik telkeikért szerzendő pénzzel kedvük szerint több munkálódást, kellemesebb állapotot, tehetségeiknek alkalmasabb foglalatosskódást nyerhetnének, nyomorú tengődésre kárhoztatja. 'S nemde az ország' köz érdeke kívánja, hogy a' földművelés, valamint egyéb ipar-ágak is azok által gyakoroltassanak, kik legtöbb tehetőséggel bírnak? Igaz ugyan, hogy ezért a' szegény jobbágytól még telket elvenni nem lehet, de legalább akadályozni nem kell a' telek' megvételében azt, ki inkább akarná, 's azért hasznosabban művelni tudná.

Nem csak a' liberalismus volt e' kérdés fölött megosztva, hanem az ösalkotmányi felekezet is. Némelyek szorosan ragaszkodván a' nemességi kiváltságokhoz, 's ezeket csonkítlanul az egész nemesi testületnél kívánván fentartani, elleneszegültek a' telek-vétel általános szabadságának: a' jobbágy-telkekkel járó adófizetés által a' nemességi helyzet' tekintetét vélek lealacsonyítandónak. Mások ellenben a' nemesi tulajdontól kicsikart engedményeket elégséges áldozatnak tartván az ösalkotmány' fentartásáért, nem akartak az ön megtagadással annyira menni, hogy csupán az ellenek vitatott elvek' gyűlölése miatt félre vetnék azon hasznokat, melyek ugyanazon elvek' alkalmaztatásából jelenleg rájuk voltak háromlandók. Miután a' természeti törvény' köz igazság', polgári egyenlőség' tekintetéből eleget szenvedtek, most már nyerni is kívántak, 's azért folyvást a' liberalismus'

kedvencz képzetekre hivatkozva a' jobbágy-telek' vételeinek teljes szabadságát szorgalmazák.

A' többség a' jobbágy-telek' vételéből leendő kizárást csakugyan félre vetette.

A' kilenczednek a' földből kívánt kihasítása iránt a' megyei küldöttség' javaslata mind az úrra, mind pedig a' jobbágyra nézve hasznosnak látszatván, ellenkezés nélkül elfogadtatott.

Hosszabb vitatás támadt a' robot' örökös megválthatása fölött. A' földtulajdon' pártja már a' szabad adás-vevésben oda adva vélte a' végső engedményt, mely tőle kérethetett — a' mi előtte a' „non plus ultra“ volt; a' mérsékleti felekezet eleget téve képzelvén a' kor' kívánatinak, az ön-érdek' további kiméltetésére számolt; az ösalkotmányi vélekedés is, midőn a' szabad adás-vevés' elfogadására hagyta magát birattatni, erősen hívé, hogy a' földesúr' jogai semmi más csorbát, vagy megszorítást szenvedni nem fognak.

Más gondolatok ébresztettek föl a' liberalismus hívei között a' szabad adás-vevés' képzelete által. Nem ők tevének ez iránt indítványt: a' kormány részéről terjesztett elő, mint kor-szükség, mint mentő szer a' köz-nép' biztosítására, mint egyik fő eszköze a' köz jóllétnek — 's az országos küldöttség' javaslatának kivívásában a' liberalismus maga csekély részt vett. Annál méltóbban lehetett neki kívánni, hogy ha a' jobbágyságnak adni óhajtott bizonyos tulajdon' elve elfogadtatott, annak további természetes következtetései 's jótékonyabb alkalmaztatásai is engedtesse meg, mellyek nélkül az egész elv haszontalan, szemfényvesztő 's talán veszedelmes csakképzelet maradna. Szabad eladás a' tulajdonnal való szabad intézkedés — a' tulajdoni jog' legteljesebb kifejezése lévén, úgy mutatkozik a' jobbágy-telekre nézve, mint az utolsó határjel, melly a' földesúri jogot a' telek' tulajdonából kizárja. Az urbéri adózások 's szolgálatok haszonbérlet' díját képzeltették addig, míg a' jobbágy csak a' teleken lévő épületek 's javítások becsárának volt

tulajdonosa — a' szabad adásvevés' megállapítása után a' jobbágyi tulajdonon fekvő 's a' földművelés' akadályozására szolgáló terhekként látszanak. A' földesúrnak joga van ezentúl a' kilenczedhez, vagy ha a' földek' kilenczedrésze már átadatott, csupán a' robotoláshoz — 's ha a' polgári törvény' rendszere egészen megszüntetni, vagy igen megszorítani nem fogná — a' magszakadási örökösödéshez. De itt azon kérdések fordulnak elő, valljon lehet-e a' törvénynek robot' czime alatt mást, mint a' munka által képzelt bizonyos értéket adni? lehet-e akkor, midőn a' jobbágy-telek a' jobbágy-nak szabad rendelkezése alá bocsátatik, személyét magát annyira kivétketelni ön intézkedési jogaiból, hogy szolgálatit ki ne válthassa? lehet-e a' földes úrnak a' jobbágy személyére olly jogot adni a' szabad telek - adásvevés mellett, millyen csak az örökös szolgaságnál képzeltehetik.

A' megváltás' ellenzői a' robotot, mint más úri jogokat valóságos, törvényes eredetű 's olly sérthetetlen tulajdonnak állíták, millyentől szabad akaratán kívül a' polgári társaságban senkit sem lehet megfosztani. Szükségesnek tartották a' robotot a' hazai földművelés' 's mezzei gazdaság' fentartására a' jelen helyzetekben, minnekutána a' haza' minden tájai nem lennének még annyira benépesedve, hogy a' kényszerített dolgoztatás szabadon bérlettel biztosan pótolthatatnék. Veszedelemesnek mutatták a' robot megszüntetését annyiból, hogy a' köz nép műveletlensége a' kiterjedőbb szabadságot használni nem engedvén, a' kényszerítő munka alól föl szabadultat csupán henyeségnek 's munkátalanságnak fogná áldozatul adni. De a' tulajdon' sérthetetlenségéből vett védokokra az viszonoztatott, hogy a' jobbágy-telek úri tulajdon lenni megszűnt, mióta az adónak állandó alapjául állítatott, 's az úr' szabad rendelkezése alól kivéttetett. Fejtegeték tőbben az urbéri birtok' eredetmódját: mikép adta oda az országnak a' nemesség birtoka' egy részét a' hadi adó és más köz szükségek alá, illetlennek látván, hogy a' személyes fölkelésen kívül más a' haza' védelmére azon-

ban mégis már elkerülhetlen szükséges terhet maga viseljen. Az urbéri birtok a' nemesség kötelességében álló haza - védelem' 's a' köz terhekbeni részvétel' örökös váltságául képzeltek, mellynél fogva a' jobbágy - teleknek valóságos tulajdonosa az ország, a' földesúrnak csak azon adózások és szolgálatok maradván fenn, mellyeket az ország időről időre határoz meg. Mások az úri tulajdon kérdését egészen elmellőzék, hanem köz jó' tekintetéből a' robot' megváltását épen úgy, mint minden magános tulajdon elfoglalását kárpotlás mellett igazságosnak véleik. A' közönséges ország-törvény szerint a' többség' szüksége mindig igazságos czim a' kisebb rész' érdekeinek feláldozására. A' hazai törvények hatalmat adnak a' megyéknek egyesek birtokán útmenetek' vízárkok' készítésére: ha ez igazságos, hogy ne legyen a' robotok' megszüntetése, bár az úr tulajdonának tartassanak is, mihelyest azt az ország köz jó' tekintetéből szükségesnek látja, főkép ha még teljes kárpótlás is engedtetik? Vagy ha az ország az úri követeléseket a' szabad tulajdon' jogaihoz tartozó egyességek alól kivehette, 's már eddig is maga határozhatta meg, vagy némelyleket — pedig minden kárpotlás nélkül — elenyésztethetett, micsoda sérelem lenne a' földesúri jogokra nézve a' törvény által rendelendő robot - megváltás, micsoda veszteség a' földes úrra nézve, midőn a' robot teljes értékét visszaadná? Azon ellenvetésre, — hogy a' robotok megváltása sok munkás kezet vonna el a' mezei gazdaság művelésétől — az a' megjegyzés tétetett, hogy a' robotok hirtelen megszünetéséről még most tartani épen nem kell, minekutána a' földművelők csekélyebb tehetségeik 's pénz' szüke miatt a' megváltás jótéteményében tüstént nem részesülhetnének, 's azért a' robot megszünetése is csak azon arányban lenne képzelhető, mellyben a' vagyonbeli állapot' gyarapodása 's azzal együtt a' népesség' növekedése következne, a' szükséghez képest kívánt munkás kezek' hiját soha sem hagyván éreztetni. Előhozott a' megváltás' ajánlásául a' kényszerített munkák' veszedelmes befolyása az erköl-

csiségre, restséget 's hanyagságot következtetvén ott, hol jól vagy rosszúl, sokat vagy keveset dolgozni egy, 's szorgalomra ösztönök nincsenek; megmutattatott, hogy a' robot' árán sokkal jobb 's alkalmasabb munka lévén szerezhető, a' robotok' árszerinti megváltása a' földes úrnak a' mostani kényszerített munkáknál hasznosabb; megmutattatott, hogy a' midőn a' jobbágy a' robotnapokon kevesebb értékű munkát visz véghez, mintha magának dolgoznék, a' szorgalom 's ipar munkálatinak összesen az egész ország tetemes kárával kevesbedni kell. Említésbe jött még, hogy a' robot háborgatólag hatván a' jobbágy' saját munkálódásiba, rá nézve mind tehetségeinek szabad használatát, mind gazdaságának czélszerű mívelését tetemesen akadályozza. Mind ezen előadásokkal igyekeztek a' liberalismus' hívei a' rendeket a' robot' megváltása sa szükségéről meggyőzni.

Gondosabbak a' földtulajdoni érdekek' pártolói közül is megismerék a' robot' megváltásának az egész országra nézve tetemes hasznait: 's azért nem ellenzék, hanem csak szabad egyesség' útján ohajták eszközöltetni. Igazságtalannak látszott előttük az, hogy csupán a' földesúr kényszeríthetessék a' megváltás' elfogadására; természetelleninek a' robotok' értéke iránt a' megyék által eszközözendő árszabás: minekutána a' robot' valóságos értékét határozó körülményekről jobb ismérte senkinek sem lehet, mint a' feleknek magoknak. Mivel minden józan elméjű ember maga helyezeteit 's szükségait legjobban képes ismerni, bizonyosan magáról legjobban gondoskodhatik: miből önkényt következik, hogy a' jobbágy' érdekei is a' szabad alkudozás mellett jobban biztosíthatnak, mint az ország' egyenes beavatkozása által. 'S melly igen meggyező a' szabad alkudozás az idő lassú fejlődéseivel! kényszerítés nélkül, semmi érdeket nem sértve, a' természeti erők szabad munkálódásának engedi az idő' kívátnak eszközölését; megment az úri jogok' 's a' tulajdon' biztonságára nézve támadható minden aggodalmaktól; megőriz azon nyugtalanító képzeletektől, azon félelmektől,

mellyek a' legjobb szándékkal kigondolt intézetek sikerét olly gyakran elrontják.

Más oldalról mutatkozott a' robotok' megváltására való szabad alkudozás a' liberalismus' előtt. Természeti fekvésében a' dolgoknak kényszerítést 's a' magános viszonyokba való avatkozást javalni nem lehet. De ha már egyszer kényszerítő intézetek az úr és jobbágy közt lévő viszonyokat annyira kiléptették a' természeti rendből, mint a' jelen állapotban, hogy legyen a' pusztá szabadság, a' mesterséges viszonyok által lenyügözött szabadság maga képes kifejlődni, erőt venni akadályain, 's a' megháborgatott sulyegyent visszaállítani? 'S mi lenne a' magasztalt alkudozásbeli szabadság a' jobbágy részén egyéb kényszerítésnél, midőn a' telken fekvő pénz vagy költség javítások nem engedik, hogy a' telektől tetszése szerint elváljon, a' robot pedig nemcsak gazdaságának rendes művelésében, hanem egyébként is tehetségeinek szabad használásában 's tökéletesítésében szüntelen hátráltatja? Csak ott van helye a' szabad egyességnek, hol az egyező felek egymástól független állapotban lévén, szabadon tehetnek egymásnak föltételeket. Micsoda arányban áll az úr a' jobbágyhoz a' robot váltása iránt engedendő szabad alkudozásra nézve? Annál a' hatalom, melly más munkáival, tehetségeinek alkalmazásával rendelkezik, határok közé szorítva ugyan, de mégis elég nagy a' szolgálat alkalmatlanságának éreztetésére; ennél a' szolgaság, a' tulajdonon 's a' szorgalmi erőknél fekvő terhek' szolgasága, azon szenvedő állapot, mellynek a' természeti ösztönök a' szabadság' visszanyerése' kérdésénél semmi választást nem hagynak. Az, a' ki alkudt bérért szolgálni akar, szabadon köthet egyességet a' gazdával: mert az egyesség' sikerülte előtt hatalmának alávetve nincs, mert ha az ajánlott föltételek neki nem tetszenek, nem kénytelen szolgálatit az alkudozó gazdának oda adni; de a' jobbágyot már a' telek' birtoka maga kötötte bizonyos szolgálatokhoz, mellyektől csak akkor szabadulhat meg egyesség útján, ha az úr által tett föltételeket el-

fogadja. Talán szabad egyesség' útján is a' kívánt czélt el lehetne érni, ha mindig csak nemes érzésű, csak igazságos emberekkel lenne dolog, de hány van, ki az önségnek inkább hódol mint az igazságnak, a' kinél szélséyek 's indulatok erősebb hatással bírnak, mint a' józan ész? A' törvények nem a' jók 's igazságosok miatt hozatnak, hanem azért, hogy az önöség túlzó vágyódásai fékeztessenek, azért, hogy a' mi az ország érdekeiben szükséges, a' magános önkénytől, a' vak történettől független legyen. Mihelyest tehát szükségesnek látja az ország a' robot' megváltását, maga tartozik annak eszközléséről gondoskodni, mert különben csak történet' következménye, vagy egyes emberek szabad tetszésén álló engedmény volna, a' miben a' köz jóllét soha biztosítva nincs.

Ezek voltak azok, a' mik a' szabad alkudozások' javaslata ellen előadattak. Bővebb bebizonyítására annak, mennyire kívánja az idő' szelleme a' robotok' 's minden hasonló a' szorgalmon fekvő szolgaságok' eltörlését, más nemzeteknél szemlélt törvényhozási 's országlási intézetek' példái hozattak fel. Teljes megalégedéssel hivatkoztak a' megváltás pártolói azon német tartományokra, melyekben az alkotmányi élet' kifejtése a' személybeli tehetségek' felszabadításával kezdetett, a' robotok megszüntetését maga a' kormány hozván indítványba, a' törvényhozó test pedig előleges gondoskodással sikerelvén. A' robot' megszüntetésének szüksége legszembeütőbben látszott elismértetve azon országok által, melyek a' robot' megváltásának könnyebbitésül a' váltsági díj' részét az ország köz pénztárából rendelék fizettetni: azon oknál fogva, hogy a' szorgalom felszabadítására tett pénzbeli áldozat nem egyedül magánosoknak, hanem az egész országnak tetemes hasznára lenne. Pedig valahol csak a' robot' megváltása szükségesnek találtatott, sehol sem volt a' magánosoknak önkényére, méltányára bízva: a' földesúr' követeléseinek 's a' jobbágy tartozásainak maga az ország szabott mértéket. Ezen külföldi példákra mu-

tatva kérdés néhányan, nem lehetne-e nálunk egy hasonló közhasznú vállalat' eszközléséhez szinte az egész országnak segedelemmel járúlni? De nem kívánt a' liberalismus épen ennyi nagylelkűséget, csak azt sürgette, hogy a' robot' örökös megváltása minden jobbágnak a' ki akarná, szabadon, 's a' földesúr' megegyezésétől függetlenül engedtessek meg, váltság' díjául a' robotok' valóságos értéke helyhez 's időhöz képest lévén fizetendő, mi által mind a' két fél' érdekei az önkénytől mentve 's az igazsághoz legközelebb arányozva látszottak, a' nélkül, hogy e' határok közt nemesebb érzelmek' szabad munkálódása elzárattott vagy csak meg is szorítatott volna.

Senki sem hozta kétségbe a' külföld által mutatott nagylelkűségek' 's adakozások' becsét: sokan dicsérék, magasztalák, követésre méltóknak állíták, sajnálkozásukat jelentvén egyszersmind, hogy Magyarország körülményei hasonló intézetek' eszközlésére módot nem adtak. Ez volt az „impracticabilitas“ mentsége, száraz, elvont képzet, mihez mint utolsó menedékhez akkor folyamodunk, ha véleményünket többé okokkal támogatni nem tudjuk, 's az ellenünk felállott igazság akaratunk' daczára is magát meggyőződésünknel befészkel.

Említésbe jöttek még némelly a' robot' megváltásával összekötött nehézségek, különösen a' tulajdonosok' és zálogbirtokosok' különböző viszonyait, 's a' szegényebb jobbágyok' tehetetlenségéből származandó következtetéseket érdeklők: de mind ezen nehézségek nem voltak elegendők az indítvány' pártolóit elijeszteni, — csak vigyázóbbakká 's gondosbakká tévék az előadottak iránt törvényes óvások' keresésében. Többen a' más vélekedési felekezetheliek közül szinte vitatás közben meggyőződni látszottak arról, hogy a' robot valóságos árának megfizetése az okosan gazdálkodó földesúrra nézve nem csak nem káros, de ama tetemes időt 's munkát vesztető szolgálat' neménél sokkal hasznosabb, 's ezen oknál fogva az indítványt pártolák. Hosszas vitatás után „a'

„robotok' örökös megváltása, teljes értékük' lefizetése mellett engedendő“, a' többség' kívánságául elfogadtatott.

A' több telkek' szerzése ellen a' rendszeres munkában ajánlott 's a' megyei küldöttség által szinte javallott korlátozás élénk ellenkezésre lelt a' liberalismus theoriai részénél, azoknál, kik Smith' oktatásaihoz szorosán ragaszkodván, minden magános szerződések' megszorításában, minden szerződésbeli szabadság' korlátozásában a' munkáló erők kifejtésének akadályait képzeltek. Az országos küldöttség' javaslatának pártolói a' telkek' szerzésének korlátozását azért állíták szükségesnek, hogy a' szegényebb lakosok a' dúsbabb 's tehetősebbek által a' telkek szerzéséből ki ne zárattathassanak, 's élelmi módjoktól meg ne fosztathassanak, főképen ha az urbéri telkek' vétele a' megyei rendek' kívánsága szerint nemeseeknek és földesuraknak megengedve lenne. Nem látszott az urbéri törvény' célzatával a' szegényebb lakos-részre eszközölni kívánt kedvezéssel igen megférhetőnek egy olly szabadság' engedése, melly csupán a' gazdagot 's tehetőset boldogítaná, kinek úgy sincs segedelemre szüksége, a' szegényt és tehetetlent pedig a' mostani állapotnál rosszabba helyhez tenné. Hiába viták ez ellen némelyek tapasztalásra, példákra hivatkozva, hogy a' szabadság az általa következtethetett, hisz roszt maga orvosolja, hiába igyekezének megmutatni, hogy a' természetelleni állásban lévő viszonyok a' természeti erők' szabad munkálódása mellett önkényt visszalépnek súlyegyenbe: a' többség a' köznép' érdekeit hallván emlegettetni, iránta részvevő érzelmeiktől ösztönöztetve azon vélekedéshez hajlott, mellyet a' köznépre, a' számosabb lakosrészre, a' tehetetlenebb hontársakra nézve közvetlen kedvezőbbnek vélt, 's az országos munkában ajánlott korlátozást elfogadta. Ez alkalommal a' többséggel együtt tartott liberalismus-elleni vélekedésfelekezet el akarta magáról hitetni, hogy a' köznép' érdekei iránt ott, hol a' valódi szükség kívánja, ő a' más félnél sokkal gondoskodóbb.

Igen különöset javaslott a' megyei küldöttség az urbéri biróskodásra nézve. Olly közönséges 's elterjedt volt a' vélemény az úrszékek' czéliránytalanságáról 's természetelleniségéről, hogy azokat sem az össalkotmányi vélekedés, sem a' földtulajdoni felekezeti gondolkodóbb követői nem vélték többé ajánltathatóknak. A' megyei vizsgáló küldöttség a' két ellenkezésben állt fellegező kívánatokat közép módok által óhajtván egyeztetni, a' mostani úrszékek' helyébe „vidéki székek“ nevezete alatt földesurakból 's köznepi választottakból alkotandó ítélőszékeket javaslott. Ez volt-e a' közép út a' két ellenkező között? Minden esetre a' megyei küldöttség a' köznepnek az igazság-szolgáltatásban 's ügye' elintézésében részvételt látszott engedni akarni.

Milly fontos kérdések adódtak itt elő, milly fontos eszméletek! Olly elvont köre-e az emberi ész vizsgálódásinak az igazságról hozandó ítélet az emberi cselekvésben lévő jó' és rossz' megkülönböztetése, hogy arra mélyebb tudomány 's iskolai ismertet kivántassék? olly mesterség-e, hogy azt, mint kézi ügyességet, csak hosszas folyvásti gyakorlat által lehessen megtanulni? 'S nemde inkább egy természeti jog, természeti tehetség, melly semmi ép elméjű ember' tulajdoniból nem hibázhatik? Vagy ha nincsen úgy, hogyan állhat fenn a' polgári társaság, a' jó rend, a' közbátorság egy pillanatig is ott, hol a' legfőbb érdekek' oltalma, a' legfőbb javak fölötti biráskodás, a' köznepből vett esküdtekre van bízva, kiktől, hogy biráskodhassanak, sem tudományos ismertet, sem gyakorlat nem kívántatik?

Földes uraknak 's népválasztottaknak elegyítése ugyanazon törvényszéknél, egyenlő biráskodási tehetséggel fölruházása, a' kiváltságos rend külön állásának tekinteteivel némileg megütöközni látszott. De a' megyei küldöttség ezen aggodalom' megszüntetésére például felhozta a' katonai törvényszékeket, melyeknél a' főbb tisztekkel együtt mindig közlegények is egyenlő szava-

zási joggal, sőt hogy ítéleteiket annál szabadabban kimondhassák, a' szavazásban elsőséggel alkalmaztatnak.

Midőn a' megyei küldöttség illy szép példák által vezéreltetve óltalma alá vevé a' köz nép' ügyét, 's észére illy nevezetes politikai jogokat követelt, jogokat, mellyeknek erkölcsi befolyása még a' vagyombeli állapot' jobbítására is kiterjed, nemde méltán várhatta, hogy a' megyei rendek az általa ajánlott 's az országos munkálathoz javaslottaknál a' köznépre sokkal kedvezőbb intézetekkel beelégedjenek, 's ezeken túl a' magános tulajdon' érintésébe ne bocsátkozzanak? Hasztalan számolás! A' robot iránt képzelt kirekesztő tulajdoni jog nem ismértetett el, 's így az erre támasztott követeléseknek sem leheté többé fenállani. Nagylelkűnek mutatta magát a' többség a' magános viszonyokra nézve, de annál nehezebben volt a' küldöttség által a' köznépnek adatni kívánt politikai jogok iránt engedményekre birható. Némmellyek által a' földesúri jogokban történt csonkítás után szerfölöttieknek tartattak; másoknak a' gondolat' újsága miatt nem tetszetek, — jóllehet ezen ellenvetés egyes hazai példák által eléggé megczáfolva volt; — soknak csak azért nem, mivel leplező szernek, a' jó és rossz között valami közép dolognak képzeltek, mi egy nézetet sem nyugtathatott meg. Minekutána e' tárgy fölötti vitatások semmi biztos elhatározást szülni nem tudtak, végtére a' kérdés' bővebb megfontolása 's végső eldöntése azon fogva, hogy a' többi bíróságok' meghatározásával szoros összeköttetésben lenne, a' törvényszolgáltatási tárgyak föl vételére elhalasztatott. Azok, kik a' liberalismus' szembetűnőleg nevedekett befolyásától tartottak, a' vitatás' elhalasztásában kerestek mentséget, azok, kik a' liberalismus' kívánatinak a' küldöttségi javaslatokban eleget téve nem láttak, szinte a' tanácskozások' felfüggesztése által akartak a' dolgon segíni: így a' kérdés' eldöntésére ajánlott elhalasztás csaknem közakarattal elfogadva lőn.

Hatodik Szakasz.

Henrik.

Urak, tegyétek azt, mit bölcseségtek
Legjobbnek tart, úgy, mintha önmagunk
Volnánk itt.

VI-ik Henrik 11-ik rész.

A' kereskedési tárgy fölött való tanácskozásokban kevésbbé tűntek ki a' liberalismus' tartó-pontjai, mint másutt. Egy rész Say' iskolájának elvei szerint kereskedésre 's minden ipar' nemére legterjedtebb szabadságot kívánt: az ország' részéről semmi tetteleges beavatkozásnak, semmi tetteleges segedelemnek helyt adni nem akart. Más rész ellenben az ország által vélt alkalmazandónak mindent, a' mi távolról vagy közelről az ipart 's kereskedést előmozdíthatná: oltalmazó kizárásokat, jutalmakat, országos intézeteket javasolt. Volt még egy különös vélekedési osztály, az ösalkotmányi felekezetnek közel rokona, melly a' megyei küldöttséggel egyetértőleg az országgyűléseknek Magyarország' természetű állapota 's gyarmati függősége iránt közönségesen divatolt nézeteire támaszkodván, mint legfőbb szükségét sürgette, hogy a' vámok egyáltalában az ország által — az örökös tartományokra nézve kölcsönös szerződés' útján — rendeltessenek el.

E' kívánság leginkább a' „kereskedési aránylat“ rendszerén látszott gyökerezni. Voltak ugyan többben is azon vélekedésben, hogy a' belső kereskedelem a' külsőnél sok-

kal fontosabb lévén, még a' kiviteli megszorítások mellett is haszonnal gyakoroltathatnék: de ki akart volna csupa theoriai különbségeknél fogva egy olly óhajítás ellen harczra kelni, melyet az ország már annyi idő óta magáénak tartott? Ki akart volna csupán az okoskodások' hibája miatt ellenszegülni egy olly kíváнатnak, mely minden tekintetből igazságosnak 's jótékonynak mutatkozott? Mennél nagyobb a' hazában az ipar' fogyatkozása 's a' kereskedés' csökkenése, annál súlyosabban kell a' külső kereskedés megszorításának éreztetni: ezért volt, hogy a' haza' jelen helyzetei szüntelen a' vámok 's kiviteli akadályok ellen panaszokra ingerlettek, — addig míg a' vámok' elrendelése egészen az országnak hatalmába nem adatnék, a' kereskedés' jobb előmenetét lehetősnék sem képzelhetvén. Nem csuda, ha illy körülmények közt a' megye' határozata a' vámoknak országgyűlésen leendő szabályoztatását tette egyik főbb kíváнатtá.

Hogy a' természetnek, iparnak 's kereskedésnek tetteleges segedelmek adathassanak, e' végre bizonyos köz országos érték' alkotása volt nem csak az országos, hanem a' megyei küldöttség által is javasolva. Sürgették ezt a' kereskedési aránylat' pártolói: mivel nekik a' kereskedés', mezei gazdaság', mesterségek' előmozdítására, az ország által eszközözendő segéd-intézetekre, közhasznú vállalatokra pénz kellett, 's azt egy meghatározott országos köz' érték' jövedelmeiből könnyebben 's biztosabban vélték megszerezhetni, mint akár szabad adakozásból, akár időnként a' szükséghez képest különösen kíváнатó adozásból. Sokan, hogy azon szemrehányást, mintha ők semmi közteherben, semmi az ország' javára szükséges áldozatban részt venni nem akarnának, megczáfolják, magok óhajtottak már egyszer adakozók, nagylelkűek lenni, 's hol lehete inkább 's hasznosabban, mint midőn nagylelkűségöknek 's hazafiúi adakozásuknak némikép magok szabhattak hért azon föltételekben, mellyek által a' kormánytól kereske-

dési engedmények kívánhatók voltak? Így akarták ők a kereskedés és ipar előmozdítására magok részéről teendő pénzbeli ajánlat által a külső kereskedés teljes szabadságát kikötni, mellyből ugyan az egész hazára haszon, de legtöbb jelenleg csakugyan magokra a földtulajdonosokra volt reménylhető. Könnyű áldozat, melly a jelen veszteség teljes pótlását olly biztosan engedi előre számoltatni.

Azok, kik a nemzeti gazdálkodás elveinél fogva az országos közérték alkotása ellen voltak, többnyire Say iskolájából meríték okoskodásaikat. Ők egyáltalában az ország által adandó tetteges segedelmeknek nem barátjai, az ország beavatkozását csupán azon akadályok elhárítására kívánták, mellyek által a munkáló erők szabad kifejlése természetellenileg hátráltatva lenne. Példákat mutattak bizonyosságul arra, hogy egyik ipar nemét sem lehet rendkívüli eszközök által emelni a nélkül, hogy másoknak kifejlése rendkívülileg ne akadályoztassék. Minden termesztés minden működés kiterjedésére a dolgok természeti viszonyaiban határok vannak szabva, mellyeken túl a rendkívüli segedelmek épen annak ártanak, mellyet előmozdítandók lennének. A fogyasztás szükségai korlátozzák a termesztés kiterjedését: s ha a rendkívüli serkentések által folyvást emelt munkálódások tovább lépnek, felakadásnak s csökkenésnek kell a rendkívül felemelt ipar-ágra következni. Mivel tehát a természeti viszonyokat háborgató segéd-szerek nem csak feleslegeseek, de sőt a szorgalom természetszerű kifejlésére ártalmasak lennének, e végre az országos érték alapítása szinte haszontalannak állítattott, annál inkább, hogy, ha valamire pénzbeli segedelem kívántatnék, az a körülményekhez képest egyenes országos ajánlatok által is minden állandó köz érték nélkül pótol-tathatnék, az egyes polgárok vagyona lévén maga azon országos közérték, melly mindig az ország rendelkezése alatt van, s mellynek hübb gondviselője, takarékosabb kormányozója, mint az egyes birtokos, nem lehet. Em-

lítettett még az is, hogy akármelly közértéknek az ország által eszközendő igazgatása sok költséggel van összekötve; továbbá hogy a' pénz a' magánosok' kezében, közvetlen érdekek' befolyása mellett, mindig nagyobb haszonnal munkálódhatik, mint az országlás' intézkedései alatt; végre pedig, hogy a' közérték' összegyűjtése a' köz forgásból kivett nagyobb mennyiségű pénzt, mind addig, míg a' meghatározott szükségekre nem fordítatnék, használatlanul hevertetné, miből az egész országra károk, 's a' magános viszonyokra tetemes zavarodások lennének háramlandók. Mind ezen okok a' köz érték' kárhoztatásául voltak előadva.

Ezen véleményhez állottak szinte azok, kik egy országos közértékre teendő kisebb ajánlatot arra, hogy csak jövedelmei használtathassanak, elégtelennek, nagyobbat pedig a' haza jelen helyezeteinél fogva, 's a' jelen pénzszorultságban eszközülhetetlennek képzeltek.

Kevés pártfogást lelvén az országos közérték' javaslata ennyi ostromló okok ellen, könnyen félre vettetett.

Volt kis vita a' papiros pénz fölött is. Mert a' megyei küldöttség a' régi 's mind ez ideig orvosolatlanul maradt országos panasz' folytában egészen száműzendőnek vélte. De csakhamar győztek ezen kívánságon a' nemzeti gazdálkodás' elvei: 's a' megyei rendek átlátván, hogy a' papirospénz a' kereskedésre nagy segédelmül szolgál, ártalmas pedig csak kényszerített értéke által lehet, a' papirospénz' ellenzésétől elállottak, csupán azt kötvén ki, „hogy elfogadására senki se kényszeríthessék.“

Kevesen vannak mai időben az országos tudományok' mivelői közül, kik kételkednének a' czéhek' ártalmas voltáról, 's ez iránt a' közvélemény is terjedtebb 's közönségesebb, hogysen bővebb értekezést kívánhatna: mégis volt Nógrádban egy különös véleményfelekezet, melly a' liberalismus' elveit a' közjó végett némelly kizárásokkal akarván kapcsolatba hozni, a' czéhek fentartására szavazott. Következendők voltak az ő

okoskodásai. A' czéhbeli szerkesztéssel összekötött kizárások nem azért tartatnak károsaknak, hogy csak alkalmas személyt bocsátanak a' mesterség' gyakorlásához, hanem azért, hogy önkényes vagy természetelleni szabályok által ügyes embereket engednek kizártni. A' mesteremberek' próbára-vétele, kontároknak 's ügyetleneknek eltávoztatása mind a' mű-vevőknek, mind magoknak a' mesterségeknek érdekeiben szükséges. Mert a' tudatlanabb vevő maga a' vett mű' hibáit mindig észrevenni nem képes, mesterségesebbek' jóságát pedig csak a' mesterséghez értők ítélhetik meg. Kontár munkák' szabad árulása a' tökéletesebbeknek keletét akadályozza: a' korlátlan szabadság, mielőtt a' szükséges művelődés eszközöltetett volna, a' mesterség' független gyakorlására készítvén, a' ki nem tanult mesteremberek', ügyetlenek', kontárok' számát neveli, mind a' mesterségek' mind a' vevő közönség' kárára. Ezért szokták hiresebb gyárak' műveiket, mielőtt árulásra bocsátanak, próbára venni, 's csak a' helybenhagyottakat eresztik folyamatba. Így a' mesterségek' hitele is legjobban biztosítatik, ha egyedül nyilvános próbán megvizsgált 's eléggé értelmeseknek 's ügyeseknek talált személyek által engedtetnek gyakoroltatni. De az ügyetlenek' és alkalmatlanok' kirekesztése még nekik magoknak is hasznos; mert tehetségeiket nem hagyván arra, mire nem alkalmasak, vesztegetni, czélszerűbb alkalmaztatás' keresésére kényszeríteli. Mind ezeknél fogva a' czéhek' pártolói a' mesterségi gyakorlat' korlátozását szükségesnek látván, mivel ez a' czéhbeli szerkesztés által legjobban lenne eszközözendő, a' czéhek' fentartását tovább is kívánták olly formán, hogy a' törvényhozás által minden eddigi visszaélések 's önkényes szabások' eltörlése mellett jobb rend 's az előadott céloknak megfelelőbb szertartások eszközöltessenek.

A' czéhek' ellenzői az ipar' 's szorgalom' korlátozásából származó következtetéseket fejtegették; megmutatták, milly káros az egész országra nézve némelly kisebb 's

csak mulékony hatású visszaélések' elhárítása végett azon jót akadályoztatni, melly csupán az emberi tehetségek' szabad munkálódása által eszközölthetnek. Előadták továbbá, hogy az önérdek legnagyobb ösztönül szolgálván a' család ellen vigyázatra, inkább képes a' vevőnek 's fogyasztónak biztosítást adni, mint az ország részéről rendelendő bár millyen örködés is: minekutána ez csak közönséges szabályokat engedvén, egyes esetekre nem terjeszkedhetnék, 's így midőn a' magánosok' köréhez inkább tartozó vigyázatot felvállalná, ott, a' hol maga bele nem tekinthet, annál könnyebbé tenné a' megcsalatást. Felhozták végre a' czéhbeli szorongatások' megszűntével sebesen virágzó állapotra lépett országok' példáit, mellyek szerént a' mesterségek' előmenetei azon időponttól kezdve látattak haladni, midőn a' természetelleni korlátok alól felmentettek. De a' megyei rendek' vélekedése már ez előtt régtől fogva a' czéhek ellen nyilatkozott, 's több más alkalommal végzések által volt kijelentve: mi természetesebb, mint az, hogy jelenleg szinte „a' czéhek' eltörlése“ jelettetett ki a' megye kívánságául?

Szóba jöttek a' találmányoknak és mesterségeknek jutalomúl vagy óltalomúl adni szokott kirekesztő szabadságok, privilegiumok. Az országos és megyei küldöttségek némelly esetben hasznosaknak véleik; Say' iskolája a' találonak jutalom' a' mesterségek' tökélyesebbítésére pedig ingerkép szinte helyeslé, ha nem kegyelemtől, de törvény rendeletétől függnek; a' kereskedésre 's szorgalomra adandó tetteges segedelmek' pártolói természetesen szinte javasláik.

Szépen vitattatott e' kérdés Nógrádban. Say' pártolói közül némellyek nem vélvén e' tárgy iránti állítását az általa előadott szabadsági elvekkel egészen megegyeztethetőnek, félre veték 's semmi kizáró privilegiumot nem akartak. Ők a' privilegiumban nem láttak egyebet, mint a' szorgalom' bizonyosságára, természeti erők' gyakorlására, tökélyesülés előmenetére vetett tilalmat, mellynek

haszna csak a 'privilegium' tulajdonosára jut, kártékony követkevései ellenben számtalanokra, az egész országra visszaesnek: midőn egyes ember' vagy kevés termesztő hasznáért a' számosabb fogyasztó vagy rosszabb műveket venni, vagy azokért többet fizetni kénytelenítetik, értelmes és alkalmas emberek tehetségeiknek legczélszerűbb használatától elzártnak, 's a' szabad tökéletesülés' köréből elhúzott ipar-ágnak lehetetlenné tétetik, hogy más nemzetek' szabadon tökélesülhetett mesterségeivel a' versenyt kiállja. Mondatott ugyan, hogy minekutána a' találmányok a' mesterségek' tökéletesítésére szükségesek, 's gyakran igen költséges 's huzamosb idejű fáradozásokba kerülnének, a' találó hasznának vagy legalább kárpótlásának biztosításáról maga az ország tartoznék gondoskodni, mint ez a' találmánynak bizonyos ideig kizáró használtatásánál történik. Mert ha a' tetemes fáradsággal 's költséggel szerzett találmány' hasznait akárki minden bajlakodás és veszedelmeztetés nélkül a' találótól szabadon elhúzhatná, jövőendőben új találmányok eszközzésére kevés inger maradna fenn, 's a' mesterségek művelődésük' leghatalmasabb segédeszközétől megfosztva lennének.

De erre azon észrevétel tétetett, hogy a' találó hasznának biztosítása épen a' találmány tökéletesítésére való ingert szünteti meg: mi által a' mesterség' előmenete nem csak a' találmány' javításától elzárt többieknel, hanem magánál a' találónál is akadályoztatik. A' szabad versenyezés, a' más általi felülhaladtatás' lehetősége az, mi a' találót az eredeti tökélytelenebb képzetnél megállni nem hagyván, művének tökéletesítésére készíti, hogy úgy azon hasznokhoz juthasson, mellyeket a' kizáró szabadság neki kevesebb fáradságával ugyan, de mind a' vévőnek, mind a' mesterségeknek annál nagyobb kárával volt eszközzendő. Milly elégtelenek legyenek kizáró szabadságok a' találok hasznának biztosítására, a' számtalan elenyézett vagy a' találok által önkényt felmondott privilegiumok' példái mutatják, bizonyoságul szolgálván arra, hogy ha talán privilegium nélkül némely ember találmányával ká-

rosodnék is, most privilegium mellett szinte elég károsodik, illy egyes esetek azonban hasznos fölfedezések után való törekedésektől el nem ijesztenek, mint ismét a' naponkint szaporodó találmányok' példáiból látni. Innen az a' következés huzatott ki, hogy a' találmányok' szülő elve nem csupán a' haszonkereset, hanem az ember' bel-sejében fekvő vizsgálódási 's munkálódási ösztön is, melly a' hatásra vágyó erőket soha sem hagyja munkálatlan he-vertetni, 's ha egyszer szenvedélylyé válik, törekvéseinek fölvelt céljától semmi önérdek' sugallásai által vissza nem tartóztathatik. Tanúság erre szinte a' tapasztalás, a' leg-nevezetesebb találmányoknak 's munkálatoknak az önér-dek' legkevesebb befolyásával, — többnyire pedig egyes embereknek feláldozásával — lett származását bizonyítván.

Bővebb czáfolásául a' találmányi privilegiumok véd-okainak hasonlításba tétettek a' találmányok egyéb szor-galmi vállalatokkal. Egy maga nemében első hazai gyár' felállítása a' hazára nézve szinte olly hasznos, sőt gyak-rañ még hasznosab lehet, mint sok találmány: miért ne érdemeljen tehát a' haza' részéről szinte olly figyelmet mint ez? Nincsenek-e egy új gyár' pártfogására épen annyi okok, 's ugyanazok, a' mik a' találmányoknál elő-adatnak? fáradozás, költség, önérdek' veszedelmeztetése? Nincsen-e abban, ha valaki először vetemedett gondola-tival egy a' hazában talán kivihetetlennek hitt gyár' állí-tására, 's a' honi helyezetek' titkaival megismerkedvén, az akadályok' meggyőzésére 's a' föltétel' sikeresítésére az eddig tudva nem volt eszközöket föllelte, épen olly ta-talmányi törekvés, épen olly munkálat, mint midőn más-nak először jut eszébe ismért termékeket vagy műveket máskép, vagy másra mint eddig, vagy kevésbé változott formában használni? Egy gyár' állítása sokszor több költséget, több áldozatot kíván, mint valamelly talál-mány' eszközlése. Találmányoknál nem mindig a' ha-szonkeresés a' létesítő elv: gyakran dicsvágy, belső munkássági ösztön, néha csak történet, midőn valaki meghatározott szándék vagy találmányra törekedés nél-

kül fölfedezést tesz, a' véletlen talált kincshez hasonló. De a' szorgalmi vállalatoknál, mint egy gyár' állításánál, majdnem egyedül az önérdek szolgál rugóul, 's a' hol ennek haszonra kinézése nincs, alig lehet munkálódását reményleni. Tehát ha kell valahol az országnak a' magános érdeket pártolni, kellene ott, hol nélküle az egész országra nézve hasznos munkálat nem sikerülne, p. o. egy új gyár' felállításánál. Haszon' reménysége buzdítja az egyeseket illy új gyár' állítására: ezen remény leginkább azon körülményen alapszik, hogy több hasonló gyár az országban nincs. Mihelyest több hasonló gyár támad, megszűnik az elsőre nézve hasznának legfőbb biztosítéka; a' második, harmadik, negyedik gyár' alkotóinak nem szükséges azon költséges és veszedelmes próbákon átmenni, mellyek egy új vállalat nehézségeinek legyőzésére kívántattak; nem szükséges azon hibákat ismételni, mellyeket az első gyárnál a' dolog' újsága, tapasztalatlanság 's némelly ismeretlenségek következtettek: nekik kevesebb veszedelemmel 's a' haszonra biztosabb számolással lehet munkálódni. Lehetetlen, hogy ez által az első gyár' hasznai meg ne szoríttassanak: ha káros a' szabad ipar az első szerzőnek a' találmányoknál, mennyivel károsabb új gyáraknál? Ha igazságos az új találmány szerzőjének hasznát bizonyos ideig biztosítani, miért ne legyen igazságos az új gyár' alkotójáét szinte? Miért lenne amaz méltó jutalomra, 's ez nem? Az előadottakból kitűnik, hogy egy új találmány és egy új gyár egyenlő munkálati az iparnak, 's azért különböző tekintetek alá nem eshetnek. A' gyár' szerzője hasznot keres: mihelyest ezt privilegium által magának nem biztosíthatja, kénytelen oda törekedni, hogy készítményei ön tökélyességük által ajánltassanak. Ha több gyár támad, mindenik azon lesz, hogy olcsóbb vagy tökélyesebb műveket készítsen. A' haszonvág javított készítmények, könnyebbítő eszközök, új iparfejlődések keresésére fog ösztönözni, 's ezen vetélkedés maga fogja a' mesterség' tökélyesülését következtetni, melly különben sok ideig

álló helyéről nem mozdulna. Ha az együtt versenyező gyárak mindnyájan meg nem állhatnak, azok fognak eleynészni, melyek rosszabbak: a' jobbak megmaradnak, egy két magános károsodik, de az egész közönség nyer. Nyer a' fogyasztó, nyer a' mesterség, nyer az ország. A' haszonkeresés' vágya nem szünend meg új gyárak állítására ösztönözni: a' szabad versenyezés azonban a' vállalkozókat vigyázóbbakká, gondosbakká teendi. 'S nemde ez is nyereség nemcsak egyesekre, hanem az egész országra nézve? Így van a' találmányokkal. Használásának szabadsága a' találót munkájának javítására kényszeríti. Ha a' találmánybeli ipar nemének részvevői közül valamelyik nem képes a' versenyezést kiállani, hagyjon fel: fogjon olly dologhoz, melly neki hasznosabb. Ha valaki közülök kárt vall, bizonyosan az lesz, a' ki a' többinél gondatlanabb 's ügyetlenebb: de hogyan lehet kivánni, hogy egyes emberek' gondatlansága vagy ügyetlensége miatt a' közönség, az egész ország szenvedjen?

Tehát az ön magára hagyott találó károsodása nem épen szükséges következése a' találmány szabadon hagyott használatának. De ha némelykor történhetik is, nemde sokkal nagyobb 's fontosabb a' közjó tekintete, hogysen egyes ember' haszna miatt félre tétethessék? Hány ember pazarolja el vagyonát, életét haszon nélkül a' közjóra, 's az ország eltüri, engedi, — miért ne türije, ne engedje inkább akkor, midőn az által a' közjó előmozdítatik? Ha az országnak joga van a' közjóért egyes emberek' életét veszedelemnek kitenni, hogyne legyen hasonló joga egyesek' vagyonaira nézve? A' közjó a' szorgalmi tehetségek' szabad fejlődését, a' mesterségek' folyvásti haladtatását, a' fogyasztás' könnyebbitését kívánja; minekutána pedig ezek minden kirekesztés által akadályozva lennének, a' privilegiumokat semmi tekintetet egyes emberek iránt menthetőkké nem teszi.

Több ellenvetés is lehet a' privilegiumok ellen, 's nem felesleg az a' kérdés, valljon az ország akadályoztathat-e valakit igazságosan természeti tehetségeinek tö-

kélyesítésében? Vannak természeti jogok, mellyek a polgári egyesület szerkesztése mellett a közönségnek intézkedése alá adva nem voltak, 's nem is lehettek, mivel az emberi lét legfőbb feladását képezik: ilyen a természettől nyert tehetségek' czélszerű használása és tökélyesítése is. Nem engedni valakinek, hogy a mit jót látott, megtegye, akadályozni egy szerencsés 'elme' fölemelkedéseit, tilalmazni talán a legjobb gondolatok sikerlését, — azért, mivel más talán nem is előbb jutott hasonló gondolatra, hanem csak felületes létesítéséhez kezdett előbb, — tilalmazni olly végből, hogy valaki, talán épen az ügyetlenebb kontár munkájából rendkívüli nyereséget húzzon, 's többet mint a dolgok' természeti rende szerint szerezhetne, többet mint fáradozásai érdemelhetnének — megfér-e ez az igazsággal 's a természet' jogaival? 'S ha a' törvény semmi földtulajdont nem enged kárpótlás nélkül elvenni, mégpedig köz jó miatt sem, hogy engedhetne megfosztatni azon természeti erő' használatától, mellyek földi birtoknál sokkal becsesebbek? Vessünk egy pillantást ősi intézeteinkre: a' privilegiumoknál megkívánt ama záradék „salvo jure alieno“ új tiszteletre kényszerít honi törvényeink' gondoskodása iránt, melly a' természeti jogok' fentartására olly szembetünő ügyelést látszott folyvást gyakorolni. De tekintessék bár egy hasznos találmány úgy, mint más az egész országnak tett szolgálat, mellyért jutalmat adni kell, tekintessenek a' találmányok a' mesterségek' előmenetére mellőzhetően szükséges eszközöknek, képzeltesse nek ollyanoknak, mellyek az ország által biztosítandó haszon' ingere nélkül teljességgel nem létesülhetnének: még mindig kérendő marad, vajjon ezen jutalom' ezen segedelem' neme az ország' többi lakosaira nézve igazságos-e? 's nincs-e czélszerűbb módja a' jutalmazásnak, vagy segítségnek? Ha a' találmányok az egész országra nézve hasznosak 's szükségesek, úgy azoknak költségeit, mint más a' köz szükséghez tartozókat, az egész országnak, nem pedig egyes embereknek kell vi-

selni. Kit terhel a' találmányért adni kívánt jutalom a' privilegium mellett? Azt, ki a' találmány' szerzőjével való versenyezéstől, tehetségeihez legalkalmasabb ipar' nemének művelésétől, élélme' keresésének könnyebb módjától el van zárva, azt, ki olcsóbb művek helyett drágákat, jobbak helyett rosszakat kénytelenítetik használni. Minden köztehernek, hogy igazságos legyen, az egyesek közt bizonyos arányban kell kiosztatni. Micsoda arány van a' privilegium terheinek viselésében? Ha a' találmányt jutalmazandó szolgálatnak nézzük, a' jutalom és szolgálat közötti arányosságot kell figyelembe venni, hogy azoknak, kik a' jutalom' terhét viselik, igazságtalanság ne tétessék. Hogyan lehet pedig azon jutalom' arányosságáról itélni, mellynek mennyisége határozatlan? A' találónak adott privilegium olly jutalom' neme, mellynek jövedelme előre nem tudathatik, 's azért valaminth a' találónak minden arányon felül való hasznót, úgy az országnak a' szorgalom' visszatartóztatása 's a' fogyasztás' megszorítása által minden arányon túl lévő kárt származtathat. Megszűnnek ezen nehézségek, mihelyest a' találónak adandó jutalom megszabott mennyiségű pénzre határozatik. Ha ez, mint egyéb közadózás, minden lakosra tehetségeihez arányozva vettetik ki, könnyebb teher az országra nézve, 's mivel a' találó' költségeihez 's fáradozásaihoz lehet mérsékelve, magában foglalja mind azt, mi az adózás' és jutalom' igazságos voltára kívántatik, a' nélkül hogy egyeseket természeti tehetségeik' szabad gyakorlásában gátolni, a' mesterségek' szabad előmenetét tartóztatni, és sok ember' kárával egynek nyerekedését eszközölni kellene.

Nem igen bocsátkozott a' többség ezen előadások' bővebb feszegetésébe, 's inkább azt vizsgálta, mikép van más a' szorgalom' 's kereskedés' virágzásáról ismért országokban? Több biztosítást látván ezeknek példáiban, mint csupán tudományos elmékedésekben, mellyeknek csallhatatlanságáért még kevés tapasztalás kezeskedhetett, a' találmányi kiváltságokat olly kikötéssel kívánta fen-

tartani, „hogy csak az illető törvényhatóság’ ajánlására, „csak öt évre és minden díjfizetés nélkül legyenek engedendők.“

Előfordult a’ mezei gazdaság’ több előmozdító eszköze közt a’ közlegelők’ megszüntetése. Javaslád ezt nem csak a’ kereskedési, hanem az urbéri és törvénykezési megyei küldöttségek is egyenlően. Csudálkozásra méltó a’ vélekedéseknek e’ tárgyban nyilvánosodott nagy megegyezése. Úgy látszik, mintha minden hozzájárúlna a’ gazdaság-mód változtatása által hazánk’ ábrázatját változtatni. Voltak ugyan házi társkörben a’ közlegelők’ megszüntetéséből a’ szegényebb nemességre háramlandó káros következmények említve; de a’ köz tanácskozás’ helyén nem igen hozattak fel. Tagadni nem lehet, hogy a’ javaslat leginkább a’ nagy földbirtokosnak igérvén hasznót, általa igen kedvesen fogadtattott. Azonban a’ közép állapotuak’ érdekei sem látszottak azzal igen ellenkezni. Az országos gazdálkodási rendszer kedvelői jól tudták, hogy sok eddig szegényebb emberek által szabadon üzőtt mezei gazdaságnak a’ legelő’ hija miatt el kell enyészni; de viszont azzal biztatták magokat, hogy az ilyen sokszor nyomorúltan vitt mezei gazdaság’ megszünte más szorgalmi ágaknak, az eddig megvetett kézi mesterségeknek gyakorlására fog kényszerítő eszközüül szolgálni; reménylették, hogy a’ midőn a’ mezei gazdaság czélszerűbb művelést nyerne tehetős birtokosok’ kezeiben, a’ mesterségek is nagyobb virágzásra fognának emelkedni a’ szükség által elevenített szorgalmi erők’ munkás körében. A’ száraz igazság’ — a’ törvénycikkekben keresett igazság’ — pártolói szinte a’ közlegelők’ megszüntetését kívánták: mert a’ kis birtokos mértéktelen legeltetési jogainak gyakorlásában a’ nagyobb birtokos jogainak bitangolását szemlélték. Hasonlóan a’ liberalismus: mivel ez a’ tulajdon’ szabad használatát szorgalom’ s mindennemű művelés’ kifejtésére szükséges föltételnek tekintette. Így tehát a’ közlegelők’ megszüntetése iránt a’ megyei küldöttség’ javaslata köz kívánsággá lett.

Midőn a' kereskedés' előmozdítására szükséges közlődesi eszközök jöttek tanácskozás alá, ismét élénk vitatás következett leginkább azon kérdés fölött: mikép részeltessék a' nemesi rend az út-készítés' terheiben? Mert hogy olly költség, mellynek haszna közvetlenül nemest és nemnemest egyenlőn érdekel, mind a' kettő által viseltessék, olly természetes, olly igazságos kíváнатnak látszott, mellynek nyilván ellenmondani aligha lehetett, 's ha talán nem tetszett is a' kíváнат' igazsága némellyeknek, legalább kétségbe nem hozatott. Sőt épen sokan a' kereskedési tárgyat tartották ollyannak, mellyre az egész hazának hasznos áldozatok tétethetnének, mellyre a' kiváltságos rendnek is lehetne terhet vállalni, azon rágalmas képzelet megczáfolásául, mintha az országlás' minden terhei egyedül a' köz népen fekünnének. Ezen áldozat' szükségéről való meggyőződés naponkint tovább kezdett terjedezni. Szépen tűnt fel Komárom megyének a' rendszeres munkák iránt költ határozatában, hol a' kereskedés' szükségeire köz értéket alapítandó igen nemes ajánlat szorgalmaztatik, egyszersmind szemrehányásképp említetik, hogy eddig a' köz jóra hazánkban olly kevés tétetett, e' figyelmeztetés mintegy éreztetésül szolgálendő, milly nehéz legyen a' jelenkornak a' mult idő' tartozásait kipótolni. Így volt az országos küldöttségnek, így a' nógrádinak, így többnyire a' más megyéknek javaslatiban is. De a' nógrádi küldöttség, midőn az idő' kíváнатinak engedett, valóban igen féltékeny gondoskodással ügyelt, hogy az engedmények mellett a' nemesi jogok, az alkotmányi, 's mint mondá: „igen kényes helyzetű“ jogok valamikép ne sérthessenek. Ő nem javasolta az útvám-fizetésnek a' nemesekre leendő kiterjesztését: talán illy általános megszüntetése az eddig fenállott kiváltságnak, illy szembe-tűnő egyenlősítése a' két különböző polgári rendnek, némileg a' kiváltságos rend tekintetének lealacsonyítására, polgári állásának kisebbitésére szolgálhatott — de a' küldöttség' tudósításában a' befolyást gyakorlott aggodal-

mak bővebben előadva nem voltak. Elég az, a' megyei küldöttség minden veszedelmes következés' elmellőzésére „olly formán vélte az útkészítés' terheit a' nemesi rend „s adófizető nép közt felosztandóknak, hogy amaz ille- „tőségét szabad országos ajánlásként egyszerre fizesse, „ez ellenben meghatározott évekig fizetendő útvámmal „rója le, mellyeknek elteltével az utak minden további „vamtól fölmentve, 's az egész ország által szabadon „használtathatók lennének.“

Különös rendszerességgel folytak a' tanácskozások épen e' tárgy fölött. Mert mielőtt a' nemesi rendre hárítandó teher jött volna szóba, az a' kérdés vitatattott, kiáltal, az egész ország, vagy az egyes utazók által legyenek-e az útkészítés' költségei viselendőek? Say' tanítása szerint kívánták némellyek, hogy az útkészítés az egész ország' költségein eszközöltessék: minthogy az utak' haszna nem kieresztve a' rajtok járókat, hanem az egész országot illetné, minthogy az utak által eszközözlendő hasznok: úgymint a' közlekedés' könnyebbítése, a' kereskedés' élénk-kebbítése, a' termesztés' oltsóbbsága, a' fogyasztás' szaporítása az egész országra kiterjednének. Azon adó neme mindig jobb, melly az egyes polgárt kevésbbé terheli, az terheli pedig legkevésbbé, melly mindeniknek vagyonbeli állapotjához legjobban lehet mérsékelve. Továbbá mennél több emberre van valami teher felosztva, annál kevesebb esik egyre, annál könnyebben viselhető. Tehát ez útkészítés' terhei is könnyebbek az egész országra kivetett adózás, mint az egyes utazóktól vett vám mellett. Könnyebbek, mert ott az adózásban minden lakos részesül, itt csak az utazó, vagy az útvámot visszafizető fogyasztó, minden esetre csak része a' lakosoknak; könnyebbek, mert az egész lakosság által fizetett adónál az ad többet, kinek többje van, 's többet adhat; az útvámnál a' szegény és gazdag egyenlően rovatván meg, mennél többje van valakinek, annál kisebb részével adózik vagyonának, 's mennél kevesebbje van,

mennél kevésbé fizethet, annál inkább nyomattatik. Ezek voltak főbb védokai az egyik vélekedési felekezetnek. A' másik az útvámot pártolá, hogy az út' közvetlen használója vigye az út' költségeit, egyszerűbbnek 's természetesebbnek látván, mint azt, hogy ki az úton nem jár, az utat használók' könnyebbége vagy haszna végett teher' viselésére kényszerítessék. Megismeré ugyan, hogy az útvámnál a' szegény és gazdag nem tehetségeikhez alkalmazva adóztatnak; de nem is vélte ezt igazságosnak, minekutána az út' használásában, azaz, az út' járásában, a' természet sem tenne gazdag és szegény között különbséget. Innen a' vámfizetésnek a' nemesekre való kiterjedése önkényt következik. Legtermészetesebb igazság mutatkozott ezen polgári helyzet' és rend' különböztetéseinek megszüntetésében 's a' természeti állapothoz való alkalmaztatásban, midőn azoktól, kik az út' használásában és rongálásában egyenlő részt vesznek, annak költségeire is egyenlő részvétel kívántatnék. Ingerlő kinézés a' liberalismusért! Alkalmatosság volt neki adva, eszközök nyújtva a' honbeliek között maradt önkényes rekeszek' megtörésére, 's azon egyenlőség' behozására, melyben ábrándozásai a' polgári boldogság' legfelsőbb fokát képzeltették.

Hatalmasan munkáltak ezen ösztönök az útvám' ajánlásánál, 's ha más mód nem vala a' nemesi rend' adóztatására, bizonyosan elfogadva lőn. Minekutána azonban az általánosan elterjedt közvélemény a' nemeknek az útkészítés' költségeitől való fölmentésére semmi ürügyöt nem hagyott, és így ezen köz teherben részvételök minden kérdésen kívül állott, nem volt többé olly sürgető oka a' liberalismusnak épen az útvámhoz ragaszkodni. A' kérdés ismét a' nemzeti gazdálkodás' szempontjára esett vissza. Előadattak az útvám' alkalmatlanságai az utazásra, fuvarozásra nézve; fejtegetés alá jöttek az útvám' kártékony hatásai a' kereskedelemre, természetésre és fogyasztásra; megmutattatott, milly szerfölött terheltetik a' szegényebb nép az útvám által:

ezen adónem súlyának bővebb bizonyosságául szolgáltak más országokban előfordult számtalan panaszok' példái. A' vámfizetés' elvéül a' költség és annak haszonvétele közt lévő természeti arány volt előadva. Ez ugyan kétségbe nem hozathatott: de annál inkább azon alkalmazsmód, melyet a' vám' pártolói akartak az előhozott állítmánynak adni. Ők t. i. az út' haszonvételét csupán az út' járására szorították, miszerint az út' hasznát csak az veszi, ki rajta jár, annyszor, mennyiszor rajta jár, és minden tekintet nélkül tehetségeire. 'S úgy van-e valósággal? A' gazdag otthon ülhet 's az utak által könnyített közlekedés áradó bőséggel viszi elejébe minden éldelés' tárgyait, annál olcsóbban, annál nagyobb számmal szereztethetőket, mennél könnyebb, gyorsabb 's biztosabb a' kereskedési közlekedés: a' szegény, kinek kezei munkájából áll minden tehetsége, jár 's kel, alig találván mindennapi élelmére valót; a' gazdag két, három mérföldet megy ezreket nyerni nagy vállalatokba vetett pénzein: a' szegény tizszer annyi utat tesz, míg csak ezered részét szerzi annak, mit az nyert. Megmutatták a' vám' ellenzői, hogy a' jó út hasznai a' fogyasztás' 's éldelés' könnyebbítésében állnak, ezek pedig a' vagyonbeli állapothoz arányozvák. Megmutatták, hogy a' költséget kívánó mesterséges utak nem annyira a' szegény nép' mint vagyonos lakosok' javára készítetnek. Az utazás könnyüisége, biztossága, kényelmessége olly éldelések, melyeknek becse annál nagyobb, mennél gazdagabb valaki. A' szegényt sokkal kevesbbé érdekli, hogy kényelmesen utazzék, mint a' gazdagot, kevesbbé, hogy a' kényelmesség' és éldelés' eszközei olcsóbban szereztethessenek, kevésbbé, hogy a' nagy nyereségű vállalatok részvevőiknek dúzs kamattal jövedelmezzenek, — hogy lenne tehát igazságos az utak' költségeit azok által fizettetni, kik belőlök legkevesebb hasznót vesznek? hogy lenne igazságos a' szegényt kötelezni fizetésre, hogy a' gazdag nagyobb kényelmességgel utazhassék? Látszott ugyan az útvám a' honbelieknek annyiból könnyebbségére

lenni, hogy az által a' külföldiek is részesítenének az útkészítés' terheiben: de erre könnyű volt mondani, hogy a' külföldiektől vett adó a' velek kereskedési közlekedésben álló honbeli lakosokra háromlik vissza, kik annyival kevesebbet kapnak áruikért, vagy többet fizetnek az általok vásárlandókért. Azonban ha ezen teher csupán a' külföldieken fekünnék is, ez a' hazának nem nagy hasznára lenne, minthogy minden közlekedések' terhesítése magát a' külfölddel való kereskedési összeköttetést korlátozza, ugyanazért épen a' külső kereskedés' nchezítésére szolgáló útvámoknak eltörlése inkább mint kiterjesztése lévén kívánandó. Hozzá járúl ezen az útvám ellen szóló tekintetekhez még az is, hogy az útvám jövedelmének nagy része a' terhes igazgatás' költségei által emésztetik meg: holtott egy az egész országra kivetett adó a' többi más nemüvel együtt szedethetvén be, semmi költségbe nem kerülne. Mindezeknél fogva a' megyei rendek az útvám' képzetében meg nem nyugodhatván, az útkészítés' költségeit, mint más köz terheket, az egész ország által kívánták viseltetni.

Minekutána az első kérdés el volt döntve, vitatás alá jött, mikép kellessék az egész ország által viselendő terhet a' nemesek és nem-nemesek közt felosztani? Könnyen megfejtetőnek tetszett a' feladat a' liberalismus előtt: nézetei szerint nem volt egyéb szükséges, minthogy a' teher kivétele kinekinek vagyonbeli tehetségeihez arányoztassék. De a' más vélekedési osztályok ezen javaslatban több nehézségeket láttak. Mindenik kívánt jó utakat és pedig minél előbb, — mivel jelenleg kevés van; — de jó utak' készítésére pénz kell, mennyivel inkább ott, a' hol még szűken vannak, 's azért a' készítendő'k' száma nagyobb? 'S mikép szerezhetni össze annyi pénzt, mennyi szükséges a' honbeliek' nagy megerőtetése nélkül, midőn egy nagy rész a' jelen helyzetekben napról napra alig képes magának élelmet keresni? Minekutána pedig már megígérve volt a' nemesi rendnek az útkészítés' költségeiben való részvétele, különös vigyázattal kellett lenni, hogy

valamikép a' nemesi kiváltságok csonkítására rés ne adatassék. Erre nézve a' megyei küldöttség, mint főlebb említetett, azt javasolta, hogy a' nemesség maga fizetésbeli illetőségét egyszerre tegye le, az adózó nép pedig magát bizonyos ideig fizetendő vám által elégítse ki; de a' javaslat' utóbbi része már azon pillanatban megszünt elfogadható lenni, mellyben a' rendek a' vámfizetés' képzetétől általán fogva elállottak. Ezt azonban el-mellőzve, még a' köztehernek a' nemesség és adózó nép közt való felosztása tetemes nehézségekkel lett volna összekötve. Mi volt e' két polgári rend' olly különböző viszonyaiban eléggé egyenlő, hogy fizetésbeli illetőségeik meghatározására közös kulcsnak elfogadtathatott volna? A' nemességi kiváltságok' pártolói a' nemesek' terheit köztök kétségtelenül tehetségeikhez arányozva akarták felosztatni, de teljességgel nem azt, hogy a' nemesek' és nemnemesek' vagyonára nézve összehasonlítások tétessenek, 's ezekre a' terhek' felosztása alapítassék. Ennyi kéteskedések közt alig tudván mihez fogni, azon ötletre jutott az ösalkotmányi vélekedés, „hogy az „utakra szükséges minden pénzbeli költséget a' nemességétől, a' kézimunkát pedig és fuvar' a' köznéptől ki-vánja.“ Munkát akart inkább mint pénzt a' köznéptől, minthogy a' munka minden egészséges embertől kitelik, de pénz nem: minekutána jelen szűk időkben a' szegény mindennapi élelmére alig tudna eleget keresni, rá nézve súlyosabb teher nem lévén a' pénzbelinél, mint ezt a' közönséges adózás' állapotja bizonyítja. Több okok járultak még ezen javaslat' ajánlásához. Jó és elégséges számú utak' készítése a' mostani fogyatzkozásban lehetetlen volt azon egész nagy erő' szabad használ-tása nélkül, melly eddig minden köz munkára nézve a' törvényhatóságok' rendelkezéseitől függött. De ennyi kézimunka' ennyi fuvar' fizetésére hol lenne elégséges pénz gyűjthető? 'S nemde a' munkák' 's fuvarok bérének is növekedni kellene annyi pénzre emelt szükségek mellett? Méltán lehetett attól tartani, hogy vagy az ország'

pénzbeli ajánlata elégtelen leend az elkerülhetetlenül megkívánt erő megszerzésére, vagy a' nemzet nem képes a' rá rótt terhet elviselni. Azért tanácsolák még sokan az ingyenvaló szolgálatok' legalább részbeni megtartását az utakra nézve. De ha a' pénzbeli fizetésben is kellett a' köz népet részesíteni, majd viszont a' nemességtől kívántathatott, hogy az ingyen teendő szolgálatokban részt vegyen. Ezen új nehézség egészen el volt hárítva a' kérdésben forgó javaslat mellett. 'S milly szép színbe volt öltve pártolói által! A' nemzet, a' kiváltságos rend nemes érzését, köz nép iránt való gondoskodását tiündököltette, mintha kiváltságainak 's hatalmának védelmében olly hevesen küzdő csak azért fűsvénykedett volna tehetségeivel, hogy a' midőn a' haza' köz java, a' köz nép' boldogsága kívánná, annál nagyobb áldozatot tehessen. Ezen áldozatot akarta tenni az útmunkákra szükséges minden pénzbeli költség' elvállalása által. A' mit eddig utakra, hidakra egyedül a' köz nép fizetett, ezentúl a' nemesség maga vólt adandó, 's nem csak azt, hanem a' mi jövőben kész pénzbeli költségül szükségesnek találtnék, még azt is, bár mennyi legyen. Könnyen elgondolhatni pedig, melly nagy e' szükség ott, hol eddig az útbeli közlekedések leginkább a' pénzbeli erők' fogyatkozása 's a' köznép' szegénysége miatt úgy el voltak hagyva, mint nálunk, 's így az, mi a' körülmények miatt elmaradt, most szaporított munkálódással pótolandó lenne! Az előadott javaslat által a' köznép minden pénzbeli terheletés nélkül ingyen vala jutandó a' jó utak' 's kereskedésbeli könnyebbségek' hasznaihoz — egészen a' nemesi rend' költségein. Nemde méltó ezen áldozat a' kormány' részéről annyi figyelemre, hogy azért az egész országnak annyira szükséges kereskedésbeli kedvezések valaha már megadassanak?

Nem maradt azonban e' nemes ajánlattal összekötött javaslat egészen kifogás nélkül. Először ugyan az ingyenvaló munkákból mind az országra mind a' magánosra háruló veszteségek, a' szorgalmi ösztönök' megszorításá-

ból eredő káros következmények adattak elő. Azután figyelmeztettek a' rendek arra, hogy mennél több a' munka vagy fuvarbeli szükség, annál könnyebb az adóbeli tartozást ledolgozni, 's a' napszámi bérek' növekedése azon arányban, mellyel az útkészítés' költségeit szaporítja, a' lakosoknak is könnyebb módot ad adójokat kifizetni. Megmutattatott ennek folytában, hogy a' munka vagy fuvarbeli szolgálat csak ott könnyebb a' pénzbeli adózásnál, hol pénz-keresetre nem fordíthatatik, 's hol az ingyen tett szolgálat, ha magánosnak elengedtetnék, neki teljességgel semmi hasznot nem hajthatna. Lehetetlennek képzelték az új javaslat' pártolói a' tömérdek munkának pénzzel való megszerzését; de a' mint az itt említettekől eléggé kitűnt, épen a' munka' sokaságátette az arra kívánt tömérdek pénz' kifizetését lehetővé. Az ingyenvaló munkák' ellenségi csalódásnak állíták a' kész pénz fizetésének terhesebb voltáról fölvelt vélekedést, — csalódásnak, azon hibás képzeleten alapultnak, mintha az ingyenvaló munka épen semmi értékű sem lenne, 's azért valódi adózás súlyát nem is éreztethetné, holott józan ész szerint minden munkában bizonyos értéknek az értte fizetni szokott pénz értékének kell képzeltetni, 's a' személyi jogokat 's emberiséget lealacsonyító rabszolgaság csak ez, melly emberi szorgalmat becs és érték nélkül enged használtatni.

Az ősalkotmányi felekezet nem bocsátkozván ezen ellenvetések' czáfolásába, mindig csak az általa ajánlott áldozat' nagyságát emlegette. Minthogy sem a' pénz — sem a' munka 's fuvar - szükség nem volt meghatározva, nem lehetett megítélni, valljon a' nemesség által felvállalandó teher elég nagy-e ahhoz képest, mit a' többi lakosok viselnének? Így mivel az útakra szükséges pénzbeli költség határozottan nem tudatott, a' nemesség áldozatának nagyságát sem lehetett kérdésbe hozni. Ama határozatlanság maga minden lehetőséget, sőt még a' szeszély' öleteiből származandó kívánságokat is körébe húzván, mintegy az áldozat nagyságának szolgált biz-

tosításául. „Minden pénzbeli költség“ igen sokat jelentő kifejezés oly országban, hol a' pénz kevés 's a' pénz-kereset igen megszorúlt. Hiába voltak többé a' kétségeskedések. Nagyobbnak 's a' haza mostani körülményeiben használhatóbbnak látszott a' nagylelkűség, hogysen ennek ellenére tudományos elmékedéseknek hely adatott volna, 's a' többség oda nyilatkoztatta kívánságát, „hogy ;ez utakra szükséges minden pénzbeli költséget a' ne-, „messég, kézmunkákat pedig és fuvarokat az adófizetők ,tartozzanak adni.“ Az ösalkotmányi felekezeti' javaslatának elfogadását nagy lelki ajánlásának tulajdonítván, az által magát a' közvélemény előtt különösen dicsőítve képzelé.

Minekutána a' tanácskozások' ezen kimenete nyilvánossá tette, hogy a' rendek' többsége a' kereskedési közlekedéseket minden szorongatástól, minden hátráltatástól szabadon tartani 's lehetőségig könnyebbíteni kívánja, 's magok a' liberalismus leghöesebb bajnokai sem szónokoltak oly hévvel 's erővel a' vámfizetés ellen, mint az ösalkotmány hívei, nem lehet csudálni a' közérzés' ezen helyezettetésében, hogy az útvám kártékony voltának elismertetése után a' liberalismus a' fölvelt elv alkalmazását általánosan sürgette 's ennek folytában a' fenálló útvámok' eltörlését indítványba hozta. Mi más ez, mint szoros következetesség! Az ösalkotmány' 's földtulajdon' felekezetei azonban egészen másképvélekedtek. Ők az útvámot, valamint a' vásári helypénzt is, tulajdonnak, magános tulajdonnak, 's mint bár melly ingatlan nemesi birtokot, privilegium által szerzett tulajdonnak tartották, 's mivel a' nemzet' jogai is hasonló privilegiumokon alapulnának, azt következtették, hogy ha a' privilegium' szentsége a' magános tulajdont csonkítástól megőrzeni nem képes, a' nemzeti jogoknak oltalmazására sem lehet foganatos. Tagadta a' liberalismus az állított tulajdoni jog' valóságát; nézete szerint az útvámban csak az útkészítés vagy fentartás költségeinek beszedésére való jog képzeltetetett, magá-

nos tulajdon semmikép: mivel ezt szabad rendelkezés nélkül gondolni sem lehet, az útvám pedig nem a' jog' birtokosának, hanem a' törvényhatóságnak függ rendelkezésétől, mellynek törvényes hatalma van a' fizetést nemcsak leszállítani, hanem egészen megszüntetni is. Erre ugyan az viszonztatott, hogy a' vám eltörlesztethetése a' törvény által meghatározott esetekre lévén szorítva, a' törvényhatóságoknak teljes rendelkezési szabadságot nem ad, és így a' magánosnál lévő tulajdon' természetét nem változtathatja: de ez által még a' magános tulajdon' valósága nem volt bebizonyítva. Midőn a' birtokos' szabad akaratjától függ valami dolgot másoknak használás alá bocsátani vagy nem bocsátani, s ezen használatért minden használatól tetszése szerint bért szedni, tulajdona kétségtelen: ellenben ha a' dolgot használni mindenkinek szabad — a' birtokos' engedelme nélkül is, — a' használatért pedig csak bizonyos polgári rend köteles fizetni, a' használat' bérét is nem a' birtokos szabhatja meg, lehet-e illy jövedelem' forrása szabad magános tulajdon? Lehet-e egy néposztályra vetett fizetésből álló jövedelem más, mint bizonyos adónem? Adónem — ha az ország' rendelkezésétől függ — törvényes: — ha a' magánosok' kirekesztő hatalmától — pusztá sarczolás. Azonban a' liberalismus' némelly párthívei még tovább is mentek elméltedéseikben. Megengedték ők, hogy az ország az egyes polgár' természeti szabadságát ott, a' hol köz szükség kívánja, megszoríthassa; hanem tagadták, hogy az ország ezen egyesek természeti szabadságának megszorítására egyes polgárnak birtokot, jogot, tulajdont adhasson; tagadták, hogy ezen természeti szabadság' megszorítását a' valóságos szükség' időhatárán túl terjeszthesse, s azért, hogy egy valakinek több jövedelme legyen, mások' természeti szabadságára korlátot és pedig örökös korlátot vethessen. Hogy az, a' ki az országra nézve hasznos munkát tett, annak költségeit visszakapja, igazságos; azért a' vámszedés a' magánosnál csak annyiban igazolható, mennyiben az

általa tett költség' visszaszerzésére szükséges. Meddig ezen költségek kifizetve nincsenek, van czíme, van alapja a' vámszedésnek: nem többé, ha a' költség megtérült. Száraz vámnak nevezik a' honi törvények azt, melynek szedésére az igaz ok megszűnt az által, hogy az út' fentartására költségek, vámbérrel pótolandók, nem kívántatnak, 's a' száraz vámok' eltörlését egyáltalában parancsolják. Hasonló viszonyban áll a' vám az úthoz ott, hol ennek készitési költségei a' vám' jövedelméből kifizetve vannak: a' vámszedés' igaz alapja megszűnt, a' vám szárazzá lön, 's így a' honi törvény' értelmében leendő eltörlése teljes joggal kívántathatik.

Soká tartott a' vita, 's egyik rész sem akart engedni. Némelyek meggyőződve a' vámszedésnek a' kereskedésre való kártékony befolyásáról, óhajtották ugyan jövődöbeli megszüntetését, de a' tulajdoni jogok' 's privilegiumok' sértése iránt előadott aggodalmak által annyira elijesztettek, hogy a' vámok' káros vóltáról kijelentett meggyőződésök mellett is inkább a' fenállók' meghagyatását kívánó felekezet' részére állottak, 's inkább hagyták magokat viseletük' következtelenségével vádoltatni, hogysem képzelődésükbe fészkelődött félelmök között meggyőződési elveikhez hívek maradtak volna. A' liberalismus nemzeti gazdálkodási tekintetekre, kereskedésre és szorgalmi szükségekre emlékeztetett, visszatért azon ellenvetésekre, melyek az örökös terhek 's szolgálatok, szabadsági szorongatások iránt többször előadva voltak; megmutatta, hogy a' közönséges ország-jog, köz ha a' jó kívánja, minden magános tulajdont enged kárpótlás mellett elvétetni. Egy egészen új képzet ébresztetett föl a' „kárpótlás“ említése által. Kedvesen hangzott a' magános tulajdont védők' füleiben. Kárpótlás mellett oda adni magáét nem látszott annyira sérelmesnek. Az ország' joga, hogy a' magános tulajdont köz szükségre kárpótlás mellett elvehesse, nem volt tagadható. Példák is voltak erre a' törvénykönyvben. Ezen felül a' magános tulajdon' valósága el volt ismérve a' kárpótlás' ajánlása által, 's így

megadva az, a' miért az ősalkotványi felekezet olly állhatatosan vívott. A' kárpótlásnak hirtelen közbejött képzeze kifogásraidőt nem engedett; a' kárpótlásban lelt természeti igazság' érzelmei győztek a' fenmaradt kéteskedéseken, 's a' többség kívánta „hogya a' fenálló útvámok és vásári helypénzek, mint a' szabad kereskedés' akadályai, megváltás útján megszüntethetőknek jelentessenek ki.“ A' megváltás az ok egyenlőségénél fogva volt a' vásári helypénzre kiterjesztve.

Úgy látszott, mintha ezen kárpótlás egy szerencsés eszköz lett volna az egymással ellenséges állásba helyezett nézetek' összegyeztetésére: de ez szem elől hamar eltűnt, 's csak az adományos jog, magános tulajdon sértetlenségének megszüntét hagyta a' földtulajdon 's ősalkotmány felekezeteinek bizonyos részénél szemléltetni. Érzékeny benyomást tett reájok a' tanácskozás' ezen kimenete. Ők az utat-tört féketlen és semmi tulajdont, semmi törvényes állapotot nem tisztelő újítás- és rontás-vágy' terjeszkedésétől tartottak, 's előre sejteni vélték, mint fogna a' veszedelmes szellem rövid időre minden társasági érdeken dűlni az egész hazában. Talán egy esztendővel előbb hasonló vitatást a' törvények' körén kívül valónak tartották, talán a' tanácskozás' törvényességét is kétségbe hozták volna. Most már senki sem emlegette, hogy erről vagy arról nem lenne szabad tanácskozni, senki sem hivatkozott az egykor olly gyakran idéztetett törvényre, 's a' ki ön érdekeiért a' köz vélemény' megnyugtására elégséges védokokat mondani nem tudott, elmésségeknél, elvont okoskodásoknál, ügyvédi fogásoknál keresett oltalmat.

De vége nem volt még a' hadnak a' két ellenfél között. Elesett ugyan már az egyik a' fő elvtől, melly anynyi sokféle érdeknek oltalmazására szolgál, ha sértetlenül fentartatik; győzött a' liberalismus, 's e' győzelem igen félős hatalmat adott a' fenálló helyezet ellenségeinek: de azért a' győzelem' anyagi hasznai még biztosítva nem voltak. A' vesztes félnek lehetett még kedvezéseket szerezni, mellyek ha nem voltak is jogai vesz-

teségének pótlására elegendők, legalább a' sérelem érzésének enyhítéséül szolgáltak. Lehetett szinte a' nyertes fél által a' győzelemből reménylett hasznokat kisebbiteni, 's némiképp gyakorlatilag megsemmisíteni, a' mi teoriailag nyerve volt. 'S melly éldelés a' meggyőzöttért, ha a' győző' diadalát haszталanná teheti! Módott nyújtott erre a' vám' és helypénz' megváltás' módja iránt támadt vitatkozás. Kérdésbe jött t. i., mi értessék a' megváltás alatt, a' költségnek-e, vagy a' jövedelem egész értékének pótolása? Megújult a' szóharcz: a' tusahelyről eltávozott vita-hősök ismét előállottak, ismét előadódttak a' nem rég hallott okoskodások. Azok, kik az előbbi vitatáskor a' magános tulajdoni jogért viták, az ajánlott teljes kárpótlást csupán a' vám' vagy helypénz' közép jövedelme' tőkéjének megtérítésében vélték gondolhatónak. Ebben azonban a' liberalismus semmiképp sem akart megegyezni, természetelleninek, az ország' javával, a' társaságos állapot' fő céljával megütközőnek tartván, hogy az ország egyesek' jövedelmeinek körülményektől függő mennyiségeért kezes legyen, 's a' körülmények változásából eredt veszteséget pótolja, Valljon akkor, ha az eddig tilalmazott honi termékek' vagy egyéb áruk' kivitele törvény által megengedtetik, köteles-e az ország azon veszteségek' pótolásáról gondoskodni, mellyeket egy vagy más polgár ezen az egész országra nézve hasznos törvény miatt szenvedne? Vagy a' midőn valami helytelen szokás, a' közönségre ártalmas intézet, valami visszaélés törvény által rendeltetik eltöröltetni, van-e helye a' kárpótlásnak azon egyesek' részére, kiket az előbbi viszonyok' változása jövedelmeikben csonkítand? Aligha képzelhetni valamelly fenálló helyezet' változtatását, melly egynek kárt, másnak hasznot többet, kevesebbet ne okozzon: mi volna, ha az országtól mindenütt kárpótlás 's a' jövedelmi különbségek' kiegyenlítése kívántatnék? Elenyészni valaminek azon a' módon, a' mellyen származott, a' természet' szüksége. Azon körülménynek, melly elégséges volt valami jövede-

lem' származtatására, elégségesnek kell lenni annak megszüntetésére is. Ha a' történet hozott valami nyereséget, azt a' történet szinte elveheti. Ha bizonyos polgári viszonyok' alkotása igazságos czímet adott jövedelmek' szerzésére, igazságos czímet ad megszüntetésökre ugyanazon polgári viszonyok' változtatása is. Ahhoz pedig, a' mi igazságtalan módon, törvénytelen úton szereztetett, tulajdoni joga senkinek sincs: tehát ha elvétetik is az ország által, kárpotlást követelni nem lehet. Egyáltalában kárpótlással az ország csak akkor tartozik, midőn a' magános jogok' s jövedelmek' megszüntetése nem az eredetükre okúl szolgált körülményekből vagy helyzetükből, hanem magának az országnak közvetlen behatásából, maga szükségeire tett foglalásából következett, és ezen megszüntetett vagy elfoglalt jog, vagy jövedelem igazságos czímmel szerzett, és mind természeti, mind polgári törvénnyel megférő kirekesztő sajátja volt a' magánosnak. Az ország ugyanazon viszonyban áll a' kárpótlásra nézve az egyes polgárokhoz, mint ezek egymáshoz. Valamint ezek csak az egymástól elvett javakért vagy törvényes hatóságokon kívül tett cselekedetek' kártékony következtéseiért tartoznak pótlással, úgy az ország is. De van sok olly dolog, a' mi nem is magános tulajdon tárgya. Illyet elvenni, magáévá tenni minden kárpótlás nélkül, joga van az országnak. Sőt többet is tehet! Visszakivánhatja, 's megtérítheti a' a' törvényes cím nélkül húzott jövedelmeket. Tehát nem másra, mint az általa tett költség' megtérítésére van a' vámot elvesztendő magánosnak keresete; mert csak a' költség szolgálhatott vámszedés' törvényes czímjéül. Annak, kinek költsége már megtérítetett, talán tömérdek haszonnal is, több követelni valója nincs; inkább lenne az országnak azon terhes adózásért, mely a' költségek' megtérülte után fölöslegesen huzattatott.

Ezen okoskodásokra támaszkodva kívánta a' liberalismus' nagyobb része, hogy az eltörlendő vámokra 's vásári helypénzekre nézve ne a' jövedelem' tökéje, hanem a' magános által tett költség vétessek váltság' díjául, az

is csak annyiban, mennyiben az eddig vett jövedelemből még be nem jött volna: ott, hol a' bő jövedelem az arra tett költséget fölöslegesen pótolta, a' vám és helypénz minden váltáság nélkül levén megszünendő. Elégge volt gyámolítva ezen kívánat az újra felhozott nemzetgazdálkodási, országtörvényi nézetek, 's az előbbi értekezések következményei által, az ellenfél csak az előbbi mentségeket adta elő: mégis az előbbi kérdésben nyertes felekezet most győzedelmeskedni nem tudott. Leginkább azért, mivel közöttte a' személyes nézeteknek és érzelmeknek egyesítő pontja nem volt. Minekutána a' fenálló adománybeli vám' és helypénz' megszüntethetése kijelentetett, ez által a' privilegiumok' erősségére vetett csapás' következései — a' földtulajdon és ősalkotmány felekezeteinek csüggedése 's félelmes sejdítései a' tanácskozások folyamata iránt, — a' más vélekedési osztályokat is kezdék nyugtalanítani. Némellyek tartottak, hogy a' veszített fél, hacsak valami engedmény által meg nem békítenék, a' haza javára szükséges minden közös munkálódástól visszavonuland. Mások attól féltek, hogy a' kijelentett elv következtetéseinek szoros és szigorú fentartása az inkább érzelmek mint hideg okoskodások által vezérlett többség előtt túlságnak fog látszani, 's ötet jövendőre más hasznos javaslat' elfogadására hidegebbé vagy félénkebbé teendi. Soknak kielégítve volt már vágyódása a' megválthatás' kijelentése által: az okosság azt látszott javasolni, hogy a' kívánatok messze ne terjesszessenek. Csak így lehetett a' nyertes félnek megtartani a' mérsékeltség' jó hírét, melly jövendőbeli javaslatainak ajánlására olly igen szükséges volt. Így részint félelemből, részint szánakozásból sokan kiméletre 's engedelkenységre hajlottak a' legyőzött ellenfél iránt. Találkoztak azonban ollyak is, kik a' midőn a' vámok' eltörléséből magános szerződésekre, magános viszonyokra következendő kifejtetlen zavarokat olly szüntelen és folyvást hallották emlegettetni, még magok is ingadozók lettek meggyőződésükben. Ezen osztályozatokból 's a' legyőzött fele-

kezetnek az újult vitára kiállott bajnokaiból egy többség keletkezett, mely a' vám' és vásári helypénz' eltörléséhez „eddig huzott jövedelem“ tőkájének kifizetését“ köztötte mellőzhetetlen föltételül.

Megengesztelődve látszott e' kárpótlás' módja által a' földtulajdon' felekezete, mert sebeire enyhítőbb szert maga sem tudott; de a' szabadelmű theoria' szoros követői annál elégiületlenebbek lőnek: mert az igazság' kívánatait mellékes tekinteteknek feláldozó engedékenységben a' korszellemi javítások' pályáján való visszalépést képzelték, 's az emberiség' ügyét jobban hitték langyos hevű barátok védelme, mint nyilvános ellenek megtámadása által veszedelmeztetni.

A' csatornák' használasától kívánt révber fizetését nemesek és nemnemesek között teendő különbség nélkül mind az országos küldöttség, mind a' nógrádi rendek elfogadhatónak találták. Ez egészen megegyező volt a' természeti igazság képzetével, de a' nemesség érdekeivel sem tartatott összeütközőnek, minekutána a' csatornák' haszonvétele főleg a' kereskedőket illetvén, a' nemesek által viselendő teher csak azokra háromlott, kik a' kereskedők' viszonyaiba elegyültek, 's mivel a' kereskedői helyzetet a' kiváltságos rend állásához nem egészen alkalmaztatható, különös kedvezéseket 's pártfogást ez ország' részéről épen nem érdemelhettek.

Említve voltak a' megyei küldöttség' tudósításában a' más országoknál szemlélt kereskedési segédeszközök között a' bankok is. Mivel azonban a' mezei gazdaság' 's más közönségesebb honi iparágak' akadályai fölöttébb sok tárgyat nyújtottak vizsgálódásokra, nem maradt idő a' bankok' képzetének bővebb fejtegetésébe bocsátkozni, 's mintha azoknak szükségéről kételkedni sem lehetne, a' megyei küldöttség csak röviden említé a' bankok' híját, mint a' mely az európai mivelts országok között csupán hazánk által szenvedtetnék, ezen emlékeztetést elégségesnek tartván, hogy a' megyei rendek a' kívántatók

íránt tovább gondoskodjanak. Hosszú vitatás támadt e fölött a' közgyűlésben.

Sokan csak azért féltek a' hazában állítandó bank' képzetétől, mivel azzal a' bankjegyeknek kényszerített fizetési eszközökké leendő változását gondolták összekötve lenni; sokan azért, mivel a' kereskedői rendnek több kedvezés által eszközrendő fölemelésében a' nemesség 's földtulajdon érdekeinek látták kisebbitését. Tartottak némelyek attól is, hogy a' bank' állításában való egyenes befolyás magát az országot adósságokba keverhetné, melyektől a' nemzeti szellem mindig annyira irtózott, 's a' legsúlyosabb környűlményekben is menekedni tudott. Mind az 'ösalkotmány', mind a' földtulajdon' felekezetei elismerék a' bankok hasznait, helyeslék minden azokról mondott dicséretet, kívánatosnak nyilatkoztaták egy magyarországi bank' állítását, de az ország' hozzájárulása nélkül egészen magános érdekek által eszközrendőt. Emlékezetbe hozták Say' iskolájának országglási beavatkozás ellen előadott tanításait, figyelmeztettek azon elvekre, melyeket a' rendek a' kereskedés' és szorgalom' előmozdítása iránt előbbi tanácskozásaikban már megállapítottak, 's az akkor kifejtett okoskodások' szoros következtetésében kívánták, hogy az ország semmi a' bank' állítására kívánt tettelegességekbe ne bocsátkozzék.

Több részre voltak megosztva a' liberalismus' nézetei a' különböző kedvelt theoriák szerint. Szép alkalom volt nyújtva azoknak, kik többet olvastak, vagy tapasztaltak, isméréteiket mutogatni. Egy rész Say' elveihez szorosan ragaszkodva nem akarta, hogy az ország maga bankot állítson, vagy a' bank értékének összeszerzésére segítségül legyen, mivel mind ezt a' magános érdek maga elég tehetős eszközölni: de minekutána a' haza' jelen viszonyai, úgymint a' pörlekedés' késedelme, az adóssági törvény' elégtelensége, hitel' veszélyei, kereskedési' és váltó törvény' híja stb. a' magános érdeket kivették azon természetes állásból, hogy egy bank' állítása által

maga' hasznát biztosíthatná, mindenek előtt azon akadályozó viszonyok' megszüntetését vélte szükségesnek, mellyek által az önérdek' szabad munkálódása 's a' szorgalmi erők' kifejlése visszatartóztatnak. Kétségenkívül, meddig az állítandó bankok kölcsöneiket könnyen beváltható 's pénzzé fordítható zálogok által nem biztosíthatják, kevés embernek lesz kedve vagyonát a' bank' állításában részvéte által veszedelmeztetni. Tehát a' hosszas pörlekedés' megszüntetéséről, — legalább a' bankra nézve, — hitelezéseinek biztosításáról, a' zálogok' felváltásának könnyebbitéséről kell az országnak előlegesen gondoskodni, hogy a' nyereségre biztosabb kinézés nyílhasson, 's az egyesek a' bank' felállítására az önérdek által ösztönöztethessenek. Egyébiránt még szükségesnek mondatott az ország' felügyelése az állítandó bankokra, hogy egymással összeütközésbe ne jűjjenek, 's olly hatalmat ne gyakoroljanak, mellynek visszaélései ellen az egyesek ön magokat nem oltalmazhatnák. Mert minekutána az ország bizonyos vállalatnak csupán a' töle várt közhasznúság' tekintetéből adna kiterjedőbb szabadságot 's munkálódási könnyebbséget, igazságosnak látszott az ország' részéről viszont az iránt, hogy a' vállalat' fő célja az igazgatók hibái által ne veszedelmeztethessék, óvásokat eszközölni. A' magános érdekeknek adni kívánt szabadság a' kicsapongások' korlátozására szolgáló rendszabások által nem sértődhetik. Törvény, rend mindenütt szükséges, valamint egyes polgári, úgy azon társasági viszonyoknál is, mellyek új intézetek, új helyezetek által származtatnak. Kötelessége az országnak a' vagyonbeli bátorság' fentartásáról gondoskodni; 's minekutána az ellen nem csak egyesek, de társaságok is véthetnének, önkényt következik, hogy a' törvényhozás figyelmét a' bank-vállalatok sem kerülhetik el. A' bankok szabályozásának szüksége épen azon az alapon fekszik, mellyen az egyes polgárok szabadságának korlátozása. Természeti jogok, mellyeknek gyakorlása természeti állapotban mindenkinek szabad, korlátok alá esnek a' pol-

gári társaságban: mert másoknak hasonló természeti jogokkal állnak összeütközésben. A' természeti szabadság megszorítatik a' polgári törvény által egyes embereknél, hogy mindnyájoknál annál egyenlőbben biztosítva legyen, hogy a' törvény' oltalma alatt 's más' szabadságával megférve annál teljesebb mértékben gyakoroltathassék. Ugyan ezen oknál fogva lennének a' bankok' számára, munkálódási terjedelmére, pénzjegyeire, belső alkotására nézve is az ország által megállapítandó olytén rendszabások szükségesek, mellyeknek erejével a' bankok és egyesek közt előfordulható veszedelmes surlódások elháríthatassanak. 'S ez volt egyedül, mi az itt előadott elmélekedések' folytában a' rendek' tanácskozásainak fő tárgyaúl ajánlott.

Egy más vélekedésü osztály több kedvezést, több segedelmet, több befolyást kívánt az ország részéről a' bank' állítására. Nem tagadta ő, hogy a' magános érdeknek adandó teljes szabadság leghatalmasabb eszköze a' kereskedés előmeneteinek, de csupán ezen szabadságot ott, hol munkálódástól soká elzárva volt, elégtelennek tartotta oly gyors haladás' eszközzésére, millyent a' haza' körülményei kívántak. A' szabadság' hosszas idejű nélkülözése nehezzé teszi annak használatát még akkor is, midőn a' rekeszek elvették: gyámolítást, vezetést tesz szükségessé mind addig, míg gyakorlat által a' szabadság önállóságra nem jutott. Ezen gyámolítás, ezen vezetés kétségenkívül sérti a' magános szabadságot, nem is szükséges ott, hol a' szabadság előbb természetellenleg megszorítva nem volt; de egy megszorítás a' másikat következteti, 's az önérdek, melly ha megszorítva nincs, minden jót képes maga eszközölni, az ellenkező előbbi állapot' következésében csak külső behatás 's pártfogás mellett vihet céljához. Midőn valahol a' szorgalom századok óta sínlett mindennemű szorongatások alatt, keveset nyerhet a' lenyomó korlátok' hirtelen feloldása által. Maga azon, sínlődő állapot érdekeit származtatott, mellyek az idő által erősítve levén,

a' helyzetek' változásának ellenszegülnek. Azért kell a' törvényhozóknak még a' fenálló roszak' orvoslásában is igen kéjjen 's vigyázva munkálni, hogy más érdekek ne sértődjenek. Ha egyszer a' megszorítási rendszer valamely iparágat rend' és szükségesen kívül való állapotra emelt, csak lassankint lesz megszüntetendő, hogy azon iparágnak lassú leszállítására, 's a' rá fordított szorgalmi erőknak másféle alkalmaztatására idő engedtessék. Hogy a' magános érdek az ország' minden hozzájárulása nélkül csupán önerejéből bankokat teremthessen, hosszabb időszaka kell a' szorgalmi erők' 's kereskedés szabad gyakorlásának, több előmenete a' művelődési kifejlésnek. Melly nagyoknak, melly győzhetetleneknek kellett lenni, Magyarországhban a' kereskedés akadályainak, hogy körülötte minden művelt országban, Európának minden részén, még a' despotismus' nehéz igája alatt is személy 's vagyonbeli bátorságnak biztossága nélkül bankok állhattak fel, csak nálunk nem! És ezek közül is vannak-e sokan, mellyek épen minden országglási pártfogás nélkül alakultak volna? Talán, valaha itt is támadhatna egy: de a' mostaniaktól mennyire különbözöknek kell lenni hazánk belső és külső viszonyainak, hogy a' magános érdek olly nagy és veszedelmes vállalatra nézve, minő egy bank, az ország' tettleges segedelmét nélkülözhesse? Az országglási részvét hasznos voltának bővebb bizonyításául előadattak azon országok' példái, mellyekben a' bankoknak nyújtott kedvezések a' kereskedést legvirágzóbb állapotra emelték. Illyen az országglástól kívánt segedelmek — Magyarországh' körülményeihez alkalmazva bővebb vizsgálat alá veendők voltak: a' bankoknak adandó bizonyos elsőség más hitelezők előtt, könnyebített elégtétel-szerzés kölcsönadott pénzeire nézve, a' letett vagy közgondviselés alatt lévő pénzeknek a' bankba leendő betétele, a' bank' czéduláinak köz pénztárak által való elfogadtatása, mellyre senki magános nem köteleztetnék, mint van a' bécsi bankjegyekkel, a' banknak bizonyos időre engedendő kirekesztő kiváltság, hogy

a' nyereségi kinézésék más hasonló vállalatok' hozzájárulása által ne veszedelmeztethessenek 's több effélék. Összekötte ezen kedvezésekkel értődött az országlás' kötelessége ügyelni arra, hogy a' bank czéduláinak 's váltóleveleinek kifizetésére mindig elégséges értékkel bírjon.

Volt egy harmadik vélekedés, mely a' bankot egészen országos vállalattá kívánta tenni oly rendeltetéssel, hogy csupán biztos zálogok mellett teendő kölcsönözésre szolgáljon. Az értéknek az egész ország által fizetendő bizonyos mennyiségű pénzájánlatból kellett volna szerkesztetni. Illy kölcsönöző intézet az országos ajánlat' értéke által biztosítva, készpénz helyett váltó leveleket vagy bankjegyeket adhatott a' neki adott zálogokra: váltólevelei vagy bankjegyei csak biztos zálogokra kölcsönöztetvén, pénz helyett minden veszedelem nélkül elfogadtathattak, 's így mind a' pénzforgás gyorsabbíva, mind a' fizetési eszközök szaporítva voltak az ipar és kereskedés nevezetes könnyebbségére. Már magában ez egyesekre 's az egész országra nézve igen hasznosnak látszott. Ezen felül nevezetes haszon ígértetett az országnak a' bank munkálatainak nyereségeiből 's a' kölcsönözésekből, biztos váltólevelek' discontirozásából; azt, a' mit különben a' bank' részvényesei nyerendők, maga az ország nyerhette meg, és pedig, minthogy csak biztosítás mellett kölcsönözött, értékének veszedelmeztetése nélkül. Előhozattak a' németországi szövetség' tartományaiban 's azoknak példájára más országokban szinte már alakult 's legszebb sikerrel tenyésző „hitel egyesületek“, vagy ingatlan javak' zálogaira állított úgynevezett „hypotheca bankok“, melyeknek segedelmével egyedül tartathattak meg az adósságokba elmerült nemesi jószágok. Ezek adtak módot a' nemes birtokosoknak adósságaikból kitisztulni, pénzt nyújtván, hogy a' megbukást okozandó végrehajtásoktól megmenekedjenek, időt engedvén, hogy okos gazdálkodás mellett a' kölcsön vett pénzt visszafizethessék. Nagyon ajánltatott illy szép következmények által a' javaslat leginkább a' hazai helyzetek' tekinteté-

ből: könnyű volt átlátni, hogy a' hitel' hja, pénzkölcsönözés' nehézsége az, a' miért hazánkban semmi iparág nem tenyészhet, 's még a' mezei gazdaság sem emelkedhetik magosabb virágzási fokra. Figyelmeztettek a' rendek arra, hogy az előadottak szerint épen a' földtulajdon' érdeke kívánná oly intézet' állítását, mely által a' nemesi birtokon fekvő adósság' kifizettethetnék, 's a' mezei gazdaságra szükséges javítások eszközölthetnének. Utánozásra méltónak, 's Magyarorszáiban igen alkalmazhatónak mondatott a' szövetséges éjszak amerikai tartományokban alakult azon banknak szabálya, mely kölcsönözéseit csupán a' mezei gazdáknak, és pedig oly nyilvános kikötéssel teszi, hogy a' pénz gazdasági javításokra fordítassék, ezen jótékony föltétel által hazai földének czélszerűbb 's hasznosabb művelését legszebb sikerrel vitetvén véghez.

Elmés vitatások következtek innen. Mindenik különböző vélekedés fejtegette, 's mutogatta javaslatának jobb részeit: egyik sem tett kifogást a' másik', csak a' maga' javaslata iránt figyelmezőbbnek, részvevőbbnek látszott előadásai ellen. A' hallgató közönség egészen hideg és részvétlen volt. A' bankok' pártolói lehetetlennek tartván, hogy az állítani kívánt magyarországi bank' minősége, szerkezete 's rendszabásai iránt fenforgó kérdések egy ülésben eldöntessenek, csak azt sürgették, hogy az ország' közbenjárásával alkotandó bank' szüksége határozat által ismértessék el, a' bank' neme', rendszabásai, szerkezete, az országtól kívánt segedelmek' 's könnyebbségek iránt pedig bővebb értekezés a' folytatva tartandó közgyűlések' más idejére halasztassék, midőn a' kívántatokról kimerítő javaslatok lennének előterjesztve. Közös kívánsága volt az a' különböző bankok kedvelőinek: mert mindenik magáénak reménylő a' bővebb értekezés' következményét. De épen ezen mélyebb behocsátkozás a' bank' és kereskedési viszonyokba nem volt a' többség' kedve szerint. Midőn látták a' bankok' védői, milly kevéssé hajlékony a' közönség az általok

tett indítvány' elfogadására, ennek szükségét mélyebb theoriai fejtegetések által vélték megmutathatónak. Azonban így még nehezebben érhettek cél't. Mert okoskodásaikban sok olyat említettek, minek teljes felfogására több kereskedési és nemzet-gazdálkodási isméret kellett, hogysem ezeknek hiját egy ülés alatt magyarázatok 's példázások által pótolni lehetett volna. Magok azok, kik a' bankok iránt folytatandó rendszeres vitatást megegyező akarattal kívánták, mihelyest az állítandó bank' terve vagy az ország által adandó kedvezések 's segedelmek iránt részletesebb vizsgálódásokba bocsátkoztak, már olly annyira megoszolva voltak vélekedéseikben, hogy a' közös kívánság' támogatására sem tudtak egyenlőn elismért védőket állítani. Ezen értelem-meghasonlás a' közös ügy pártolása mellett még inkább elidegenítette azokat, kik baráti nem voltak. A' bankok' védői sürgették, hogy okoskodásaik vagy fogadtassanak el, vagy czáfoltassanak meg. De egyenes ellenvetések helyett csupán határozatlan kétségeskedéseket nyertek. Majdnem végső türelemig fáradoztak a' magyaráztatásban 's a' szüntelen kért világosítások' előterjesztésében: de mit volt tenni, midőn a' sarkálítmányok sem fogadtattak el, melyekre okoskodásaik alapítva voltak? A' bankok' alkotás-módja, természete, történetei iránt felhozott tudományos előadások kevés figyelemre találtak, mégis a' vitatás közben sok közhasznú tárgyról feltűnt 's a' közönséges élet és tapasztalási ismeretekhez közelebb álló képzetek nem tudva, talán akarat ellen is, lefészkelődtek a' meggyőződésbe, 's annyi sikere csakugyan volt az unalomig hosszas fejtegetéseknek 's leczkézéseknek, hogy a' bank' állítása iránt gerjedt óhajítások jobban egyesültek 's erősödtek. Nem szándékolák többé a' megyei rendek az ország' segedelmét a' banktól visszahúzni, hanem csak azt hitték, hogy a' midőn a' magános vállalkozók által állítandó bank' szerkezete 's irányzata közelebb tudatnék, akkor az ország a' szükséghez alkalmazva a' ma-

gános vállalkozóknak adandó kedvezésekről és segedelmekről czélszerűbben és sikeresebben fogna tanácskozhatni. Ezen néző pontból indulva hozta a' többség azon határozatot, hogy „ha akár egyes személyek', akár részvényesek külön vagy is magános bankot honunkban felállítani akarnának, a' megye' követei által az ország' rendeinek pártfogásába ajánltassanak.“

Hetedik Szakasz.

Király.

Sebes pályája' céljához visz el
Utóbb is mindent a' végső idő:
'S mentiben gyakran azt intézi el,
Mit a' hosszas pör el nem dönthetett.
Szerелеm' fáradtsága hasztalan.

A' kereskedésbeli tárgyak után az Adó és Katona-
tartás dolgában készült rendszeres munka vétetett köz-
gyűlési vizsgálódás alá: de a' tanácskozások' érdeke majd
egészen gyakorlati és tapasztalati észrevételekre és fi-
gyelmeztetésekre levén szorítva, minden élénkebb össze-
ütközést a' fő vélekedési felekezetek közt elmellőztetett.
Minekutána így ezen rendszeres munka átment a' vizs-
gálaton, mintegy kárpótlást keresve a' száraz és unal-
mas munkálódásért vitatásba hozták nehányan a' nemes-
ségnek a' honi pénztár' terheiben leendő
résztételét. Következett némelly heves kitörés az
indítvány mellett és ellene: az ösalkotmányi vélekedés
nem akarván egyenes ellenzésbe bocsátkozni, csupán a'
feladott kérdés' megfajtására alkalmasabb idő' és hely'
választását sürgette, 's ezzel a' további vitatást szeren-
csésen elhalasztatta. De a' szabadelmű felekezet sem
volt nagyon idegen az elhalasztástól: mert az előkészü-
letekre engedett idő' szebb és fényesebb diadalt ígért,
mint a' millyen egy hirtelen szósurlódástól vagy felüleges
vitatkozástól várathatott.

Igy került a' sor a' Törvénytisztartatás' tárgyaiban készült rendszeres munkára.

Legelőször az úrszékek' megtartása jött kérdés alá. Könnyű volt a' liberalismusnak ezen intézetek' teljes megszüntetését sürgetni, minekutána helytelen volta már a' megyei küldöttség által elismértetett. Ez ugyan még egy maradványt akart a' hajótörést szenvedett ősi intézethől megmenteni, 's hogy a' földesúrnak fentartani kívánt kiváltságot elfogadhatóvá tegye, az alattvalók iránt tartozó fő pártfogói kötelesség' 's azzal járó teher' színét öltötte reá; de a' szépen kigondolt theoriának, mivel semmi valóságban nem alapult, komolyabb elmélkedés mellett hamar el kellett oszlani. A' kor' szelleme szüntelen szem előtt tartatván a' jelenlét' helyezeteit, összehasonlításra, ítélkezésre, következtetésekre kényszerített, 's végre az ősi intézetek' pártolói, magok önérdelkeiket hideg elmével számolgatók, átlátván, hogy az úrszékek' fentartása a' leglényegesebb kiváltság az ön ügyében való bíráskodás nélkül sem szükséges sem hasznos nem lenne, a' megyei küldöttség által fentartott bíráskodási részletek' kívánásától önkényt elállottak. Lehetett volna ugyan az úrszékek' csonkítatlan megtartását, az országos küldöttség' javaslatának elfogadását kívánni; de kinek volt reménysége a' közgyűlésben egy olly messze terjedő kívánattal győzni, melly a' küldöttség' kebelében is csak kevés pártfogásra talált? A' megyei küldöttség' javaslata úgy nézetett, mint maximuma annak, a' mit az őszalkotmányi felekezet kívánhatna. Többre tehát senki sem tarthatott számot, ez is olly kevéssé kedveltetett, hogy a' midőn a' küldöttségi munka' felolvasása után indítvány tétetett az úrszékek általános eltörlésére, senki sem volt, ki a' megyei küldöttség középuti javaslatát pártolta volna. Az indítvány elfogadtatott, 's a' megyei rendek küldöttségük' tudósításában az úrszéki bíráskodás megszorítására felhozott okoskodások által oda látták meggyőződésüket vezérelve, hogy az úrszékeknek általánosan leendő megszüntetését "szorgalmazták.

Eldöntötte e' határozat az úrbéri tárgyak' sorából kivételt 's a' jelen tanácskozásokra utasított kérdést az úrszékek iránt; de ennek következtében most már az úrbéri megyeküldöttség által az úrszékek' helyébe állítani kívánt vidéki székek' javaslata volt vizsgálendő. Már az úrbéri tárgyak fölött folyt vitatás eléggé kitüntette a' megyei küldöttség ebbeli javaslatának népszerűtlenségét. A' különböző vélekedési felekezetek közül egyik sem lelte kívánatait benne kielégítve, 's valóban úgy látszott, mintha az elmés találmány csupán a' találok' tetszését nyerte volna el. A' liberalismus a' javaslatot az úrszékek surrogátumának nézván, pártolni teljességgel nem akarta. Nem lévén új körülmények, melyek az előbbi vitatásban nyilatkozott idegenkedésen győztek volna, a' megyei küldöttség' javaslata a' vidéki székek iránt majd nem pártolatlanul elesett.

Más bíróságról kelle gondoskodni. Legtermészetesebb volna, ha az úrszéknél eddig folyt pörök a' közönséges bíróságokhoz általtétetnének. De mikép eszközölni azt, hogy a' köznép a' számos kisebb értékű mintegy 10 forinton alól lévő kereseteknél a' közönséges törvénykezés' bajaitól megkiméltessék, 's nagy költség - 's idővesztegetés nélkül igazságszolgáltatáshoz jusson, mert a' lakosok nagy többségének szükségei azok, melyekről a' törvényhozás előlegesen köteles gondoskodni, 's ezek a' köznépnél éppen ilyen kisebb keresetek' könnyű elintézésében állnak. Két javaslat volt e' végre előadva: egyik a' megyei szolgabíráknak, másik a' helybeli előljáróknak bírószkodását vette tervül. Itt mutatkozott már az alispáni és szolgabírói székek' megtartására intézett törekvés azon erőködésben, melylyel pártolók a' köznép' ügyeiben való bírászkodás' tehetségét a' megyei tisztviselőknak akarták biztosítani. Az ellenfél azt állítá, hogy a' szolgabírák, ha sokféle terhes political kötelességeik' teljesítésében pontosan akarnak eljárni, a' számos magános keresetek' elitélésére időt nem lelhetnek, 's azért ő a' helybeli előljáróknak adandó bírói tehetséget, mint a'

pörlekedőkhöz legközelebb állót, legkisebb költséggel leggyorsabban eszközölhetőt, ajánlotta. Némelyek még időelőttinek 's czélszerűtlennek vélték a' köznép' előjáróinak biráskodását a' miveltség' mostani alacsony helyeztetésénél fogva. De a' liberalismus' nézetei szerint ezen kifogás nem állhatott, minekutána az emberi természet' leglényegesebb sajátsága éppen az lenne, hogy arról, mi legyen igazságos, mi nem? ítélhessen, hogy az erkölcsi jót a' rosztól megkülönböztethesse. Ezen egyszerű ítélhetésben az igazság fölött, ezen könnyű átláthatásában a' természeti igazságnak fekszik a' szabad cselekedet lehetősége 's beszámíthatása, 's azért ez a' miveltség' állapotjától függésben nem lehet. — Minden józan elméjű embernek teljes tehetséggel kell birni az igazság' megkülönböztetésére: mert máskép cselekedete neki nem tulajdoníthatnák, 's beszámításba nem vétethetnék; mivel tehát ezen tehetség olly mekivántató sajátja az emberiségnek, önkényt következik, hogy arra a' józan ész leg-egyszerűbb munkálódása is elégséges legyen. Innen van, hogy az igazság' érzése természeti ösztönként hat a' miveletlen embernél, 's csak az önérdék' sugallásai által el ne nyomattassék, olly hibátlanul nyilatkozik, sőt néha helyesebben, mint azoknál, kik az igazság fölött való ítélethozást hosszas vizsgálat' és gyakorlat' tanulmányává tévék. Ha minden embernek kell annyi elmetehetséggel birni, hogy az igazságot 's az erkölcsileg jót és roszat maga' cselekedeteiben megítélhesse, 's az általa elkövetett igazságtalanságért felelőssé tétethessék, lehet-e valakit ugyanazon igazságnak más' cselekedeteinél leendő megítélésére alkalmatlannak tartani, hol az önérdék' távolléte a' csábítás és csalódás veszedelmei ellen még inkább biztosít? Vannak ugyan a' társasági állapot által olly mesterséges természetű viszonyok is alkotva, melyeknek megítélésére bővebb ismértek 's gyakorlatok kívántatnak: de nem a' köznépnek, hanem a' felsőbb rendeknek szövevényesebb helyezeteiben. A' köznép' viszonyai egyszerűbbek, 's kevésbé távoztak el a' természeti

állapotoktól, hogysem a' nála előfordulható kérdések a' helybeli előljárok' fogalmait 's egyszerű okoskodásait felülhaladhatnák. Ha azonban a' köz élet' 's magános viszonyok' ismértei mégis a' helyes ítéllethozásra szükségesek, úgy épen a' helybeli előljárok azok, kik a' köznép ügyeiben legjobban bíraskodhatnak, minekutána ők a' köznépkel szüntelen közlekedésben állván, helyezeteit 's különböző viszonyait legjobban ismerhetik.

A' köznép' részvétele az igazságszolgáltatásban, azaz bíraskodásban, közötté az erkölcsiség 's igazság érzésének meggyökereztetését eszközli. A' törvény' és igazságnak gyakrabban szem előtt forgó képzeleti meghonosodnak a' lélekben, 's a' gondolkodásnak állandóbb irányt adnak a' jó felé. A' törvény' 's jó rend' fentartása mindenkor kedvesebb az előtt, kinek hozzájárultával eszközöltetett, — 's az igazságosan cselekedni hajlandóbb, ki mint bíró maga az igazságtalanság' kárhoztatására volt alkalmaztatva. Szép tanúsága ennek a' jury' intézete, melly az Angolok által már kelet Indiába is behozatott, hol azóta a' köznép által az erkölcsi állapotra nézve tett szembetűnő előmenet' példái mutatják, hogy a' köznép' természeti tehetségeire bizott igazságszolgáltatás' jó sikerét a' műveltség' alsóbb foka sem akadályozza. De különben is az emberi természetben van, vágyódni az után, a' minék elérésére magában tehetséget érez: azért ellenkezik úgy a' természettel minden jogokból való kizárás, melly a' gyakorlás' tehetetlenségén alapulva nincs, 's minél teljesebben elégítetik ki ezen természeti ösztön a' polgári jogokban engedett részvétel által, annál szorosabb a' kapocs, melly az egyes polgárt a' haza' érdekeihez köti. Mert a' hazaszeretet maga azon részvételi érzések' összességében áll, mellyek az egyes polgárnak engedett jogok', szabadságok' 's haszonvételek' képzeleti által származtattak. És valamint általában a' polgári jogokban úgy különösen a' bíraskodási tehetségben engedett részvételnek még az a' haszna is van, hogy a' köznép' gondolkodás módját 's érzeményeit nemesíti, 's benne vá-

gyakat ébreszt föl a' művelődésre. Midőn az ember magát nem csak a' mindennapi élelemkeresés' munkájára hanem nemesebb dologra is látja alkalmazhatónak, midőn elmetehetségeinek nemesebb gyakorlatot lát adva, kénytelen egyszersmind azon kívánságot érezni, hogy a' rábízott munkára alkalmasabb legyen, 's tehetségeinek tökéletesítésére ösztönöztetik. Így a' helybeli előljáróknak adandó biráskodás az által, hogy a' birói hatalom' gyakorlásában résztet, hatalmas eszközül szolgál a' köz-nép művelődésének előmozdítására.

Győztek a' liberalismus nézetei a' megyei rendeknél, 's a' „helybeli előljárók' biráskodása kisebb keresetekre nézve“ elfogadva lön. Kicsikarta ugyan a' vesztett fél további erőlködései által ezt „hogy a' helybeli birák' ítéletei főlebbvitel' útján a' megyei szolgabírák' vizsgálata alá jöjjenek“, de ezen záradék a' helybeli biráskodás tekintetének kisebbítésére nem szolgálhatott; mert „a' megyei törvényszékre való rendes fülvitel“ szinte fentartva volt, 's így a' megyei tisztviselők' közbenjövetele inkább politikai felügyelésnek, mint rendes biráskodásnak nézettetett. Ez egy olly engedmény gyanánt volt, millyet a' győző hatalmának teljes érzésében, ad a' győzöttnek, hogy hálás lekötelezéssel szívét magához hódítsa.

Részesíteni minden polgári rendet minden olly polgári jogban, mellynek gyakorlására tehetős, ez volt a' nógrádi rendek' tanácskozásainak közönséges törekvése, a' mint ezt a' tanácskozások' folyamata nyilván kimutatta. Mert a' nógrádi rendek az apróbb keresetekre nézve alkotandó helybeli biráskodással sem elégedvén be, kívánságokat oda terjesztették ki „hogy minden rendes tanácsossal bíró 's a' megyei törvényhatóság által alkalmazottnak találendő község teljes biráskodási tehetséggel legyen felruházva minden olly tárgyra nézve, a' mellyről eddig úrszékek ítélték.“ Nagy elv', 's nagy következtések fekszenek ezen kívánatban, — mégis igen könnyen és ellenzés nélkül fogadtatott el. Az első gondolat ugyan az országos küldöttségtől jött, midőn ez a' fenálló és pri-

vilegiumon alapult bíróságok' fentartását kívánta, de egy gondolat-másikat ébreszt föl, 's utóbb nem is sejtett következtetésekre visz. Ha jó és hasznos a' községek' bíráskodása, miért legyen azokra szorítva, mellyek eddig privilegiumot nyertek? miért legyen valami hasznos intézet' jótékony hatása az egész jövődönnek elzárva, 's ne inkább minél több helyre kiterjesztve? Könnyen észrevehető a' különbség az országos küldöttség' 's a' megyei rendek' nézetei között. Amaz egész munkálódásában a' privilegiumok' 's magános jogok' sérthetetlenségét tartván vezér-elvül, a' kiváltságos mezővárosokat csak kivételképen akarta az eddig használt jogok' gyakorlásában meghagyni. Ugyanazt kívánták a' megyei rendek: de nem a' privilegiumok' tekinteténél fogva, hanem azért, mivel a' helybeli bíráskodás által az igazságszolgáltatást könnyebbíteni 's a' nép' érdekeihez szorosabban kapcsoltatni vélték. Mivel azonban ezen tekintetek nem csupán a' gyakorlatban lévő községeknek, de minél többeknek szabad bíráskodását ajánlották, a' megyei rendek legszebb célzást látván a' rendszeres munka' javaslatában, sürgették, hogy nagyobb körre terjesztessék ki, 's üdvös hatása ne a' privilegiumoknak, hanem törvényhatóságoknál kifejlendő közvéleménynek oltalma alá helyeztessék. Tetszett ezen javaslat sokaknak, mivel a' teljes bíráskodási tehetőségre nyitott kinézésben hatalmas ingert láttak arra, hogy a' községek felvilágosodás' 's műveltség' előmozdítására 's ön dolgaik' igazgatásának rendesebb szerkesztésére törekedjenek; tetszett, mivel a' köznépnek adatni kívánt jogok nem az ősalkotmány' érdekei, hanem azon privilegiumbeli kivételek ellen látszottak intézve lenni, mellyek csupán kedvezések' eszközei, a' törvényes állapotokat minduntalan sértik. Egészen egyetértett e' tárgyban az ősalkotmányi vélekedés is a' liberalismussal: egy részről azért, mert átlátta, hogy a' kiváltságos rend' érdekei kevésbbé sértődnek törvényben foglalt, mint privilegiumoktól függő kivétel által, más részről azért, mivel

a' nemességet az által, hogy a' köznépnek felsőbb polgári állást adhatna, vele szorosabb érdekek' kapcsolatába gondolta húzni.

Az alispáni és szolgabírói székek' bíró-sága iránt támasztott kérdés annyira volt már hányogatva 's vitatva kisebb nagyobb társasági körben, annyira kinyilatkoztatva egyesek véleménye, hogy a' tanácskozás' kimenetéről alig lehetett többé kételkedni. Nem mindenütt volt a' tiszta meggyőződés, mely a' mostani bírák' helyébe állandó törvényszékek' alkotását javasolta. Az intézet' újsága hatalmas ingerül szolgált annak elfogadására. Sok ember változások után sóhajtozik, csak azért, mivel várákozásait a' fenálló helyezetekben nem leli kielégítve, 's az érzett rossz' okait nem ismeri: rövidlátása a' pusztá változást jobbításnak képzelte, 's nincs annyi életeréje, hogy mélyebb gondolkodásba 's a' körülötte lévő dolgok' bővebb nyomozgatásába bocsátkozhassék. Az állandó törvényszékek' díszes formáiról támadt képzeletek olly kellemes behatást gerjesztettek, mely által ezen újítmánynak ott is, hol a' fenálló bíróságok' eltörlését magános érdekek nem ajánlották, meg kellett kedveltetni. Sokan, pedig épen korosabb 's érettebb elméjű férfiak a' mostani megyei törvényszékek' állapotával igen elégtelenek voltak, leginkább azért, mivel a' táblabíráknak korlátlan számmal 's személyválogatás nélkül történni szokott kinevezése mind a' cím' becsét, mind a' hivatal' hatáskörét elenyésztetni látszott. Kor, szolgálat, vagyon, származat 's a' tökéletesebbség' önérzése mindig bizonyos aristocratiát képeznek, mely, midőn hatalomhoz nem juthat, legalább megkülönböztetésre 's más fölött való kitüntetésre vágyódik. A' törvényszékek' mostani formájánál amaz aristocratia majd minden tekintettől 's hatalomtól elesett. Egyik természeti hibája az embernek azon kis irígykedés, mely semmi kellemet, semmi kényelmet nem hagy addig egészen éreztetni, míg mást kizárva nem éldeltetik. Melly hiúságnak hízelgő gondolat ezentúl díszesebb formájú,

nagyobb tekintetű ítélőszék' tagjának lenni, eddig nem ismért különböztetésekkel élhetni, 's annyiak fölött, kik eddig egyenlők voltak! A' kik így éreztek, mindnyájan az állandó szerkezetű törvényszéket óhajtották, 's mivel azt vették az igazságszolgáltatásra eszközzendő minden további javítás' alapjául, mintegy ennek következtében kívánták, vagy legalább nem bánták az alispáni és szolgabírói székek' eltörlését, hogy az állandó törvényszék' behozása annál bizonyosabban sikereltethessék.

A' liberalismus' hősei örömet bocsátkoznak theoriai elmélkedésekbe, örömet hivatkoznak külföldi törvényhozások', vagy híres törvény- és ország-tudósok' okoskodásaira; igen jól tehették ezt a' fenforgó kérdés' vitatásánál. A' bírói hatalomnak a' kormányzótól szükséges elkülönözése volt a' fő elv, mellynél fogva a' köztisztviselők eddig gyakorlott bíráskodásának megszüntetése kívántatott; ezen kívül a' köztisztviselőnek gyakori ifúsága, járatlansága, más dolgokkál elfoglaltatása, a' két különböző hivatal' összekötetéséből eredő késedelem, függőség, elfoglaltságok, mint ugyan annyi okok hozattakfel annak megmutatására, hogy a' bírói hatalom csak külön választva és erkölcsi testek által legyen czélszerűen gyakoroltatható. Ezeknek ellenére a' másiktól az alispáni és szolgabírói székeknek az egész honalkotmányvaló szoros összeköttetését állítá, 's előszámlálván minden lehető jót — még csak történetit is — a' mi egészen más okból vagy természetes összeköttetésen kívül következik, — azt egyenesen a' fenálló bíráskodásnak tulajdonítá. El akarta hitetni, hogy az olcsó igazságszolgáltatásnak, a' könnyű pörlekedésnek, bírói részrehajlatlanságnak az alispáni és szolgabírói székek' megszüntetésével szinte meg kellene szűnni: de azt, hogy ezen különben is csak ritkán lelt hasznok szükségképen a' mostani bíróságok' rendszeréből következnenek, 's nélkülük meg nem maradhatnának, megmutatni nem tudta.

Szép dialecticai mesterséggel voltak ezen 's több más okoskodások a' megyei küldöttség tudósításában elő-

adva. Hasztalan! A' vitatás kevés ideig tartott. Mert a' megyei küldöttség' véleménye a' közgyűlésben csak a' küldöttségi többségnek jelen volt egy két tagja által pártoltatott, 's bármely szép önfeláldozással dolgoztak ezek, még csak hosszabb 's mélyebb fejtegetést 's a' feladott kérdés eldöntésének késleltetését sem voltak képesek eszközölni. Régen eldöntve volt a' kérdés a' közvélemény által, csak a' megyei küldöttség' javaslatának pártolói közül kevesen sejtették. Midőn a' küldöttségi tanácskozás' helyén ők lettek nyertesek, okoskodásaik' erejében bizakodva ezentúl is győzni reménylettek, 's örömmel képzelék, mint fogna minden szükséges javítás az annyira tisztelt ősi intézetek' háborgatása nélkül csupán a' pörlekedési rend' czélszerű módosításával eszközöltetni. Így szenderítik el az embert a' hiúság' álmai. 'S nemde volt a' küldöttségi többségnek elég oka bizakodni, minekutána kívánságát köztisztelőtű 's hazafiúságokról ismért azon országos emberek által láttá pártoltatni, kiknek az országos küldöttségétől elkülönözött véleménye a' fenálló megyei biróságok' megtartását tárgyazta?

Végzéssé lön az „alispáni és szolgabírói székek el-, törlésének szorgalmazása.“ Minél váratlanabb volt, annál fájdalmasabban esett e' csapás, 's még inkább azért, hogy a' nyertes fél' győzedelmét csak hosszabb ellentállás által sem lehetett megnehezíteni. Végső elcsüggedést ábrázolt a' veszteség' keserű érzése a' legyőzött vélekedés' párthivein: mintha az átalok óhajtott törvényalkotványnak egyetlen lehető biztos alapja szétrogyott volna, 's többé minden jóakarattal mellett sem lehetne jót valamit véghez vinni, elvesztve képzelék a' jobb jövőndő' kinézészeit. Talán korán még: mert csak egy törvényhatóságnak volt kijelentve fölöttök' ítélete, 's milly távol állottak még az országgyűlési tanácskozások' következményei? Különben is az ember olly örömezt kapkod reménységek után, hogy lebukott szerencséje fölött fölemelkedhessék. De itt már a' végső reményt elenyésztető kétségbeesés volt. Közönségesen hitték, hogy a'

közvélemény az ország' más részeiben is úgy, mint itt, a' mostani bíróságok' megtartása ellen fogna nyilatkozni, azt pedig, hogy a' kormány maga az országos küldöttség javaslatát ne pártolja, senki sem tartotta gondolhatónak.

Számolt ugyan a' liberalismus a' diadalra, de azt olly könnyűnek, olly kevésbé fáradságosnak még sem gondolta. Az ellenfél által a' megyei küldöttség' tanácskozásaiiban nyert erős állás 's ottani győzedelmei vélekedésének erősebb pártolását, makacsabb óltalmazását képzelgették, mellynek folytában a' liberalismus részéről is több feláldozásra, nehezebb harcra kellett elszánva lenni. És ezekből semmire sem volt szükség! Megegyezők voltak a' kormány' és liberalismus' nézetei az alispáni és szolgabírói székek' eltörlésére nézve: 's az országos küldöttség ellenkezően vélekedő tagjainak, hazafiúságról, szabad szellemű gondolkodásról híres férfiaknak tekintete sem tudta a' liberalismust megvesztegetni, hogy a' kormány' kívánsága ellen szavazna. Egyébiránt mivel látta most már a' győző felekezet a' más rész' gyenge helyheztesét, hátrább lett, 's sebesebb léptekkel indulván az általa célzott javítások' útján, politikai tekinteteknél fogva magát többé visszatartóztatni nem engedte.

Több nehézséggel volt összekötve a' megyei állandó törvényszékek' szerkesztése, — 's a' fenálló helyezetek a' liberalismus' elveit is ingadozásba hozták.

Az állandó törvényszékek' szabályozása által némikép alkotmányi szabadságok, az igazság szolgáltatás' biztosításául szolgáló köz polgári szabadságok látszottak megsértődni. Úgy mint mostan vannak a' megyei törvényszékek, a' résztvehetők' nagy száma mellett, egy nemzeti bíróságot, grand jury-félét, képeznek, melly a' nemzet' kebelébőlönkényt, minden kijelelés nélkül áll fel, gyakorlat, szokás annyira szaporítván a' törvényszék' tagjainak számát, hogy jelenleg a' míveltek vagy tehetősök közül alig lenne valaki a' bírói hatalom' gyakorlásából kirekesztve. És ezen szabad, hivatalon kívül lévő

polgárok által gyakorlott igazságszolgáltatás volt ez, a' minek az állandó törvényszékek' alapítása által megkeletlett szűnni. A' theória szerint az egész birói munkálódás a' józan ész, semmi ép elméjű embernél nem hiányozható józan ész' ítéllethozásában áll, 's azért minden ép elméjű embert bíraskodásra tehetősnek kellene tartani. Igenis, mert az igazság', az ész' törvényei minden ember előtt ismereteseznek gondoltatnak. De mit látunk a' valóságban? Nem azon általános, a' természetben alapult igazságot, hanem egy helyezethelit, hely' és idő' körülményei 's viszontagságai által alkotottat, melyet írott lapokból, gyakran csak szóbeli hagyományokból, tanulni kell. A' józan ész maga nem elégséges többé a' jog' útján vezetni, nem képes maga okoskodásaiból ön cselekedetére nézve is megítélni, mi igazságos, mi nem? hogy lenne képes mások' cselekedetei fölött ítélkezni? Így lett szükséges a' polgári társaságban a' polgári törvények', szokások' ismerete nemcsak arra, hogy bíraskodni, de arra is, hogy törvényszerűen cselekedni lehessen. Mivel azonban a' polgári törvény' tanulása fáradtságba, időbe kerül, 's arra nem minden embernek van egyenlő hajlandósága, tehetsége, vagy alkalmá, nem lehetett a' polgári törvény' ismeretét minden polgárnál kétségtelennek föltetni, 's azért a' birói hatalom' gyakorlása válogatott személyekre bízott. Az írott vagy hagyományos törvényekkel még az az alkalmatlanság is van összekötve, hogy a' szavak balúl értethetnek, 's a' törvény által fölvett esetek a' valóságban egészen másképp állnak, mint a' törvényhozó által gondoltattak. Ekkép támadt kétségek csak új törvény vagy birói ítéletek által fejthetnek meg, 's ez az a' mód, mellyen több meg egyező ítéletek a' törvény' tekintetére emelt gyakorlatot, szokást származtatják. A' polgári társaság' jólléte nagy részben a' magánosok' jogainak meghatározottságától függ, midőn az egyes polgárok cselekedeteiknek zsinórmértékét világosan kijelelve látják. Mivel a' birói ítéletek teszik leginkább gyakorlatilag azon szabályt, melly-

hez az egyesek magokat alkalmaztatni tartoznak, önkényt következik a' birói ítéletek egyenlőségének szüksége. Mert ha az ítéletek különbözők, állandó 's biztos szabályt az egyesek' cselekedeteire nem adhatnak, 's a' cselekvés szabályainak bizonytalansága a' jogok' báfortalanságát származtatja. De mikép lehet az ítéletek' egyenlőségét 's következetességét eszközölni, ha a' bírák különböző gondolkodásuak, és gyakorta változnak? Ez a' fő ok, mellyen alapszik a' bizonyos meghatározott személyekből álló törvényszékek' intézete, ez az, melly a' megyéknél is a' törvényszékek' szerkezetének változtatására nézve bizonyos szükségét éreztetett. Sürgetőbbnek látszott ezen változás még azon könnyűségnél fogva, mellyel a' pártok jelenleg a' biráskodásban befolyást gyakorolhatnak. Nehány közel lévő példák a' tisztválasztási pártoknak a' törvényszékek' belsejéig való nyomúlhatását bizonyítván, olly hatással voltak a' megyei rendekre, hogy az állandó törvényszékek' elfogadását tovább nem is ellenzették, 's ebben még a' fenállókhhoz olly hevesen ragaszkodó ósalkotmányi vélekedés is egyetértett, a' további tanácskozásban csak az állandó törvényszékek' szabályozását tárgyalatván.

Közönségesen a' helyes igazság szolgáltatás' egyik főbb biztosítékának állítatik a' bírák' elmozdíthatatlansága: ez volt az, mi az állandó megyei törvényszékek' rendezésénél tömérdek nehézségre akadt. Ott, hol a' bírák a' kormány által neveztetnek, a' bírák' elmozdíthatatlansága arra való, hogy nekik független állást szerezzen, 's a' kormány hatalmát korlátozza. Mintegy védfalúl szolgál a' kormány hatalmának terjeszkedése ellen, 's a' nép' érdekeinek oltalomúl ott, hol ez a' bírák' választásában nem részesül. Ezen a' bírák' elmozdíthatatlanságát javasló okok fenn nem forognak ott, hol a' bírák a' nép által választatnak: sőt maga ezen elmozdíthatatlanság' képzete a' népválasztás' 's képviselés' fogalmaival látszik ellenkezni, minekutána ezek a' köz bizodalom' nyilatkoztatásán alapúlnának, mellyre minden

időszakasznak olly saját jogai vannak, mint a' törvényhozásra, semmi előbbi időszakasz' rendelkezése által nem korlátoztathatók. Magok a' hazai helyezetek a' törvényszéki bírák' elmozdíthatatlanságában csak a' nemzeti jogokra nézve újabb megszorítást képzeltek. Az időről időre választott tisztviselők bíráskodásának megszüntetése, a' megyei törvényszékeknél olly sok embernek engedve volt bíráskodási részvétel megszüntetése, 's az állandó törvényszék' szerkesztése által olly sok eddigi tagra eszközöndő kizárások annyi meg annyi megszorításai voltak a' nemzet által gyakorlott bíráskodási jogoknak, áldozatok, a' szükségnek adott áldozatok. Azonban ki akarja azt, a' mit áldozatnak tart, tovább terjeszteni, mint épen elkerülhetlen? Ha a' törvényszéki részvétel már csakugyan egy kis számra volt határozandó, kellett-e ezen részvételt még szűkebb körre húzni? Sokan attól is tartottak, hogy a' bírák' nem változtathatása a' megyei kis körben gyakrabban támadható személyes összeköttetések által állandóul meggyökeresített részrehajlást, mellékes érdekeket, 's bírói önkényességet fogna származtatni. Mások attól féltek, hogy ha a' kormánynak a' megyei bírákat, kik neki tetszenek, előléptetni szabad, a' nemzetnek ellenben azokat, kik bizodalmaival többé nem bírnak, elmozdítani nem lehet, a' törvényszék' tagjai a' nemzettől függetlenekké tétetvén, egészen a' kormány befolyásának lesznek alávetve. Nem tagadtatott ugyan az, hogy a' közönségesen gyenge embereknél a' hivataltól való megfosztás' félelme nagy hatást gyakorol, 's szabadon itélni nem képes, ki fölött e' félelem uralkodik: de ezen segíteni úgy, hogy nagyobb rossz ne következék, senki nem tudott. Minekutána az állandó törvényszékek' rendszere már elfogadva volt, az ősalkotmányi vélekedés a' megszűnendő szabad bíráskodást legalább a' nemzetnek a' törvényszékek' szerkesztésére adandó több befolyással kívánta pótoltatni. Könnyen reá állottak erre a' más vélekedési felekezetek is, 's a' liberalismus félre tévén theoriai nézeteit, örült, hogy a' nemzetnek a' bírás-

ködés' gyakorlásában kiterjedőbb részvételt szerezhett. A' rendek' kívánsága oda nyilatkozott, „hogy az állandó törvényszékek' bírái egy tisztujtástól a' másíkgig választassanak, 's e' választási jog semmi főispáni kijelelés által ne korlátoztathassék.“

Az eddig előadott vitatkozások mutatják, melly különböző 's éles vonásokkal jegyzett vélekedési felekezetek léteztek 's munkáltak a' nógrádi rendek között. Fenállottak ugyan már akkor is, midőn a' „Hitel“ megjelent, de egész világosságban csak a' rendszeres munkák' vizsgálásánál tűntek föl. Ott, midőn az egymással összeütközésbe jött érdekek egyesek' kívánságait 's nézeteit világosságra hozták, 's megegyező kívánságok, megegyező vélekedések egymásmellé csoportoztak, — midőn a' sokféle hiúság vágyainak kielégítésére, a' maga megtartási ösztön tágasabb vagy szűkebb körü érdekek' biztosítására eszközöket keresett — midőn a' fölébresztett szenvedélyek a' hideg ész nyugodt vizsgálódásainak álló helyéről kitolták, — tanultuk ismerni 's megkülönböztetni azon vélekedési osztályokat, mellyeknek képzetei alatt honosiaink' különböző érzései mutatkoztak. Ezen vélekedési felekezeteket Magyarországha a' régi helyezetek' változtatása iránt nyilatkozott kor-szükség hozta létre. Kormány és ország által e' kor-szükség elismérve volt. Kormány és ország szükségesnek látták. hogy némelly fenálló intézetek megszüntessenek, vagy változtassanak, vagy újak hozassanak be, 's ennek eszközüül a' rendszeres munkák készítését rendelék.

De mivel a' régi viszonyok sokféle érdekeket származtattak, a' jelenlétiectől igen különbözőket, összeütkezésnek kellett támadni az ellenkező érdekek között, 's ahhoz képest a' mint nagyobbban vagy kevésbbé kívánták a' fenálló viszonyok' megtartását vagy változtatását, egyesek' vélekedései egymással kapcsolatba jöttek, 's a' közös érdekek' oltalmazására egyesült törekedésben vélekedési felekezetekké alakultak.

Az így támadt vélekedési felekezetek közül volt egyik az, melyet a' fenálló intézetekhez állhatatos ragaszkodás, változások' s újítások' ellenzése tüntetett ki. „Ősalkotmányi“ felekezetnek nevezték, mivel az, a' mit a' nagyobb rész minden törekvéseinek, minden okoskodásainak célpontjául tarta, az űsalkotmány' sértetlen fentartása volt, holott ennek csak eszközül kellene tekintetni a' főbb feltétel', a' köz boldogság' megszerzésére. Szenvedély' s indulat elegyül mindig a' néptömegek' ítéletelbe; kedveljenek vagy gyűlöljenek valamit, vak buzgósággal teszik, a' jót vagy roszt tisztán megfogni képesek nem lévén. A' régi állapotok' bálvány tiszteletéből következett az űsalkotmányi felekezet tömegének azon kívánata, hogy az általa sarkalatosaknak vélt, vagy alkotmányiaknak tartott törvények ne csak ne változtathassanak, de még tanácskozási vátatkozás alá se vétethessenek. Alkotmányi törvénynek mondatott pedig mind az, a' mellyen a' kiváltságos néposztálynak valami joga vagy kiváltsága lenne alapulva. Felvilágosultabbak az űsalkotmányt a' hazai jollét egyedűli eszközének, a' nemzeti szabadság egyedűli biztosítékának állíták: nem azért, mintha talán jobb' s tökéletesebb nem képzeltehetnék, de mivel a' jelen körülményekben, jobb' s alkalmasabb nem lenne szerezhető. Hasonlóan a' nemesi rend' kiváltságait a' jelenlét' szükségei közé számlálák, azon okból, hogy a' köznép nem csak a' haza' érdekeiről, hanem tulajdon magáéről sem tudna eléggé gondoskodni, minél fogva egy nálánál felsőbb hatalmi pólczon álló polgári rend' gyámsága és pártfogása nélkül el nem lehetne. Azonban a' felekezet' tömege ismét azt hitte, hogy a' kiváltságos rendnek az alkotmányi lét' fentartására' s a' köznép' oltalmazására szükséges hatalmát a' köznép fölött gyakorlott jogoktól' s megkülönböztetésektől elválasztani nem lehet. Innen származott a' nemesi rend' kiváltságaihoz' s a' legkisebb megkülönböztetésekhez való ragaszkodás, melly sokszor a' valóságot oda adni kész volt, csak hogy a' külszint megtarthassa.

Könnyű volt a' nemesi kiváltságok' pártolása addig, míg megszüntetésökből a' köznépre semmi új jog, semmi könnyebbség nem látszott háromlandónak. De a' nemesi rendtől több követeltetett. Résztétel a' közterhekben, elengedése némelly haszonvételeknek, vagyonbeli jogok' általadása, ezek voltak, a' mik a' köznép' könnyebbségére 's állapotjának jobbítására kívántattak, 's miket azon mentséggel, hogy a' kiváltságos rendnek a' kormány' korlátozására szükséges hatóságát gyengítenék, elmellőzni nem lehetett. Valóban az igazság' ereje mégis nagy, hogy így a' vele összeütköző érdekek' pártolói is hódolásra kényszeríthetők! Megismerték az ösalkotmányi vélekedés' hívei a' köz terhekben kívánt résztvétel igazságát, 's most már szinte minden ollyas áldozatra, melly az alkotmányi viszonyokkal 's nemzeti szabadságokkal megférne, hajlandóknak mutatkoztak.

Mikép legyen e' résztvétel a' köz terhekben eszköz-
lendő! ez iránt két felé oszlottak a' vélekedések. Egy rész a' nemesek által viselendő terhet egészen az állandó nemesi fölkelés szabályozásában akarta foglaltatni, úgy, hogy ennek költségeivel az egyéb adózás' nemeire tovább is fentartandó szabadságok teljesen kipótolva láttassanak. Más rész a' nemesség' adózását a' régi idők' példájára országos segedelemként, 's mint más alkotmányos országokban, több politikai jogokkal, különös kereskedési kedvezésekkel, az ország' jövedelmeiről rendes számoltatással föltételezve kívánta eszközöltetni: minek-utána illyen óvások nélkül a' nemesség által teendő minden áldozat, habár a' köznépnek pillanatnyi könnyebbségül szolgálna is, idővel csak a' kiváltságos rend hatalmának gyengítését 's utóbb mind annak, mind a' köznépnek terhelését következtethetné.

Ezek voltak az ösalkotmányi vélekedés' nézetei. Egykor, midőn az idők' viszontagságai az alkotmányi létet némelly veszéllyel fenyegették, az ösintézetekhez való állhatatos ragaszkodásban állott a' hazafiúság: ország- és megye-gyűlések az alkotmányért, nemzetiségért

buzgó legnemesebb érzelmek' jelenségeit mutatták. Mivel azonban a' szabadon eresztett indulatok nem olly könnyen engedik magokat a' hideg ész' kormányja alá visszavezettetni, csudálni nem kell, hogy az alkotmány' oltalmazása mellett felhevült érzelmek utóbb majd minden fenálló intézetekhez úgy mint az ősi alkotmányhoz végső feláldozásig ragaszkodtak, 's midőn ezt már féltetni nem kellett, a' fenálló intézeteket egyenlő tűzzel pártolák. Mindenütt e' vitatásokban az alkotmány' tisztelete, haza szeretet, nemzeti lélek látszott, a' hazai ügy' védelmében nyilvánított állandóság legbuzgóbb hódolat' tárgya, lőn — 's az őszintézetekhez való ragaszkodás a' tisztelet' érzelmeitől elfogult közönség előtt szépnak 's nagy-nak tetszhetett még okoskodásainak tévedéseiben is. És ezen előidők' hagyományain alapult tekintet hatalmas istáp volt az ősalkotmányi felekezet nézeteinek támogatására: mélyen kellett a' felvilágosodás erejének hatni, hogy az emberek azt, a' mit olly soká hazafiúságnak tartottak, a' haza' javával nem mindig megegyezőnek láthassák.

A' másik, ellenkező vélekedési felekezet volt az, melly a' külföldi állapotokra való figyelmeztetések, régi intézetek' megszüntetésére, újak' alkotására 's egyáltalában változásokra intézett vágyódások által nyilatkozott. „Szabadelműség“ „liberalismus“, szép nevét viselte, mivel a' valódi vagy képzelt javítások' szorgalmazásától semmi tekintet által magát nem akarta visszatartóztatni, 's ekkép magát szabadnak 's függetlennek állította. Itt is a' nagyobb rész, mint az előbbi vélekedésfelekezethnél az eszközt nézte czélnak, 's midőn függetlenségre, minden tekintetek' elmellőzésére törekedett, elvont eszmék 's theoriai állítmányok' alkalmaztatását, külföldi intézkedések' utánozását sürgette, a' nélkül, hogy a' különböző helyzeteket, idő és hely' viszonyait figyelembe venni engedte volna.

Főképen függetlennek mutatta magát ezen vélekedési osztály azon tekintetektől, mellyeket a' fenálló ősi

alkotmány' sajátosságai magokkal hoztak. Ennek folytában félre tévén minden polgári rendek' különböztetéseit, a' hazai lakosok' közönségét együtt véve értette, midőn nemzetről szólott; mindnyájok', vagy a' nagyobb szám' javát, midőn köz jóról beszélt. Minekutána a' polgári társaságban személy' és vagyon' biztosítása' fő czél, egyes országlási formák, alkotmányok, 's egyesek' polgári jogai csupán ama fő czél' eszközei lennének, ő készenek mutatta magát ezeknek feláldozására, mihelyest a' lakosok' nagyobb részének szükségei megkívánnák. A' kiváltságos rendet a' jelen helyzetek által neki engedett országlási jogok' gyakorlásában úgy, mint külső országokban a' vagyonbeli tehetőséggel összekötött kiváltság' birtokosait, az egész nemzet képviselőjének akarta nézetni, olly formán, hogy ne magának, hanem az ország lakosainak közönséges érdekeit tartozzék oltalmazni.

Mivel a' hazához való vonzódás annál nagyobb, minél szorosabb összeköttetésben áll az egyesek' érdeke a' közönségével, a' hazáéval, 's épen a' köz dolgokban 's polgári jogokban való részvétel az, mi a' köz érdeket leginkább teszi sajátjokká az egyeseknek, a' liberalismus, mennyire a' körülmények engedik, minden szükségtelen 's elidegenítő különböztetéseket megszüntetni, 's az alsóbb rendűeket szinte műveltségi állapotjukhoz képest bizonyos polgári jogok' gyakorlására alkalmaztatni ohajtja. E' végre javasolta többek közt, hogy községeknek községi dolgok' igazgatására teljes hatalom, magános kisebb tárgyakra nézve rendes bíraskodás, 's műveltebbeknek még a' megyei dolgok' elintézésében is bizonyos részvétel engedessék, egyes művelt 's alkalmas személyek pedig csupán születésnél fogva diszesebb köz hivataloktól elzárva ne tartassanak.

Midőn valamelly nemesi kiváltság' további meghagyásáról van szó, nem kérdi a' liberalismus, sarkalatos törvényen van-e alapulva? de valljon nem ellenkezik-e a' többi néposztályok' természeti jogaival, vagy az egész hazaszükségeivel? Türekvéseinek sinórmértéke lévén

a' hazai lakosok többségének szüksége, kész minden kiváltságot, minden alkotmányos intézetet feláldozni, egyesek' jogait vagy tulajdonát megszorítani, mihelyest a' többség javára szükséges. Azt ugyan, hogy a' köz jó a' magánosnak eleibe tétessék, a' természeti ész' törvénye parancsolja. De mikor a' magános tulajdon a' közjó tekintetéből elfoglaltatik, a' közönséges országjog a' tulajdonától megfosztott polgárnak a' többiek által összesen eszközrendő kártalanítását kívánja: a' liberalismus csak azon esetben, ha az elvett vagy megszüntetett jog a' magános tulajdon iránt fölvetett képzeteivel megfért, 's törvényes módon szereztve volt.

Jelszava a' vélekedési felekezetnek: „előre menni az idővel.“ Mivel azonban a' nagyobb rész a' történetek' eredete 's a' fenálló helyzetek' körülményei iránt teljes komolysággal nem vizsgálódik, gyakran akármedly külföldi újságban vagy fenálló helyzet' változtatásában az idő kívánságát képzeletben látni, 's az emberiség, igazság, természeti egyenlőség' bájoló hangjai által elcsábítva, újságok után kapkod, fenálló helyzetek' rontására siet, mielőtt ennek szükségét meggondolta volna.

E' két vélekedési felekezet közt áll egy harmadik. Alapképzete, melyből minden törekvései indulnak, az anyagi érdek, a' tulajdon' érdeke, — 's mivel ez az országglási jogokban részes néposztálynál a' legfőbb — a' kiváltságos rendet illető „földtulajdon érdeke.“ Szüntelen a' magamegtartás' ösztönei által izgattatván, mivel azt, a' mit birtokában tart, vagy használ, maga egészítő részének nézi, mintha a' természeti védelem' jogával élne, legnagyobb elszántsággal harcol minden magános érdekeibe ható intézetek ellen, 's a' jelen helyzetek' változtatását minden erejéből ellenzi. Különös vélekedési osztály, mely az ősi alkotmányhoz, mennyire a' magános érdekeket védi, legállandóbban ragaszkodik, de a' hol ezek veszedelmezve nincsenek, az általa tisztelt 's magasztalt ősalkotmányt keveset gondol.

A' tulajdon jogát tekintvén minden alkotmány, minden társasági szövetkezés' alapjául, ezen vélekedési osztály a' tulajdoni jog' sérthetlenségére, mint axiomára hivatkozik; 's mivel a' tulajdoni jog az alkotmánynyal szoros összeköttetésben állna, sarkalatos vagy is alkotmányi törvénynek, még a' törvényhozó hatalom által sem változtathatónak képzel minden olyast, mellyen valakinek tulajdoni joga lenne gyökerezve.

Pusztán, 's minden föltétel nélkül a' magános tulajdon' sérthetlensége nem fér meg a' köz jó' képzetével, még kevésbbé pedig azon alkalmaztatás-módnál, mellyel a' földtulajdon' pártolói élnek. Ők tulajdon' képzele alatt értik mind azt, a' miből nekik jövedelmek származnak, a' nélkül, hogy ezeknek eredete vagy címje iránt nyomozódni vagy kérdést tétetni hagynának. Régi időről maradt visszaélések, mellyek nekik mostanig gyümölcsöztek, olly tulajdonná lettek, melly most már csak az ő megegyezésük 's önkényes feláldozások mellett szüntethetnék meg törvényesen. Mivel pedig épen illyek a' mult idők' viszontagságaiból, a' régi helyzetek' sajátságaitól egyes emberek vagy polgári rendek által nyert kedvezések, azok, mellyeknek igaztalanságát a' kor' szükségei legmélyebben éreztetik, a' földtulajdon' felekezete minden ez idő kívánajának adandó engedményekben önérdelkeinek veszedelmeztetését képzele, minden időkori újjítástól retteg, minden változást, mint a' honi alkotmányra nézve veszedelmest kárhoztat, 's mintha a' magános tulajdoni jogok' sértése az azokkal egy eredetű nemzeti jogok' gyengítését természetesen maga után húzná, csak a' haza' jogaiért, az alkotmány' sértetlenségeért vél véni, midőn az ő érdekeivel összekapcsolt fenálló helyzeteket oltalmazza.

Az ősalkotmányra, ősi szabadságokra tett hivatkozások közepette, midőn a' földtulajdon' pártolói az ősalkotmányi felekezettel vetélkedve zajognak ujtások, változások ellen, nehéz őket egymástól megkülönböztetni. Gyakran megegyeznek e' két vélekedési felekezet' érde-

kei a' fenálló helyezetek oltalmazásában: de nézeteik cselekedeti rugóik 's innen eredt kívánataik igen különbözők. A' földtulajdoni párt magános érdekek', magános vagyon, magános jogok' fentartására törekszik, köz polgári 's nemzeti jogok iránt kevés figyelemmel van: az ösalkotmányi felekezet ellenben egy tágabb körű önönség' kifejezése levén, nemzet és fejedelem közt lévő viszonyokat, köz igazgatási jogokat vesz gondoskodása' czéljául, a' magános helyezetekre, ha a nemzeti jogokkal kapcsolatban nincsenek, nem sokat ügyel. Továbbá amaz leginkább a' vagyonbeli kiváltságokhoz 's a' gazdagabbak sajátaihoz ragaszkodik, személyes kiváltságokra 's azokra, melyek a' szegényebb tömeggel közüsek, nem sokat tart, mert neki kevésbé használhatók: ez épen a' számosabb részzel együtt birt alkotmányi jogokat, a' vagyon és birtok által föltételezve nem lévő személyes szabadságokat őrzi legföltékenyebb szemmel, 's azoknak fentartásában helyezi az alkotmány-épséget. Ha a' köznép' számára könnyebítések 's új jogok kívántatnak, a' földtulajdoni párt azt mondja mentségül, hogy a' köznép' tudatlansága 's míveletlensége miatt jelenleg minden új szabadságok, minden kedvezések idő-előttiek és ártalmasak lennének. Az ösalkotmányi felekezet a' köznép polgári jogainak bővítésétől nem volna idegen, de mégis mivel a' köznépnek adatni kívánt jogok' őtet ünérdekeinek védelmezésére képessé nem tehetnék, a' kormány' korlátozására szükséges arisztocraciát pedig gyengítenék, a' fenálló polgári viszonyok' változtatásába bocsátkozni nem akar, 's e' helyett a' köznépben inkább vagyonbeli engedmények által kívánna segíteni. Az ösalkotmányi felekezet a' nemesség legszorosabb köteletségének tartja fenálló helyzeténél fogva a' köznép' ügyét védelmezni, azt híven, hogy a' nemesség' kiváltságai csak úgy férnek meg az idővel, ha a' köznép' érdekeiben gyakoroltatnak. Ezen köteletség' érzéséből eredt azon hazafiui lelkesedés, melly a' köznép-re vetendő terheket olly sokszor ellenzette. Nagyobb hazafiúságnak tartotta a' földtulajdon' pártja a' nemességtől kívánt or-

szágos segedelmek' megtagadását, 's azért inkább engedett a' szükségnek, elkerülhetlen szükségnek akkor, midőn az adózónép által viselendő teher követeltetett, kevésbé veszedelmezendőnek állítván az alkotmányt a' köznép' rendes adóztatása, mint a' nemesség' rendkívüli segedelmezése által.

Kisebb területű ugyan, de mégis akkor, midőn a' fenálló helyezetek' megtartása hozatik kérdésbe, eléggé megkülönböztethető egy különös nézet, melly a' Corpus juris 's a' honi magános jog által alkotott érdek' egysüléséből származván, látszólag a' magános jog' lényegét akarja a' magános viszonyokat mélyebben érintő változások ellen védelmezni. „Törvénykönyvi“ pártnak lenne nevezhető: mert a' jelen helyezetek' kéjelmessége 's mindennapi foglalatosságai által annyira hozzá szoktatott, a' köz élet' érdekei által annyira hozzá kapcsoltatott a' magános viszonyokat érdeklő törvényhez, hogy ezt már most mintegy tulajdonának, sajátjának tekintí. Elmerülve a' hazai törvények' képzeleteiben, tágasabb látkörre emelkedni nem tud: a' Corpus juris előtte egy túlhághatatlan gát, mellytől sem külföldi példák', sem tudományos vizsgálódások' ismeretéhez nem juthat. Keveset gondol ő a' közigazgatási jogokkal, nem vágy a' nemzeti jogok' szaporítására, nem fél országlási változásoktól: csak a' magános viszonyokban nagy változás ne történjék, 's a' Corpus juris theoriája fel ne forgattassék. Részesíteni a' köznépet a' nemesség' jogaiban leginkább azért nem szeretné, mivel az által a' magános viszonyok zavarba jönnének: fő ohajtása az, hogy az alispáni és szolgabírói székek', kiváltságbeli bíróságok, pörorvosló szerek, 's pörbeli kifogások tovább is úgy mint eddig meghagyattassanak.

Ezen vélekedési felekezeteket kisebb vagy nagyobb elkülönözésben Magyarországnak majd minden részén feltalálhatni. Többnyire azonban Nógrádban a' köz tanácskozások' helyén az őssalkotmányi felekezet és a' liberalismus léptek fel; a' törvénykönyvi párt csak mint segédhad

járult az ösalkotmányi nézetek' támogatására; a' földtulajdoni csak az ösalkotmányi vélekedésnek palástja alatt mutatkozott, leginkább pedig magános körben fejtegetvén érzelmeit, a' köztanácskozások' történetei fölött szeretett észrevételeket 's jegyzeteket tenni.

Ritkán van az embert környező valóságok között olly tiszta erény, melly a' jó és szép ideáljainak megfelelően. Többsnyire túlzása a' soknak vagy kevésnek, a' mit találunk: az emberi természetet izgató érzelmek minden mértéken hamar túl mennek, 's a' józan észnek ritkán van elég ereje a' szükséges korlátokat fentartani. Azért esnek a' vélekedési felekezetek olly könnyen túlzásokba. Mindegyikének alapképzete magában jó, 's lehet-e másképp? Az ész, melytől minden elvont, magában álló képzet származik, akármennyi különböző nyilatkozásokban mutatkozzék, mindig egy 's ön magával összeütközésbe nem jöhet. De az első alapképzetek' következtetései, az elvont elveknek külső tárgyakra való alkalmaztatásai már az érzelmek' hozzájárultával formáltatván, könnyen elegyülnek ezeknek tévelygéseibe. Ki irtóznék a' józan liberalismustól, melly tisztelettel viseltetvén a' polgári társaság' alapjai, a' rend és tulajdon iránt, midőn a' jelenlét' szükségéihez alkalmaztatott intézeteket kíván, gondatlan ujításoknak 's változtatásoknak szinte ollyan ellensége, mint amaz esztelen ragaszkodásnak a' régihez? Ki ne hagyná helyben az alkotmány' hű tiszteletét, ha az alatt szükségtelen változtatásoktól való ovakodásnak 's a' fenálló törvény pontos sikerlésének, mint a' köz jóllét legbiztosabb zálogának, kell értődni? Ki kételkednék azon, hogy a' földtulajdon egyik a' főbb érdekek közül, mellyen a' haza' képzete van alapulva? Mind a' három eszme igaz, meddig illy elvontan és tisztán fordul elő. De mellyek a' következtetések? A' liberalismus a' változást 's ujítást, minek a' jelenlét' szükségére csak eszközül kellene tekintetni, egyenes célként tartja szemei előtt, 's mivel némellykor igazságos kívánatai elleneztettek, ezentul minden ellenzésben igazság-

talanságot képzel, 's változásokra, újításokra, külföldi dolgok utánozására vágy, hogy ellenségeinek hatalmát gyengíthesse. Az űsalkotmányi felekezet látván, mely károk háromoljanak minden országra a' törvények' meg nem tartásából 's a' szűntelen változtatások által következtetett bizonytalanságból, a' törvényeket még a' törvényhozó test által sem akarja változtatni hagyni, 's a' kétségtelenül szükséges változásoktól is fél. A' földtulajdoni párt a' polgári társaság' egyedűli alapjául a' földtulajdont veszi, 's ennek értelmét, melynek minden lakosok' érdekeire 's az egész jűvendűre kellene kiterjedni, a' jelenlét' és személyes érdek' legszorosabb körébe szorítja, nem hagyván törekvéseiben egyebet, mint csupán a' személyes érdek' pártolását szemléltetni.

Illy túlzások mellett — és ezek teszik az előadott vélekedési felekezeteket: mert pártosság, felekezetesség csak ott van, hol az érzelmek uralkodnak az ész fölött — egyikének sem lehet hódolni; de elismérni a' jót és igazat mindenűtt szabad, a' nélkül, hogy egy felekezet helyes nézeteinek elfogadása tévedéseinek pártolására kötelezhessen.

Nyolczadik Szakasz.

Polonius.

Az agg-kornál szint olly szokott dolog
A' véleményben czélt áthágni, mint
Előrenézés' hja gyakran az
Ifjuságnál.

Hamlet dániai herczeg.

A' királyi tábla' első lépcsőzeti biráskodásának eltörlése iránt a' nógrádi gyűléseken nyilatkozott kívánság bizonyságul szolgál arra, hogy a' köz tanácskozásokból is új nézet fejlődhetik ki, 's a' köz vélemény' képezésére néha a' köz vitatásnak is nagy hatalma van.

Mennyire késleltesse 's akadályozza az igazságszolgáltatást a' királyi táblánál felhalmozott pörök' sokasága, régi tapasztalásból tudva volt, 's még szembetűnőbbé tette azt az országos küldöttség' tudósítása a' rendszeres munkában: azért is a' királyi tábla biráskodásának könnyebítése legközönségesebben kívántatott. Az országos küldöttség e' végre a' kettős tanácsulást javasolta; a' rendszeres munkához zárt elkülönözött vélemény a' főlebbvizsgáló táblától elválasztandó „octavale forum“ állítását; a' nógrádi küldöttség pedig a' főlebbvizsgáló tehetőség' megszüntetését olly móddal, hogy a' megyei törvényszéktől minden pör egyenesen a' hétszemélyes táblára vitessék föl, 's a' királyi táblának csupán az első lépcsőjű bíróság hagyattassék meg. Azonban ezen külön-

bűző javaslatok közül egyik sem szolgált gyökeres orvosló szerül.

Egy hatalmas vélekedési osztály, leginkább a' föld tulajdon érdekének pártolója a' privilégiumokon gyökerezett birtokot és jogokat egy külön kiváltságos 's nagyobb tekintetű. bíróság' fentartása nélkül nem képzelte elégségesen biztosíthatóknak, 's a' királyi szabadság —, kiváltság —, adomány-levelek' tekintetével sem vélte megférhetőnek, hogy azokról úgy mint magányos szerződésekről csak közönséges bírák ítéljenek. A' magyarországi nemes birtok — minden másfélétől különböző — különös bíróságot látszott szükségessé tenni; 's százados elölitéletek elhitették, hogy a' jogok' törzsükössége iránt fenforgó kérdések' megfejtése helyesen csak egy különös királyi táblánál eszközölthetnék. Mondatott, hogy ama fontosabb pörök bírálatának egy helyre 's főkép a' haza' fővárosára való szorítása, mivel az ügyesebb 's értelmesebb ügyvédek is oda csődítené, 's a' pörhöz szükséges írományok megszerzését egy helyen kevesebb költséggel hagyná eszközölni, nagy könnyebbségére lenne a' pörlekedő feleknek: de hogy ezen hasznok és könnyebbségek a' pörök' összehalmozása által következtetett alkalmatlanságokat 's egyéb roszakat kipótolják, senki sem mutatta meg.

Elméssen mentegetik némelyek a' királyi tábla' kiváltságos bíráskodását szabadelmű czélzatokkal. Mint-hogy a' közvélemény a' birtok bizonytalanságának elhárítását egyik főbb kor-szükségnek jelezte ki, azt akarják megmutatni, hogy a' fenálló helyzetekben a' kiváltságos bíráskodás és hosszas pörlekedési formák annyiból, mennyiben az igazság szolgáltatást késleltetnék, épen a' birtokok' biztosítására, t. i. a' gyakori változások' 's azokból következő bizonytalanságok' korlátozására lennének szükségesek. Kétségenkívül a' társasági közérdek kívánja a' birtoknak az örökös bizonytalanság' szolgálása alól leendő felszabadítását, 's a' pörlekedés' alkalmainak minél inkább megsemmisítését; de épen, hogy e' köz-

érdekű kívánatok teljesüljenek, nyilvános és egyenes eszközöket kell alkalmaztatni. Ha van igazságtalanság a' békés és jó lelkű birtok' elvételében, midőn ezt nem a' törvény, hanem csak a' gyakorlat által dívatba hozott ügyvédi fogások következtetik; ha van igazságtalanság az elődök által jó lélekkel kötött szerződések' felbontásában, midőn erre a' szerződő feleknek ismételten 's csak az új idők által gondolt különböztetések vétetnek ürügyül: új törvényt kell hozni, 's megszüntetni általa a' törvények' körzetébe lopódzott visszaéléseket. De meddig a' törvény valamely jogot fenhagy, annak követelésére szükséges eszközöktől sem zárhat el, 's a' fenhagyott jogok követelésének nehezítése, bármely jó czélból tétessék, a' jó 's igazság' képzetével soha sem egyeztet-hetik meg.

Voltak ugyan, kik az octavale forum' megtartását szükségesnek nem tartották, mégis a' királyitábla első lépcsőjű biróságának megszüntetésére egyenes kívánság nem igen mutatkozott. Nagy tekintete van az embereknel azon cselekvésmódnak, mely a' közönséges képzeletekhez alkalmaztatván lassú lépéssel enged az igazítások' ösvényin menni, 's csak akkor bocsátkoztat fenálló intézetek' rontásába, ha rajtok foltozás vagy kis változtatás által segítni nem lehet. Mivel mind a' két ellenkező túlságtól távol tartózkodik, mindig a' közép úton, azaz a' legjobbon járónak képzelteik; mivel más vélekedésektől legkevesebb áldozatot kíván, 's viszont ő legtöbbet kész tenni, magán a' szükség' józan mértékét látatja; mivel a' jelenlét' közvetlen érdekeit veszi szemügy alá, mintegy békekötőnek nézetik a' múlt és jövő között, különböző kívánataikat kiegyenlítendő. Szüntelen czélul tartja az előhaladást, de csak lassan 's érezhetlenül akarja eszközölni, hogy kevesebb érdek sértetessék, 's a' jó mélyebb gyökeret verhessen; javítások közül nem azt választja, mely jobb vagy kiterjedőbb, hanem azt, mely könnyebben 's a' fenálló helyzetek' kisebb változtatásával sikereltethető; semmi jelenlévő kis hasznat

félre nem vet, hogy később többet nyerhessen; a' közelebb jót eleibe teszi a' távolabbnak: habár ez nagyobb-nak látassék is. Ez a' „mérsékelttség“ pártja, melly mindig az emberi életbe ható viszontagságokhoz 's helyzeti körülményekhez alkalmazkodván, semmi különös vélekedési felekezet' elveit, senkinek meghatározott nézeteit állandóan nem követi, 's azért részrehajlatlannak, pártossági félszegségektől szabadnak 's ön ítéleteiben függetlennek tartatik. Legkedvesebb volt az erőködéstől mindig irtózó néptömegnek, legkedvesebb, mert legkönnyebb munka mellett legbiztosabb sikert ígért. Talán a' liberalismus' párthívei magok szükségesnek tartották kívánataik' mérséklését, 's azért nem vágyódván a' királyi táblának általános változtatására, akár az országos munkában levő, akár a' megyei küldöttség javaslatában előadott módosításokkal megelégedtek volna: legalább senki sem látszott indítványra czélozni a' királyi tábla első lépcsőjű biráskodásának jelenlegi megszüntetése iránt. Más tárgyaknál a' gyűlési vitatások' kimenétét a' magános társalkodási értekezésekből igen biztosan lehetett kiszámolni: mert majd minden érdekesebb kérdések barátságos szóváltás közben egész unalomig vitatva, a' különböző nézetek kifejtve, 's a' mennyire lehetett, kiegyenlítve voltak. Másképp állott a' dolog a' királyi tábla' biráskodására nézve. Jött ugyan szóba a' kiváltságos biráskodás' megszüntetése, de csak mint lehető eset, nem pedig mint szükség vagy hihetőség, 's épen azért, mivel illy nagy újítmány' elfogadása olly kevésbé tartatott hihetőnek, különös figyelem reá nem is fordítatott.

A' megyei küldöttség a' királyi táblánál csak az eddig fenállott első lépcsőzeti biráskodást akarta meghagyni, a' megyei törvényszékekről való fölebbvitelt egyenesen a' hétszemélyes táblához utasítván. Ezen javaslat semmi különös vélekedés kívánatinak kifejezése nem volt: többféle felekezetek' nézeteiből hosszas munka nélkül összeállítva eléggé mutatta, hogy szerkesztői szemei

előtt forgott bajon segíteni nem tudtak, vagy fáradozni sokat nem akartak. Egy gyűlevész volt, melyre a' belső hibákat fedezendő gyökeres újitmány' bájleple vettetett a' főlebbviteli bíróság' megszüntetésében. Midőn a' gyűlésben a' megyei küldöttség' javaslata taglalgatás alá kerül, 's az egyes pontoknak czélszerűsége, alkalmazhatósága vétetett kérdésbe, azonnal eloszlottak a' természetellenileg összefűzött vélekedési osztályok, mindenik maga saját theoriáihoz állott, új javaslatokat adott elő, 's a' küldöttségé védetlenül maradt. Azonban ez már azért sem állhatott meg, hogy azon föltételek, melyekre a' küldöttség az ítélőszékek' egész rendezését alapította, a' gyűlés által el nem fogadtattak, 's a' királyi tábla' főlebbvizsgálásának kirekesztése összekötve az alispáni és szolgabírói székek' eltörlésével csak egy főlebbvitelt hagyott volna. Figyelmeztetvén erre a' rendek, a' küldöttségi javaslatot, mint a' föltételek' változása miatt többé nem sikereltethetőt, egészen félre tették. Mindazáltal az „octavale forum“ megtartása még kétségbe nem hozatott.

Az előttint új javaslatok jó és rossz oldalainak vizsgálata némely eszméleti elvek' helyes voltát alkalmaztatólag éreztette, 's a' tanácskozás közben kifejlett meggyőződések a' javaslatok' bírálásában zsinórmértékül veendő bizonyos szabályok' felállítására vezettek. Így lön megállapítva a' „két lépcsőzetű főlebbvitel.“ A' természet minden tüneményeinél bizonyos rend, a' hajolhatatlan szükség' törvénye látszik: a' gondolkodó ember örömet követi a' természet' példáját, mivel azt az általa keresett legfőbb tökély' ideáljának képzele, 's azért a' törvényhozásban, ha állandó elvekre 's természet-kívánságokra nem támaszkodhatik, önkényes állítmányokat vesz föl, csak hogy a' rendetlenség' vagy határozatlanság' képzeleteitől magát megóhassa. Idéztettek újabb törvényhozások' példái, az országos küldöttség' eszméletei, 's szembetűnő volt azon javaslatok' következetlensége, melyek a' kettős főlebbvitelt a' közönséges, ki-

sebb érdekű 's kevésbbé szövevényes ügyekben az igazságszolgáltatás' biztosítására szükségesnek, azoknál ellenben, mellyek mind a' tárgy' kiterjedésére mind az ítéllethozás' nehézségeire nézve több óvást kívánnak, feleslegesnek állítják. Ezen különböztetés' helytelensége senki által nem tagadtatott, 's mivel ennek folytában minden pörre nézve vagy csak egy vagy két főlebbvitelt kellett engedni, utóbbi javaslat, mint az igazságra több biztosítékot ígérő, lón elfogadva. Másik az ítélőszékek' rendezésére a' rendek' tanácskozásában szabályúl vett elv volt „a' főlebbvizsgáló biráskodásnak az első folya-„modástól leendő elkülönözése.“ Ennek szüksége az eddigi rendszer' hiányiról vett tapasztalásokon alapulván, sokkal inkább éreztetett, hogysem az ellenkezőt valaki vithattha volna. Hanem ezen biráskodás' elkülönözését összeegyeztetni a' királyi tábla' szerkezetével — ez volt a' mesterség! A' legtermészetesebb javaslat, melly a' fenforgó szükségben legelőször előadatott, az volt, hogy két vagy négy kerületi tábla állítassék az első főlebbviteli biráskodás' gyakorlására. De a' kerületi táblák' képzete ismét felelevenítette mind azon idegenkedő érzést, melly a' mostaniak iránt már eddig olly nyilvánosan mutatkozott. Változtatni ugyan lehetett a' nevet, de az eddig tapasztalt roszak' lényege az által nem látszott elhárítva. Ezen felül még azon kérdést is nehéz volt eldönteni, valljon ezen főlebbvizsgáló ítélőszékek egy helyen-e, vagy az ország többi részein elosztva legyenek? Midőn ekkép a' tanácskozás' fordulata a' közfigyelmet egészen a' főlebbviteli biráskodás' elkülönözésére húzta, ismét új kérdések vegyültek a' vitatásba, 's a' rendek, mivel az elkülönözés' többféle módjaira nézve előtűnt nehézségeket megfejtetni nem tudták, kutatni kezdék az okokat, mellyeknél fogva az adománybeli jogok' megítélésére különös törvényszék szükségesnek tartatik. Vizsgálat alá vétettek a' kiváltságos biráskodás' sajátosságai, a' táblai pörökben előforduló tárgyak' különösségei, a' táblai pörlekedésmód' formái, ezeknek összeköttetése az

igazságszolgáltatás szükségével, 's a' részes taglalgatások, egyszerű következtetések, igen meglepő igazságokat húztak napvilágra. Az ítélőszékek rendezésének fő célja az igazságszolgáltatás' könnyítése: hogy ezt a' kiváltságos táblai pörlekedés nélkül elérni nem lehetne, bebizonyítani senki sem tudta. Az, a' mi a' táblai pörlekedés' formáiban jobb és célszerűbb, más jó renddel szerkezendő törvényszékeknel szinte úgy látszott alkalmaztathatónak, mint eddig a' királyi táblánál. Az elfogultságtól szabad gondolkodónak, bár a' kiváltságos biróságot mint ősi intézetet kedvelte is, nem lehetett hinni, hogy az igazságszolgáltatás az adománybeli jogokra nézve egészen egy ítélőszéknek, és pedig csak a' most fenálló királyi táblának biráskodásától függjön. Nyomozgatni kezdék többben az octavale forum' felállítására okúl szolgáló körülményeket, 's a' hazai dolgok' hazai törvények' történeteiből megmutatták, hogy az, a' mi hajdan ama kiváltságos biráskodás' fentartását szükségessé vagy célszerűvé tette, a' változott mostani helyzetekben többé fel nem találthatatik. A' régi intézetek eredetének, egykori hasznaiknak 's utóbbi következtetéseknek vizsgálatásából új nézetek fejlődtek ki. Kétségek támadtak, 's az a' kérdés is vetődött föl, valljon nem épen az octavale forum által következtetett gyakorlat származtatta-e a' törvénykezés' azon szövevényeit, melyek jelenleg a' táblai biróság szükségének támogatására okul hozatnak fel, 's igazán tekintve csak az igazságszolgáltatás gyorsaságának 's könnyebbségének akadályai? A' királyi tábla előtt folyó pöröknek a' többiekkel való összehasonlítása mutatta, hogy annál sem lehetnek akár szövevényesebb akár nagyobb érdekű kérdések, mint az alsóbb biróságoknál, minekutána ezeknek munkálódása a' legtekervényesebb csomózásokkal telt-köz élet' minden ágára kiterjedne, 's nemcsak az egész vagyont, de a' főbenjáró pörökben minden személyi jogot, sőt az életet is körülögná. Ha a' megyei ítélőszékek' biráskodása által nem tartatik az igazság veszedelmeztetve a' polgári leg-

főbb jogoknál, ha az élet' oltalmára elégségesnek nézik, hogyan gondoltathatnék elégtelennek kisebb tekintetű 's csak vagyonbeli érdekeket tárgyazó ügyekben? Az igazságszolgáltatás' könnyítése, siettetése köz kívánság volt. Miben lehet ezen könnyítést képzelni másban, mint a' pörlekedési költségek' kisebbitésében, 's az igazságos védelemre szükségtelen hátráltatások' eltávolztatásában? Tapasztalás mutatta, hogy a' többféle bíraskodás mellett a' bíróság' illetősége fölött támasztandó kérdés maga évekig képes a' pört húzni, mielőtt a' kereset' - érdem szóba vétethetnék. Így az igazságos követelő több ideig van jogaiból kizárva, 's szükséges-e illy pör-húzás az igazságos birtokos' védelmére? Nem az erre megkívánt időt elzárni, csak a' törvénykezés' formáit egyszerűbbekké tenni kívánták azok, kik a' fenálló rendszer' hiányai ellen panaszkodtak, 's e' volt a' feladat, melly körül a' további tanácskozások forgottak. Természetesen a' fenálló táblai bíróság volt az első, mellyen az igazságszolgáltatás iránt majd nem köz értelemmel elfogadott elvek' alkalmazása próbáltatott. Kevés ember győződött meg a' táblai törvénykezés mellett felhozott okokból, hogy az egyedüli vagy leghibzatosabb módja legyen az igazságszolgáltatásnak, 's miután az eddigi formájában a' szabályul vett elvekkal meg nem férhetett, más javaslatok voltak keresendők, a' közérzés késznek mutatkozván mindent elfogadni, a' mi az igazságszolgáltatást legegyszerűbben, legtermészetesebb módon 's a' táblai törvénykezésnél lelt jó részek' fentartásával eszközölné.

Ekkor adatott elő azon indítvány: „hogy a' királyi „tábla' bíróságához eddig tartozott pörök egészen az „állandó megyei törvényszékekre tétessenek által, a' királyi tábla pedig csak fölebbviteli bíróságnak hagyattas-sék meg.“ Már előbb gondolkoztak erről némelyek: de nem akarták még véleményöket nyilatkoztatni, nehogy más javaslatoknak az út elzárva legyen, 's mivel még könnyebb 's kisebb erőtetést kívánó módon véltek cél-

hoz jutni. A' vélekedési felekezetek között több ideig fenállott hadszünet — a' vitatások' csendessége — a' liberalismus' tartózkodásai az alkotmányi jogok 's nemes-ségi kiváltságok iránt, közönségessé 's mintegy a' tanács-kozások fölött uralkodóvá lett kimélőség képzeltek, 's a' vitatkozások fordulatát messziről sem engedték gyanítatni. Vakmerőségnek látszott volna csak gondolni is illy szörnyű újítást, vakmerőségnek túlhágni olly tisztes-séges ősi intézet' tekintetén, vakmerőségnek kétség alá venni azon tiszteletre méltó előitéletet, melly a' fő ítélőszékek' szokásait 's formáit alkotmányi változtathatlan törvényeknek tartatta. Kisdéd kortól, neveléstől 's mindennapi benyomásoktól vett érzelmek az indítványba jött újítást olly nagynak, olly rendkívülinek, olly alkotmány-elleninek látaták, hogy az ellen nyilvános vitatkozásba lépni is sok ember' vélekedése szerint áldozat volt, csak annyiban menthető, a' mennyiben bizonyos meggyőző-dési függetlenség kitüntetésére szolgálhatott.

Minél kevésbbé volt az indítvány illy körülmények között előrelátható, annál érzékenyebben kellett általa az ellenfélnek érintetni. És valóban a' hirtelen csapás ez általa lesújtott vélekedési felekezetet többé új erőre és hatóságra felkapni nem hagyta. Sűrűen jöttek minden oldalról segédokok a' veszedelmes indítvány pártolására, gyakran magának a' megtámadott félnek okoskodásaiból: vitatás közben kifejlődött 's a' jelenlévőkben lelkesedést ébresztett philanthropicus gondolatok szinte csak a' liberalismus' hasznára munkálódtak. Elsőbben az ősi intézetek' védői a' political theoriák közt kerestek biztos álláshe-lyet; kiüzettetvén onnét, a' practikai szükség' képzeeteivel akarták magokat körülsánczolni, 's említék, hogy azon esetben, midőn a' kereset' tárgya több megyében van ke-belezve, egy köz bíróság' használtatása elmellőzhetetlen. Erre azonban viszonoztatott, hogy hasonló nehézség a' több kerületben fekvő jószágokra nézve eddig is fenállott, 's az egyes kerületi tábla' bíráskodását még sem hátrál-tatta. Midőn látta az ősalkotmányi felekezet, hogy e' vé-

delem móddal nem győzhet, más fogáshoz nyúlt, — ahhoz, mely színlett engedmények által az ellenfélt biztos állásából kihúzni, 's azután sokat ígérő képzelt feláldozással hálójába fogni törekedik. Elismerte a' liberalismus panaszainak valóságát, kívánatainak helyességét, 's e részben vele egyetértését nyilatkoztatván, csupán arra kívánt figyelmeztetni, hogy a' föltett czél más móddal is, t. i. a' királyi tábla szerkezetének bizonyos változtatásával, p. o. ha csupán octavale forum maradna, elérettethetnék, 's az indítványnak illy módosítása a' haza' és kor' körülményeihez sokkal alkalmazhatóbb lenne, mint a' kiváltságos biráskodásnak teljes megszüntetése. Hiába! A' liberalismus az elmés előadásra azt felelte, hogy az ajánlott módosítás jobb ugyan a' mostani állapotnál, de annyira, mint az első folyamodási biráskodásnak egészeni általtétele a' megyei törvényszékre, sem az igazságszolgáltatás könnyebbségét, sem annak gyorsabbságát nem eszközölhetné; 's így a' két javaslat közül azt vélte választandónak, melyből több jó, több haszon ígérkezett.

Lefegyverkezve, minden védelemszer nélkül volt a' kiváltságos biráskodás' pártja: a' liberalismus' bajnokai pedig összesített erővel rohantak az öntehetetlenség' érzése által elcsüggesztett ellenfélre. Egy rész a' praxis' iskolájából vett lajstrommal állott elő, melyben a' kiváltságos biróság' uralkodása alatt tapasztalt minden rossz felszámolva volt, 's akármiből eredt, a' biráskodás kiváltságos nemének tulajdonított vétkül, az összehalmozott panaszok annyi meg annyi szemrehányásként vettetvén a' régi helyezetek védőire. Mások a' műveltségben tovább haladt nemzetek' példáit lobbantották szemükre; mások a' mellőzhetetlen szükség' képzeleteivel minden 'részvét' és tisztelet érzését felháborították, mely sokakat a' régi 's ősi intézetekhez kötve tartott. Theoriái szóviták többnyire csak az ellenkezést élénkítik, 's még inkább eltávolítják egymástól az ellenkező feleket, azonban a' liberalismus' kebeléből épen akkor egy új' vélekedési árnyékozot fejtett ki, melyben a' felekezeti kemény ellen-

tiségek lágyítva, a' különböző theoriai kívánatok kölcsönös engedmények által kibékítve látszottak. Elmésen megmutattatott ez által, hogy a' táblai pöröknek a' megyei törvényszékekre kívánt általtétele sem azoknak bírálásában lényeges különbséget, sem a' privilegiumbeli jogok' biztosításában legkisebb változást nem következettene, minekutána a' királyi tábla' bíráskodása felebbvitel útján fennmaradván, fölöttök ezentul szinte olly kiterjedésben 's olly hatósággal, mint eddig, fogna gyakoroltatni, az alsó törvényszékek' bíráskodása pedig mint előkészület épen arra szolgálna, hogy a' felsőbb bírának ítéllethozásra bővebb adataik, bővebb segédeszközeik legyenek.

Győzött a' liberalismus, némellyeken erős föllépése, másokon békítő közbejövetele által, 's az indítványt, a' mit olly kevésse lehetett várni, a' nyilvános többség elfogadta.

A' köz vélemény, a' hol egyszer egészen kifejlett, nem igen tür ellenkezést, még szóbeli vitákban sem: azt, a' mi képzetéhez alkalmaztatik, hamar és könnyen elfogadja. De ezen kifejlett köz vélemény csak ott van, hol a' fenforgó szükségek' képzetei vagy köz felvilágosodás' vagy a' helyzetek' behatásai által a' gondolkodók' nagyobb részénél elterjesztettek. Midőn ezen szükségeket még kevesen érzik, vagy kevesen látják tisztán, nehéz a' többség meggyőződését egyszeri szóvita által vezérlen: reábeszélés kevés pillanatnyi munkálódás' müve lehet, meggyőződés csak az öngondolkodásnak eredménye. Mit szűlnek a' köz vitatások olly tárgyaknál, melyekről a' tanácskozók nagyobb részének alig van meghatározott fogalma? Meggyőződést nem, köz véleményt nem, kevés embernek van olly hirtelen felfogása, hogy a' köz vitatás közben hallott új okoskodást mindjárt hevenyében magáévá tegye: azért támadnak a' meggyőződés' vezérlésére olly sikertelen szóviták, melyek nemcsak megfontoltatni, de még értetni sem hagyják az előadottakat, csak meglepés 's csábítás által győzhetők. 'S mit tesznek azok,

kiknek a' vitatásbeli tárgyakról helyes fogalmaik nincsenek, 's mégis egy vagy más vélemény' részére nyilatkozni kénytelenítetvék? Ezek, valamint a' határozatlanok, kétségeskedők nem vesznek cselekvő részt a' köz tanácskozásban: vezetni 's harczolni hagyják magokat azon felekezet által, melly hozzájuk közelebb áll, vagy előbb jut, vagy megtámadásaiban élénkebb. A' gyenge gyámoltalan természeti ösztönből vonzódik ahhoz, kinél több erőt lát; 's mivel a' belső erőt annak külső látszatjától nehéz megkülönböztetni, gyakran az tartatik erősebbnek, a' ki több önbizodalmat, elszántságot, elhittséget mutat. Ez adott a' liberalismusnak olly gyakran túlnyomást a' más vélekedési felekezeten: ott hol okoskodásai a' meggyőződést nem kormányozhatták; élénksége, hatósága, ügyeinek védelmezésében elhatározott állása 's önbizodalma magokkal ragadták a' külső benyomásoknak kitéve volt érzéseket, 's a' liberalismusnak ekkép szerzett hatalmas befolyása igen kitünőleg mutatkozott a' további tanácskozásoknál. Így nyert közönséges hódolást a' liberalismus által szüntelen előtüntetett korszellem, 's tisztelete olly hatalmas előitéletté vált, hogy nagy része az ősalkotmányi felekezetnek csak már módosításokkal, mentségekkel 's a' korszellem felsőségének megismérése mellett merte különböző saját nézeteit előadni, 's arra törekedett inkább, hogy saját képzeit a' liberalismus' elveihez alkalmaztassa, mintsem hogy ezeket megtámadja. Ezen új álláspontból indulván, legyőzött theoriáihoz csak föltételesen ragaszkodott, 's a' győző részszel a' dolog' érdemében való egyetértést mutatván, azt állította, hogy a' kiváltságos biróságot nem általában, hanem csak a' mostani kiváltságos jogok', birtokbeli viszonyok', 's némelly aristocratiai formák' föltételével tartaná szükségesnek Angolország' példája szerint, hol szinte a' feudális ügyeknek különös biróság lenne adva; egyébiránt mihelyest a' fenálló viszonyok változnának, 's más nemzetekéihez közelednének, hazánkban is ugy mint más or-

szágokban a' bíróságok' egyenlőségét önkényt vélvén következendőnek.

Magától jött most már a' tanácskozások' folytatában a' különböző fölebbvizsgáló bíróságok eltörlésének szorgalmazása. Kivételek 's különböztetések akármely kis tárgyaknál mindig háborgatják az egyes' érdekek' egyesülését, melynek köz 's általános rendszabások által kell eszközöltetni, 's azért közönségesen károsak az országra nézve. Miután az egyenlőség kívánatának a' királyi tábla' első folyamodási bíróságára nézve már olly nagy áldozat volt téve, azt, mit a' következetesség magával hozott, megtagadni nem lehetett, 's így a' rendek óhajításoknak nyilakoztaták, „hogy „a' pörök fölebbvitel útján a' királyi városoktól, jász „és kún kerületektől, úgy, mint a' megyék' törvényszé- „keiktől, egyenesen a' királyi táblára, 's onnan a' hétsze- „mélyű fő ítélőszékre küldessenek.“

A' következetesség további nyomán indítványba hozatott „a' horvátországi kerületi, 's a' báni táblák' „megszüntetése.“ Különös jelenet adta itt magát elő. Találkoztak a' liberalismus' hevesebb pártolói között olyanok, kik az indítványnak ellenszegültek. Talán magok is érezték a' tartózkodás' 's mérsékelés szükségét, midőn a' szabadon eresztett rontás' és változtatás' vágya majd minden fenálló intézet ellen dühödni látszott. Ők figyelmeztettek arra, hogy a' józan ész által követelt egyenlőség a' jogokra nézve csak a' természetelleni különböztetések' megszüntetését, nem pedig azon sajátságok' eltörlését tárgyzhatná, melyekben erkölcsi testeknek önállósága 's önlétök' érzése gyökerezik. Az önlét érzése valamint egyes embereknél, úgy testületeknél is természeti szükség, mellőzhetlen föltétele levén minden szabad élethatásnak, kimélést kíván, nehogy az egyes vagy testületi érdekek a' hazaitól elidegenítenek. De ezen önállóság nem háborgatja a' polgári egyenlőséget az egyesek' jogaira nézve. Így van az éjszak amerikai szövetségnél: minden egyes tartomány saját in-

tézetekkel, saját igazgatóságokkal bir, a' nélkül, hogy ez által a' polgári egyenlőség sértve lenne. Ezeknek el-
lenére a' rendek' számosabb része állítá, hogy épen a'
törvény' és igazgatás különböztetése az, mi az ország
egyik részét a' többitől elválasztván, 's külön érdekeket
származtatván, lehetetlenné teszi, hogy illy elkülönözött
rész úgy mint a' többi egyenlő részvétellel viseltessék a'
haza' közérdekei iránt: miből az következett, hogy Hor-
vát- és Tótországoknak a' Magyarhonnal óhajtott szoro-
sabb kapcsoltatása mind azon különböztetések' eltörlését
megkívánná, mellyek miatt eddig ama tartományok ma-
gokat külön testületnek 's külön országnak tekinteni
kénytelenítettek. Támogatva volt ezen nézet az 1790iki
országgyűlésből rendelt küldöttség' véleménye által, 's
a' közóhajtas ismét „a' külön biróságok' megszüntetése“
mellett nyilatkozott,

Volt még egy főbb kívánat, mellynek szükségére
a' tapasztalás figyeltetett a' biróságok' rendezésénél. Egyik
nagy akadály a' igazság-szolgáltatásnak jelenleg a'
vizsgálatlanul heverő pörök' összehalmo-
zásában áll leginkább a' királyi táblánál. 'S mikép
lehetne ezen segíteni? Az országos küldöttség egyes tör-
vényyszüntető innepeket vélt eltörlendőeknek, a' megyei
küldöttség a' multa nézve az eddig összegyűlt pöröknek
kivételesen törvénytelenek alatt eszközzendő megvizs-
gáltatását ajánlotta. Mind a' két javaslatból a' régi szo-
kás' tisztelete tűnik ki, melly magát megtagadtatni nem
hagyván, bár érzi is a' szükségét, túlhatóbb újítások-
tól tartózkodott. Feltalálák a' megyei rendek a' gyöke-
res orvosló szert, 's egyedül használhatót a' törvény-
szünetek' általános eltörlésében. Törvényes
rendszerünk által alkotott tágas törvénytelenek alkotá-
sok' idejében fenállott helyzetekkel kétségenkívül igen
megfértek, midőn kevesebb pör, kevesebb törvénytudós
volt, nem hátráltathatták az igazságszolgáltatás' gyors
folyamatát, talán az akkori viszonyoknál fogva szüksé-
gesek is voltak: de miért kellene még most fenállaniok,

miután eredetük' körülményei megszűntek, 's azon helyezetek megváltoztak, mellyek által föltételezve voltak? A' pörök' szaporodása a' bíráskodási módok' szaporítását tette szükségessé; kell-e valamelly intézetet csupán a' régiség' tekinteténél fogva a' főbb szükség ellenére fenntartani, miután az elődök előtt fenforgott néző pontok által nem lenne többé igazoltatható? Hogy a' bírának pihenés és szünet adathassék, nem elég ok az egész igazságszolgáltatás' megakasztására: mert az igazságszolgáltatás épen olly mellőzhetetlen szüksége a' polgári társaságnak, mint a' köz igazgatás; ha tehát a' jó rend 's az ország' közérdeke a' kormányszéki hivatalok munkálódásának felfüggesztését kis időre sem engedi, nem ajánlhatja azt a' törvényszékeknél sem: 's ha az igazgató kormányshékek' tagjai a' folyvásti munkálódás' kötelességének alávetve vannak, azt az ítélőshékeknél lévő bírák is elviselhetik. Az idő' szükségéhez közelebb álló külső törvényhozások a' magyar törvényszünetet úgy mutatják, mint egy rendelleniséget, 's méltán hagyják bámúztatni, hogy a' régi kor' szabásának alkalmatlansága régóta érezve, de a' rossz' elhárításáról mindeddig gondoskodva nem volt. A' megyei rendek általesvén már a' szabad ítélethozás' akadályain, a' jelenkori helyezetek' szükségéit könnyen felfogták, 's a' törvényszünetek' eltörlése, mint az igazságszolgáltatás' siettetésére egyedül sikeres eszköz, minden aggódás nélkül a' megye köz kivánságának kijelentetett.

Szinte köz akarattal elfogadtatott a' „bírói parancsolatok' általános megszüntetésének kívánata“, az eddigi gyakorlat csupán az igazságszolgáltatás' akadályoztatására láttatván szolgálni.

Indítványba jött a' köznyilvánosság' behozása a' törvényszékeknél. A' teljes jóllétre a' közbátorság' nyugodalmas érzése kívántatik, azaz, nem csupán hogy jelenleg, de hogy jövődre nézve is a' személy' és vagyon' bátorsága törvény és igazságszolgáltatás által oltalmazva 's biztosítva képzeltessek. Ha ma-

gunk látjuk, hogy az igazságszolgáltatás más polgártársainkra nézve részrehajlatlanul gyakoroltatik, mi is hiszszük, hogy szükség' esetében hasonló jótéteményben fogunk részesülni, 's e' hiedelem megnyugtatót szül. Szoros kapcsolatba jönnek ekkép az egyes érdekek, 's minden egyes polgár' ügye némileg közössé 's a' többieket is érdeklővé lesz, a' mint ez a' törvényszéki dolgokra nézve a' köz felvilágosodás' állapotjához képest fenforgó nagyobb vagy kisebb részvéthől nyilván kitetszik. Hogy a' polgárok az igazságszolgáltatás' rendes folyamatjáról 's a' törvény' részrehajlatlan sikereltetéséről meggyőződhesse, magoknak 's szabadon kell a' törvényszékek' minden munkálódását látni 's tapasztalni, a' mi csak a' köznyilvánosság által történhetik. Titok a' jó cselekedetet is homályba borítja: gyanú, bizodalatlanság, nyugtalanság támad, mihelyest valami szándékosan az ész' vizsgálódásától elhuzatik. Az ember attól, a' mi előtte van, gondolkodását 's ítéletét nem vonhatja el, 's azért ha mód nem adatik, hogy a' dolgot átlássa 's róla helyesen ítélhessen, vakon, hibásan kell ítélnie. Nyerhet-e ez által az igazság' kiszolgáltatása? A' polgári állapot' összeköttetései az egyes polgár' figyelmét a' polgártársra kiterjesztik, 's az egyesek' cselekedetei fölött nem csupán a' törvényszékek gyakorolnak biráskodást, hanem az egyesek is. Ezen egyesek ítéleteinek, véleményeinek hatalma nagy: mivel oda is kiterjed, hova a' biráké a' törvénykezési formák' korlátai miatt nem lehet. Tehát, hogy az egyes polgárok' véleménye hibás irányba ne jöjön, hogy valótalan föltevések által félre ne huzatassék, könnyüvé kell tenni nekik önfelvilágosításukat 's az igazság' megtudását, mi csak a' birák előtt lévő cselekedetek' 's adatok' teljes nyilvánítása által eszközölthetnek. Van azonban még más igen fontos ok is a' törvényszéki nyilvánosság' ajánlására. Midőn minden egyes polgárnak lehetővé tétetik megismérni 's megítélni mindent, a' mi előtte van, mindenik részesül az igazságszolgáltatás' gyakorlásában, mindenik okoskodhatik 's

ítélhet, mint az egyes bíró; ha az ítélet nem egyezik is meg a' magános polgár' nézeteivel, megnyugszik, mert tudja, hogy a' törvényszékeknél sem egyeznek meg mindig az egyes vélemények: 's a' bírákkal közös részvét legalább a' pör' 's az ítélet' adatainak ismérésében marad fen, becsét 's tekintetét nevelvén annak, a' mihez hozzájárult. Innen származik a' nagyobb tisztelet és bizodalom azon bíróságok iránt, mellyeknek munkálódásai nyilvánosságban állnak; innen a' köznépnél azon igazságszeretet 's józanabb érzés, mellyet a' törvényszéki nyilvánosság által folyvást szem előtt tartott jog', törvény' 's igazság' képzetei mintegy szokássá tesznek.

Valóban csudálkozásra méltó, melly szép szabadságokat tettek hazánknak sajátivá törvényeink, 's hol ezek hiányoztak, szokásaink, gyakran a' benne rejtező elv' gyanítatása nélkül! Nyitvák a' fő törvényszékek' ülései, nem valamelly polgári rendnek, hanem mindazoknak, kik a' törvény' iskoláját elvégezték. És mi vétetik célul? Nem a' nyilvánosság, hanem a' törvénytudás', törvénygyakorlat' elősegítése. A' megyei törvényszékeken többnyire kiki megjelenhet, még a' hallgatásbeli hittétel is csaknem kiment a' divatból, 's közgyűlés alig tartathatik nagyobb nyilvánossággal, mint némelly megye' törvényszéke. Illy helyheztetésben nem sok kívántatnék az igazságszolgáltatás teljes nyilvánosságának behozására.

Midőn ez iránt a' nógrádi rendek előtt indítvány tétetett, szikraként lobbant föl érte minden nemesebb érzés, a' nagyszerű intézet által a' hazai törvényhozást azon diszes pólczra akarván emelni, melly más nemzeteknél számos áldozat után is pusztá óhajtság maradt. Megismérték a' megyei rendek a' nyilvánosság' szükségét, 's ez iránti indítványt a' felső törvényszékekre nézve közértelemmel elfogadták: csak a' megyei törvényszékeknél hagyták korlátoztatni még azon oknál fogva: „hogy a' „nyilvánosság a' változtatható bírákat a' közvetetlen érdekek' szűkebb körében veszedelmes befolyásoknak te-

„hetné ki.“ Mesterkélts okoskodás! Hogy tudtak azok, kik a' nyilvánosságnak elvből hódoltak, illy az egész elvet megrontó kivételben megnyugodni? Talán azt hitték, hogy a' nyilvánosság az alsó biráknál valamint eddig úgy utóbb is minden engedelem nélkül megmaradand, — talán az alsó biráknál engedett hiányt a' felsőbbekre nézve kikötött nyilvánosság által elegendően vélték pótolandónak, — akármí volt oka, a' javasolt kivétel a' következetességet szigorún védő nehányak' ellenére a' többség' helybenhagyását elnyeré.

Volt egy időszak Nógrádban, midőn a' rendszeres munkák fölött folyt tanácskozások egy nemes 's a' hazáért minden áldozatra kész érzés, minden földi érdektől szabad lelkesedés által látszottak vezéreltetni: akkor, midőn a' különböző vélekedési felekezetek a' többszöri surlódás által kisimultak, 's élesebb ellentiségeiket elvesztették. Fő czélnek tartatott a' haza közszüksége, 's a' hol ez kívánta, többé régiség, ősiség, polgári rend, kiváltság tekintetbe nem jöttek; azon őszalkotmányi felekezet, melly annyira félt minden legkisebb változtatástól, most maga figyelmeztetett az egész nép' érdekeire, maga sürgette, hogy a' korszellemnek minden általa kívánt engedmény megadassék, csak illy módon vélvén az alkotmányt biztosíthatónak. Nem hozattak többé kétségbe az idő kívánati: csak a' teljesítés' eszközeiről volt szó a' tanácskozásokban; előbbi heves vitatkozások' helyébe egyszerű értekezések, nyugodt vizsgálgatások következtek. Mindenik örömet hódolt más itéletének, ha meggyőződésére hatott, 's hibás fogalmainak megigazítását szívesen fogadta; egy jótékony nemtől látszott lebegni a' tanácskozások fölött, 's visszatartóztatni tőlök minden önzés' érintését. A' gyülekezet' lelkesedése a' forró érzések által táplált 's szép képzeleinek mindent feláldozni kész hazaszeretetet ábrázoló. De érteni a' hazaszeretet' nagy hatóságát csak annak lehet, ki maga látta, érzette hatásait, látta mikép szakadnak el ihletjei kedvencz képzeitektől, látta mikép veszítik el ön személyük' érzését

az előttök fenforgó nagy képzetekben, 's látta milly könnyen által megy a' jelenlévőkre, 's magával ragad mindent a' lelkesedés' heve.

Ezen a' közjóért 's tiszta meggyőződésért buzgó közérzés' állapotját kell szemelött tartani, hogy a' bírák' felelőssége iránt a' nógrádi rendeknél az előbbi történetekre nyomon következett tanácskozások' folyamata illő méltatás alá vétethessék.

Bírói függetlenség, — bírói felelősség, — hogy fér meg e' két képzet egymással?

A' bírói függetlenség' józan értelme csak az lehet, hogy a' meggyőződés' szabad kijelentése külső befolyás által ne akadályoztassék, koránsem pedig, hogy a' bíró magát hivatalos munkálódásában 's a' törvény' alkalmaztatásában vagy nem alkalmaztatásában szabad hatalmúnak tarthassa. Tehát a' bírói függetlenség' képzele maga csak bizonyos korlátozással állhat fenn. Erőt, hatalmat folyvásti működés, hatás nélkül nem képzelhetni, 's ha e' hatásnak gátok vannak vetve, ezen gátoknak való ellentállás, azoknak megszüntetésére való törekvés az, mi által az erő' 's hatalom' fenléte nyilatkozik. Így minden erőnek, minden hatalomnak természetében van hatóskodni 's terjeszkedni mind oda, hova lehet, mindaddig, míg lehet, azaz: meddig erősebb akadályok által visszatartóztatva nincs — valamint a' physical úgy az erkölcsi viszonyok közt is. Azért vezette az embereket a' természeti ösztön arra, hogy minden hatalomtól, még a' hatni képes nemesebb érzésektől is féljenek, 's ellenek korlátokat keressenek. Illyen nemcsak egyeseknél, hanem testületeknél is kicsapongható hatalom ellen vannak a' törvények korlátokként alkotva: de mivel erő, csak erő, hatalom csak hatalom által szoríthatatik meg munkálódásában, a' törvények mellé még egy erőnek, hatalomnak kellett állítatni, melly azoknak eszközével ellentállást 's akadályozást képezhessen, 's a' törvényeknek mintegy életet 's hatóságot adjon. Ezen a' törvények' munkálódására szükséges segéd-erő a' bírói hatalom. De

mivel ez is hatalom, ennek is korlátoztatni kell, hogy veszedelmes terjeszkedésre ne jusson. Mivel a' birói hatalom terjeszkedésének legtöbb lehetősége látszik a' törvények' magyaráztatásában, némellyek a' kívánt korlátozást olly szabály által vélték eszközölhetőnek, melly a' bírót a' törvénynek szószerinti alkalmazására kötelezné, 's a' törvény értelméről itélni ne engedné, mint p. o. Angolországban. Azonban ezen szószerinti törvényalkalmazásnak sok hiányos és nevetséges oldala mutattatott elő az angol törvénykezés' példáiból. Hogy a' törvény szószerint alkalmaztathassék, rendelkezéseinek esetekre kell kiterjeszkedni: de minden előfordúlható esetet előre felszámolni senki sem képes, 's azért a' törvényhozás is, ha egyes esetek előszámlálásába bocsátkozik, csak hiányos lehet. Más akadálya a' törvény' szószerinti alkalmaztatásának az, hogy a' valóságos. élet ritkán ad eseteket az előre gondolt föltételekkel annyira megegyezőket, hogy a' törvényhozás' célzása a' törvénynek szószerinti sikereltetésében elérve legyen. Gyakran egy a' törvényhozás által előre nem látott kis körülmény olly különböző alakot ad a' törvényben foglalt esetnek, hogy a' törvény' szószerinti teljesítése egyenes ellentétben állna a' törvényhozás' célzásával. Innen igazoltatik némileg ama közmondás „summum jus, summa injuria.“ Megszűnnék ugyan ekkép a' birói önkény, minthogy határozása bizonytalan 's előre nem tudathatik, minden ovakodást kizáró, 's helyette csupán a' törvényhozás' önkénye maradna, annyiiből tűrhetőbb, hogy az más törvény' alkotásáig nem változtathatván, súlyát előre láttatná, 's így egyesek' magok alkalmazására bizonyos sinórmértékül szolgálna: ellenben épen ezen 's a' törvény' alkalmaztatására kijelelt körülmények' meghatározottságában lenne a' találékony gonoszságnak könnyebb mód adva a' törvényt kijátszani és sulya alól menekedni, 's nem csuda, ha ennél fogva némellyek a' bírák' hatalmának kiterjesztését hasznosnak gondolják.

Fejtegetés alá jött a' hivatalbeli felelősség' képze-
 talában, és különösen a' birói hivatalra nézve. A' fe-
 lelősségnek célja, egyik az, hogy a' hatalommal meg-
 bízottat a' tőle kívántatók' teljesítésére szorítsa; a' má-
 sik, hogy a' visszaélés' távolléte 's a' kötelesség' teljesí-
 tése iránt megnyugtasson. Mivel a' társasági állapotban
 nemcsak egyeseknek, hanem testületeknek is, nemcsak
 a' természeti erőkkal, hanem a' társasági viszonyok által
 alkotott hatalmakkal is lehet visszaélni, ezek ellen szin-
 te óvások szükségesek, annyival inkább pedig, minthogy
 ezeknek hatósága az egyes polgár' erejét sokkal felülmúl-
 ja, 's így annak önvédelmézését kevesebbé teszi lehető-
 vé, mint egyes emberrel való érintkezésben. Hivatalt,
 megbízást nem képzelhetni korlátozás, meghatározott kör
 nélkül. A' kört vagy korlátozást azon kötelezések képe-
 zik, mellyek valamely hivatalra tétettek. A' kötelezés
 magában 's szükségképen felteszi azt a' külső kényszerí-
 tést, melly által valaki akarátja ellen is ösztönöztesse
 a' kötelesség' teljesítésére. Következőleg azt épen nem-
 értetheti, hogy a' kötelesség' teljesítése szabad tetszéstől
 függjön. Hogy azonban a' polgári köz jóllét teljesen esz-
 közölve legyen, nem csupán természeti, hanem erkölcsi
 szükségeknek is kell kielégítenni, minő a' köz nyugoda-
 lom' 's köz bátorság' érzése. Nem elég a' személy és
 vagyonbeli jogok' sértéseinek távoltartása, hanem meg-
 győződve is kell lenni az embereknek ezen jogok' biztosí-
 tásáról: tudniok kell, hogy nemcsak magánosoknak,
 hanem tisztviselőknek is igazságtalansága ellen oltalmaz-
 va vannak. A' törvények' teljesítésére szükséges kény-
 szerítés a' tisztviselőknél 's polgári hatalommal megbízot-
 taknál közönségesen fenyték' gyakorlása által eszközöl-
 tetik, mint a' magánosoknál; 's a' tisztviselők illy ne-
 mű korlátoztatásának köz tudása az, a' mi megnyugtatót
 ad a' tisztviselői hatalom' visszaélései által veszedelmez-
 tethető közönségnek. A' birói hatalomnak szinte vannak
 köteleességek adva azért, hogy azokat teljesítse, kör van
 szabva azért, hogy azontul ne menjen. A' hatalommal

visszaélésnek, a' megbízás körén való túllépésnek lehetősége az egyes embereknél ugyanazon lehetőséget következteti az egyes emberekből állított testületeknél is. Ha szükségesek más polgári hatalmak' gyakorlásánál óvások a' visszaélés ellen, hogy ne legyenek óhajtandók ott, hol a' legbecsesb jogok forogván kérdésben, a' hatalombeli kicsapás vagy visszaélés által legtöbb kár okoztathatik? Tehát az óvás 's biztosítás szüksége kétségbevehetetlen: csak az a' fő kérdés, hogy a' mi egyéb polgári hatalomnál a' kívánt végre használtatik, a' hivatalbeli felelősség, alkalmaztatható-e, vagy sem a' birói hatalomra?

A' felelősség tárgya az, a' mit valaki köteles volt tenni. A' birói kötelesség az ítélelhozásban áll a' belső meggyőződés' nyilatkozásában a' törvénynek az előadott esetre való alkalmaztathatásáról vagy nem alkalmaztathatásáról. Ha ekkép van meghatározva a' birói kötelesség' képzete, úgy a' biró csak belső meggyőződésének szabad nyilatkozásáért felelős, 's csak akkor vétkes, ha külső befolyások vagy szenvedélyek által engedte magát belső meggyőződésének kijelentésétől visszatartóztatni. Ha meggyőződése hibás, azért valamint más senki, úgy a' biró sem huzattathatik felelősségre.

És kinek kellene ezen a' birói hatalom fölött való ítélkezést, vagy feleletre húzást gyakorolni? Azok, kik a' birói felelősséget kívánták, a' törvényhozó test által vélelő sikerlendőnek, minekutána annak legtöbb érdeke lenne azt, a' mit maga alkotott, sértetlenül fentartani. De ugyan kik lehetnek önkényre hajlandóbbak, mint épen a' törvényhozók, kiknek hatóságok korlátozatlan, mindennapi foglalatosságok a' fenálló helyzetek' változtatása, élet-elemeik a' napi körülmények 's szenvedélyek?

Járul ezen a' birói felelősség gyakorlására nézve fenforgó nehézségekhez még az is, hogy az igazságszolgáltatás iránt való megnyugvás a' közönségnél jobbadán a' birói hatalom' tisztületén 's tekintetén, az ítéletek törvényességéről 's igazságáról való hiedelmen alapszik, melynek meg kell szűnni, mihelyest egy felsőbb hatalom

kárhozatot mondhat a' biró' ítéletére. Néha a' biró' által elkövetett hibák már nem is orvosoltathatnak: nagy kérdés, vajjon a' biráskodás helytelenségének kinyilatkoztatása 's a' birák igazsága iránt annyira szükséges jó vélemény' megrontása nem rosszabb-e az egész országra nézve, mint ha egyes emberek a' biráskodó hatalom' hibáiból következett sérelmeket szenvedni kénytelenítetnek? Mondatott ugyan, hogy a' birák' felelőssége 's illetőleg megfenyítése, ha a' történt sérelmen nem segítene is, legalább jövőre elkövetendőktől tartóztatna vissza. De a' büntetés' félelme maga nem képes valami rosszat elhárítani, a' hol arra vonszó ösztönök vannak, 's ezek nélkül senki rosszat nem tesz. Mi pedig a' birói hatalom' tekintetét illeti, épen azt vélték némelyek a' felelősség által leginkább erősítendőnek, minekutána a' birói munkálódás' megvizsgáztatása azt, a' mi csak föltevés volt, meggyőződéssé tenné, 's a' némelykori vizsgálódás megnyugtató kimenetei minden jövődöbeli gyanút eltávoztatnának. Közönségesen több jót teszünk fel arról, kiről tudjuk, hogy felelős és megfenyíthető, mint arról, kit a' reá bízott hatalom gyakorlásában semmi korlátozó rendszabás által megszorítva nem látunk.

Ezek voltak azon okoskodások, kétségek, nehézségek, mellyek a' birói felelősségre nézve a' nógrádi gyűlés' tanácskozásaiiban adattak elő: óhajtotta, akarta a' rendek' nevezetes többsége a' felelősséget, de a' hosszas vitatkozás után sem akadván a' föltett czéloknak megfelelő eszközre, némelly általános rendszabásokkal beérni kénytelen volt, 's csupán azt kívánta, „hogy a' „birák törvény által minden parancsolatok 's egyéb külső „befolyások ellen biztosítván, szorosan a' törvényszerint, nem pedig annak értelméről itélni köteleztessenek, „'s minden hivatalbeli visszaélésért szigorúan megfenyítendőknek jelentessenek ki.“

Tanácskozás alá került a' törvénykezés rende. Fgyelemre méltó volt ott a' nógrádi rendek' azon kívánata, „hogy a' pörleszállítás szüntessék meg, 's a' törvényke-

„zés formáiban elkövetett hibák vagy bírói megigazítást, „vagy ha a kereset helytelensége behizonyítva lenne, „az alperesnek teljes feloldoztatását következtessék.“ Ves-sünk egy pillantatot a magyar pörlekedésre, milly rémít-tő alakban tűnnek elő a pörbeli kifogások következei? Egy igazságos, szembetűnőleg igazságos kereset elitélése sok ideig halasztatott, milly sérelem a szegény pörleke-dőnek, hogy igazságos követelését, melytől talán min-den szerencséje függött, olly későn, talán mikor már ke-vés hasznára leend, nyerheti meg! pörbeli költségek a nyomorútnak vagyonát megemésztették, de eltúrte, s vigasztalásúl elhiszi, hogy az igazságszolgáltatás ezen késedelmessége s költséges volta mellőzhetetlen roszak, a kérelhetetlen sorsnak kívánati, reménységei immár fáradozásai végső célpontjánál képzeltek — s mi tör-ténik? Az ellenfél ügyes védője mesterséges forgatásokkal, torz hasonlítgatásokkal, elmés ötletekkel különböz-tetéseket csinál, elváltoztatja a törvény vagy a fölpör-ösi kereset színét, s okoskodásaiból azt a követke-zetést húzza ki, nem, hogy a fölpörös követelése hely-telen, igazságtalan lenne, azt nem mondhatja, de hogy a keresetet más bíró előtt, más címmel, más szókkal kellett volna keresni; nem tagadhatja a követelés való-ságát, mégis félre vettetni kívánja: mert az írásban egy betű elhibáztatott, mert a felpörös által a termé-szettel s a törvények egyszerű értelmével legmegegye-zőbben választott pörút az ügyvédi fogások által állított néző pontokra nem alkalmaztathatik. És a bíró, midőn olvassa a szavallásokat, észreveszi az igazság elől rej-tekező roszelelküséget, felszámolja a pör lefolytának hosszú idejét s azon szünetet, melyben az ítélet alá bo-csátott pör nála hevert, látja a kereset igazságát, érzi az elnyomott igazság sérelmeit, mert ki volna képes az emberiség érzéseit ön maga előtt megtagadni? mégis va-lamint hajdan Spárta hősei komolyan s hidegen engedék oda életüket a haza javáért, ő szinte feláldozván meg-győződését s érzését a törvénynek, a szigorú köte-

lességnek képzel hódolni, midőn ítéletében kinyilatkoztatja, hogy „az alpörös ez úttal fölmentetik“ vagy „az ügyelet leszállítatik“, vagy „a' kereset ez úton leszállítatik.“

Még pedig tűrhető volna a' pörlekedési formák' súlya, ha a' kifogások által világosságra hozott hibák azonnal orvosoltatnának, 's a' pör' húzása sikeresen korlátozható: de lehet-e ezt az eddigi törvénykezés' módja mellett reményleni, miután annyi a' pörhúzás' akadályoztatására eddig hozatott törvény a' hazai helyzetek által sikeretlenné tétetett?

Ugy látszik, mintha öseink igen félvén a' bírák' hirtelenkedéseitől, 's általában ellenségei a' pörlekedésnek, azt gátolni 's akadályozni mindenkép igyekeztek volna. Törvénykezésünk' rendszere telve van a' felpörösi kereset' kikerülésére használható segédszerekkel. Pedig mennyi rosz következett abból! Éles elmék leghasonlóbb dolgoknál is tudnak kis különbségeket, ellenkezőknél kis hasonlatosságokat találni, kis dolgoknak nagy értelmet adni, mi által a' természetes és nyilvános igazság is kétségessé válik. Az önszeretet igen találékony, 's csak kis rést leljen a' törvény által érdekeinek engedve, igen jól tudja használni: mint ezt az igazságszolgáltatásnak a' pörbeli kifogások 's pörleszállítások által következtetett késleltetései bizonyítják.

Minekutána az igazságszolgáltatás siettetésének szüksége közönségesen el lenne ismérve, a' pörleszállítások' késedelmeztető hatása pedig kétségbe nem vethetőnek, csak azt kell megvizsgálni, valljon ezen késleltetés az igazság' teljes kiszolgáltatására, a' pörlekedők' igazainak biztosítására szükséges-e, vagy sem?

Kérdésen kívül az igazság' kölcsönössége mind azon módot és eszközt kívánja a' megtámadottnak megengedtetni, a' melly védelmére szolgálhat, koránsem hozza azonban magával, hogy az igazságos védelem' vagy védelmi szorgalom' hija a' pörlekedés' késleltetése által pótolassék. Az alpörös' mentségére szolgáló okok' előad-

hatása, az arra megkívántató idő' engedése a' pörleszállítással semmi összeköttetésben nincs. Bizonyosan kell adni annyi időt, a' mennyi szükséges, többet csak a' másik fél' kárára lehetne; a' dolog' velejébe ható kifogásokat kell megengedni, többet csak a' másik fél' sértésével lehetne: de ha mind a' védelemre szükséges idő, mind a' kereső fél' követelésének czáfolására szükséges eszközök biztosítatvák, mire valók a' pörleszállítások?

Pedig mennyi rossz, mennyi igazságtalanság van azokban! Az igazságszolgáltatásnak egyik fő megkívántósága az is, hogy az igazság minél előbb nyilvánosságra jöjön, 's a' polgárok a' nyugalmokat háborító helytelen megtámadásoktól megmentessenek. Mit tesz a' pört leszállító ítélet? Eldöntelen hagyja a' kérdésbe vett igazságot; nem ad oltalmat a' helytelenül megtámadt alpörösnek; nem ad a' helytelenül kereső felpörösnek felvilágosítást követeléseinek törvénytelenisége iránt, 's így mind a' két résznél bizonytalanságot, nyugtalanságot származtat. Már magában az, hogy a' fölpörös' keresete nem jelentetik ki törvénytelennek, 's csak szertartási hibáknál fogva utasítatik el, nem egyéb, mint új pör' kezdésére inger. Hát ha a' felpörös' követelése igazságos, megfér-e a' törvényszolgáltatás' céljával, hogy pusztán szertartási csekély hibák miatt, melyek az ellenfél' igazságtalan birtokát semmikép nem törvényesíthetik, keresetétől elmozdítassék, új pör' kezdésére kényszerítessék, 's ekkép az, a' ki jogaiból való kizáratás 's követelésének hosszas útja által eléggé szenvedett, több sérelmek' viselésére kárhoztassék? 'S nemde sokszor az alperesnek józanúl vett érdekei magok kívánják, hogy ha az ellene támasztott kereset törvényes, annak eldöntése sokára ne halasztassék?

Könnyen eldöntetett e' kérdés a' nógrádi közgyűlésben. Figyelmeztetve lévén a' rendek az eddigi pördívat' szüleményeire, más nemzetek példáira, a' köz szükségére, hamar bele egyeztek a' pörleszállítások' eltörlésébe olly formán: „hogy a' bírák az eddig pörleszállítást kö-

vetkeztető esetekben vagy velős ítéletet hozni, vagy „illetőleg a' hibákat megigazítani tartozzanak.“

Jóllehet azonban a' pörleszállítások eltörlésére tett indítvány nyilvános ellenzésre nem akadt, következőleg a' hallgatók által is helybenhagyatni látszott, találkoztak mégis, kik az indítvány' helyes voltáról sehogysen tudtak meggyőződni. Nem jelentették ki ők a' nyilvános tanácskozás' helyén érzéseiket: csak akkor eszméltek föl, akkor vették észre az ellenzés nélkül hagyott javaslat' nagy fontosságát, midőn annak dicső következményei a' liberalismus által magasztalva hirdettettek. Akkor tünt elő az önszeretet, szemrehányásokat tevé, hogy szép 's nemes érzéseknek a' személyes érdeket engedte feláldoztatni, 's a' következmények' rémképeivel ijesztgetvén, mintha a' pörleszállítások' eltörlése az igazságszolgáltatást egészen lehetetlenné tenni, 's utóbb a' polgári társaság' minden kötelékét felbontani fogná.

Napi rendre jött a' jószág nembirhatás' kérdése. A' nemnemes honbeliek eddigi kirekesztésének megszüntetését mind az úrbér' mind a' törvénykezés' dolgában munkálódott megyei küldöttségek egyenlő akarrattal sürgették. Nem volt itt szükség a' liberalismus' hosszas szónoklására. A' különböztetések', kiváltságok' kedvelői magok siettek könnyű 's kényszerítetlen hódolást tenni azon nézeteknek, melyeknek felsősége többé kétségbe nem vétetett. De ugyan kinek is lehetett volna kétségeskedni ott, hol az engedmény' ajánlása az engedőnek semmibe sem telt, annak ellenben, kinek engedtetett, olly kedves érzést, olly kellemetes állapotot ígért? Az önérdek nem levén tetteles áldozatra szólítva, nem tehetett ellenvetést; azon képzelődés, hogy a' haza' java csak az egyik is számra kisebb nemzetrés' érdekeiben álljon, már az előbbi vitatások által elenyésztetett: 's így a' természeti okoskodásnak könnyű volt vezetni a' meggyőződést. Jól érezvén a' rendek, milly igazságtalanság legyen azokat, kik minden a' haza' iránt kívánczó kötelességnek alávetve van-

nak, a' hazai javak' részvételéből kizárva tartani „a' jószág birásra nézve a' nemnemes lakosokon fekvő ki-rekesztést eltörlendőnek állíták,“ a' köz egyetértés, készség, 's a' javaslat elfogadásának sietőssége némileg engesztelést látszatván kérni azon figyelmetlenség-ért, melylyel ama főbb korkivárat iránt az ország olly soká viseltetett. —

Kilenczedik Szakasz.

Bardolph lord.

Midőn építeni

Szándékozunk, helyet nézünk előbb,
'S aztán készítjük a' tervet; 's ha meg
Van a' ház' képe, a' költségeket
Kell számolnunk: 's ha túl lépnék ezek
Tehetségünket, mit van tenni mást,
Mint uj 's kisebb tervet gondolni, vagy
Felhagyni mindennel.

II-ik Henrik II-ik rész.

Első helyen állott a' polgári törvények' javaslatai közt a' királyi adományok' tárgya. Erre nézve a' megyei küldöttség' észrevételei a' törvényköny' 's törvénykezési gyakorlat' taglalatásából merítetvén, leginkább a' leányág örökösödési jogainak a' fiscus ellen kívánt biztosítását érdeklették. Azonban csak futólag 's csak röviden voltak előadva, a' küldöttségnek érdekesebb tárgyakhoz vonszódó figyelmét magokon soká nem tartóztathatván.

A' közgyűlésben az egyes pontok' fejtegetése előtt figyelmeztetettek a' rendek arra, hogy a' megyei küldöttség által javasolt szabad jószág eladás csak úgy eszközölhetné a' magános szerződések' állandóságát 's a' birtok biztosítását, ha a' korona' örökösödése által megszorítva nem lenne. A' jószágok' szabad eladása olly elhatározott közönséges kívánság volt a' megyei rendeknél, mellyet már senki sem akart feszegetni. És hogy is lehe-

tett volna, minekutána a' megyei küldötség, melly a' régi állapotokhoz való ragaszkodását, újítások' ellenzését az alispáni 's szolgabírói székek' buzgó pártolásában eléggé kimutatta, maga tette az indítványt a' jószág eladások' megengedésére? Elismérve volt a' szabad jószág - eladás' szüksége: azt, a' mi nélkül a' föltett czél el nem érethetett, nem lehetett félre vetni. Kivánták a' rendek, hogy az örökös eladás' sikere a' magános örökösödés' tekintetei által meg ne szüntethessék, lehetett-e akarniok, hogy a' korona örökösödése miatt legyen felbontható? Volt-e ok több jogot engedni a' koronának, mint a' magánosnak. A' királyi adományok egyik nemének, a' királyi jóváhagyásnak eltörlésében semmi nehézség nem látszott: mert ha a' szokás a' királyi adománynak új nemét tudott teremteni, igen természetes, hogy a' változott körülményeknél fogva azt, a' mire szükség nincs, törvény megszüntesse. A' korona örökösödésének az örökös eladás által való általános megszüntetése ugyanaz, mi a' királyi jog' átengedése eddig volt a' jóváhagyó adománynál, azt a' mi egyes esetben hasznos, de önkényes kedvezéstől függő volt, mindenüvé 's kedvezéstől függetlenül kiterjesztvén. Mivel ebben semmi természetelleniség nem volt, a' rendek azon javaslátra, hogy a' korona' örökösödése az örökös eladás által megszüntessék, könnyen ráállottak.

Az örökös eladások' megerősítésére tett 's különösen jóváhagyott javaslat következményeinek követése új kérdéseket adott elő. Ha a' tulajdonnal való rendelkezési jogot annyira szabadnak kívánjuk, hogy az örökös eladásban se a' magános örökös se a' korona jogai által ne korlátoztathassék, lehet-e illy teljes szabadságot a' végintézkedési szabadság' megszorításával megférhetőnek képzelni? Az, a' mi a' szabad rendelkezést eddig korlátozta az adománybeli javakban, a' korona' örökösödési joga volt az eladásnál úgy, mint a' végintézkedésnél: mert mind a' két neme a' tulajdon' elidegenítésnek a' koronára nézve egyenlő következt

hozott. Az adománybeli javak' szabad eladása az azt akadályozó korona jogának megszüntetését fölteszi: ha a' korona örökösödési joga megszüntetik, úgy nincs többé a' mi a' korona' részéről a' végintézkedés' szabadságát akadályozhassa, 's az adománybeli javaknak az adománykivüli javakkal egyenlő természetűeknek kell lenni, melyeket valamint örökösen eladni, úgy végintézet által is elajándékozni a' koronára nézve szabad. Ezek szükséges következtetései levén a' köz akarattal elfogadott előzményeknek, nem tagadtathattak meg. De ha a' korona' jogainak az adománybeli javakban annyira kell megszüntetni, hogy se az örökös eladást, se a' végintézetbeli elidegenítést ne korlátozhassák, lehetne-e még általok végintézet' nem létében a' keresményre nézve fenálló vérszerinti örökösödésnek gátoltatni? 'S ha az adománybeli javak az adományon kívül szerzettek' természetét vették fel; ha szabad végintézkedés alá bocsátattak: nemde ezeknek is azon végintézet nélküli örökösödés alá kell esni, melyhez minden szabad rendelkezésű vagyon tartozik? Ha a' rendek következtetések akartak lenni, kénytelenek voltak mindent elfogadni, a' mi jószág - eladás' megengedéséből szükségképen következett. De hogy az első engedmény' következtetései ennyire terjedjenek, 's az adománybeli jog' végképeni elenyésztetését huzzák magok után, azt senki sem gondolta. —

Hiába gyanakodtak némellyek a' liberalismusra, mintha ez fortélyosan és hamis okoskodásokkal az igaz ösvénytől elcsábított volna: neki nem volt arra szüksége, a' fő elvek meghatározva, 's az előbbi vélekedési felekezetségek megszüntetve voltak, 's ha a' vélekedések különböztek is, ezen egész különbség csak az elfogadott elvek' alkalmaztatás módja 's eszközei iránt lehetett. A' liberalismus' figyelmét ekkép már nem annyira elvont képzetek, mint a' közvetlenül érzett szükségek vonták magokra, 's azért ő szinte meglepetett, midőn az értekezések' bővebb kifejléséből a' felállított törvényes rendszer' nagy hézagát észrevehé, 's arról meggyőződnie kellett,

hogy a' korona örökösödésének eltörlése nélkül sem a' birtokok' 's azokat illető szerződések' állandósága, sem a' tulajdoni jog' teljes felszabadítása nem eszközölthetnék. Csudálkozott, hogy illy nagy dolog figyelmét elmellőzte, de természetesen ő, ki a' kor szükségeinek, a' köz jóllét kívánatainak bajnokául tartatni akart, attól, a' mi saját elveinek alkalmaztatására szükséges volt, vissza nem rettenhetett; 's azért pillanatnyi késedelem nélkül sürgette, hogy a' már elfogadott elvek tiszta következetességgel alkalmaztatásba tétessenek.

E' kíváнат a' tanácskozások' folytatában sokak előtt igen is túlságosnak mutatkozván, nem látszott a' különböző vélemények' egyesülésénél mintegy hallgatólag elfogadott föltételekben foglaltatva lenni. A' kor kedvencz képzeteinek mindnyájan hódoltak: de az alkalmaztatást olly messze terjeszteni senkinek sem volt gondolatában. Az előbbi vélekedési felekezetek' elemei a' részenként történt meggyőződési változások, engedmények, egyeztetések által sokkal nagyobbban voltak megzavarva, hogy sem az előbbi különbségeket tisztán engedték volna szemléltetni. Az, a' mi a' liberalismus' nézeteitől való elválást az adománybeli javak' kérdésénél okozta, a' félelem, a' változástól való túlságos félelem volt: 's ezen félelem adott létet egy különös vélekedési felekezetnek, mely azonban csak addig tartott, míg a' képzelődésre a' hirtelen meglepés által okozott benyomás el nem múlt. A' félelemesek' pártjához azok tartoznak, kik magok önállólag gondolkodni, magok vizsgálódni nem szokván, mindig mások' okoskodásai által vezettetnek. Ezen idegenkedés az öngondolkodástól gyakori előadás által szokásiakká vált eszméket tesz uralkodókká az emberek fölött. Az ember megszűnik félni attól, a' mi folyvást előtte van, nem mindig azért, hogy ártalmatlanságáról meggyőződve lenne, de mivel a' reáhatás, ha folyvást tart, gyengül és elenyészik. Azok, kik az előttök lévő dolgok' természetét 's következéseit nem vizsgálják, minden új és hirtelen feltűnt képzettől irtóznak. Számosan

találkoznak ilyenek minden vélekedési felekezeti kíséretében: ők egy különös osztályt képeznek, mely mivel saját nézetekkel 's saját elvekkel nem bír, különböző vélekedésekhez ragaszkodik, 's csak akkor alakul egy felekezetté, ha a' körülmények által azon érdekektől, melyekkel összeköttetésben volt, elválasztatik, 's alkotó elemeit kitünően mutatni kénytelenítetik. Ekkép támad a' félelmesek' pártja minden vélekedési felekezeti részéből: mivel alkotó eleme a' félelem, védelem-módja is leginkább ijesztgetésekben 's aggodalmak' ébresztgetésében áll. Így a' fenforgó kérdéseknél is ő adta elő, hogy a' javaslat az egész korona' jogát kiirtaná, 's az azzal szoros kapcsolatban álló magános birtok' viszonyait végtelen zavarodásokba hozná. Figyelmeztetett arra, hogy illy tömérdek változtatása a' fenálló állapotoknak 's a' koronai jogoknak egész eltörlése senkinek még a' liberalismusnak sem volt szándékában; 's szükségtelennek, veszedelmesnek, károsnak monda, mivel az előtt senki által jónak szükségesnek nem állítatott, 's mivel az, a' ki hasznosnak tartotta, bizonyosan említette volna. Ebből pedig azt következtette, hogy a' javaslat elfogadása, miután az által az sikeresítenék, a' mit senki sem akart, senki sem javallott, a' közvéleményt igazán nem képzeltehetné. Roszállá magát a' tanácskozás' módját, mellynél fogva legfontosabb 's legbelsőbb viszonyokba vágó kérdések előre kijelentetett szándékon kívül csak mellékesen más csekélyebb tárgyak' vitatásánál lennének eldöntendők, 's mintegy alattomosan csekély módosításkép olly tetemes változtatások becsusztatandók, melyeket nyíltan előadni 's rendesen vitatás alá bocsátani senki sem merészkedett.

Ez némileg kihívás volt a' harcra. A' liberalismus' párthívei tüstént kijelenték, hogy ők a' fenforgó kérdések fölött egyenes és rendes tanácskozást kívánnak, 's mivel az a' polgári törvények' elején legillőbben 's alkalmasabban fogna eszközölthetni, a' korona örökösö-

dési jogának az adománybeli javakra nézve leendő eltörlesztését indítványba hozzák.

Meglepetett az ellenfél e' merész és elhatározott nyilatkozás által: ő azt hitte, hogy a' közbevetett megelőző kérdés minden rendkívüli kívánságot elmellőztetni, 's azon napi rendre visszavezetni fogna, melynek tárgyaiban semmi félthető nem volt.

Elkezdődött a' vita, 's az előadott okoskodásokban ismét az előbbi vélemény felekezetek tűntek ki, de változott állással, változott érdekekkel, 's nem többé alkotó elemeik' eredeti tisztaságában: mert az egy ideig tartott egyesülés hozzájuk idegen eszméket elegyített. A' szoros értelmű szabadelműség' pártja indítványát támogatólag a' feudalismus káros következéseire, a' középkor' durva maradványai 's a' mostani idők' helyzetei közt lévő aránytalanságra figyelmeztetett; fejtegette az országlás' fő elveit, a' szabad jószág eladás', birtok biztosítás', az örökösödési jog' kiterjesztése, a' fiscalitás megszorítása' szükségét; egyszersmind állításait külföldi törvényhozások' példáival erősítette. Az őszalkotmányi felekezet a' nemzeti történetek 's régiségek ismereteinek segédelmével igyekezett megmutatni, hogy a' nemes birtok eredetileg nem királyi adományból, hanem foglalásból származott, 's a' régi törvények' tanúsága szerint a' korona jogától független rendelkezési szabadsággal volt összekötve; a' magvaszakadási örökösödés' újabb idejű 's külső országoktól kölcsönözött intézet levén, mely az eredeti nemzeti viszonyoktól eltávozott, újabb törvényhozás és birói gyakorlat által hozatott jelen kiterjedésű alkalmaztatásba. És ennek következtében az adománybeli jogokra nézve szóba jött változást, minekutána a' mostani birtok is igazságosan csak az eredetét, — adományon kívül szerzettet — képezhetné, korán sem újságnak vagy korszellemi vágyódásnak, de a' nemzet eredeti jogaiba való visszaállításának tekintvén, erősen vitatta, hogy a' magvaszakadási jogok' korlátozása az őszalkotmány' lelkelével egészen megfér, 's nemcsak a' magános viszonyok-

ban semmi zavart nem okozhatna, de sőt az alkotmányi jogokat biztosabb állásba helyeztetné.

Alig képzelhetni, milly nagy befolyása volt ezen okoskodásoknak, hogy az ősalkotmányi vélekedés' részéről adattak elő. Mi ellenvetést támaszhattak az újítás' ellenségei, ha az előterjesztett javaslatot épen azok, kik az újításnak mindig legengesztelhetetlenebb ellenzői voltak, nem újításnak, de a' jó régi intézet visszahozásának tartották? Egy rész a' régiség' szentségét vitatta, a' másik nem hitte, 's az egyenes ellentétben álló különböző két vélekedés a' koronai jogok' megszorításában megegyezett. Eleget áldozott az ősiség' tisztelője, az ősalkotmányi felekezet' jószántából a' liberalismusnak, eleget adott, midőn a' győzőnek hódolni kénytelen volt, miért ne fogadta volna most el kívánatit, midőn tetteges hasznót, a' magános érdekek kedvezést ígértek, ha netalán szoros következetességgel nem lettek volna is szigorú elveihez alkalmaztathatók? Ki kívánhatott szoros következetességet, miután abból eddig folyvást veszteség származott? És ezen az önérdek hatalmas ösztönén kívül más is volt talán, mi a' liberalismussal való egyetértést eszközölte. A' közvélemény egy nagy hatalom, mellynek még azok is, kik látszatva ellenzést mutatnak, hódolni szoktak, 's a' népszerűséget még azok is, kik általa bántódtak, szeretik megnyerni. A' liberalismus' rágalmai az ősalkotmányi felekezetet minden idő-kori kívánat, minden a' közérzés által bálványozott képzet ellenségének hirdetvén, elvonták tőle azon népszerűséget, melly néhány évek előtt az alkotmány' hő védelmezésénél szerevezte volt. Most látta idejét 's alkalmát az ősalkotmányi felekezet a' rágalmak megczáfolásának, a' gyanúk megszüntetésének; 's a' liberalismus' ügye iránt bizonyított meleg részvét által igyekezett hitelét 's jó hírét vissza nyerni.

A' félelmesek' pártja megfosztva attól, mihez leginkább bizott, a' szokásra 's régi állapotra kívánt hivatkozástól, 's elégtelennek érezvén magát tudományos fej-

tegetésekbe bocsátkozni, a' javaslatok' belső érdeme' vizsgálatát elmellőzé, 's csak az alkalmaztatás' nehézségeivel mentekozott. Emlegette azon kifejthetetlen bonyolódásokat, mellyek a' felhozott javaslatból a' két nem közötti jogok' különbségeire, a' magános szerződésekre, 's a' koronától nyert adományokra nézve következnenek: előadott kérdéseket, kétségeket, 's ezeknek következtében vitatta, hogy a' birtok' bizonytalanságai nem csak elhárítva nem, de sőt szaporítva lennének a' fenálló adománybeli viszonyok' háborgatása által.

Készek voltak ezen ellenvetéseket megczáfolni a' szoros következtetesség' baráti, kik mindjárt eleinte az elfogadott elvek' következtetes alkalmaztatására figyelmeztettek, de azután helyt adván a' vitára vágyóbb felekezeteknek, mind addig visszahúzódtak, míg tettleges részvétőket szükségesnek nem képzelték. Az ellenvetésül állított alkalmaztatás' nehézségei csak általánosan voltak említve: hogy megczáfoltathassanak, egyes eseteket 's példákat kellett előhozni, 's ezeknek megfeytése mutatta, hogy a' javasolt változás csupán a' korona' jogait érdekelvén, 's szinte csak jövőndőre terjeszkedvén, igen könnyen és a' fenálló viszonyok' zavarodása nélkül legyen sikereltethető. Így a' melly királyi adományi jog már fölkeretett, tovább is a' fölkerőé lenne: de a' mi fölkerve nincs, addig míg végintézeti vagy végintézet nélküli örökös van, a' korona joga alá nem eshetnék, 's el sem adományoztathatnék. Ha valahol királyi jog lapangott volna, nem vétethetvén többé keresetbe, e' miatt a' magános szerződések nem háborgattathatnának. Az, a' kinek adománybeli örököse nincs, az adományos jószágról úgy, mint más keresményről, szabadon rendelkeznék, szabadon adná el javait, 's ha nem rendelkezett, meddig más örököse lenne, a' fiscus nem örökösödhetnék. A' jószágok nembeli minőségének kérdése csak a' fiscusra nézve szünnék meg, hogy a' férfinemű jószág a' magvaszakadás' esetében 's végintézet nem létében ne a' fiscusnak, de mint a' keresmény, a' leányágnak juthas-

son örökségül. De azért még a' királyi adományok sem enyésznének egészen el: mert ott, a' hol sem végintézetbeli, sem törvény által rendelt örökös nem lenne, a' korona' örökösödése maradna fenn az adománybeli javakban úgy mint a' keresményekben, 's ekkép a' koronához szállott jogok, úgy mint eddig, fölkerés' tárgyául szolgálhatnának. Csak két czíme múlt el az adománynak, az új adomány 's a' jóváhagyás, mintha a' magános szerződések' 's birtokok' biztosítására megkívánt odaengedése a' támadandó vagy már is lappangó adománybeli jogoknak a' korona' örökösödést megszorító törvény' rendelkezésében foglaltatnék.

Olly sok részről pártolt indítvány meg nem-bukhatott: de az őszalkotmányi párt maga akartá kivíni a' győzedelmet, 's midőn az ellenfél nehézségeinek megfejtése után szükség sem lett volna, újra felszólalt, 's az őskor' szellemére tett eleven hivatkozással a' haza - 's alkotmány-szeretet' buzgó érzéseihez fordult, hogy az adományi jogok megszüntetésének elfogadása által az őszalkotmánynak hódoltasson. Az ekkép fölhevített érzelmek a' kérdést egészen kihúzták az eredeti kéteskedések 's meglepőségök miatt annyira aggasztó okoskodások' köréből. Midőn folyvást a' régi alkotmány' fenmaradandósága, az eredeti nemzeti viszonyok' helyreállítása, az ősi intézetek' buzgó tisztelete emlegettetett, midőn a' liberalismus nagyraavágyó kívánataival, a' kor' szükségeinek sürgetéseivel hátra állott, szünni kezdettek az aggodalmak és félelmek, 's utóbb az ijedtebbek is átláták, hogy az indítványba hozatott változás nem olly veszedelmes, mint a' hirtelen meglepett képzelődés mutatgatta. A' liberalismus tudván, hogy az őszalkotmányi felekezet vele egy célra törekszik, átengedé neki a' könnyű diadal' dicsőségét, 's ezen engedékenység által új frígyesét adandó alkalommal hasonló szívettségre vélte lekötötelezni.

Mind ezek következtetésében az indítvány az ellenkezésben állott véleményosztálynak megnyugtatóval is elfogadtatott, 's a' rendek' kívánsága lön: „hogy az ado-

„mánybeli javakban a' magánosoknak a' koronától független szabad rendelkezés engedtessek, 's a' korona' örökösödése az adománybeli javaknál úgy mint a' ke' resménynél csupán végintézet és törvényes örökös nem létének esetére szoríttassék.“

Ezen vitatás' kimenete még azon hallgatólag a' liberalismus és űsalkotmányi párt között keletkezett egyesülés által lett fontossá, mellynek jelenségei e' naptól fogva a' rendszeres munkák' vizsgálásában igen észrevehetően mutatkoztak. Mi lehetett más, mint egy közös érdek, a' mi egymással olly nagy ellentétben álló felekezetségeket egyesülésre bírhatott?

Az űsalkotmányi felekezet ezentűl is a' nemzet alkotmányi jogainak a' kormánynyali érintkezésekben szükséges védelmezését nézvén fő czélúl, minthogy tapasztalta, hogy a' liberalismus ellen magános viszonyokban nem győzhet, 's a' gyakori megbukás által alkalmatlanabbá tétetik fő kívánatainak kieszközlésére, munkálódásának az előbbitől egészen különböző irányt adott. Látván, melly nagy hecsben áll a' liberalismus a' közvéleménynél, 's melly tehetős ennek pártfogása minden módon törekedett, hogy a' szabadelműség' jó hírét megszerezze, 's a' hol csak lehetett, az alkotmányi jogok veszedelmeztetése nélkül, maga vívott a' liberalismus' kívánataiért: örült, ha valahol szabadelmű nézetekkel maga tündökölhett. Vítatta ő is a' polgári egyenlőség' szükségét: nehogy azonban az e' végre megkívánt egyenlítés által a' kiváltságos rend' fennálló jogai csonkíthassanak, ezeknek a' köznépre leendő kiterjesztését javasolta, mintegy hit-elvnek tévén azon elmés állimányt, hogy minékutána minden társasági intézet' fő rendeltetése a' haladás, emelkedés lenne, az országlás' törekedéseinek nem a' felső rendek' lealacsonyítására, de az alantabb lévők' fölemelésére kellenék intéztetni. —

A' liberalismus tapasztalván, melly nehéz legyen a' tulajdon', szabadság 's hatalom' személyes érdekei ellen küzdeni, tudván, mennyi elszántságra, mennyi feláldo-

zásra késztesse a maga megtartás 's önvédelem' ösztönei, figyelmessé tétetvén az úrbéri 's kereskedési tárgyaknál lett többszöri csapások által az ezentüli megbukás' lehetőségére is, többé pusztá teoriákért, elvekért vagy csak következetességért, vagy csekélyebb távollévő 's bizonytalan következményekért harczra szállni nem akart. Egyenlőség a' természeti jogokban 's ezeknek a' törvény által adott oltalmakban volt a' liberalismus' legfőbb kívánata, 's hogy ez iránt a' győzedelmet jobban biztosíthassa, a' különböző vélemény felekezeteiket ön kívánságaihoz hajlékonyabbakká tehesse, engedett a' személyes érdekeknek, a' hol főbb elveinek feláldozása nélkül történhetett; elállott azoknak sürgetésétől, a' melyeknek szüksége a' jelen állapotnál még mellőzhető volt; nem is alkalmatlankodott tudományos vitatkozásokkal, midőn kevés jelenlegi hasznót ígérhettek. Theoriák 's az alkalmaztatástól távol álló kérdések fölött győzni nem nagy nyereség volt a' liberalismusnak; veszteni igen ártalmas lehetett. Mert az által a' liberalismus' tehetőségébe helyeztetett közbizodalomnak, 's tekintetének gyengülni, 's azzal együtt más tárgyakra szükségesebb hatásának csonkítatni kellett. Ovakodván tehát illy veszelemtől a' liberalismus, kívánatait másokéval egyeztetni 's a' magános érdekekkel való megütközést lehetőségig kerülni igyekezett.

Miután ekkép a' rendek az adománybeli jogok 's a' korona' örökösödése iránt támasztott kérdéseken átestek, kevés tárgy maradt fen vitatásra a' polgári törvények' körében. Három nevezetes kérdés, a' hitrebizottságok, papi tized, örök vallások' felbontása iránt vitatás nélkül döntetett el. Mennyi elmés teoriát, mennyi szép okoskodást lehetett volna felhozni! Milly szép alkalom volt tudomány', olvasottság', előadási tehetőség' mutogatására! De a' köz meggyőződésben már mélyen meggyökerezett ügy magában elég erős lévén, pártolást, segedelmet nem kívánt, 's a' szép alkalomnak haszonvételten kellett elmúlni. A' hitrebizottságok', papi ti-

zed', örökvallás felbontása eltörlését maga a' megyei küldöttség hozta indítványba, 's ennek ajánlása elég volt, hogy minden gyanut 's rossz feltevést elmozdítson, 's a' közkívánatot a' törvényszerűség', 's mérsékeltség' jó színében mutathassa. Ki merte volna időelőttinek, szükségtelennek, az alkotmányval meg nem férhetőnek mondani azt, mit maga a' megyei küldöttség, az olly meggonddalva, vigyázkodva munkálódott megyei küldöttség helyesnek, jónak, szükségesnek ismért?

Kétségen kívül nem ösztönöztek a' hitrebizottságok' 's papi tized' fentartására a' tanácskozásban résztvevők' érdekei. Mert a' tulajdoni jog' képzetektől vett okoskodások, mellyek olly örömet használtatnak védelmi eszközül minden fenálló helyzet' megtámadtatásánál, e' kétféle tulajdonnem' egyikére sem voltak alkalmaztathatók. Törvénykönyvünk' tanúsága szerint már régen, 's csak nem kezdettől fogva a' papi tized neheztelesek' 's panaszok' tárgya volt. A' hitrebizottságok újabb idei 's idegen eredetű intézet levén, sohasem kedveltettek a' saját eredeti viszonyokhoz ragaszkodó, a' külfölditől irtózó nemzeti érzés által; 's ezen nemzet idegenkedésének 's nehezteleseinek érzéseit látjuk fentartva 's mintegy örökösítve azon ellenmondásokban, mellyek több megyéknél az örök hagyományok' hirtelése alkalmával a' jegyző könyvbe iktattatni szoktak. Maga az őssalkotmányi felekezet belső meggyőződésből vágyott a' két intézet' megszüntetésére: mivel benne mást, mint a' nemzetiség megerősödésének 's az alkotmány teljes kifejlésének hatalmas akadályait, nem látott.

Nem egészen így volt az örökvallások felbontásának megszüntetése iránt előadott javaslattal. Erre nézve még sok aggodalmak maradtak a' félénkeknél, 's bár az őssalkotmányi felekezet' nagy része belsőleg meggyőződve volt a' jószág eladási szabadság' hasznairól, mégis sokan csak kénytelenségből fogadták a' javaslatot. A' kor szellemének nyilvános kifejlése, a' „hitel“ és „világ“ hatá-

sairól vett tapasztalások haszталannak mutaták az ellenkezést, 's azért azok is, kik mást kívántak, tetteges részvét 's helybenhagyás' látszatjával járultak az indítványhoz, a' liberalismus' háláját 's bizodalmát igyekezőn megnyerni, hogy ez által más alkalommal saját kívánságaiknak viszonyos pártfogást szerezhessenek.

Igy fogadtattak el köz akarattal a' fenálló hitrebizottság', papi tized', és a' jog-sérelemből követelt örök-vallás felbontások' megszüntetése iránt a' megyei küldöttség' javaslatai.

Most már egészen egy célja maradt a' tanácskozá-soknak — a' mit a' megyei küldöttség ugyan szinte szemei előtt tartott, de a' rendek még szigorúbban vettek figyelmük alá — a' törvényelőtti egyenlőség, azon kivételek' 's különbségek' megszüntetését kívánván, mellyek által egynek érdekei kevésbé engedtetnek mint máséi a' polgári állapotban oltalmaztatni.

Honnan ezen egyenlőség' hatalmas vágya, melly még kielégítve nincs, semmi társasági szövetségben nem talál megnyugvást?

Egyenetlenséget maga a' természet alkotott az emberek között a' test és lélek adományainak különbsége által. Lehet-e csudálkozni a' polgári állapot' egyenetlenségein, minekutána a' polgári állapot által származtatott viszonyok, birtok, egység, örökösödés, az egyesek' állapotjára ugyanannyi különbségeket következtetnének, 's az ipar, művelődés, kifejlődéseiknek minden lépésőjén új és új változásokat hoznának magokkal az egyesek' viszonyaiban? Mivel okot és okozatot egymástól elválasztani nem lehet, az előadott egyenetlenségek' szükséges következése az, hogy a' mennyiben egyiknek hiányozik az, a' mi másiknak van, 's azért kevesebb éldelésekre lenne módja, annyiból egyiknek állapota másikénál rosszabb is legyen. De ezen a' természeti vagy polgári állapot által szükségkép származtatott egyenetlenségek' súlyát az ok és okozat közötti szoros összeköttetés' képzete

űrhetővé teszi a' józan gondolkodónál. Hogy a' vak nem lát, a' szegény kényelmekkel mint a' gazdag nem élhet, természetes: ez a' vagyon', amaz a' természeti tehetségek' egyenlenségeitől el nem választható következmény. Valamint azonban egy természeti tehetség' hija csak azon édelésekből zárhat ki, melyek a' hiányozó tehetség nélkül nem eszközölthetnek, úgy a' polgári állapot' szükséges egyenlenségeiből következő hiány is csak azon édelésektől foszthat meg, melyek általa lehetlenekké tétettek. Mikép a' látásbeli tehetség' hija nem ad jogot más érzékek használásának megszorítására, úgy a' polgári állapotokban a' vagyon' hija sem jogosíthat a' polgári állapot azon jótéteményeinek megszorítására, melyek a' vagyon' tekinteteitől függetlenek. Midőn az egyes állapotok' egyenlensége 's annak föltételei között nincs azon szoros összeköttetés, melynek ok és okozat közt kell lenni, midőn a' jogok' különböztetése kiterjesztetik azon korláton túl, melyet a' természeti vagy polgári helyzetek' különbözése szükségessé 's távolíthatatlanná tett, sérelem van. 'S mi az a' mi sértődik? A' természeti 's polgári egyenlőség' joga. Miben állhat ezen egyenlőség annyi számtalan egyenlenségek mellett, melyek a' természet és polgári állapot által alkottattak? Okot okozat nélkül, erőt 's tehetséget hatás és használás nélkül képzelni nem lehet: azért a' tehetségnek magában kell foglalni a' használtathatás' képzetét is. Ebből következik, hogy minden lelki 's testi tehetség' fenlétében 's használása' lehetőségében természeti viszonyoknál úgy mint polgáriaknál kétségtelen jognak kellessék lenni a' fenálló tehetség' használására, a' mennyiben másoknak hasonló jogai az által nem sértetnének. Ezen jog, — a' természeti és polgári állapotok által lehetővé tett tehetségek használásának joga — egyenlő minden emberre nézve: mert mindeniknek személyes helyzeteihez alkalmaztathatik, mert semmi történendőséghez, semmi egyes körülményhez kötve nincs. Magában foglalja a' személyességet, mívelődés', tökéletesítés' 's a' külső jóllét'

eszközlése' jogait, 's minekutána ezen jogok' fentartására a' társaságos állapotban társasági oltalmak kivántatnának, valamint ama' jogok egyenlők minden egyesre nézve, úgy a' társasági állapottól kívánt oltalmaknak is egyenlőknek kell lenni. Ezen egyenlőség az, a' mi a' számtalan mellőzhetetlen egyenetlenségek által természeti és polgári állapotban egymástól elkülönözött embereket ismét egy közös érdek' kapcsolata alá húzza, 's a' természeti állapotban az emberiség', a' polgári viszonyoknál az ország' 's nemzet' képzeit származtatja. Mivel ekkép az egyenlőség' képzete szolgál az ország' és nemzet' képzeteiben foglalt szövethkezés' alapjául, mind azon intézkedéseknek, mellyek amaz egyenlőséget háborgatják, sértőleg kell visszahatni az egész egyesületre, az egész országra. Sértve van pedig a' természeti 's polgári egyenlőség, midőn a' polgári állapot különbségei nem a' természeti vagy polgári állapot' mellőzhetetlen szükségéből, de a' polgári hatalom' önkényes intézkedéseiből következnek, vagy midőn valamelly jog' vagy édelet' megszorítása oly feltételekre van alapítva, mellyek magok azon megszorítást sem természetileg szükségessé, sem a' köz jó tekintetei által megkívántatóvá nem teszik.

Igyekezett Nógrád ezen egyenlőségre vágyó természeti ösztönnek, a' hol csak lehetett eleget tenni. Maga a' megyei küldöttség ment példával előre, 's a' mit ez elmulasztott, a' rendek pótolták. Valahol csak vallás', polgári rend', vagyon', életmód' tekinteténél fogva különböztetések voltak téve, amaz egyenlőséggel meg nem férők, a' megyei rendek egyenlő részrehajlatlansággal munkálódtak a' természeti 's polgári jogok' visszaállításán. Példáit 's tanúságait látni ennek a' nógrádi munkálatoknak majdnem mindenik lapján. Így kívánták a' rendek köz értelemmel: „hogya a' házassági közkeresmény' „jogai, az örökösödés, a' végintézetbeli tehetség 's „annak használására megkívánt szertartások, a' szóbeli „pörlekedés' használása, az erőszakoskodási büntetés, „a' bűnpörök' főlebbviteli joga, nemeseknél és nem ne-

„mesenél minden különbség nélkül egyenlők legyenek.“
 „Vallásbeli szidalmazások általában büntetésre méltóknak
 „tartatván, semmi különböztetés alá nem vétettek, 's a'
 „türelem' képzelete magában már botránkoztatónak
 „találtatván, még a' polgári jogok' teljes használatából
 „kizárt vallásra sem engedtetett alkalmaztatni.“ Az önkényes különböztetések' megszüntetésére 's a' hol a' különböző viszonyok által lehetetlenné nem tettett egyenlőség' eszközzésére intézett törekedések' következtetésében oda nyilatkozott a' megyei rendek kívánsága: „hogy a'
 „kereskedői állapot a' betáblázás' közönséges sikerét ne
 „változtathassa, a' katonai élet a' polgári törvény' és
 „bíróság' hatósága alól ki ne húzhasson, és a' gyilkolt személy polgári állapota a' gyilkosság büntetésénél beszámításheli különbséget ne következtethessen.“ —

Megjegyezni való még a' hatalmaskodások' büntetésére nézve, hogy a' megyei küldöttség a' rendszeres munkákban foglalt javaslat' ellenére a' nagyobb hatalmaskodás' czímét a' nemesi rendnek némi megkülönböztetésül megtartani, 's hasonló esetekben a' nemnemesek' biztosítását ügyései fenyíték által kívánta eszközölni. Nem volt ez egyéb, mint az aristocratiai különböztetésekhez való ragaszkodás, mely hogy egy kis kiváltság' színét fentarthassa, majdnem több oltalmat 's biztosítékot kész volt adni a' köznépnek, mint önmagának. Kétségen kívül a' liberalismus' nézeteivel nem egyezett meg, de mivel a' köznépre rossz következtetésük nem látszott, a' liberalismus nem tartotta magát kötelesnek az ösalkotmányi felekezet' kívánságát e' részben ellenzeni. Egyébiránt is szeszély inkább 's történet volt az egészben, mint állandó, 's meghatározott óhajítás. Mert jollehet elég mesterséges okoskodások voltak a' küldöttség által előadva annak bebizonyítására, hogy a' javaslat egyedül a' köznép' különös pártfogoltatását czélozná, mégis a' gyűlésben senki által sem támogatott 's a' gyenge talpköre épített műnek összedőlni kellett. A' közvélemény nemcsak a' megyebeli küldöttség által kigondolt különböztetést nemese

és nemnemesek közt nem akarta elfogadni, de még azt sem, melly a' hatalmaskodási díj' mennyiségére nézve a' rendszeres munkában fentartva van: az aristocratia' azon kiváltsága, hogy nagyobb fenyítéki díjt nyerhessen, egy védelmezőre sem lelven, a' nógrádi rendek' kívánsága szerint eltörlelőnek találtatott.

Minekutána ekkép a' nógrádi rendek az egyenlőség' biztosításáról 's az által a' honbeli lakosok közt kívánt szorosabb kapcsolat eszközéséről olly hathatósan gondoskodtak, még egy volt hátra, a' mi által a' polgári törvényalkotványnak kiegészítetni kellett, mi nélkül semmi polgári társaság bizton fent nem állhat — az önhatalmú biráskodás eltörlése. Csakugyan indítványba is jött, 's a' rendek figyelmetesekké tétettek arra, hogy ezen tetteles jogkövetés egyedül a' természeti állapottal férhet meg, a' pusztá erő 's hatalom' kiváltsága lévén, mellyek magokat nem az igazság, de csak önérdék' képezelei által hagyják vezettetni. Említetett szinte, hogy az önhatalmú biráskodás a' szabadon raboltató 's pusztítató középkor' helyezeteiből eredt, 's most a' mívelt világon példátlanul csupán Magyarországhban engedtetnék divatozni. Mennyire ellenkezik a' mívelt társaság' viszonyaival, a' jelen állapotokkal, már az mutatja, hogy eddig is csak számtalan kivétel, számtalan rendszabás számtalan magyarázgatás mellett türethetett, mire, mivel a' törvények elégségesek nem voltak, a' birói hatalom önkényének kellett közbejönni. Haszonvételtől, birtokról, erőszakról mesterséges theoriákat kellett kigondolni, a' például vett természeti viszonyokat a' polgári állapotok alkalmaztatásánál elképteleníteni, a' jozan okoskodás kívánatait következetlenségnek alávetni, hogy a' régi korból maradt a' jelen helyezettel meg nem egyeztethető intézet régi divatozásában fentarthassék, 's kártékony követkevéseinek száma csak némikép korlátozthatassék. Midőn még birák elegendő számmal nem voltak, 's nehezen lehetett az igazság kiszolgáltatásához jutni, vagy a' törvénykezés ügyetlen formái elég oltalmat nem

adtak, türhető volt talán, midőn a' vizás körülmények a' polgári rendtartás' jótéteményeitől megfosztott honbeli lakosokat csaknem természeti állapotba 's a' természeti állapot jogaiba helyezték, az önhatalmú biráskodás mellőzhetetlen szükség volt, de most rendes polgári társaságban, rendes országlás' formái alatt, a' birói hatalom rendes alkotása mellett, lehet-e benne mást, mint csupa visszaélést képzelni?

Minden ellenszegülés nélkül elfogadtatott az indítvány, 's a' rendek kívánságuknak nyilatkoztatták, „hogy az igazságszolgáltatás ez eddig önhatalmu biráskodásra bízott esetekben az alispánok által rövid úton eszközöltetésék, a' rendes pörút' fenhagyatása mellett, minden önhatalmú eljárás pedig ügyészi fenyték által bosszultassék meg.“

A' büntető törvényre nézve folytatott tanácskozások legdiszesebb eredménye volt azon kívánat, „hogy a' főlebbviteli jog a' nem nemeseknek egész olly kiterjedésben mint a' nemeseknek, engedessék meg.“ Minekutána a' rendek a' törvény előtti egyenlőség' elvét már olly nyilván magokévá tevék, igen kellemetlenül kellett nekik érintetni azon javaslat által, melly a' 3 évi fogságnál kisebb elmarasztalást nemnemesekre nézve felsőbb helyen megvizsgáltatni nem engedi. Ha több ítélőszék' vizsgálódása személy' és vagyon biztosítására igazán szükségesnek, mellőzhetetlennek ismértetik, mikép menthető egy embernek, egy egész polgári rendnek olly oltalomból leendő kirekesztése? Ha születés tekintetéből a' polgári pörök' főlebbvitel nem tilalmaztatik, kisebb érdekű-e az élet 's személy, hogy ezeknek hasonló biztosítások megtagadtathassanak?

Talán lesz, a' ki kérdezze, miért nem javaslotta a' megyei küldöttség maga a' bünpörök' felebbvitelére nézve fenállott egyenetlenség' megszüntetését? 'S ha egyben mint p. o. a' jószágbirhatatlanság' kérdésében elég szabadelmű tudott lenni, mikép ellenzhetett más szinte olly természetsszerű kívánatot? De mit mondhatni arra, hogy a' megyei küldöttség előtt a' kérdés még elő sem jött?

Csudálatos! Voltak a' küldöttség kebelében szabadelmű nézetek' képviselői, új eszmék' kedvelői, mégis azoknak, kik a' halálos büntetés ellen olly tüzes vitatásra keltek, eszükbe nem jött a' hont sokkal közelebb érdeklő dologról értekezni. Hogyan történhetett ez? Iskolák, törvénygyakorlat, közélet által az elmékben annyira meggyökeresze voltak, 's mintegy természetiekké téve az igazságszolgáltatás' hibás fogalmai, hogy helytelenségüket már nem is lehetett olly hamar észre venni. A' liberalismus' figyelme többnyire azon tárgyakra volt függesztve, mellyek más nemzetek' tanácskozásaiban leggyakrabban fordulnak elő, 's divatosságukban az idő legsürgetőbb kívánságát képviseltetik; egyes küldöttségi tagok pedig külön kedvencz eszméknek magokat átengedvén, más tárgyak által igen kevésé érdekeltethettek. Máskép volt a' közgyűlési tanácskozásoknál. A' kedvencz eszmék többnyire már vagy elfogadva vagy félrevetve lévén, a' figyelmet más dolgoktól el nem vonhatták; a' polgári állapotok iránt kívánt egyenlőség' ünnepélyes elfogadása azon egyenlenségek' nyomozására vezetett, mellyek egy vagy más helyütt, még találkoznak, 's örömet akarta kiki a' köz kívánság iránt hódolását észrevételek 's figyelmeztetések által bebizonyítani. Így a' gyűlésben alig maradhatott valami vizsgálatlan; minden kétség előadatott; mindenik igyekezett korszerű észrevételeivel a' köz ügyön segíteni.

A' főlebbviteli jog' egyenlősége a' főbenjáró dolgokban olly igazságos, olly természetes kívánságnak látszik, hogy annak ellenzését alig képzelhetni. Más nem olly szembeütnő igazságu követelése a' liberalismusnak ellenvetés nélkül elfogadtattak, ez ellen volt mégis egy észrevétel előadva. De ezen egyes ellenvetés inkább vitatkozási vágyból, mint ellenkező meggyőződésből, talán épen jó szándékból, hogy az eszmék' nyilvánosabb kifejlésére alkalmul szolgáljon, hozatott fel. Mert olyantól jött, ki némelly kis következetlenséget kivéve, a' kiváltságos rend különböztetéseinek épen nem volt kedvelője. Maga az ellenvetés olly formában adatott elő, mint-

ha a' főlebbvitel' szabad engedése mellett azon nemesi kiváltság' kiterjesztésétől kellene félni, melly a' köz bátorság' háborgatóját csak hosszas pörlekedés útján bocsátja az érdemlett fenyíték' súlya alá: mert a' fenyíték' késleltetéséből 's a' köz bátorság' nagyobb veszedelmezteséből huzott okoskodások használtattak az indítvány' megczáfolására. Gondolhatni, melly szívesen fogadta a' liberalismus a' kihívást, 's melly jól tudta használni! Figyelmeztetett arra, hogy minden polgárnak egyenlő joga van az élethez, 's az országnak egyenlő kötelessége minden polgár iránt életét oltalmazni. Mutatta, milly botránkoztató érzést gerjeszsz az annak tudása, hogy egy polgári rend' élete az ország által kevesebb gondoskodás alatt tartassék, mint másiké. Hivatkozott minden mívelt ország' törvényhozásaira, mellyek a' törvény oltalmában illy önkényes különböztetést sehol sem láttatnának. Sándor császár Lengyelországnak öntetszéséből ajándékozott alkotmányában a' hajdan csak nemesek által használt szabadság' törvényét „neminem captivari permittimus, nisi jure victum“ minden lakosra egyenlőn kiterjesztette. Ezt tevő a' teljes és korlátlan hatalmu fejedelem; szükségesnek látta a' személybeli biztosítás' egyenlőségét; önkényes törvénye által behozni merte: korán volna-e egy alkalmányos országban indítványba hozni? Az angol kormány e' nemzeti szabadság legfőbb biztosítékát, az eskütt-székeket, Kelet-indiába átvitte, a' köznépre kiterjesztette, 's a' míveltség' jótéteményeit a' törvény oltalmának egyenlősége által megismertette: hazánk még annyival alsóbb fokán volna-e a' míveltségnek, hogy egy egész polgári rendet nemcsak a' bíráskodási részvéteiből, de még az élet' jogaira nézve másoknak engedett oltalmakból is kizárva tartani kellessék, — és pedig nem míveltségi, de csupán születési különbségek miatt? Nem kellett sok vita a' kívánat' kivívására: annak igazságát, az emberiséggel, természettel való tökéletes meg egyezését mélyebben senki sem érezhette, mint a' megyei rendek, ők, kik minden önkényes egyenlenség-

nek gyűlöllői, még kifejezésekben sem türtek különböztetéseket, melyek által a' honbeli lakosok közt idegenkedés 's kedvetlen érzések gerjesztethettek volna. Helybenhagyta a' köz kívánság a' fölebbviteli különbség' megszüntetését, 's ama' csekély észrevétel is — bizonyosan az észrevevő' teljes megnyugtatózásában elenyészett. —

Ezen utóbbi vitatás is bizonyítja a' nógrádi közönség fölemelkedett érzéseit az igazság, emberiség 's természeti jogok iránt. Senki sem rettegett a' hirtelen változástól, senki sem ajánlotta a' fölebbviteli korlátok' teljes megszüntetése helyett azoknak most még csak tágitását, mintha egy ívre tett határ, egy nap az emberek' érdekeit, emberek jogait, az emberi természet' méltóságát két ellenkező részekre eloszthatná, midőn egymással való összeköttetésből kihuzni nem képes! 'S ugyan melly bölcsesség tudna olly vonalt huzni, mellyen innen minden bírói eljárás hibátlannak, túl pedig mindenik hibásnak gyanítandó legyen? Következetesek maradtak a' rendek az egyenlőség' elveihez, midőn az özvegyi és hajadoni jogok' megszorítására ajánlott önkényes osztályozatokat 's kivételeket félre vetették; törvényt akartak, gazdagra és szegényre egyenlőn kiterjedőt: lehetett-e ott, hol a' dolog' természete épen semmi különböztetést nem kívánt, egyenlenséget akarniok?

A' megyei küldöttség a' fölség-bántásnak 's hűtelenségnek büntetésül rendelt vagyonelvesztést úgy kívánta korlátozni, — hogy csak szabad rendelkezésű vagyonra örökösök nem létében alkalmazhassék, hol végintézet nélkül különben is a' koronának lenne örökösödése. A' fenyíték' neme meg volt tartva, bár súlya enyhítenék is. A' jószág-kobzás' természetlenségének megismértetése nem volt megnyerve, de a' megyei küldöttség' helyezetei ama záradék bővebb vitatását elmellőztették. Ebben is fentebb járt a' megye közönségének gondolkodása. Miután a' korona' örökösödése az adományról szóló czikkelyek' megvizsgálása alkalmával már az örökösök' 's végintézet' hijára

szorítatott, csupán azért, hogy a' koronának több örökösödési forrás nyíljon, kivételt engedni, 's azt a' mit az emberiségi érzés más mívelt ország' törvényhozásából száműzött, a' haza' szégyenítésére fentartani nem lehetett. Korlátlan hatalmu kormányok törvényeikben, szabad tetszésből származott törvényeikben eltörlik a' vagyon-elkobzást: kell-e azt alkotmányos országnak meghagyni? Betöltve lőn a' hézag a' rendek által, 's ők kívánták, „hogy a' vagyon-elkobzás büntetés lenni megszűnjék.“

Az igazságszolgáltatás' tárgyaiban a' megyei küldöttség' javaslatihoz járult toldalékok közül érdekesebb volt az, hogy a' kisebb kihágások' büntetése ne a' rendszeres munka' javaslata szerint egyes személy, egyes tisztviselő, de vagy a' rendes bíraskodási hatalommal felruházott községek' tanácsai, vagy a' folyvást összeülendő megyei törvényszékek által eszközöltessék.“ Mivel egy ember könnyebben csalódhatik, mint több, az igazságszolgáltatás' helyes sikerlésére is több biztosíték képzelhetvén testületeknél, mint egyes embereknél, a' megyei rendek' végzésökben ismét azt mutatták, hogy a' köz szükségére nézve polgári rendek közt semmi különböztetést nem akarnak, 's azt, a' mi jobb és hasznosabb, általánosan mindenkire kiterjeszteni kívánják.

A' kereskedési törvényre nézve a' liberalismus fő óhajításait már a' megyei küldöttség' munkálódásában elérte: de a' különböző vélekedések' ellenséges állása miatt lehetetlen volt némelly következetlenségektől, céliránytalanságoktól menekedni, mellyek a' rendszert háborgatván, az egész munka' becsét kisebbíték. Más helyzetben állott a' közgyűlés e' tárgy vizsgálásánál: a' liberalismus' nézetei többé kétségbe nem hozattak, 's azon kérdés, mellynek megfejtése a' küldöttség'nél három napi heves vitatásba került, a' gyűlésben egy pillanatnyi kéteskedés által sem késleltetett. Az előítélettől szabad ész a' váltólevél' és kereskedésbeli viszonyokban nem látván mást, mint a' cselekvési szabadság' következményét, az alkotmányra 's köztörvényre nézve semmi ve-

szedelmet képzelni nem hagyott: és így a' rendek senki által nem akadályoztatva, könnyen száműzettek a' küldöttségi munkálatban maradt észrevételeket, vagy hozzászólásokat, melyek sem a' szükség, sem a' józan értelmű szabadság' képzeteivel megférők nem lévén, az ajánlott intézetek jótékony hatásának gyengítésére szolgáltak.

Tizedik Szakasz.

Herczeg.

Igazságnak valóban, mintha minden
Utód' örökje lenne, a' világ'
Végnapjáig fenállni kellene

III-ik Richard Király.

A' törvénykezési tárgyak fölött folyt tanácskozások' végezte után több heti szünet következett, 's a' rendek a' rendszeres munkák' folytatólagi vizsgálására rendelt gyűlésen újult erővel, újult vitatási kedvvel jelentek meg. Vizsgálás alá jött legelsőbbben a' Nevelés' és Tanítás' tárgya.

Az illető megyei küldöttség' tudósításában terjedelmesen előadva voltak a' honbelieket kisdedségtől kezdve egymástól elidegenítő 's a' nemzeti köz érdektől elválasztó viszonyok, mellyeknél fogva egész életükön által egymásban, a' mennyi különbséget lelnek származásra, nyelvre, vallásra, polgári állapotra nézve, annyi külön ellenséget látni kénytelenítetnek. A' küldöttség az ifjúság által vett legkorábbi benyomásokban vélvén a' későbbi meghasonlások' 's ellenségeskedések' okait keresendőknék, hogy a' nemzeti egyesülés' nagy feladata teljesíthessék, a' nevelést — a' mostani ellenséges behatásoktól még szabad nemzedék' nevelését — a' felekezetségi nézetektől elhúzni 's egészen csak a' haza' 's nemzetiség' köz érdekeire irányoztatni kívánta. Javasolta e' végre: „hogy minekutána az országnak legnagyobb érdeke len-

„ne a' jó nevelés, minden magános és nyilvános iskolai és tanítási alapítvány' összeolvasztása mellett a' tanítás' ügye egészen 's kirekesztve az országnak — nem a' kormánynak, de az országgyűlésnek — bizatassék „igazgatására“, a' fenálló 's azért egészen el nem mellőzethető vallásbeli viszonyokra nézve megnyugtatót az ajánlván: „hogy tanítók különböző vallásokból meghatározott számmal alkalmaztassanak, a' hittudomány' tanítása pedig egészen az illető vallásbeli felekezet rendtartása alatt hagyatassék meg.“

Nagy figyelmet gerjesztett e' gondolat a' megyében még a' rendszeres vitatás előtt. Örömet fejtegették adott alkalommal a' küldöttség' tagjai a' javaslatukban nyilatkoztatott nemzetiség' és vallásbeli engedékenység' képzeit: ők is azon polgári egyenlőségnek gondoltak hódolni, mely után a' közkívánság a' törvénykezési tárgyaknál olly vágyva kapdosott. Nem volt még a' küldöttség' munkája a' gyűlésnek előterjesztve, már is tudatott, vitatott, 's különböző hatásai magános társalkodási körben tapasztaltak. Némellyek attól féltek, hogy a' többféle vallások intézeteinek egyesítése az engedékenyebb 's szabadabb oktatásoknak túlhatóságot adni 's a' vallásbeli nevelés' tisztaságát a' más vallásbeli befolyások' elegyítése által megszüntetni fogná. A' kevesebb kedvezésekben részes vallásbeli felekezetek nagy áldozatokkal megváltott függetlenségüket veszedelmezve, 's a' kormánynak engedendő befolyás által önállóság' jótékony következményeiből magokat kizárva képzeltek. A' hajlíthatatlan liberalismus csak az elvért búsult: természeti tehetségek' szabad művelését legfőbb, elidegeníthetlen jognak, a' tanítási szabadságot az ész legfőbb kívánatának tekintván, meg nem nyugodhatott azon képzeletben, hogy egy egész nemzedék' lelke bizonyos tanítási rendszer által egy kiszabott formába szoríttassék.

A' legutóbbi közgyűlések után következett szünet elég időt hagyott a' hátralévő tárgyakhoz szükséges előkészületekre 's ez által a' tanácskozások érdekességének

további fentartására. Bizodalommal telve 's a' siker' teljes reménységével lépett fel a' megyei küldöttség a' rendek előtt. Mert a' magános körben itt 's amott hallott észrevételek csak a' gyenge 's az eddigi körülmények' befolyásától vezérlett érzelmek' jelenségei lehettek, érzelmi gyengeség, mellyen a' komoly észnek előbb utóbb győzedelmeskedni kellett. Szép kinézéseik' örömein kéjelegtek a' küldöttségi javaslat' pártolói, midőn a' felolvasott tudósításban a' boldogabb jövőndő' képeit elővarázsolva lelék, midőn a' pusztító felekezetesség 's türelmetlenség ellen intézett élénk kicsapásokban magokat részvevőknek képzelék, 's a' körüllevőknek az ékes előterjesztés által fölhevített arczvonásain az emberiségi 's nemzetiségi érzelmek' benyomásait láták, mellyeknek azon pillanatban senki sem vala képes ellenállani. Keresztül hágott a' megyei küldöttség minden vallásos tekinteten, minden magános érdeken; 's mivel azt, mit a' nevelési tárgy' fő céljául tartott, — a' honlakosoknak egy nemzetté való összeolvasztását — a' hazai jóllét 's nemzeti boldogság elmellőzhetetlen föltételének hitte, érzékenységének fenhéjazásában nem csak ellenkezést, de még kéteskedést sem akart szenvedni, 's javaslatainak elfogadása iránt minden késedelmezést, minden tétovázást mintegy hazaárulásnak nézett. Az általa bálványozott haza' képzelete iránt vak tiszteletet 's olly vakhitű imádást kívánt, melly minden áldozatra kész, a' nélkül, hogy a' szükség' vagy haszon' vizsgálásába bocsátkozzék. Nem gondolta ő meg, hogy a' haza jelentése igen csekély azoknál, kik abban az emberi természet' szükségéit kielégítve nem lelik, 's könnyen oda engedtetik pusztá képzeletekért, chimaerákért, ha a' magános érdek hozzá nem kapcsol. De a' küldöttség csak ön nézeteire figyelmeztvén, a' nemzeti egyesülésben olly dolgot látott, minek szüksége kétséghevehetetlen, olly közkívánságot, mellyet szíve tiszta érzelmeiből egy hazafi sem tagadhatna ki. Lemon-dani minden vallásbeli felekezet' ellenséges külöнкödéséről, mindeniknek elkülönözött tulajdonát egy köz célra.

a' legnemesebb hazafiúi czélra felajánlani, olly szép, olly ingerlő gondolat volt, melly a' felhevült hazafiúi érzelmek' első tüzeiben majd a' nyugodtabb vizsgálódókat is megvesztegette.

A' küldöttségi javaslat ellenzőinek egyik része az alapítványok' sérthetlenségére hivatkozott: a' tulajdon jogát valamint egyeseknél, úgy testületeknél is sérthetetlennek, a' törvényhozás által sem feszegethetőnek állítván, minekutána a' polgári társaság' fő célja, az ország szerkesztés talpköve a' személy' és vagyon' biztosítása lenne, 's ez utóbbi az alapítványok' sértetlensége nélkül nem képzeltehetnék.

De a' küldöttségi javaslat' pártolói sem azt, hogy a' köz czélra oda ajánlott 's az átengedéssel már a' magános rendelkezés' köréből kiment érték magános tulajdon legyen, sem pedig, hogy akár magános tulajdon' tekintetei, akár magános tettek, vagy szerződések ott, hol a' köz jó kívánja, a' törvényhozás intézkedéseit 's a' fenálló helyzetek' változtatását akadályozhassák, elismérni nem akarták, 's így az egyik ellenfél okoskodásaival semmikép sem boldogúlhatván, visszahúzódni kénytelenítetett.

A' küldöttségi javaslatot ellenző másik vélekedési osztály leginkább az alapúl vett kormányi igazgatásnak a' tanításra 's nevelésre nézve ártalmas befolyását vította. Emlékeztetett e' részben azon felekezet' számos panaszaira, mellynek a' kormány' gondviselése alatt tartott iskolai segedelmekkel 's értékkel bővelkednek, és mégis legtetemesebb 's nyilván látott hiányoktól sem tudnak menekedni, ebből azt következtetvén, hogy a' tanítás dolgának a' magános körből való kibocsátása a' legvirágzóbb tanítói intézeteknek is mindig káros fogna lenni.

A' küldöttségi felekezet azon megjegyzéssel, hogy javaslata szerint a' tanítás' és nevelés' dolgára kívántató felügyelés nem a' kormányzéknek, de attól függetlenül az országgyűlésnek lenne átadandó, minden aggodalmat elosztatva gondolt.

De erre az viszonztatott, hogy a' józan ész birtokban lévő szabadságok' kibocsátását, mielőtt a' helyetők ígért jobblét' biztosítékai kézben tartassanak, soha sem javalhatja, egyébiránt maga az országgyűlés' közvetlen beavatkozása is nem igen biztos eszköz a' felvilágosodás' előmozdítására azért, mert egészen a' rendek többségének nézeteitől függ, mellyek a' nagyobb számnál ritkán olly felvilágosodottak, mint a' kisebb résznél.

A' küldöttségi javaslat' pártolói az országgyűlési nyilvános tanácskozásnak, a' különböző vélekedések vitatkozásinak engedett szabad tér által elegendően biztosítva vélek a' műveltség' 's felvilágosulás' előmeneteit, azért, hogy a' köz vélemény, melly az ország' egyéb szükségait kutatja 's világosságra hozza, a' tanításra nézve kívántatók kimutatásában sem lenne akadályoztatva, kívánságait pedig egészen függetlenül sikereltethetné. Még ez a' jó is volt a' küldöttségi javaslatban, hogy a' különböző vallásbeli felekezetek iskoláinak összeolvasztásából 's közretételéből a' különböző vallásbeliek közt egymásíránt türedelemnek, barátkozásnak kellett következni. Ha a' gyermekek megszoktak együtt lenni, egy iskolába járni, felsejűlt korban sem állhatnak többé olly ellenséges tekintettel szemközt, mint midőn az iskolák' elkülönözése által folyvást egymástól távol tartatnak, 's minden benyomásnak könnyebben engedő gyengébb elméikbe majdnem az öneszmélet' első pillanataiban idegenség' 's gyűlölség' hatásait fölvenni kényszeritetnek.

Nem tagadta az ellenfél a' vallási türedelem', nemzeti egyesülés' hazafiúi célját: de azt a' magános iskolákkal 's tanítási szabadsággal összekötött jók' és hasznok' veszedelmeztetése nélkül is eszközölhetőnek tartotta, minekutána a' különböző vallású gyermekeknek egy iskolába való járatása, melly szeretetre 's barátkozásra szoktasson, jelenleg csupán a' tilalom, bizodalmatlanság, térítgetés' félelme által akadályoztatnék, 's mind ezek a'

vallásbeli szabadság' teljes biztosításával a' kirekesztő kedvezések' megszüntetésével önkint megszűnnének.

Közbejött a' liberalismus szigorú kívánataival, 's a' tanítás' teljes szabadságát, minthogy a' természeti tehetségek' 's erők műveléséhez tartoznék, semmi társasági szövethetés, semmi polgári intézet által meg nem szorítható jognak, 's mint a' lélekisméreti szabadság' szükséges eszközét, attól el nem választhatónak állítá.

Megváltoztatta most már a' küldöttségi felekezet védelme' módját, 's felhagyván a' nemzeti egyesülés' szükségére nézve szónokilag előadott érzelgésekkel, a' felvilágosodás' előmozdítását, mint a' liberalismus' nézeteihez közelebb álló képzetet vette czélul. Miután így egy fő elvben a' nevezetesebb vélekedési osztályok meggyeztek, könnyebben lehetett a' vitatásokból megnyugtató sikert reményleni. Az ekkép közönségesen elfogadott czélra utalva kérdék a' küldöttségi javaslat' pártolói, mi eszközölhetné inkább 's biztosabban a' felvilágosodás haladását, a' teljes tanítási szabadság, magánosok' önkényére 's talán rövidlátására bízva, avagy az ország' egyenes befolyása? A' korlátlan szabadsággal, mondák, együtt jár annak legnagyobb ellensúlya a' visszaélés. Kétségenkívül a' szabadság a' felvilágosodás' ösvényén tovább enged haladni, de viszont a' sötétség' örvényébe is könnyebben hagy süllyedni, mint az ország' igazgatása. Szabadság csak a' műveltség' bizonyos lépcsőjén hoz hasznót, Míveletlenséggel meg nem fér. Mert a' durva érzék mindig szüksége van vezéreltetésre, önakarata nincs, 's azért ha másnak józan esze által féken nem tartatik, a' legelsőnek bocsátkozik kormányra alá, ki útjába vetődik, vagy utána inceselkedik. A' míveletlen ember mindig mások indulatainak, mások érdekeinek van igája alatt, 's míg elmebeli tehetségei bizonyos fejlődési pontra fel nem értek, felszabadítva nincs; nem lehet, mert szabadságot nem ért, szabadságot használni nem képes. Tehát az lenne megvizsgálandó, vajjon a' haza' jelen helyzetei illy szabadság teljes használtatására alkalma-

tosak-e, 's van-e arra elég biztosíték, hogy az ön magára hagyott érdek a' szabadság' mind azon jótékony következményeit maga kivíja, mellyek az országnak szükségesekek? Mert ha ez nincs, úgy az egész tanítási szabadság' gyakorlása és haszonvétele egy kis körre lesz szorítva, 's a' nemzet nagyobb része maga szabadságával józanul élni képes nem lévén, olly magánosoknak eshetik uralkodása alá, kik épen azon szabadságot önérdekeik által kívánt sötétség' terjesztésére 's a' felvilágosodás' hátráltatására használandják. Ezen kívül a' szabadság' jótétéményeit éldelendő kisebb rész a' tudományok ismertetét csekélyebb tehetségeivel nem is viheti annyira, mint az egész ország, mellynek hatalma olly végtelen segédeszközökre kiterjed. Felhagyjon-e tehát az ország a' nagyobb rész' szükségeire kívánt gondoskodással azért, mivel a' kis rész' érdekei úgy jobban előmozdítatnak? Ha egészen az önérdekre bizatik a' felvilágosodás' ügye, a' szabadság' haszonvételeit szedő kis rész keveset fog azzal gondolni, hogy azokban többen részesüljenek, hogy a' felvilágosodás jobban elterjedjen. Ellenben, ha nincsenek magános tanító intézetek, 's a' gyermekek csupa ország-iskolákban tanítatnak, kénytelen lesz a' több felvilágosodás, több művelődés után vágyó kisebb rész, hogy maga számára kívánt jókhoz jusshasson, a' felvilágosodás' előmeneteihez alkalmazandó általános intézkedéseket szorgalmazni, 's ekkép az egyesek érdekeinek a' többiekével való összeköttetése a' tanítás' dolgában teendő intézeteknek kiterjedőbb sikert eszközönd. És ez a' legbiztosabb mód, melylyel egyes polgárt a' hazához kapcsolhatunk: midőn láttatjuk vele, hogy csak az által boldogúlhat, a' mi a' többinek is hasznára van, 's midőn magános érdekét az egész országnak szükséges intézetek' előmozdítására késztetjük.

Nem könnyű volt ezen okoskodásokat felforgatni. Mert egy részről épen a' szabadelműség által sürgetett felvilágosodás' egyenesebb 's tettelegesebb előmozdítását képzelgették, más részről pedig a' felvilágosodás' terjesz-

tését, szinte úgy mint a' liberalismus tanítá, az önérdek' munkáltatására hagyták alapítani, 's így mind a' czél, mind az eszköz egyenlőknek mutatkoztak. Következők voltak a' liberalismus' ellen-észrevételei. Minden szabadság magában foglalja a' visszaélés' lehetőségét, 's így az abból következő jókat birni nem lehet úgy, hogy néha roszak is ne támadjanak. De ezen roszak épen azért, mivel a' természet' törekvéseivel ellenkezésben állnak, 's mivel a' természet minden dolgot a' szükség' törvényei szerint rendeltetése elejébe visz, tartósak 's állandóak nem lehetnek, következőleg a' természtszerű működésből következő jókat soha felül nem haladhatják. Talán illy szabadon hagyott téren az ellenséges emberi érdekek akadályokat vethetnek az oktatásnak, sok roszat származtathatnak: de ezen akadályok, ezen roszak csak kis ideig tarthatnak, 's a' természet szükségének győzni kell. Akkor pedig az akadályoktól megmentett szabadság sokkal többre visz, mint egy meghatározott 's néha igen szorúlt nézeteken alapúlt oktatási rendszer' pártfogása. Ki mit tanuljon, 's miben reménylhessen legtöbb előmenetet? a' személyes helyezetek, érdekek határozzák meg; 's mivel a' messzebb álló kormány' ismeretei minden magános viszonyra, minden részletre ki nem terjedhetnek, minden tetteges beavatkozása számtalanoknak kárára van, kiknek idejüket 's tehetségüket természetükhöz alkalmazottabb 's körülményeikre nézve hasznosabb munkára fordítani nem engedi. Nyilvános nevelés, melly a' tanulás' szabadságát kizárja, épen az, a' mi a' tiltó rendszer a' kereskedésnél 's szorgalomnál, azon különbséggel, hogy a' szorgalomnak legnemesebb ágát, az elmetehetségek' munkálódását, szorongatja. Mennyi szép lelki erő van illy korlátozás által lenyomva, midőn belső természeti ösztöneit úgy nem elégítheti ki, mint a' czélbeli kényszerítés mellett bizonyos ideig a' remekeléstől eltiltott művészi jeles tehetség. 'S ugyan mit használ az előmenet' illyféle visszatartóztatása az ügyetlennek, szor-

galmatlannak, felemeli-e őtet alacsony tehetségei köréből oda, hova erei nem érnek?

Többnyire a 'liberalismus' szigorúbb része, 's a megyei küldöttség' felekezete vívtak egymással a 'fenforgó kérdés' fölött. Maga azonban a 'liberalismus' leghonyolódottabb helyheztetésben volt. Mert hogy teoriáinak' legfelsőbb elveit fentarthassa, olly eszmék' alkalmaztatása ellen kellett szólnia, melyeket különben ő maga ajánlott. Felvilágosodás' előmozdítása, vallásbeli türedelem, egyenlőség, nemzetiség' terjesztése voltak a 'küldöttségi javaslatok' céljául kitűzve: melyekben a 'küldöttségnek' egyébiránt igen különböző nézetű tagjai is egészen megegyeztek. Lehetett-e illy szép hazafiúi egyesülés törekvéseinek az egész népszerűség' kockáztatása nélkül akadályokat tenni? 's lehetett-e reményleni, hogy a' többség csupán theoriai elmélkedéseknél fogva e' köz tetszésű képzeteket félre tegye, 's az elvont száraz okoskodásoknak hódoljon?

Hosszas vitatkozás után az ellenkező nézetek' kibékítéséül — mint közép-út — azon javaslat adatott elő: „hogy nemzeti 's egyedül nyilvános iskolák a' küldöttség „kivánsága szerint a' vallásbeli egyenlőség elveinek szoros alkalmaztatása mellett csak azok legyenek, melyek „az ország' tulajdonához tartozott értékből állítottak, 's „ezeken kívül minden vallásbeli felekezetnek magános „alapításai meghagyattatván, tanító intézeteknek, — mindenkor csak magános iskolát képezendőknek — állítására kinekkinek teljes szabadság engedessék.“

Elfogadtatott e' javaslat, de a' küldöttségi vélemény abban maga részére semmi engedményt nem látott. Heves pártolói a' fő elvet megbukva, 's azzal együtt minden jövődöbeli jobblét reményét elenyészve képzelék. Nem vették fontolóra, hogy az erkölcsi nevelés egészen a' természet' munkája, melly semmi erőtetést, bár jó céllal tétessek is, nem szenved, nem gondolták meg, hogy a' kormány' szabadelműsége maga egy igen bizonytalan segédszere a' felvilágosodásnak, melly legjobb esetben

is csak formába szorúlt műveltséget képes közvetlenül rendelkezései által teremteni. Mind ezen tekintetek keveset nyomtak a' küldöttségi felekezet előtt: midőn a' különböző vallásbelieket legszebb hazafiúi célért magános tulajdonaiknak feláldozására birta, azt hitte, hogy kívánatainak szorgalmazásában minden szabadelműen gondolkodó, minden hazafiúi érzésű által fogna segíteni; azt hitte, hogy illy szép gondolatok' valóítását csak az előítéletek', vagy az alacsony önérdék' bálványozói fogják ellenzeni, kiknek idegenkedésük a' kor' szelleme által könnyen lenne legyőzendő, 's azért a' tanácskozások' nem várt kimenetét kevésbé a' liberalismus theoriai meggyőződésének, mint inkább a' vallásbeli felekezetség hatalmas befolyásának akarta tulajdonítani. Innen támadt azon hiedelme, hogy hazánkban a' valóságos felvilágosodás még igen hátra van, 's a' vallások' különbsége által származtatott felekezeti különködések a' hon' jobb érzésű fiaiban is még sokkal erősebbek, hogysen a' hazát egész feláldozással szeretni engednék.

Valamint voltak többen, kik az alispáni és szolgabírói székekben olly nagy szükségét láttak, hogy azoknak eltörlése után az egész rendszeres munkából semmi valódi jót nem tudtak többé magoknak képzelni: úgy a' tudomány' és nevelés' tárgyaira nézve a' küldöttségi felekezet, midőn a' magános alapítványok' összeforrasztása 's egyedül nyilvános iskolák' állítása iránt véleményétől elmozdítatott, nem hitte többé, hogy a' haza' szükségein valamikép segíthessék. Hazánk legsúlyosabb nyavalyájának tartotta a' vallásra, nyelvre, nemzetiségre, jogokra, szokásokra nézve fenálló végtelen megszakadásokat 's megoszlásokat, mellyek Magyarországon kívül sehol sem találtnak, 's kártékony vonszódásaikban a' mostani elkülönözött vallási nevelés által még inkább megerősítetnek, minekutána ez nem annyira hazaszerető polgárnak, mint buzgó felekezeti társnak képeztetésére lenne irányoztatva. Ezen a' nevelést vezérlő felekezeti kártékony befolyás' kizárása volt az, a' mi

által a' küldöttségi nézetek' részvevői a' honbeliek közt lévő megszakadások' megszüntetését egyedül vélek esz- közölhetőnek. Azonban a' rendek' többsége mást akart: 's így ohajtásaik nem teljesülhettek.

Folytatott a' kérdés' vitatása még magános társ- körökben: de egyik fél sem akarván előbbi nézeteteitől megválni, mindeniknek meggyőződése változatlan maradt.

Talán sehol sem jelent meg a' liberalismus olly tisz- ta érzelemmel, sehol sem munkált olly szoros követke- zetességgel, sehol sem érte el ohajtásait olly tökélete- sen, mint a' nevelés és tudomány' tárgyainál. Munkálo- dási teljes szabadságot tartván a' művelődés' legbiztosabb eszközéül, állhatatosan sürgette „hogy a' köz szükségű 's mintegy első tárgyú oktatáson túl mindenik azt, a' mi- re kedve van, a' mit saját álló-helyére nézve alkalma- tosnak hisz, szabadon 's akadály nélkül tanulhasson,“ 's valamint senki ez vagy amaz mesterség' gyakorlására nem köteleztethetnék, úgy ez vagy amaz tudományt ta- núlni, ez vagy amaz iskolát járni se kényszerítessék. Szabad tanulásból a' szabad tanításnak is kellett követ- kezni. Ha korlátozás 's megszorítás mindenféle szorgalom' kifejlésére káros, hogy ne legyen az emberi tehetségek legfelsőbbikének, az elmének műveltetésénél még sokkal ártalmasabb, mellynek munkálhatása' határát a' jelenlét' arasza soha sem mérheti által?

Indulva a' szabadság' eme szempontjából kívánták a' megyei rendek küldöttségök vélekedésével ellenkező- leg, „hogy a' tanítói hivatalból a' papok kizárva ne le- gyenek.“ Azon szabadelműség, melly a' papnak egyedül mint papnak köz polgári dolgokban szavazatot engedni nem akart, szinte nem tartathatta a' papot mint papot a' tanításbeli teljes szabadság' elve mellett a' tanítás' jogából kirekesztendőnek. Különbben a' polgári egyenlőség' ellené- re új „incapacitas“ képzetét lett volna szükség alkotni, miután a' régiek megszüntettek. Más volt erre nézve a' megyei küldöttség' helyheztetése. Minekutána az ő ne- velési rendszere épen a' különböző vallások felekezeti

irányzatainak kizárására volt alapítva, természetesen fő gondoskodásának oda kellett terjedni, nemcsak hogy a' felekezeti befolyásoknak legkisebb rész se nyitassék, de hogy a' felekezeti különbözőségek még csak ne is mutatkozhassanak. De továbbá a' természeti erők is csak akkor képesek magokat külső ártalmas hatások ellen biztosan védeni, ha természetszerű munkálódások semmi korlát által akadályozva nincs, 's a' természeti szabadság' megszorítása egy részben, hogy kárt ne okozzon, más szabadság' megszorítását teszi szükségessé. Így van a' tanítás' dolgával. Meddig természeti szabad helyheztesítésben áll, maga szabadsága által eléggé van biztosítva: mihe-lyest mesterséges korlátok alá vétetik, csak mesterséges védő eszközök által ovathatik meg a' visszaélésektől. —

A' tanítási szabadsághoz tartozik az is, hogy a' tanító előadásaiiban bizonyos előre megállapított rendszer' követésére ne köteleztessék, hanem olyat, millyet legjobbnak vél, minden korlátozás nélkül használhasson. A' folyton haladó emberi művelődés pillanatra sem hagyja a' jelenlét' szükségait meghatározott mértékbe foglaltatni: akármilyen megállapítás tételhetnék is tanítási pontokra, rendszerekre nézve, az által a' felvilágosodás' előmeneti hátráltatódnának. De ugyan mi is lehet valamely tudományos állítmány helyességének próbája más, mint ön belső tartalma? A' többség igen későn hódol az elejébe ugró egyesek' értelmi felsőbbségének, 's melly kevésbé lehessen a' legközönségesebb 's általánosabb napi vélemények' csálhatatlanságára támaszkodni, számtalan példák bizonyítják, az előrelépett felvilágosodás által czáfolva mutatván azt, a' mi kevésbé ez előtt kétségtelennek tartott. Mind ezen okoknál fogva a' megyei rendek „a' tanításmód' függetlenségét olly kiterjedő értelemben, mint a' liberalismus csak óhajtotta,“ elfogadták. —

Emlékezetre méltó azon különös figyelem, melylyel a' megyei rendek a' honi egyetem' szerkesztését majd egészen a' németországi egyetemek' formájára alkalmaztatni, 's ha lehetett, a' tanítás' és tanulás részvételét még több

szabadsággal 's kedvezéssel akarták volna előmozdítani. Erre célzott azon határozat „hogy az egyetemnél az ország által fizetendő rendes tanítokon kívül is akárki más honi vagy külföldi és pedig akármiféle nyelven lezkeket adhasson, a' nélkül hogy arra taníthatási szabadságlevél kívántassék.“ Nógrád, midőn a' honi nyelvnek majd minden igazgatási és magános helyzetbe leendő behozatását legnagyobb szorgoskodással sürgette, főlebb álló szükségét látott a' felvilágosodás', műveltség', tudományos ismeretek' terjesztésében, hogy sem azt a' nemzetiség iránt részrehajló érzések által engedte volna hátráltatni. Sőt az egyetemre nézve még azt kívánta, „hogy ott kiszabott iskola-pálya nélkül akármelly oktatások' hallgatása, 's szinte minden próbatétel' adása is kinekkinnek szabad tetszésére hagyatassék.“ —

Indítványba jött az egyetem főbenjáró kiváltságának megszüntetése. A' törvényelőtti egyenlőség' képzete az egyetemre nézve kivételt nem javalhatott, szükségesnek azt senki sem tartotta: sőt minekutána az úri székek, hogy a' honbeliek' érdekei egyenlőbb irányba jöjenek, eltöröltetni, a' kiváltságos büntető hatalmak elenyésztetni kívántattak, a' szoros következetesség magával hozta az egyetem büntető hatóságának is megszüntetését. Hajlandó volt erre a' liberalismus, de miután előadatott, hogy ezen kiváltság által némi megkülönböztetés 's a' külföldi egyetemekével hasonló tekintet' fentartása lenne szándékozva, különben is az egy fő iskolának engedendő kivétel a' kis alkalmaztatási körre nézve a' köz törvényhatóság' munkálódását nem igen szűkíthetné, a' megyei rendek a' kérdésbe vett jog meghagyatását tovább nem ellenzéék, ezen megnyugvásokkal is azt bizonyítván, hogy a' honi tudományos intézetek' böcsét és tekintetét a' külföld előtt mindenkép akarják fentartani. —

Nyomon követte a' tudomány' 's nevelés' tárgyát a' közgyűlés tanácskozásaiiban az Egyházi rendszeres munka. Nem látszott ez nagyon érdekesnek. A' vizsgáló megyei küldöttség alig tudta a' második lapig kiter-

jeszteni észrevételeit: a' köz figyelmet egészen a' kolduló szerzetek' eltörlése iránt adott 's különös függelékben a' küldöttségi tudósításhoz mellékelt elkülönözött vélemény vonta magára. Csak két küldöttségi tag által volt aláírva, mégis nagy aggodásba hozta a' kolduló szerzetek' kedvelőit, mert ők a' köz vélemény' pártolására számot nem tartván, az ellenfél kívánatának állhatatos fentartásában már veszteségük' előjeleit sejtették. 'S hogy is ne? Gyámolítva volt a' veszedelmes vélemény más megyékből a' kolduló szerzetek ellen előadott hasonló nyilatkozások által; az idő állása a' szerzetek' elenyésztetésére látszott mutatni, 's a' körül harapozó újítás' és változási szellem ellen, hogy lehete még olly valamit oltalmazni, a' mivel a' tanácskozók' érdekei igen kis összeköttetésben állottak? 'S a' nógrádi rendektől, kik annyi tisztes régiségeket, pedig legnagyobb tekintetek által védett régiségeket, vakmerően letiportak, volt-e még kimélés várható? —

Meg kell vallani, a' közönséges gondolkodásmód egyáltalán a' szerzetek hasznosságáról sokat nem tartván, a' koldulóknak meghagyatására hajlandó épen nem volt. A' megyei küldöttség az elkülönözött vélemény' czáfolásába legkevésbbé sem bocsátkozott, 's az által mély belátását, a' köz vélemény' ismertetét mutatta. Mert egyes vitatkozás által még több 's erősebb ellenségeskedésnek kellett ébresztetni, 's a' nyilvános vita igen nehéz, hol a' köz vélemény' segítségére nem számolhatni. Ez volt amaz erőtetett bizodalom, melly nem maga tehetségeire, de az ellenfél' nagylelkűségére támaszkodik, midőn azt alázatos viselete által hajlandóvá tenni 's lekötelezni akarja. Egyébiránt még az egyházi tárgyak' vizsgálását megelőző napokban igyekeztek a' szerzetek pártolói társasági körben, barátságos közlekedésben egyeseket ügyök pártfogására birni, némellyeknél a' szerzetek ártalmatlanságát, a' vallásbeli intézeteknek a' liberalismus elveinél fogva szükséges függetlenségét, másoknál a' szerzeteknek vallásbeli szolgálatokra való elkerül-

hetetlen szükségét vitatván. Például hozták az iskolai alapítványok' meghagyásánál elvül vett szabadság alkalmaztatását, 's az országlási beavatkozás kirekesztését; de ez a' szerzetek' fentartására nem igen szolgálhatott indító okúl: mert a' tanítási szabadság nem az alapítványok képzetének sérhetlenségéből, hanem a' felvilágosodás' felsőbb szükségéből volt a' rendek által következtetve. Elég az, hogy a' szerzetek' védői részökről köz tanácskozáson kívül is mindent megtettek, a' mi ellenzőiknek akarátát meghajthatta volna, 's e' törekedésben kitűnt álhatatosság, csüggetlenség, minden kétségmegfejtésre 's felvilágosításra való lebecsátkozás, 's e' mellett az idegen vagy épen ellenséges érzelmek iránt mutatott kímélkedés sokat voltak képesek eszközölni.

Midőn a' köztanácskozás' alkalmával a' kolduló szerzetek eltörlesztésére adott külön javaslat egyszerű 's természetes okoskodásai előterjesztettek, ezeknek ellenére a' küldöttségi felekezet a' tulajdoni jog' sérthetetlenségéről az egyházi intézetek' sérthetetlenségére húzott következtetésekkel állott elő, azt mondván, hogy az országnak egyházi alapítványokkal rendelkezni joga nincs. Hosszasan fejtegette szinte, mikép a' kolduló szerzetek közül némelyek, mint a' Franciscánusok vallásbeli szolgálatra, mások, mint a' Misericordianusok, vagy Piaristák, beteg' ápolására, vagy az ifjúság' oktatására szükségesek, 's azért koránsem eltörlendők, de sőt felsegítendők lennének. Mivel pedig a' kolduló szerzetek' megszüntetésére legfőbb okúl a' közországlási nézeteknek a' koldulgatással való ellenkezése hozatott fel, ezen ellenvetést azon észrevétellel vélte elosztatva, hogy a' koldulgatás a' szerzetek' megtartása mellett is könnyen megszüntethetnék.

Az ellenkező vélekedésüi felekezet eleinte hosszas vitatkozásra nem terjeszkedett, csak rövid észrevételeket mondott, időt adván a' szerzetek pártolóinak, hogy mindenféle védelemszereket összeszedhessenek, 's maga örömtelvé nézvé azazok hasztalan erőködéseire, melyeket egy hatalmas sujtással legyőzni reménylett.

Segítségül jöttek a' kolduló szerzetek' óltalmazására felhozott mindennapi okoskodásokhoz mesterséges ügyvédi fogások — díszére a' dialectikának — olly résztől, melly ez előtt két hónappal a' kereskedési tárgy vizsgálása alkalmával maga nem csupán a' kolduló szerzeteknek, de kivétel nélkül mindnyájoknak eltörlesztését hozta indítványba, mi fölött azonban a' tanácskozás az egyházi tárgyak vizsgálásának idejére halasztatott. Valóban elmés volt eme' következtetlenségnek, vagy talán meggyőződési változásnak mentegetése a' tanácskozások folyamatának későbbi következményei által, az adatván elő, hogy miután a' nevelés' dolga a' vallási érdekek' befolyása alól ki nem vétetett, többé a' vallásbeli tekinteteket elmelőzni sehol sem lehetne. Mielőtt a' fenforgó kérdés eldöntetnék, két külön indítvány vegyült a' vitatás közé, egyik teljes vallásbeli szabadságot, szabad vallás-változtatást, másik a' két evangelika vallású felekezetnek az ország által eszközendő egyesítését sürgetvén. Azon nemes tűz, melylyel e' javaslat tétetett, kevesebb érdeket látszott lelni a' napi renden lévő kérdésben, mint a' nemzeti létre annyira szükséges egyesülésben, 's midőn ezt minden áldozattal kész vala kivíni, szoros következtességben maradt azon elveihez, mellyeknél fogva a' tudomány' és nevelés' tárgyaiban ugyan e' hazafiúi cél' elérésére a' magános alapítványok' összeforrasztását 's magános iskolák' megszüntetését szorgalmazta. Köz tettség követé az időszerű felvilágosodás, keresztényi szeretet, nemzeti testvérkedés iránt mutatott szép 's tiszta hazafiságú érzelmeket — de előbb, hogysem az új tárgy taglaltatnék, még a' másik iránt kezdve volt vitatásnak kellett elvégeztetni.

Többnyire eddig csak a' szerzetek' védői szólottak, 's miután a' rendszeres védelmet előadták, az itt 's amott feltűnt kétségek' fejtegetésével foglalkoztak: a' rendek' nagy része határozatlannak, vagy részvétlennek mutatkozott. Talán túlnyomó ereinek érzetében szánakodni kezdett a' gyenge ellenfelen, 's az késlelte elhatározó

nyilatkozását. Ekkor lépett fel a 'liberalismus' egyik része saját nézeteivel. Ösztönözve érezvén magát mindenütt a' szabadság elveinek alkalmaztatását kívánni, mielőtt az azokból húzott következtetéseket egész kiterjedésben kijelentette volna, azon népszerűtlen nézetek' gyanúját igyekezett magától elhárítani, melyekre a' szerzetek felekezetének okoskodásai alapúlva voltak. Úgy tetszett, mintha saját elveinek a' következtetések egyformasága miatt egészen különbözőkkel való összezavartatásától félt volna, mi által a' többség előtt jó híre 's hitele sokat szenvedhetett. — Nehogy tehát a' szerzetek' egyéb pártolóival egy sorozatba tétethessék, nyíltan 's elhatározottan tagadta, hogy az országnak ne lenne joga oly alapításokat megszüntetni, melyek általa kártékonyaknak tartatnak; 's mind törvényekből, mind hazai történetekből megmutatta, hogy az ország' ezen joga hazánkban a' gyakorlat által is kétségtelennek ismértetett. De még a' kolduló szerzetek' szükségét vagy hasznát sem látta annyira bebizonyítottak, hogy e' végett azoknak fentartására szavazhatna. Azonban ezen kérdések' bővebb fejtegetésétől, minthogy épen vallásbeli viszonyokba vágván, leginkább az illető vallásbelieket érdekelhetnék, a' liberalismus elállott; 's csak azt kívánta előlegesen megismertetni, hogy a' törvényhozó hatalom munkálódásinak valamint egyesek akarata vagy fenálló törvények nem, úgy alapítványok sem vethetnek gátot; 's minekutána ezen állítmány köz hódolást nyert, a' kolduló szerzetek' létele iránt támasztott kérdést egészen a' vallásbeli szabadság' álló-pontjára húzta vissza, következő okoskodásokat terjesztvén elő. Ott, hol a' vallás gyakorlása egészen szabad, ezen szabadságnál fogva minden vallásbeli intézet a' magános kör' sajátosságaihoz tartozik, 's az országnak oly kevés joga van valamely vallásbeli intézet' szüksége vagy hasznossága iránt vizsgálgatni, mint a' háznépek magános viszonyaiba, házi dolgokba avatkozni. Ellenben ha az emberi tehetségek munkálódásának korlátok vannak téve, ha teljes hatásá-

gokat nem gyakorolhatják, akkor a' felvilágosodást legkisebb veszedelmek 's ártalmas befolyások ellen is az ország' hatalmával kell biztosítani. Az emberiségnek nem csak testi, de erkölcsi szükségei is vannak, melyek a' polgári egyesület' alkotása által a' társaság oltalmára lévén bízva, ennek pártfogását mindenütt megkívánják, hol azt az egyes polgárok magok ereivel eszközölni elégtelenek. Miképen szolgáljon egyféle szabadság másoknak kártékony befolyásai ellen oltalmúl, Angolország' példája mutatja. Ott régen még a' catholicusok' emancipációja előtt fenállott a' vallás gyakorlásának szabadsága 's függetlensége oly mértékben, mellynél nagyobb az uralkodó vallásnál sem találtatott. Senkinek sem volt tiltva az uralkodó vallásból nemcsak Dissenterek', de a' Catholicusok felekezetébe is áttállépni nemcsak nem tiltva, de még hátráltatva sem, a' mint ezt időről időre történt számos vallás-változtatások bizonyítják. Szabad volt szerzeteket állítani, 's midőn catholicus kormányzók által eltöröltettek, az angol törvények alatt leltek menedéket. A' kormány semmi akadályozást e' részben szükségesnek nem tartott, mert az általa megszenvedett vallások' szertartásai az angol törvények alatt semmi természetelleni hatást, semmi erőtétést egyesekre nem gyakorolhattak. Látni ebből, hogy külső vallásbeli intézetek' befolyását csak a' vallásbeli szabadság' megszorítása teheti félelmissé, 's ezért van, hogy a' hol a' vallásbeli viszonyoknak természetelleni hatalom engedtetett az országglók által, ezek ismét önérdekeik' oltalmazása végett kénytelenek a' vallásbeli dolgokra nézve polgári rendszabásokkal oly beavatkozást gyakorolni, melly a' vallásbeli szabadság' tiszta fogalmával semmikép meg nem fér.

Ezen új nézet egészen megváltoztatta a' dolgok' fekvését. Örömet szenvedtek a' szerzetek' pártolói a' liberalismus által előre bocsátott okoskodásokat, hogy a' következmények' kedvezéseihöz eljuthassanak. Az elmés elnökség hamar felfogta a' kölcsönös engedményeket, 's azon javaslatot következtette: „hogy a' szerzetek' mara-

„dása a' vallásbeli teljes szabadsággal mint mellőzhetetlen föltétellel kapcsolassék össze, a' koldulgatás pedig, a' józan politíca' tekinteteivel meg nem férhetvén, a' „szerzetek' pártolói által tett önkintes ajánlás szerint „szüntetessék meg.“

Köz meglepődést lelt e' határozat' kijelentése. A' szerzetek' baráti legnagyobb kézséggel állottak reá, 's a' vallásgyakorlás', vallás-változtatás' szabadságát nyilvános helybenbagyással elfogadák, csak így látván kedveltjüket a' köz vélemény előtt megmenthetőnek. A' többség is megnyugodott, leginkább azért, hogy a' gyengébb részszel hatalmának nagy lelkűségét éreztethette, 's a' vallásbeli szabadság' kívánságára nézve annyival közősebb megegyezést szerezhett.

Szépén mutatkoztak a' tanácskozás ezen kimeneténél további következtetései a' jelenlévőknel. A' mi a' vélekedési vitáknál olly ritka, köz megnyugvás foglalt el mindenkit. Mindenik fél óhajtsait elérte, 's a' másokban szívességet, türelemességet, a' közjóra kész feláldozást talált. Kölcsönös örvendezések mondattak az ülés után, 's úgy volt, mintha a' vallások között minden vetélkedés' vagy kellemetlen különböztetés' eltávoztatására örökös frigy köttetett volna. Ugyanaz nap a' gyűlés' helyén tartott barátságos vendéglés a' rendeket ismét egy társasági koszorúba hozta, 's bővebb alkalmat nyújtott a' keblekben gerjedt barátságos érzelmek' kölcsönös nyájas felváltására. Poharak ürítettek kölcsönösen egy felekezet által a' más iránt mutatott discretióért 's a' hazafiúi érzelmek' egyességeért. Szép volt látni az asztal fölött egy a' köz tanácskozási dolgok iránt kevesebb részvétellel viseltetett korosabb férfit, midőn az érzékeny nyilatkozásokon megindult, 's szemeiből mintegy áldozatként a' hazafiúság' tiszteletére könnyek gördültek.

De egészen más hatást tett a' kérdés' eldöntése a' közönség' azon részénél, melly a' vitatáson jelen nem volt. Ha többinek nem is, legalább a' kolduló szerzeteknek eltöröltetését kétségenkívül elfogadandónak hitte, 's

olly határozást, millyen a' megyei rendek által hozatott, teljességgel nem várt — legkevésbbé pedig azon mérsékleti felekezet, melly a' liberalismus' főlebb álló nézeteihez soha sem tudván fölemelkedni, a' jót nem annyira elvből, mint inkább csak convenientiából keresi. Szemrehányások tétettek; — egy részről a' deferentia' 's a' meggyőződés' feláldozására kész kedveskedés, más részről az idegen vallás' dolgai iránt való részvétlenség okoztatván, hogy a' megye' kívánsága olly váratlanul nyilatkozott. A' szerzetek' pártolói egészen a' liberalismus' theoriainál kerestek oltalmat.

A' további tanácskozások az ország által minden vallásra egyenlőn alkalmazandó dotatiókat és segedelmeket tárgyalták; 's a' nógrádi rendek valamint a' teljes vallásbeli szabadságot előbb, szinte úgy most azt is: „hogy köz jövedelmek 's haszonvételek a' különböző val- „lás' követői közt számokhoz arányozva osztassanak fel“ köz megegyezéssel 's legkisebb meghasonlás nélkül kívánságoknak nyilatkoztatták.

Hátra volt még egy kérdés' eldöntése, melly a' kereskedési tárgy' vitatása alkalmával nemzeti gazdálkodási tekintetekből volt feladva, 's az egyházi tárgyak' vizsgálására halasztatott: a' papság' nőteleniségének megszüntetése iránt. Midőn az erre nézve tett jegyzék felolvasatott, senki sem próbálta a' javaslat indító okait czáfolgatni. A' nőteleniség védelmezői a' szerzetek' megtartásánál győzedelmesen munkált nem avatkozás elveinek alkalmaztatását szorgalmazák: mire az lőn a' válasz, hogy az indítvány a' nőteleniség' megszüntetését nem a' világi hatalom' parancsoló szava, hanem a' vallási szabadsággal egészen megférő közbenjárás által akar-ná eszközöltetni. Ismét a' papság' nőteleniségének vallásbeli viszonyokkal való összeköttetése tétetett kifogásul. De erre az viszonoztatott, hogy a' világi papság' nőtelen-sége későbbi időkből eredvén, hitelvnek soha sem tartatott, 's csak bizonyos szertartás volt, melly azon úton, mellyen behozatott, szinte száműzethetnék. Bajossá

tette a' bővebb fejtegetést a' kérdés' kényesebb helyezete, leginkább pedig azoknak, kik talán állásoknál fogva illendőnek látták a' nőtelenység' védelmezését elvállalni. Véget vetett minden további vitatásnak, békítő célból előadatott, 's a' nagy többség által tüstént elfogadtatott azon javaslat, hogy a' németországi tartományok' példája szerint a' papság nőtelenségének megszüntetése iránt a' kormány az egyházi előjárósággal eszközendő értekezésre kéretessék meg, mihez képest „a' papság nőtelenségének vallásbeli tekintetekből szükséges vagy szükségtelen léte iránt adandó nyilatkozásra az egyházi rend felszólítani, 's ezen felszólítás az országgyűlésen szorgalmaztatni rendeltetett.“

Tizenegyedik Szakasz.

Bertram.

Nem kell csudálnod külső módomat,
Hogy az idővel egy szint nem visel;
Sem állásomhoz szükséges segélyt
'S szolgálatot nem ad, nem vártam én
Efféléket; azért maradtam így
Készületlen —

Mind jó, a' minek vége jó.

Nagyobb mértékben vonta magára a' köz figyelmet a' Közigazgatás' tárgyaiban foglalatoskodott megyei küldöttség' munkálódása, részint a' küldöttségben volt publicisták' tekintete, részint a' küldöttségi tanácskozások' rendszerességéről 's a' mély vizsgálódásokról elterjedt képzeletek miatt. A' régi nemzeti szabadságoknak a' század' szükségeivel való megegyeztetése, úgy mint a' küldöttség' javaslata által volt eszközölve, a' tanácskozásokban feltűnt legkülönbözőbb nézetek' kívánatait annyira kielégítette, 's a' köz véleményre nézve is olly megnyugtatónak látszott, hogy a' gyűlési tanácskozástól mást, mint a' küldöttségi javaslat' helybenhagyását, alig lehetne várni. De utóbb mégis a' küldöttségi munka' tökéletességéről közönségessé lett hiedelem maga egy kevéssé kellemetlenül kezde hatni a' gyűlési közönségre. Lehetett-e az egy küldöttségi munka minden többinél annyival jobb, hogy a' gyűlés semmi javítást ne lelhetne? Lehetett-e a' küldöttség' vizsgálódásai által minden

érdekes tárgynak annyira kimerítetni, hogy a' nógrádi közönség, azon hatalmas és kemény bíráló, ki mindenütt talált pótolni, igazítani, változtatni valót, a' köz-igazgatási dolgok fölött való tanácskozásokban csak a' csendes hallgató szerepét viselhetné?

Szükségtelen volt ezek iránt aggódni. Épen azért, mivel a' gyűlések hosszú ideig tartottak, a' részvevők azonban tetszésök szerint időről időre távoztak, és ismét jöttek, a' tanácskozások' érdeke el nem lankadhatott. Egyesek elmentek, ha kifáradtak, vagy unatkoztak, de viszont jöttek mások újult erővel, részvétellel: 's így a' vitatások' eleveensége sohasem szűnhetett meg.

Legnevezetesebb vitatás folyt azon kérdés fölött: valljon a' felső táblánál ülés és szavazási jog csupán hivatalbeli mágnásoknak vagy a' czímbelieknek szinte engedtessek?

Az e' tárgyban munkálódott megyei küldöttség a' régi állapotokhoz olly szorosan ragaszkodott, hogy még a' megyék követeinek számát sem akarta szaporítatni, mint az országos küldöttség' javasolta. Ritka szorgalommal nyomozgatván a' honi törvényekben és történetekben a' honi intézetek' szellemét, csak a' fő rendek táblájának rendezésénél látszott az egyébiránt nagy következetességgel fentartott munkálódási tervről kevéssé eltérni, midőn ott a' kormánytól függő tagok ellen születési tagok által állítandó súlyegyent ajánlott. Pártolák ezen javaslatot az eddigi országgyűlésekről vett tapasztalások, a' kormány által nevezett törvényhozók' érdekeit a' kormányéival majd mindig egyesülve szemléltetvén, úgy, hogy ha ollykor ollykor fel is tűnt nemi ellenkezés, ez majd egyedül csak czímbeli mágnások' soraiból keletkezett.

Következő okoskodások adattak elő a' küldöttség' nézetei ellen. A' törvényhozás' munkálódása nem a' szavazat-adásban, de a' fenforgó szükségek' vizsgálásában, fontolgatásában, segedelem - szerek nyomozgatásában, javaslatok' megítélésében áll: köteleességekben, mellyeknek teljesítésére ismeretek, tapasztalások 's elmetehetsé-

gek szükségeseek. Minekutána azonban a' személyes tulajdonok a' születési ranggal együtt nem járnának, csupán születésénél fogva valakit személyes tehetségeinek tekintése nélkül törvényhozásra megbízni, az elme-tehetségek' nehezebb munkálatira alkalmatosnak tartani, annyi, mint valakit ügyességének ismerése nélkül érdemes művésznak állítani csak azért, hogy apja szinte művész volt. Ha már ebből is látszik a' születési törvényhatóság' czélellensége, még szembetünőbb akkor, midőn a' törvényhozó testnek egy részben választott, más részben született tagokból kell állani: a' két ellenkező elem' alkotó elvei kölcsönösen czáfolják egymást az által, hogy azt, a' mi egynél szükséges, mellőzhetetlen föltételnek állítatik, másnál szükségtelennek, fölöslegesnek tartatják. Ki fogja jónak, a' hivatal' tekintetével megférőnek hinni, hogy a' törvényhozás' nehéz munkájában annak, ki köz tudomás szerint alkalmatlan, olly hatóság engedjessék, mint annak, kinek jeles tehetségeit hosszas szolgálatok és érdemek nyilvánvalókká tették?

Már magában is a' születés az emberi tulajdonokra nézve egyenetlenségeket hoz, mellyek kellemetlen érzést ugyan mindig gerjesztenek, de még sem annyira, mint a' polgári jogok' egyenetlenségei, mellyek önkényes, szabadon megszüntethető föltételek által származtattak. Az ember ollyat, mit változhatatlannak lát, könnyebben eltűr; de midőn változtathatónak gondolja azt, a' mi neki kellemetlen, bizonyosan óhajtja változtatni, 's míg ez meg nem történik, nyugta nincs: a' békételenség természeti ösztönből gyűlölni kényszeríti azt, a' mi óhajtásainak ellenáll. A' természeti és polgári állapot különböző viszonyaiból szükségkép következő egyenetlenségek csak a' természeti és polgári jogok' egyenlősége által pótolthatnak ki, 's ez azon kötelék, melly az egyes polgárokat az ország érdekeihez kapcsolja. Minden kiváltságos különböztetés elkülönözött érdekeket teremt, 's ezekkel elzáró falakat húz a' polgárok között. Így van a' születéshez kötött törvényhozói kiváltsággal. A' kiváltságos

rész' felülállásában a' nagyobb szám többnyire csak ön lealáztatását szemléli. Innen van a' folyvásti gyanakodás, melly egyes kiváltságosok cselekedeteinek mindig legsértőbb magyarázatot ad; innen ama' szüntelen ellenségeskedés, melly egyes kiváltságosok' gondatlan visellete által olly hamar fölgerjesztetik, 's az egész kiváltságos osztály ellen felháborít. A' kiváltságból kizárt rész egyes kiváltságosoknál lelt hibákat, azokat főleg, melyek által a' társas érzelmek bántatnak, a' kiváltságos rend sajátinak nézi; mintegy kiváltságaitól el nem válható 's veleek szült örökös véteknek; — 's a' legkisebb maga elfelejtkezés, a' mi távolról emlékeztet a' kiváltságos rend' felülállására, még a' legtiszteltebb hazafiaknál is mindjárt megbocsátathatlan bűnné bélyegeztetik; 's a' mélyen gyökerezett előítélet semmi mentséget, semmi védelmet nem enged.

A' természeti egyenlőség üsztöne akármelly aristocratiát inkább tud eltérni, mint a' születését: mert egyik sem éreztet annyi egyenetlenséget, egyik sem hágy kevesebb közösülési pontot, egyik sem láttat annyi kirekesztést, mint az. Ezen tekintetekből a' vagyon aristocratiája sokkal szenvedhetőbb. Mert annak alapja a' néptömeg körétől elhúzva nincs, szabad hozzá- férhetést mutat, 's változandósága, melly könnyen kiemelt a' néptömeg' köréből, olly könnyen ismét vissza léptethetvén, a' kiváltságos rendet a' kiváltságtalan részzel folyvásti kapcsolatban tartja: holott a' születési kiváltságok semmi természeti viszontagságnak, semmi sorsfordulatnak alávetve nem levén, a' haza lakosi közt örökös elválást, a' természeti jogokra 's polgári egyenlőségre nézve örökös sértetést képzeltetnek.

Milly mélyen gyökerezve legyen a' születési kiváltságok' ezen gyűlöltetése, leginkább ekkor tűnt szembe, midőn a' küldöttségi vélemény pártolói a' kormánytól független törvényhozósági tagok' szükséges voltát vitatgatták. Többben még ezen állítmány' mélyebb vizsgálásába sem bocsátkoztak, már is kijelenték, hogy ha a' többség

a' kormány befolyásának korlátozására csakugyan függetlenebb elemek alkotását szükségesnek látná, készebbek lennének a' fő rendek' táblájánál minden nagyobb birtokosnak, a' nemesnek úgy mint a' czímbeli magnásnak ülést engedni, mint arra ráállani, hogy a' czímbeli magnások és nemesek közt fenálló 's a' mindennapi élet' minden viszonyában meghasonlásokat okozó születési különböztetések még tovább meghagyattassanak.

Eleinte minden rend 's elv nélkül folytak a' vitatkozások, egyszerű elmélkedéseknek, természeti értelmeknek, 's talán kis szenvedélyeknek is nyilatkozást mutatták, míg utóbb a' liberalismus' részéről a' theoretikusok a' megyei küldöttség' véleményét egész rendszerességgel kezdék ostromolni. Felhozattak általok a' francia kamrákban kevéssel ez előttről a' születési törvényhatóság ellen előadatott okoskodások; bővebben fejtegették a' polgári egyenlőség' kiterjesztését 's a' születési kirekesztések' megszüntetését sürgető idő-kíválatok; 's megmutattatták, hogy habár némelly fenálló kiváltságos állapotok kimélést kívánhatnának is, de egy új születési aristocrazia alkotására, új természetelleni különböztetések' felállítása még ürügy sem találtathatnék, a' józan észszel megférő. Mert hogy mai időben ott, hol eddig nem voltak, születési kiváltságok alkottatnának, alig tudni példát; holott sok országban a' felvilágosodott kormányzók' szíves megegyezésével, sőt gyakran épen az ő kívánságokra eltörültetni láttuk a' fenállott 's a' korszerűséggel ellenkező kiváltságokat. Újnak állítatott pedig a' czímbeli magnásoknak adandó törvényhozási kiváltság azért, mivel eddig maga a' fő rendü tábla az ország többi rendeitől elkülönözö törvényhozási joggal sem törvény sem szokás által felruházva nem volt.

A' megyei küldöttség, mint fentebb előadatott, a' született törvényhozókban ellenző-rész elemeket akart alkotni a' fő rendü táblán a' kormánytól függő hivatalosok tulajdonságának korlátozására. Erre azonban a' más fél azon megjegyzést tette, hogy az ellenzést a' több együtt lévő

erők' hatásai és surlódásai szükségkép következtetik. 'S hol ellenkező természetű erők nincsenek, a' hasonneműeknek kell egymással összeütközésbe jönni: mert minden erő léte csak a' hatásban, munkálódásban áll, hatást pedig ellenhatás nélkül képzelni nem lehet. Mivel a' természetben semmi osztatlan elem nincs, 's azért az erők is részekből összetéve vannak, hogy valami fennálló alakjában vagy hatási körében megmaradjon, ellenhatás és külső ellennyomás kívántatik. Mihelyest megszűnik a' külső ellenhatás, — azon ellenkező erők' nyomása, mely néha igen különböző erőket is egyesítve tart, — megszűnik a' köz munkálodási összeköttetés is, 's valamint a' chemiai választásoknál, úgy szinte az erkölcsi munkálodásoknál az egyes erők egymástól elválván, új érintésekbe új kapcsolatokba mennek által: az, a' mi hasonneműnek látszott, ellenkező részekre oszlik fel, 's új összeköttetések, új ellenkezések támadnak. Így a' természet' élete egymást szüntelen követő oszlatások és egyesülések felváltásában áll, mint a' tapasztalás mindenütt bizonyítja. Hányszor volt a' szabadelmű ellenzési rész majd egészen elenyészve, midőn magának a' diadaloskodó félnek kebelében támadtak legélénkebb ellenkezések, következőképpen víván ki, melyekhez amaz, míg a' nagy tömeg' egyesült ereje ellene állott, eljutni képes nem vala?

Más okok is voltak még a' küldöttségi vélemény ellen előadva. A' szabadelmű felekezet azt kívánta, hogy a' nemzeti képviselés a' nemzet' minden osztályára nézve teljesen 's kizárólag a' köz rendek' táblájánál legyen egyesítve, 's az egész' ország kívánati csak ezen tábla nyilatkozásaiban szemléltethessenek, a' fő rendek' táblája pedig tehessen ugyan figyelmeztetéseket, mérsékelő javaslatokat, de korlátlan „tiltom“ által a' köz rendek' nyilatkozásaiban képeztett ország-kívánatokat ne akadályozhassa. Lehet-e e' célhoz bizonyosabban eljutni, mintha a' főrendek táblájától mindazon népszerű elemek eltávoztatnak, melyek némiképen külön nemzet-részt vagy külön ország-érdeket képeztet-

hetnének? Ha ott csupa kormány' emberei ülnek, 's a köz vélemény érzéseinek nyilatkozására szükséges kijelentő műszerek, a kormánytól függetlenek, csak a' más táblánál találhatnák, akkor a' nép szavának teljes hatósága megoszthatlanul marad a' köz rendeknél: a' fő rendek' előadásai egyenesen a' kormány nézeteit, a' kormány' befolyását képzeltevé, sohasem emelkedhetnek olly erkölcsi hatóságra, hogy a' nemzet képviselőinek kívánatit soká visszatartóztathassák, 's a' köz vélemény ereje, valahányszor a' köz rendek' előterjesztéseihez állhatatosan ragaszkodik, a' más táblát kénytelenítendi viszszevonni. Mire való lenne az ellenkezés eleme ott, hol a' többség' nyilatkozásai határozó hatósággal nem bírnak? Csak akkor lenne félős a' kormány' befolyása a' fő rendek' tábláján, ha ez is némelly részben népszerű elemekből szerkesztetnék, 's így a' nemzeti képviselőségben a' másik táblával osztozván, kívánatainak minden tartózkodás nélkül ellenszegülhetne. Minél kisebb befolyása van a' kormánynak a' felső tábla' szerkesztésére, annál nagyobb hatalmu ez, mint azon országok' példáiból látni, mellyek a' felső táblák' alkotását a' kormány' kezeiből egészen vagy nagyobb részben kivették.

Azon vélemény, melly a' születési törvényhozóság' felállítását a' nemzet érdekeinek pártolására szükségesnek tartja, azt téteti föl, mintha a' törvényhozási jognak születéshez való kapcsoltatása a' született törvényhozó' érdekét elválaszthatlan összeköttetésbe hozná az egész nemzetével. Kétségen kívül vannak a' született törvényhozóknak az egész nemzettel közös érdekeik; mivel azért, hogy több kiváltsággal bírnak, egy országlakosi, egy nemzet tagjai meg nem szüntek lenni. De ezen érdekek közössége nem a' születéstől nyert kiváltság által származtatott. Sőt épen a' születési kiváltság az, a' mi a' nemzet egyik részét a' többtől elkülönözi; mert lehet-e elkülönözött jogokat, elkülönözött hatalmat elkülönözött érdekek nélkül képzelni? Mennél üresebb képzeleten alapszik valamely aristocratiá, annál nagyobb szüksége van külön-

böztetésekre 's diszítványekre, mellyek belső értékének hiját pótolhassák. Így egy részről a' magamegtartás' üsz-töne, más részről a' hatalomterjesztés' vágya mindig fog-nak a' született törvényhozókban új 's gyakran a' népé-től igen különböző érdekeket teremteni. Egészen meg-egyező az emberi természettel, hogy kiki arról, a' mi ál-tal legközelebb érdekeltetik, legjobban gondoskodjék, 's azért, mint számtalan példa mutatja, a' születési aristo-crátia is mindig hajlandóbb ön hatalmát növesztetni, mint a' köznép érdekeit oltalmazni.

Bebizonyítva gondolván a' theoriai liberalismus az itt előadattak által a' születési törvényhozóságnak mind közönségesen, mind különösen Magyarországra nézve ártalmasságát, egyenes indítványt teve, hogy a' főren-dek' táblája, a' czímbeli mágnások' kirekesztésével, csu-pán hivatalbeliekből szerkesztessék össze.

Minekutána a' vitatások még kis ideig a' liberalis-mus és a' küldöttségi vélemény' pártolói között folytatód-tak, előállott az úsalkotmányi felekezet, 's következő elmélkedéseket hozott fel a' küldöttségi javaslat' czáfolá-sául. Az ősi alkotmány a' nemességen kívül más születési aristocratiát nem ismervén, semmi olly intézetekkel, mellyek által a' nemességinél fölebbálló születési kivál-tságok alkottatnának, meg nem férhet. Az országgyűlés-re való személyes meghívás külön törvényhozási jogot nem következtethet: mert a' honi történetek bizonyosága szerint hasonló megtiszteltetésben nem csupán országbe-liek, de gyakran megkülönböztetett idegenek is részesül-tek. Továbbá az országgyűlési tanácskozásban engedett részvét, azon időken, midőn a' nemesség az országgyű-lésen személyesen jelent meg, igen természetes dolog volt, egy olly jog, mellyből semmi nemes személy sem záratott ki; de mióta a' képviselői rendszer divatozik, a' czímbeli mágnások' személyes részvéte a' törvényhozó-ságban csupa visszaélés, jogot soha sem alkotható, annyival kevesebbé pedig, miután a' czímbeli mágnások-nak törvények által semmi alkotmányos állás adva nem

lenne. Még az országgyűlésnek két külön táblára való elválasztása is az ősi alkotmány szerint csak a' tanácskozás bizonyos szertartásának, koránsem pedig úgy nézethetetik, mintha ez által a' nemzet törvényhozói hatalma két részre lenne feldiribolva. Mert egy a' nemzeti képviselőktől elkülönözött 's külön törvényhozási részvétet gyakorló felső tábla, — olyan mint más országokban, — a' magyar törvény által elismérve 's befogadva nincs; nem is lehet, miután nálunk az ország minden néposztálylyal, minden érdekkal egész egyetemeségben a' köz rendek táblájánál képeztetve, 's ezen képviselés azoknak is befolyásával lenne eszközölve, kik a' másik táblánál ülnek. Ha tehát egy a' képviselőitől elkülönözött tábla tovább is óhajtatik, ennek hatósága a' közrendek törvényhozói hatalmának csupán mérsekeléséig, azaz: tartóztatásáig, nem pedig korlátlan akadályoztatásáig terjedhet: 's azért neki mélyebb vizsgáldást, szenvedélyektől szabadabb ítélkezést, bővebb tapasztalást, tágasabb ismérteket kell képzelteni. Mivel azonban ezen megkívántságok legtermészetesebben felteendők azokban, kikre különben is nagyobb tehetséget 's jelesebb tulajdonokat kívánó hivatalok vannak bízva, vagy kik épen hosszas szolgálat s' érdemek által köz tiszteletet nyertek, önkényt következik, hogy a' fő rendek táblájának egészen a' főtisztviselőkből való szerkesztése mind a' honi alkotmány lelkének mind a' nemzeti érdekeknek legjobban megfelelő legyen.

Ennyi hatalmas megtámadás ellen a' megyei küldöttség' felekezete elégteleneknek látván eddigi védelemszereit, újakat keresett, 's utóbb azon theoriához folyamodott, melly a' születési törvényhozóságot az örökös monarchiák' fentartására szükségesnek tartja, 's Angolország példájából igyekezett megmutatni, hogy a' születési aristocratiá' fentartása legszabadabb országokban is elkerülhetetlennek ismértetnék.

Örömet elfogadta a' liberalismus a' kihívást az új vitatéren, 's a' példázgatás' visszatörlesztésével felelt. Az

angol aristocretia százados intézetek által fentartott 's meggyökerezett hatalmon, gazdagságon 's kormánytöli függetlenségen alapulván, származására 's természetére nézve olly valami különös, olly sajátsága Angolország' helyezeteinek 's történeteinek, mihez hasonló az egész földtekén nem találhatik, úgy hogy ha az aristocratia Angolországban egykor használtatott is, abból hasznos volta másutt teljességgel nem következhetnék. Egyébiránt jelenleg Angolországnak példája is csak a' felső ház' ártalmasságára szolgál bizonyságul, számtalan esettel mutatván, hogy a' lordak csak magános érdekeik' védelmezésében erősek, állhatatosak és tántoríthatlanok; ellenben a' nép' szükségeivel keveset gondolnak, sőt gyakran ők legigazságosabb kívánatainak legmakacsabb ellenzői. Ilyen önöntség minden testületnél megvan, midőn az a' közvélemény' ellenőrségétől függetlenül áll. Valahányszor a' kormány a' nép' szükségein segítni, az idő szellemének engedni akart, a' felső ház volt az, melly mindig ellenszegült, minden a' nép által óhajtott javítást hátráltatott, 's a' kormány legüdvösebb törekvéseit részéről támasztott számtalan akadályok által sikeretlenné tette, úgy hogy jelenleg már a' felső ház' törvényhozósága koránsem a' néperdekek' oltalmául, de sőt a' nép java legnagyobb akadályául tartatnék, mellytől mint legveszélyesebb rosztól a' nemzet már nagyon is óhajt menekedni. Mind ezekből a' liberalismus azt következettette, hogy azon időkben, midőn a' népek a' kormányt korlátozó nemzeti jogok' használásában nem voltak, 's a' teljes hatalmú fejedelmek' önkénye csak a' hatalommal velek vetélkedő aristocratia által tartathatott némi határok közt, lehetett ugyan egy erős és nagy kiváltságokkal bíró aristocratia hasznos vagy talán szükséges is, de a' jelen változott helyzetekben 's korlátozott kormányformák alatt a' köz jó' 's a' nép-érdekek' előmozdítását mindig hátráltatná.

Nem nyerhetett ekkép a' küldöttségi felekezet semmit Angolország' példázgatásával. De most az ellenfél'

különböző osztályai egyesülve, miután a' születési törvényhatóság theoriáját elegendően megczáfolva gondolták, magát a' javaslat-módot támadák meg, mely szerint a' megyei küldöttség a' czímbeli mágnásokat a' törvényhozásra vélte alkalmazandóknak. Mert hogy valamennyi mostani czímbeli mágnásnak a' fő rendek táblájánál egyenlő szavazási jog engedtessek, alig volt eszében valakinek a' születési törvényhozóság' pártolói közül; a' számra nézve teendő megszorítás közönségesen szükségesnek ismértetett, még az országos küldöttség által is; csak a' megszorításnak módjaiban különböztek a' vélekedések. Lehetett a' törvényhozásbeli részvétet bizonyos nemzetségre, vagy bizonyos birtokmennyiségre határozni. Ez utóbbit a' megyei küldöttség választotta: de mind a' két javaslat a' különböztetés' alapjára nézve nagy önkényt, az eddigi jogokból kirekesztendőkre nézve nagy igazságtalanságot, 's következtetésekben számtalan összeütközést mutatott. Ugyanis a' fekvő birtok' mennyisége a' gazdaság' módjára 's a' birtokos' adósságaira való tekintet nélkül senkinek vagyonosságáról helyes ismértetett nem ád. De még a' birtok' kiterjedése vagy a' telkek száma sinsz olly egyenlő arányban a' jószágok' értékével, hogy ennek bücslésére sinórmértékül szolgálhasson. A' küldöttségi javaslat' folytában azt, hogy valaki bir-e vagy sem a' törvényhozóságra megkivánt tulajdonokkal és vagyonbeli tehetségekkel, egy fél vagy negyed telkek különbségből kellene meghatározni: igazságos-e az, hogy illy csekély különbségnek olly nagy különböztetés legyen következése, mely az eddigi jogokból kirekesztendőket egyenlő kiváltságban részesülő társaikkal legellenségesebb viszonyokba helyeztesse? Nemde előrelátható, hogy a' czímbeli magnások közt akár-melly okból teendő különböztetések által ismét új szakadásoknak, új gyűlölségeknek kellessék következtetni? Könnyebben esik az embereknek a' veszteség, mely mindenkit ér, mint az, melyet csak némellyik kénytelen szenvedni. Mert a' veszteségben való köz részvét leg-

alább az egyenlőség' éreztetése által enyhíti a' veszteség' fájdalmát; de midőn eddig birt jogok 's kiváltságok csak némelyektől vétetnek el, másoknak pedig megadatnak, akkor a' polgári jogok veszteségének fájdalmához még a' természeti egyenlőség' jogán ejtett sérelem érzése járul, minden önkényes különböztetésben igazságtalanságot, természetelleniséget képzelgetvén.

Nem kellett a' küldöttségi javaslat' nehézségeit bővebben fejtegetni; a' közgyűlési többség' értelmei félre érthetők nem voltak, 's Nógrád kívánta: „hogya a' fő „rendek' tábláján ülés és szavazat csupán a' jeles tehetőség, érdemet, szolgálat által szerzett tapasztalást „képezendő hivatalbeli méltóságoknak engedessék“, olly kikötéssel azonban: „hogya maga ezen fő rendi tábla a' „másiknak határozataira nézve csak a' javaslat 's tartóztatás hatalmát gyakorolhassa.“

E' határozatban, jöllehet a' gyűlésen nyilatkozott nevezetes többség véleményét fejezte ki, a' közigazgatási dolgokban munkálódott megyei küldöttség' egyes tagjai, főleg azok, kik a' gyűlési vitatáson jelen nem voltak, 's némelly theoreticusok teljességgel nem akartak megnyugodni. Amazok szüntelen a' főrendi táblánál megkivántató ellenző rész' szükségéről okoskodtak, 's valamint a' liberalismus' képzeiteit a' kormányrészi elemektől várt ellenző rész iránt sophismának, úgy' az ős alkotmányi felekezet' azon állítmányát, hogya a' főrendeknek a' más tábla' nyilatkozásait csak fontolgatni 's halasztgatni legyen jogok, pusztá hypothesisnek, a' valóságtul igen messze állónak, tekintették. A' theoreticusok a' mozgóság 's állandóságnak különböző érdekeit fejtegetvén, azt állíták, hogya csak a' két ellenkező elem igaz súlyegyene által lehetne a' jóllétet természeti állapotnál úgy mint társasági helyzeteknél is eszközölni: 's azért a' képviselői táblánál lévő 's folyvást haladásra, változásra unszólo mozgás' ösztöneit a' nagyobb birtokban a' főrendi táblánál legjobban képeztetett állandóság eleme által vélek mérsékelendőknek. Mind ezen elmélkedések

azonhan többé a' tanácskozások' következményét meg nem változtathatták, de nem is nyújtottak annyi új eszmét, hogy valaki általok előbbi meggyőződésétől elhúzzathatott volna. A' határozás megvolt, 's az elégtelenségnek nem maradt más hátra, mint a' győző fél' hibás meggyőződése ellen panaszkodni.

Megjegyzésre méltók a' közigazgatási dolgok iránt folyt tanácskozásokban azon állandó irányzatok, melyek által a' megyei rendek' véleménye characterizálva látszott. Valahányszor vallásbeli tekintetek jöttek elő, a' nógrádi rendek' határozataiban mindig ugyanazon felvilágosodás' szellemé mutatkozott, melly a' különböző vallások' jogaira nézve semmi különböztetést nem szenved. Ennek következtetésében a' rendek küldöttségük által a' főrendi táblához ültetni kívánt: „káptalan követeket minden törvényhozási részvéttől elmozdítani, ellenben az „evangelikusoknak vallásbeli főigazgatóit vallásbeli egyenlőség tekintetéből úgymint a' püspököket a' főrendi táblánál szavazási joggal felruházni kívánták.“ Ezen gondolkodásmód' következtetésében volt az, hogy a' hol a' vallásbeli tekintetek a' különböző vallási felekezetekre egyenlően kiterjeszthetőknek nem találtattak, inkább egészen félre tétettek, semhogy valami egyenlenségnek kitűnő megkülönböztetésnek hely adatott volna. Például szolgál a' Helytartótanács szerkesztése iránt költ azon határozat: „hogy még az egyházi dolgokat tárgyzó „tanács osztályban is mindig világi személy legyen az „előülő.“ Arra „hogy az izraelitáknak köz hivatalokból „való általános kizárása megszüntessék“, maga a' megyei küldöttség tevé javaslatot: a' megyei rendek még tovább mentek. Ők a' honbeliek közt eszközlendő szorosabb összeköttetés végett egy olly törvény' szorgalmazását határozzák, „melly szerint minden izraelita pap, az „isteni szolgálatot magyar nyelven teljesítő, úgy mint a' „keresztényeké, a' köz pénztárból fizettetni rendeltetnék.

Más fővonása a' nógrádi közgyűlésekben nyilatkozott gondolkodás - módnak volt a' mérsékelttség,

melly túlságoktól tartózkodván, mindenütt valami közép-pontot, egyeztetőt keres. Ki a' nógrádi rendeknél csak a' papi tized', hitrebizottságok', örökvallások felbontása', privilegiumok' fölötti külön bíróságok eltörlesztése iránt nyilatkozott kívánságokat tekintí, 's ezeknek belső indító okai iránt mélyebben nem vizsgálódik, könnyen juthat azon hibás véleményre, mintha mind ezen kívánatok csupán újságvágyásnak lennének szüleményei, melly kapkodván azután, a' mit lát, vagy hall, chimerákat vadász, az ország' javának valóságos eszközzésével azonban keveset gondol. De épen a' közigazgatás tárgyaira nézve költ gyűlési határozatok bizonyítják, hogy bármilly nyilván kimutatta is Nógrád a' természeti jogok' közösítése 's a' polgári egyenlőségek iránt óhajtasát, 's bármilly szoros következetességgel vívott is ezen eszmékért, a' közbátorsággal megférhetetlen rakoncátlanságnak pártolója nem volt. Például szolgáljon erre az országgyűlési „salvus conductus“, mellyet a' megyei küldöttség a' követek' cselédjeire is kívánt kiterjeszteni. A' megyei rendek a' köztörvény alóli kivételt a' közbátorságra nézve mindig veszedelmesnek 's csak annyiban tartották szenvedhetőnek, mennyiben elkerülhetlenül szükséges lenne a' törvényhozó test tagjai függetlenségének biztosítására: 's azért „azt, hogy a' kiváltság követei cselédjeire is kiterjesztessék, nem akarták“, kevesebb szabadsággal elégedvén be, mint a' megyei küldöttség. Úgy volt ennek azon javaslatával is: „hogy az országgyűlési követek csak három hónapra választassanak, 's ezen idő' elteltével mindig új választás tartassék.“ A' megyei rendek ezen indítványt sem fogadták el: mert félték, hogy a' választásokkal együtt járó pártoskodások' rossz következései a' választások többszöri közbejövetele által mind inkább szaporitátának, a' megyék jogainak biztosításául pedig azt, hogy a' küldők követeiket tetszésük szerint akármikor visszahíhassák, elégségesnek vélték.

Ezen mérsékelt vélekedési állást bizonyítják szinte a' tisztválasztás' ideje fölött folyt vitatások 's azokból származott határozat. A' megyei küldöttség által javasolt három esztendő mellett harcoltak szokás és régiség, és ama' divatozó napi eszmék, mellyeknek törekvése a' népelemi befolyások' kiterjesztésére megy ki. Előadák néhányan, hogy a' nemzeti szabadságok' többszöri gyakorlás által mind inkább erősítenének, 's a' nemzet érdekeihez szorosabb kapcsolatba hozatnának; mások a' hivatal' gyakrabban változóságát a' szorgalom' buzdítására 's a' tisztviselői munkásság' élesztésére szükségesnek ítélik: többen azt is említék, hogy a' hivatalok' tekintete és hatósága leginkább a' közbizodalomtól függne, melly csak a' választások által nyilatkozhatván, nagy részét jótékony befolyásának elveszti, ha hosszabb ideig nem mutatkozhatik. Ellenkezőleg ezen vélekedéssel az országos küldöttség által indítványozott hat évi határ-idő pártolói állíták, hogy rövidebb idejű szolgálat minden bővebb tapasztalási 's gyakorlati ismeretet kizárván, a' helyes országigazgatás' céljával épen nem férne meg; a' gyakrabban engedendő választások pedig a' tisztviselőt különös pártoktól ártalmas függőségben tartván, a' tiszti kötelességek lelkiismeretes teljesítését akadályoztatnák. De ezekre viszonyztatott, hogy egy szabad alkotmányos országban a' hivatalt nem mint mesterséget, hanem mint köz polgári kötelességet kell tekinteni, mellynek teljesítése minden ép szívű és jámbor szándéku polgártól könnyen kiteljék, a' mint ez a' magyar alkotmány' szelleméből különben is következik, melly a' magános polgárt minden hivatalbeli lépcsőzés nélkül egyszerre egy egész törvényhatóság kormányára engedi fölemeltetni. Ha illy szentponthból nézettetik a' megyei hivatal, az azt viselő személyek' többszöri változtatását az országra nézve károsnak mondani nem lehet; sőt mennél több ember férhet a' hivatalos élethez, annál jobb: mert nagyobb az érdek, melly köz dolgok iránt részvételre ösztönöz. Az ország' érdeke a' választásoknál nem kívánja annyira

az előbbi tisztviselők' megtartását, mint inkább azt, hogy a' hivatal élelemkeresés' módjává el ne fajuljon, 's ahhoz külső körülményeinél fogva senki se kénytelenítessék ragaszkodni. Maga a' hivatalos kötelességek' teljesítésére megkivántató meggyőződési függetlenség is jobban van biztosítva a' gyakrabban, mint ritkább változtatás által. Mert abból a' nemes feláldozás 's hivatal iránti egykedvűség, ebből a' nehéz elválás következik. Hasztalanok voltak azonban mind ezen okoskodások a' nógrádi rendeknél. A' választási pártoskodásokról vett tapasztalások már a' választási szabadság ellen is sokaknál olly hatalmas előítéletet szültek, melly sem theoriai okoskodás, sem más országoktól vett példázgatás által nem volt meggyőzhető, 's azért a' választásokkal járó számos visszaélések' emlékezete a' szabadelmű felekezeti' oktatásain diadalmaskodva, a' többséget arra bírta: „hogy a' megyei „küldöttség javaslatának ellenére a' tisztválasztó székek' „tartását csak hatodik esztendőre kívánja a' törvényhozás „által határoztatni.“

Tizenkettedik Szakasz.

Lucio.

Hogyan, Claudio? mi okozza e' tartózkodást?

Claudio.

A' tulságos szabadság, édes Luciom.

Kemény büjtöt szül a' terhes gycmor,

'S így minden czélt a' mértékletlen élet

Nyüggé változtat.

Mérték mértékért.

Nehéz volt a' megyei választások' rendezésére czélszerű szabályokat feltalálni.

Hogy valakinek valamire joga lehessen, kell nála a' jog' czélszerű gyakorlásának lehetőségét föltenni, azaz, mivel a' joggyakorlás nem csupán állati, de egyszersmind erkölcsi cselekedet is, szükséges, hogy se tehetsége, se szabad akarata a' jog gyakorlásához megkívánt tettek' véghezvitelére ne hiányozzék. A' gyermekeknek nincs joguk részt venni a' köz tanácskozásokban: mert köz dolgokról még fogalmaik nincsenek. Így a' vak szinekről nem ítélhet, tudományos dolgokról az nem, kinél tudományos ismeretek hiányzanak. Valamint a' természeti tehetség' hja, úgy a' szabadság', önkényesség' hja is azon cselekedeteknél, melyek valamely jog' gyakorlására szükségesek, megszünteti a' jogot; 's azon tett, mely szabad akaratból 's a' jog által kívánt czéllal véghezvive joggyakorlatot képezne, állati munkálkodássá válik, mihelyest kénytetve, vagy nem a' jog czéljához képest eszközöltetett. A' választás a' választhatók közt teendő összehasonlítást 's rólok hozandó ítéletet tesz föl a' választónál: tehát választási jogot csak annál képzelhetni, kinél ezen ítélethozás akadályozva nincs, 's

ha a' választó valakire szavazatot ad a' nélkül, hogy róla ítéletet hozzon, illy okatlan cselekedet nem gyakorlása a' választási jognak, de csak az állati erők' nyilatkozása, öntudat 's akarat nélkül — csupán testi erők' működése 's ahhoz hasonló, melly alvó, vagy eszméleten kívül lévő embereknél látszik. Ugyanaz az eset, midőn valaki önkényt akármi célból is lemond arról, mi nélkül a' választás képzelhetetlen, — a' személyek iránt ön ítélete használásáról. Hogyan maradhatna meg a' jog annál, a' ki jog gyakorlására szükséges eszköztől magát megfosztja? 'S ki tekinthetné joggyakorlatnak azon csupán állati erő-nyilatkozást, melly által a' szavazás eszközöltetik, p. o. kiáltást, név-kiejtést, vagy külön osztályokra állást, melly kis gyermektől, sőt némelly kitanított állatoktól is szinte kitelik?

Mivel az ösalkotmányi felekezet a' személyes választási jogot a' nemesség legfőbb kiváltságának tartotta, abból senkit, még legszegényebbet sem akart kizárni. De valljon birnak-e a' szegények elegendő tehetséggel ezen kiváltság' használására? Sokan hozzá sem jutnak: mivel egész idejüket élelem keresésre kénytelenek fordítani; 's a' mindennapi szükség nem engedvén, hogy a' közvetlen érdekektől távolabb álló gondolatokkal foglalatoskodhassanak, a' választási jogot rendeltetéséhez képest nem gyakorolhatják. Mi következik? Mivel természetszerű módon nekik nem lehet, természetellenileg használják a' jogot, élelem-keresésre fordítják: 's a' választási jog élelem-keresés' eszközévé válik. Lehet-e ez célja a' választásbeli jog gyakorlásának? Nem kell-e illy természetelleni használás által az egész választásbeli jognak elenyészni? 's ha ekkép a' választásbeli jog' valósága a' néptömegnél elenyészik, 's csupán műszeri munkálattá válik, kinek maradhat meg egész épségében? Csak a' tehetőseknek, gazdagoknak, kik magok' kívánságaik' kijelentésében szabadok lévén, a' szegényebbeknek, tőlök függőségben lévőknek szavazatait megveszik, 's ön választásbeli joguk' használását az által teszik foganatoszá,

hogy a' nagyobb számnak szabad akaratát 's ítélőhatóságát 's azzal együtt nálók a' jog gyakorlást megsemmisítik. Ekkép a' szegényebb 's műveletlenebb résznek csak képzeletben van meg az úsalkotmányi felekezet által fenntartani kívánt fő nemesi kiváltság; tetteleg mindig hiányozik: mert ő a' választás gyakorlására szükséges vagyoni függetlenséggel 's szabadakarattal nem bírván, eszköz csak a' lehetőség választásbeli jogainak foganatosítására. Minekutána tehát a' választásbeli jog' gyakorlata tetteleg csupán a' gazdagabb résznél lenne: új kérdés támad az iránt, vajjon nem kellene-e törvény által ezen jogot egyenesen a' gazdagabb résznek átadni, hogy ha már a' szegények által körülményeknél fogva természetileg nem használtathatik, legalább a' gazdagok közül ne csak egy néhánynak, de minél többnek jusson részvételébe?

Kétségen kívül minden kártékony hatalom, mennél kevesebb kézben van egyesülve, annál veszedelmesebb, 's a' gazdagság ártalmas hatósága is többek közt elosztva nem olly nagy rossz, mint csak néhánynak birtokában. De ebből még nem következik, hogy a' gazdagságoknak bizonyos kiváltságokat törvény által engedni kelljen, mintegy a' nagyobb rossznak, a' törvénytelen úton szerzendő hatalomnak korlátozására. A' fennálló viszonyokból szükségkép következett rossz soha sem olly ártalmas, mint az, melly országglási intézkedések által származtatik; az történeti, 's a' körülményektől függvén, kártékony hatásait csak némellykor éreztetheti: ez ellenben folyvást tart, a' természettel örökös összeütközésben lévő állapotot képzelget. Így lesz az, a' mi magában keveset ártana, igenis kártékony az által, hogy országglási intézkedés által hozatik be, és azon maximája az országglási bölcseségnek, „hogy két rossz közül a' kisebbet kell választani,” az alkalmaztatásban igen sok tévedést 's bal lépést okoztatott. Sok helyütt az országglás kötelességének tartotta az erkölcstelenséget ápolása alá venni, 's

némileg rendszerbe hozni, hogy nagyobb kihágások elháríttassanak. És mi történt? Talán eltávoztattak némelly tulzásai, szörnyetegei az erkölcstelenségnek, — azok, melyek iszonyúságok 's természetelleniségök által legjobban képesek utánozástól elrettenteni, melyeket lepletlen látni elég, hogy utáltassanak; de maga az erkölcstelenség sikeresebben tenyészett 's terjedezett: mert takarva, szépítve volt, csinosabb formában mutatkozott, mert az érzést 's az illendőséget kevésbé háborította fel, 's talán kisebb lett a' bűn, de annál gyakoribb és közönségesebb. Hasonló a' gazdagságok ártalmas befolyása: kisebbsíthetők ugyan egyes embereknel, ha hatalmok törvényre alapítatik, de annál többre terjed ki, 's a' rossz következtetéseknek egészben véve szaporodni kell.

A' liberalismus nézetei szerint a' választási jog a' polgári léttel legszorosabb kapcsolatban állván, minden polgárra volt kiterjesztendő. Ha ez a' mostani körülményekben nem történhetett is; legalább a' fenálló kiterjedés' megszorításába a' szabadelmű rész elveinél fogva bele nem egyezhetett, még kevésbé pedig egy olly új nemű aristocratiá' felállításába, minő a' gazdagabb rész volna, ha kizárólag választási jogokkal lenne felruházva. Közelebb állott az ő nézeteihez a' választásbeli képviselőség' javaslata, melly által közbevetve új választásbeli jog' gyakorlásában majd minden egyes polgár részesíttetik. Azonban itt azon ellenvetés fordult elő, hogy a' választók számának kisebbsítése a' megvesztegést könnyítvén, ismét a' gazdagság veszedelmes befolyásának nagyobbítására szolgálna. Némellyek a' választásbeli jogot az élelmi függetlenség' bizonyosságául szolgáló bizonyos birtok-mennyiséggel, vagy élelem-móddal kívánták mint föltétellel összekötni, melly szerint az, ki nem magának ura, választásbeli jog' gyakorlásából kizáratnék. De az e' végre javasolt különböztetések azon felül, hogy a' fenforgó visszaélések' elhárítására elégségeseknek nem látszottak, még biztos 's határozott adaton sem alapúlván, önkényök által az igazság', méltányosság 's egyenlőség

természeti vágyait sértegették. Mind ezek mellett a' szegényebb rész kirekesztése a' választásokból azon arisztokratiai befolyásokat tette félhétökké, melyek régiebb időkben olly súlyosan tapasztaltattak, midőn a' szegényebb rendűek választásokra nem járván, jogaikkal nem éltek, 's uralkodó nemzetségek mintegy sajátjoknak tekintett hivatalokat csupán kedveltjeiknek 's pártfogoltjaiknak adogatták.

Hosszas tapogatás után meggyőződtek a' rendek arról, hogy a' választásbeli visszaéléseket egészen elhárítani csaknem lehetetlen, 's óvó-szerek által majd annyi rossz, mint jó okoztatik. Szabad választásoknál mindenütt vannak olly kicsapongások, mint nálunk, p. o. Angolországban, az amerikai szövetséges tartományokban. És habár illy módon néha sikeretlenné lesz is a' jog a' szegényebb polgárnál függetlenségének hiánya miatt, milly szép ellenben, milly dicső, ha a' szegényebb honfársoktól nyert bizodalom a' pénz' és gazdagság' hatáságát felülhaladja, 's a' szegényebbnek, vagy szerényebbnek módot ad dúzs, büszke bajnoktársával megmérkőzni? A' mi nagy és fölséges van a' rény' és önfeláldozás' képzeiben, csak a' szabadság' körében lelhető: ott, hol az emberi tehetségekkel való visszaélések szinte lehetségesek. De nem egyedül a' szegénység az, a' mi az önkényszerűséget, szabad akaratot aláveti a' külső befolyásoknak. Felsőbb rendeknél számtalan convenientiai 's személyes helyheztetési tekintetek, közönségesen pedig az embereknel a' szenvedélyek épen azt eszközlik, mit pénzbeli megvesztegetés a' szegényebb sorsúak körében, a' szabad meggyőződés feláldozását. Nagyravágyás a' hivatalokat, címeket, megkülönböztetéseket olly szükségké teszi, millyen a' természet által megkívánt mindennapi élelem. Maga a' pénzvágy néha a' gazdagokat még jobban kiteszi a' pénzbeli megvesztegetésnek, mint az élelmi szükség a' szegényeket. Szorosan összekötve mint van az ember a' külvilággal, soha sem maradhat egészen szabad külső benyomásaitól, melyek igen észre-

vehetlen módon gyakorolják befolyásokat gyakran ott, hol az ember tiszta meggyőződésből vél cselekedni. Olly teljes erkölcsi szabadság tehát, melly minden külső ösztöntől szabadon határozódnék valamelly cselekedetre, mindig csak kivétel, 's az emberi erőnek ritka példája marad. Van az embernek kétségtelenül hatalma minden külső befolyásnak ellenállani, az erkölcsi szabadság olly erőssé teheti magát, hogy semmi physical kényszerítés által meg nem győzethetik, — de ez sokkal ritkább, hogy sem a' küzdolgek' elrendelésére sinormértékül vétethessék. Egészen elhárítani a' választásheli visszaéléseket lehetetlen: a' törvényhozás gondja marad azonban olly intézeteket kigondolni, mellyek által ama' külső kártékony befolyásoknak hatalma, a' mennyire lehet, kisebbitessék. Illyennek látszott a' titkos szavazás, melly jelenleg talán csak a' míveltebb rész' erkölcsi szabadságát oltalmazná, idővel azonban a' míveltség' általánosabb kiterjedése mellett minden megvesztegetés ellen biztosságul szolgálhatna. Örömet elfogadták a' megyei rendek az ez iránt előadott javaslatot, 's egyszerű mestersegtelen vizsgálódások' útján azon következményhez jutottak, mellyeknek elérését más országokban a' napi történetek legnehezebb törekvések célpontjának tartatják.

Más nevezetes kérdés volt az, hogy a' nemeseken kívül a' haza többi lakosai a' tisztválasztási 's képviseltetési jogban mennyire legyenek részesítendőek?

A' természet' szükségei a' társasági szövetkezést származtatták; az ember társaság' tagjává lett, hogy mind azon hasznokkal 's kellemetességekkel élhessen, mellyeket a' társasági állapot tett lehetővé. Az emberiség céljának további kifejlése polgári egyesületeket következtetett, 's a' társaságos ember polgárrá lett, hogy mind azon édelésekben részesüljön, mellyeket a' polgári állapot magával hozott. A' társasági szövetkezésnél az ember természeti szabadságát áldozta fel, 's mivel az áldozat egyenlő volt minden egyes ember' részéről, egyen-

lő jogot nyert mindenik ön személyének 's társasági hatóságának oltalmaztatására. Hasonlóan a' polgári egyesületnél az egyes társasági tag közös szolgálatoknak, adózásoknak, korlátozásoknak vetette magát alá, hogy ez által a' polgári egyesület' meghatározott céljai elősegíttessenek 's szükségai pótoltsanak; mivel ezen kötelezések egyenlőn fekszenek minden polgáron, szinte minden polgárnak egyenlő joga van kívánni a' polgári egyesülettől ön polgári létének fentartását, azaz: mind azon hatóságok' fentartását, mellyek által a' polgári lét tökéletesen képeztetik. Mert valamint embert emberi jogok nélkül, úgy polgárt polgári jogok nélkül gondolni nem lehet. Ezen polgári jogokat teszik a' köz dolgokban való részvételek, mellyek által a' polgári élethatósága nyilvánítatik, a' polgári alkotmány' különbségei szerint szinte különbözővén. Illyen a' képviselői kormányformáknál a' képviselői jog, a' természeti rend szerint azt kívánván, hogy minden az alkotmány által elkülönözve fentartott néposztálynak képviselése legyen. Hol a' kiváltsági különböztetés által különböző polgári rendek vannak alkotva, többnyire mindeniknek külön képviselés adatik, p. o. Németország némelly tartományaiban, Svédországban. Más országokban, hol ezen polgári különbségek megszűntek, a' képviselőség az egész nemzetre terjed ki; 's bár vannak is vagyon mennyiségre vagy birtokra nézve némelly korlátozások, koránsem eszközlik a' polgári jogokból azon örökös kizárást, melly az indiai kaszták' formájára rendbeli elkülönözések által képeztetik.

Jól érzette a' haza' e' részbeli hiányait Nógrádban is a' liberalismus, 's nem gondolta, hogy a' természeti súlyegyen' visszahozása olly sok nehézséggel lenne összekötve. Mert a' polgári jogok senkinek sem kívánván kirekesztését, valósággal kimeríthetetlen használatnak 's legkiterjedőbb részesítés által is senkinek tulajdonát sértetni 's fájlaltatni nem hagyják. Midőn illy könnyen lehetett volna a' szükségesen segíteni; csudálható valóban,

hogy a' nógrádi gyűlésekben többször e' részben tett indítványok mindig sikertelenek maradtak. Bizonyosan azért, mert a' szabadelműek közakarattal kívánták ugyan a' polgári jogok' kiterjesztését, de ennek eszközlés módjaira nézve magok közt megegyezni nem tudtak.

Egy tisztelt hazafi már 1830-ban mert a' nógrádi gyűlésben az iránt indítványt tenni, „hogy az adózó nép „àz ország' rendei közé fogadtassék be, 's neki az országgyűlésen saját képviselők adassanak“ Első tekintetre úgy látszik, mintha a' liberalismus' minden kívánata ezen javaslatban foglaltatva lenne. Ha azonban a' dolgot bővebben fontolgatjuk: meg kell vallanunk, hogy egy illy csekély engedmény a' természeti szükségét ki nem elégítheti. Az, a' mit a' jelenkor' helyzetei legsürgetőbbnek mutatnak, az elkülönözött érdekeket tápláló különböztetések' 's rendbeli osztályok' megszüntetése, melyek a' haza lakosait egymás közt örökös ellenkezésekre ingerlik, 's a' haza javára szükséges közmunkálódástól elhúzták. Ezt vette a' szabadelmű felekezet eddig is törekvéseinek fő czélpontjául, midőn a' kiváltságos egyenlenségeket kiküszöbölni, 's az egy hon' flait jogok' egyenlítése által egymáshoz közelebb hozni, a' hazafiuság' haszonvételeiben egyenlőbbben részesíteni igyekezett. Az indítvány szerint a' helyett, hogy az eddig elkülönözött rendek összeforasztatnának, még épen egy új rendnek kellették alkottatni az adózó nép külön képviseltetése által, a' rend-különböztetésnek új törvénynyel megerősíteni, 's talán egy századra elhalasztatni azon remény teljesülésének, hogy a' haza' lakói egy nemzetté váljanak. Előre látható volt, mikép az adózó népnek engedendő külön képviselésből ellene új gyűlölségek, új elenségeskedések lennének származandók; 's lehetett-e gondolni, hogy az új rend elégséges számmal képviselőket kapjon, vagy képviselőiben elegendő ügyességet, elegendő erőt leljen jogai védelmezésére, érdekei fenntartására, midőn ezek a' más rendek' képviselői által fognának megtámadtatni? Most a' megyei törvényhatósá-

gok az ügyefogyottak iránt szánakodásból, a' pártfogói hivatal nemes érzéséből, vagy legalább illendőség' ösztönéből védik az adófizető nép' érdekeit, 's ezen önkényt vállalt kötelesség némikép a' képviselőség' hiányát pótolja: és csakugyan tagadhatatlan, hogy az adozó nép mint külön képviseléssel bíró rend sem lelhetne javáért buzgóbb 's fáradhatatlanabb ügyviselőket, mint jelen körülmények közt a' megyék' követeiben találhatnak. Mi lenne, ha az adozó nép saját képviselőire szorúlna? A' királyi városok már régen bírnak képviselési joggal, 's mit használt nekik? Lehetne-e az adozó nép' javára külön képviseltetéséből többet vagy csak annyit is reményleni?

Illy gondolatok állották körül a' figyelmes eszmélkedőt, 's mivel a' javaslat' szabad szellemű felülete csak pillanatnyi tetszést okozhatott, könnyű volt az indítványt akármelly nehézség' színével megbuktatni. Mit tett az ellenfél? A' nép felvilágosodásnak a' liberalismus legfőbb kívánatának védelmére kelt föl, azt adván elő, hogy az adozó népnek okosan csak akkor lehetne képviselői jogot adni, midőn a' nevelés által míveltebb állapotra lenne fölemelve, 's ennek következtében a' nevelés tárgyának közelebbi elrendelését, mint a' köznép polgárosításának legszükségesebb eszközét, szorgalmazta. E' szép képzetek érzésre ható előadás mellett köz helybenhagyásra lélvén, a' javaslatot távolabb jövőendő kinézésébe helyeztették, 's a' szabadelmű felekezet megelégedvén, hogy a' nemzeti jogokból kizárva volt lakosokra nézve a' képviseltetési részvét' szükségét nyilvános határozatban megismertette, további vitatással felhagyott.

Elégszer előfordult azóta is ezen kérdés magános és nyilvános értekezésekben. A' szabadelműek közül a' következtetésebbek semmi külön alkotandó országrendről hallani nem akartak, hanem megmaradván a' megyék, mint egész ország részek' 's teljes törvényhatósággal bíró testületek' képzeteinél, az adozó népet a' választásban 's választhatásban való részvétel által befoglaltatni ohajtot-

ták. Ez ismét azon gondolkodásmóddal volt megegyező, melly nem új sajátságok', vagy kiváltságok engedése, hanem a' fenálló kirekesztések' megszüntetése által kívánta a' nemzetbeli részek között megháborított súlyegyent helyre állítatni. Mikép gyakoroltassék azonban a' nemnemes lakosoknak a' megyei tisztviselők' vagy képviselők' választásában adandó részvét? Ezen kérdést nem könnyű volt megfejtetni. Majd minden javaslat' elejébe ugyanazon nehézségek gördültek, mellyek eddig a' megyei választások szabályozását akadályoztatták. Ha a' nemesek által a' választásokban gyakorlott személyes részvét már eddig is alkalmatlannak és sok visszaélésre vezetőnek mutatkozott, hogy lehetett azt a' többi megyei lakosokra veszedelem nélkül kiterjeszteni? Némelylek a' birtokot kívánták a' választási jog korlátozására eszközül használni; mások a' míveltség bizonyos lépcsőjét: ezt azért is, hogy a' polgári jogokkal nagyobb kedvezésekkel való összekötés a' míveltség előmozdítására ösztönül szolgáljon. Voltak még szinte, kik a' választási jogot az egész népre ugyan, de csak közbevetve akarták kiterjeszteni úgy, hogy a' képviselők' vagy tisztek' választása az egész lakosság' személyes részvételével nevezendő választók által eszközöltetnék.

E' messze elágazott vélekedések közül egyiknek sem volt elég erős alapja, mellyre egy új választási rendszer biztosan építhetnének. Így történt: hogy a' midőn a' polgári jogok' kiterjesztése iránt Nógrádban indítványok tettek, a' szabadelmű felekezet kívánataitól elesett: nem azért: mintha elvein az ősalkotmány vagy önérdek tekintetei győztek volna, hanem magoknak az indítványt pártolóknak lenyhesége, vagy elhatározatlansága, vagy épen féltékenysége miatt. Mert lehetett tartani, hogy egy olly az egész alkotmány' belsejébe ható változás sürgetése a' megye határozataira azon ujitási kórság vagy tulzás' bélyegét fogná nyomni, mellynek rossz behatása által most még szükségesebb dolgok' sikerlése veszélyeztetetett.

Előrenézőbbek azt találák, hogy az adózó népnek a' nemzeti képviselésben adandó részvét azon kor szükségeknek egyike, melyeknek ha idejük eljön, semmi emberi törekvés ellen nem állhat. A' mindennapi történetek ezen időpont' közeledésére mutattak, miért kellett volna egy idéetlen siettetés által a' hazában lévő vélekedési felekezetek közt már is elég számos megütközés' pontjait szaporítani? Nagy előlépést nyertek a' liberalismus' kívánatai már a' nemnemeseken eddig feküdt polgári, jogbeli, birtokbeli 's hivatalbeli kirekesztések' megszüntetése iránt előadott 's a' megye által elfogadott javaslatokkal. Mihelyest a' nemnemes ingatlan javakat bir, lehetetlen ötöt a' képviseltetési részvéttől visszatartóztatni. Kedvező kinézést adtak erre az aristocratiai vélekedések közt tapasztalt szakadások, a' köz véleménynek naponként nyújtott új meg új engedmények, 's azon nevezetes körülmény, hogy a' köz népre kívánt országgyűlési képviselés szükségét már a' „Taglalat“ szerzője is kénytelen volt elismerni, ő tévén javaslatot az adózó népnek adandó szószóló iránt.

A' megyei küldöttség, mely a' közigazgatási tárgyakban munkálkodott, itt is hiven ragaszkodván eredetileg fölvetett nézeteihez, az ősi alkotmány viszonyait az idő' kívánataival akarta megegyeztetni, 's e' végre azt javasolta, „hogy a' megyei tisztek' vagy képviselők' választásában szavazat csak az úri hatalom alól megváltás által kiszabadulandó községeknek, mint egyes személyeknek, a' királyi városok módjára engedtessék.“ Szabad községekben látta a' megyei küldöttség a' köznép művelődésének 's vagyonibeli gyarapodásának leghathatósbb eszközeit, 's azért a' választási jogot a' szabad községeknek akarta sajátjává tenni, hogy szabad községek' alkotására ingerül szolgáljon; 's mivel a' jó rend' fentartására több erőt, több érdeket képzelt erkölcsi testekben, mint egyes személyekben, a' mi hatalom alól való kiváltást inkább egész községeknél, mint egyes személyeknél ohajtotta elősegíteni. Bízván a' jobb jövőben, most

a' megyei rendek a' szabadelműség' azon mennyiségével is megelégedtek, mely a' megyei küldöttség' javaslatában volt.

Szépen mutatkozik a' nógrádi rendek' gondolkodás módja a' királyi városok rendezése iránt költ határozataikban. Indítvány tétetett a' királyi városok külön törvényhatóságának megszüntetésére, miután illy a' helyhatósági szabadságoknak képzetén túl terjeszkedő elkülönözés mind az igazságszolgáltatás', mind a' közigazgatás' előmenetét az egész hazának véghetetlen kárára akadályoztatná. De a' köz érzés nem látta a' mostani időt arra alkalmatosnak, hogy fenálló erkölcsi testek létök legbecsesebb sajátságaitól megfosztassanak, midőn a' polgári rendek 's nemzet osztályai között még annyi különbségek és épen amaz erkölcsi testek' szerkesztésére elemül szolgáló különbségek lennének fenhagyandók. Távol ama féltékenységtől, mely eddig a' királyi városok nagyobb szabadságában, önállások' szabadabb kifejlésében a' megyék alkotmányi helyzetének veszedelmeztetését képzelte, 's mintegy a' magamegtartás ösztöne által ellentörekvésre ingerelt, a' nógrádi rendek a' városok iránt barátság 's testvériség' legnyilvánosabb érzéseit mutatták, midőn sürgették „hogy a' városok a' megyék' szabadságaiban 's független állásában egyenlőn részeltessenek, 's a' megyékéhez hasonlóbb állapotra hoztassanak.“ Terjedtebb részvétü köztanácskozások, terjedtebb gyakorlatú képviselési jogok 's a' felsőbb igazgató székek' szoros korlátai alól teljes felszabadítás, ezek voltak azon pontok, miket a' megyebeli rendek arra, hogy a' városoknak a' törvényhozási képviselésben nagyobb rész engedtethessék, föltételül tettek; ezek voltak azon kívánatok, melyeket a' városok magok önértkeik' tekintetéből sem szorgalmaztathattak volna nagyobb részvéttel, mint a' nógrádi rendek a' haza' köz szüksége iránt fölvett képzeteknél fogva.

E' nemes gondolkodásmód' tanúságaúl szolgálnak a' nógrádi határozatokban nyilatkozott következő kívánságok:

1. Hogy mindennemű városi választásokban ne csak a' választott polgárok, de minden egyes polgár közbejvetelével nevezendő választók is legyenek részeseek;

2. Hogy a' választási székek' alkalmával ne csak a' tisztviselők, de a' választott polgárok is jöjjenek új választás alá, miután a' választott polgárság csak úgy tartathatnék igazán a' választók képviselőjének, ha ezeknek befolyásoktól egészen fölmentve nincs, mint lenne, ha az egyszer megválasztott soha többé a' választók' megbírálása alá nem kerülhetne.

3. Hogy a' köz tanácskozásokban a' választott polgárok, mint képviselői az egész polgárságnak, a' tanácsbeliakkal egyenlő részt vehessenek;

4. Hogy a' városok országgyűlési követeiknek szinte, mint a' megyék, teljes erővel kötelezendő utasítást adhasanak, 's követeiket nemcsak vissza híni, de ha tisztökben hiven el nem jártak, fenyíteni is szabadok legyenek.

Szóba jött a' sajtó szabadsága. Tüzes pártolója volt ennek a' köz érzés, 's a' rendek' a' sajtószabadság szükségéről való képzeletekről annyira elfogúlva voltak, hogy talán türelmök sem lett volna ellenokoskodásokat bővebben fontolgatni. Úgy látszik, mintha ezen köz érzés a' kiváltságos rendet egy világ-kívánat' buzgó védelmezése által jó hirbe hozni 's a' világ előtt megkedveltetni akarná. Azok, kik a' jelen állapotnak csak kellemetlenségeit veszik figyelembe, minden változástól jót várván, a' sajtó-szabadságot is azért kedvelik, mivel eddig nem volt, és mivel a' kormány ellen való panaszoknak szabad közrehocsátása a' mostani helyezettől olly különbözőnek látszik, hogy arról mást, mint jót, képzelni sem tudnak. Kevesen akarják azt meggondolni, hogy a' szabad sajtó' vizsgálódásai a' hazai helyzetekre, a' nemzeti viszonyokra is kiterjedhetnek, 's hogy ezek közül sok van, mi a' világot olly

kevessé állhatná ki, mint az elhamvadt csontalak a' szabad levegőt. Sokan emlegetik a' sajtó-szabadságot, magasztalják, nem tudván mire való legyen — csak azért, hogy szabadságot jelent, a' szabadság pedig — még ha csak képzeletben van is — mindig kedves.

Magyar könyvírók közül még nem sokan tudnának a' sajtó korlátoztatásáról panaszkodni, 's ez azt mutatja, hogy a' szabad sajtó szüksége Magyarországon még nem volt annyira éreztetve, mint máshol. Egyszer, de az is csak mellesleg — említett a' nógrádi gyűlésben, hogy egy kisebb városban lévő könyvizsgáló a' szép nem üdvözlésére irt versezet' kinyomtatását azért nem engedte, hogy abban némelly előtt ismeretlen 's még akkor nem eléggé divatos szók fordultak elő, melyeknek értelmét fel nem fogván, a' szokatlan kifejezésekben megnyugodni nem tudott.

Úgy látszik, mintha a' „Hitel“ a' sajtó-szabadság' ízet már soknak igen elfanyarította volna. Mert törvényhatóságok, melyek ez előtt a' sajtó korlátlan szabadságát sürgették, most már inkább az engedékeny censura' elfogadására látszanak hajlandóknak.

Nógrád a' sajtó-szabadság' kívánságához most is állhatatos maradt. Miután a' megyei küldöttség e' részbeni javaslata közakarattal elfogadva volt, a' sajtó-vétek ellen a' társasági állapotnak adandó oltalmak jöttek tanácskozás alá.

Kellemes dolog az embernek saját gondolkodását a' kor' nézeteivel, a' mások' példáiban látottakkal megegyezőnek képzelni. Örömet hajolván tehát a' megyei küldöttség is más nemzetek' példáira mindenütt, hol ezek az állandóan fentartatni kívánt honbeli érdekekkel összeközlésben nem voltak, a' sajtó-vétek iránt egészen elkülönözött fenyítési rendszert akart alkalmaztatni, olyat, minő többnyire az újabban alkotott törvénykönyvekben foglaltatik. Azonban ezen kívánság ellen nyomos észrevételek fordultak elő. A' sajtó használása maga nem vétek, de csak lehető eszköze a' véteknek, mint számtalan más

erőnyilatkozás, írás, beszéd 's a' t. A' vétség' természete nem változik, akár egy akár más eszköz által vitesék véghez, a' ház-feltörés házfeltörés marad, akármily eszközök által volt is sikerelve, 's azért közönségesen magok a' vétségek' nemei, nem pedig azoknak eszközei vétetnek a' fenyítékek meghatározásának alapjául. Miért kellene éppen a' sajtó által elkövetett vétségeknél kivételt tenni? Van-e azokban valami olly különös, mi a' közönséges vétségek' képzeiben ne lenne, 's a' miért külön fenyítékek lennének rendelendőek? Ott, hol a' vétkező' szándékában, a' vétkes tett' következtéseiben különbség nincs, a' büntetés sinórmértékéül kívántató beszámításban sem lehet különbség, minélfogva a' sajtó-vétségekre nézve teendő elkülönözésnek vagy egészen feleslegesnek, vagy éppen természetelleninek kellene lenni. Egy másik ellenvetés a' külön sajtó-törvény' alkotására nézve fekszik a' sajtóvali visszaélések meghatározásának 's elkülönözésének nehézségeiben. A' visszaélés' módjai, mint más dolgoknál, úgy a' sajtónál is számtalanok: mert számtalan különbségű, történetes 's előre nem tudhatott körülményektől függnék. Mivel minden kivétel a' köz rend alól a' kivétel esetének világos meghatározását kívánja, ez pedig a' sajtóvali visszaélésekre nézve aligha lehetséges, magából következik, hogy a' sajtóvétségek' büntetése is biztosabban legyen a' közönséges fenyítő törvény, mint kivételes rendszabások által eszközölthető.

Előadattak ezen nézetek a' gyűlésben, és tetszetek, mivel újaknak 's a' küldöttség által előterjesztetteknel szabadabbaknak képzeltettek. Úgy látszik, mintha közönségesen a' sajtó iránti ellenséges érzés 's élesztett fenyíték' vágya lennének az elkülönözött sajtó-törvényhozás' alapjai. Már ezen képzelet is elégséges volt a' sajtó iránt sokkal szívesebb indulattal viseltetett nógrádi rendeket más országi példák' követésétől elidegeníteni. És ezen felül, milly természetes és egyszerű okoskodások által volt ajánlva a' sajtó-vétségeknek a' köztörvény alá

kivánt bocsátatása! Vizsgálni kezdék a' rendek a' gyűlésben, valljon elégségesek lennének-e a' közönséges törvények azon vétségek' megbüntetésére, melyek köz tudomány szerint a' sajtó eszközén előfordúlnak, vagy az országos küldöttség által előadott sajtó-törvény' javaslatában megnevezve vannak? Ugyanis a' fölségbántó, vagy az alkotmányt, ország' nyugodalmát sértő iratok a' rendszeres törvényjavaslatban előadott fölség-bántás' vagy hűtelenség' esetei között találtattak. A' törvényes vallások ellen intézett szidalmakra, vagy gúnyolódásokra a' köz büntető törvényben voltak rendelve fenytékek. Hasonlóan az erkölcsiség megrontására czélzó munkák a' javasolt fenytő törvényben meghatározottan kijelöltettek. Mi pedig a' magánosok ellen intézett gúnyoló, becsutelenítő iratokat illeti, ezekre nézve is a' polgári törvény elégséges módot adott, hogy a' megsértett elégtételt követelhessen. Mind ezen vizsgálódási próbatételekből meggyőződven a' rendek arról, hogy a' köz törvény' rendszabásaiban mind meg van, a' mi a' sajtó vétségek' fenytésére kívántatnék, különös sajtó-törvény' szerkesztését szükségtelennek nyilatkoztatták.

A' sajtó-vétek iránt való tanácskozás azon kérdés fejtegetésére vitt, valljon a' könyv' írója, vagy nyomtatója legyen-e fenytendő? Ha az, ki ház feltörésre használtatható eszközöket szolgáltat, ezekért felelősségre nem húztatik, mert a' gonosz szándékban nem részes, mert az általa adott eszközök józan használására ügyelni nem köteles, mert a' gonosz tett az ő közbejövetele nélkül is más eszközzel, más móddal sikerülhetett, 's káros következtéseket hozhatott volna: a' könyvnyomtatót sem lehet az ő sajtója által nyomtatott vétkes munkák miatt bünösnek tartani. Tehát a' vétkes az, kinek szándéka 's munkája szerzette a' vétkes könyvet, 's ennek kell szenvedni a' vétek súlyát. Így gondolkottak a' nógrádi rendek. De ha egyedül a' könyv' szerzője büntetendő, szükségesnek látszott világosan kikötni törvény által, hogy az író' neve mindig tudva legyen, 's hogy

álnévü vagy névtelen írók' könyvei sajtó alá ne bocsá-
tathassanak.

Ezen kíváнат a' sajtó szabadság' képzeeteivel 's né-
mikép polgári szabadsággal való összeütközést muta-
tott. Itt ismét olyanok, kik a' szabadelműség' elveit ak-
kor, midőn a' fenálló kiváltsági érdekekkel összeütközés-
ben voltak, nem kedvelték, a' terjedtebb és korlátlanabb
szabadság' pártolói lőnek, azt adván elő, hogy a' szer-
zők neveinek kényszerített nyilvánítása sok közhasznú
vagy az országra nézve érdekeseb isméret' 's tudósítás
közvetítését fogná akadályoztatni. Közönségesen vagy
szerénységből, vagy kellemetlen 's néha az író' szemé-
lyére nézve igen ártalmas összeütközések' félelméből tit-
koltatnak a' szerzők' nevei, 's ezen titkolódás' szabadsá-
ga mintegy óltalma a' gyengéknek a' hatalmasak ellen,
különösen azoknak lévén szükséges, kiknek személyes
helyezetök nem engedi, hogy azt, a' mit tudnak, vagy
gondolnak, magokra vagy családjaikra veszedelem nélkül
nyilváníthassák. Ezen nézetek' támogatására felhozattak
a' külföldi törvényhozások' példái, melyeknél a' sajtó
szabad, sajtó-törvények is vannak, de az író nevének
nyilvánítására nem köteleztetik.

Ellenkező részről következő okoskodások adattak
elő. Sajtó-szabadság mindig egy veszedelmes jog marad,
mert hatása nagy, 's vele visszaélni könnyű; csak úgy
fér meg a' köz nyugalommal, ha a' kihágások a' fenyi-
ték által biztosan 's nyomon követtetnek. De érhet-e czélt
a' büntetés, ha nem a' vétkes tett' szerzőjére, de csak
az eszközökre van szabva? ha nem a' fő vétkest, de a'
kisebb beszámítású segédeket találja? ha nem azokat
sújtja, kik tőle félnek, de azokat, kik súlya alá önkényt
kinálkoznak? Épen a' külföld' példái bizonyítják, hogy
a' felelős kiadók vagy könyv-nyomtatók ellen rendelt
büntetések elégtelenek a' sajtó-vétségek' korlátozására,
míg a' fő vétkesek, a' kárhoztatott munkák' írói, büntet-
len hagyatnak. Vannak pedig olly visszaélések is, mely-
lyek a' fenyítő hatalom' érintési körén túl lévén, csak

az író személyes helyezeteinek ismértetése által tétethetnek ártalmatlanokká. Midőn a' társaságos intézet nem képes a' magánost sértegetések ellen védni, a' természeti oltalom' joga fenmarad, 's a' polgári társaságnak olly helyheztetésbe kell az egyes polgárt tenni, hogy az önvédelem' jogával élhessen, mit sokszor csak úgy tehet, ha a' megtámadó személyes viszonyait napfényre hozhatja. Azért is a' névtitkolás egy hatalmas pajzs a' leggyengébb oldalak' fedezésére, gyakran az ártatlanság ellen intézett csapások' biztosítására: de valljon igazságos-e az, hogy az ország teljes hatalmat engedjen valakit megtámadni, a' megtámadottat pedig a' védelem-tehetségtől megfoszsza? Néha a' szerző ismerése maga leginkább gyengíti az ártalmas könyvek' befolyását: mert személyes helyezeteinek megtudására 's cselekvése rugóinak kitalálására módot ad, mellyek által a' könyvben foglalt előadások igaz értékekre hozattatnak vissza. Tehát a' sajtó-szabadságnak, hogy káros ne legyen, a' könyvírók nyilvánosítására való kötelezéssel kell összekötni lenni. Nem kell azért félni, hogy szerényebb 's tartózkodóbb írók munkáik' kiadásától elijesztessenek. Ez a' szokástól függ. Mihelyest köznyilvánosság, beszédben 's írásban való teljes szabadság törvény által lesz behozva, önkényt megfognak szűnni azon földre húzó félelmes vigyázkodások, 's számtalan illedelmi képzelődések, mellyek az egész polgári társaság' kárára olly sok jó törekvés sikerülését, olly sok szép érzés' fölemelkedését hátráltatták. Ama szolgai gondolkodásmód, melly magát az igazság' keresésében 's a' meggyőződés nyilatkoztatásában legcsekélyebb tekintetek által hagyja korlátoztatni, a' régi időkről fenmaradt összeszorító rendszerek szüleménye, 's felvilágosodással, köz nyilvánossággal össze nem fér. A' természet, valamint minden erőt, minden tehetséget legcélyszerűbb kifejlésre visz, úgy szinte, csak ne akadályoztassék jótékony munkálódásában, az embernél maga is eszközlendi azon a' meggyőződés' követésében 's nyilatkoztatásában való függetlenséget, melly-

ben az emberi lét' legfőbb kiváltsága — az erkölcsi szabadság — áll.

A' rendek' többsége csakugyan hajlandóbb lévén ez utóbbi nézetekben osztozni, oda határozá kívánatát, „hogy álnevű vagy névtelen szerzők' munkáinak kinyomatása eltiltassék.“

Még egy tárgy volt a' közgyűlésben hosszabb ideig vitatva t. i. a' catholikus papság' szavazásbeli joga a' megyei választásoknál.

Azon rész, mely a' kolduló szerzetek' megtartását különös igyekezettel szorgalmazta, midőn buzgó óhajtaiban a' megyei rendek' határozata által kielégítve lett, ezt a' papság' jelenlegi állása iránt való köz megnyugvásnak, vagy a' különböző vallásbeli felekezetek által egymás iránt kölcsönösen gyakorlott udvariságnak, kedveskedésnek tulajdonította, 's ennek folytában nem hitte, hogy a' papság' részére kívánt szavazásbeli jog csak kérdés alá is vétessék, minekutána ez semmi érzékenyebb érdekekkel össze nem ütköznék, sőt inkább a' más vallások' lelkipásztoraira kiterjesztve egyenlőséget képzelhetne, 's ez által a' vallásbeli békesség 's türelem' erősítésére szolgálhatna. Azonban kevés híúság van, mely a' szabadelműség' jó hírét ne venné szívesen. Sokan talán leginkább azért sürgették a' papság jogainak megszorítását, hogy a' mit másutt elmulasztottak, helyrehozzák, 's szabadabb gondolkodás módjoknak több előbbi nyilatkozások által gyanúba ejtett jó hírét fentarthassák, így akarták ők szinte a' kolduló szerzetek eltörlése iránt előadott javaslatot keresztül vitetni: de ez nem sikerült, 's mivel már akkor gyanították, hogy maga a' szoros értelemben úgy nevezett liberalismus meggyőződésén külső tekinteteknek hagyott uralkodni, most ismét a' papság' szavazási joga fölött folyt vitatásoknál hasonló engedékenység' hasonló udvariaskodás' befolyásától tartottak. De az országos küldöttség maga sem akart a' papságnak szavazási jogot engedni, 's miután e' vélemény nagy tekintetű férfiak' nézetei, régiebb szokás, alkotmányi hely-

zetek 's honi törvények által pártoltatott, nem csuda, hogy a' papi rend' részére kívánt több kiváltság számos ellenzőkre talált.

Midőn a' kérdés napi rendre került: a' papi kiváltságok' oltalmazói szabadelmű célzásra 's honi törvényekre hivatkozván, megmutatni igyekeztek, hogy a' papságnak, úgymint a' polgárok' míveltebb részének főbb polgári jogokban adandó részvét nemcsak a' szabad gondolkodás-móddal tökéletesen megegyeznék, de az alkotmányi helyzetekkel is szoros összekötetésben állna. Ellenkező részről a' rendszeres munkálat okoskodásai adatnak elő azon észrevétellel, hogy ha a' szavazási jog, mint közönségesen értetett, csak a' valóságos plébánosoknak engedtetnék, az nem a' papi hivatalnak, de a' némellykor világiak által is gyakorlott egyházi pártfogói hatalomnak lenne eredménye, mellynél fogva magános egyházi pártfogó egyenes meghatalmazás nélkül, sőt a' honi alkotmány elveinek ellenére, tehetséggel birna valakit legfőbb nemesi jogok' használásába helyezettetni 's mintegy megneemesíteni. Mondatott szinte, hogy a' világi dolgokba való avatkozás könnyen pártoskodásokra vezetvén, a' papi hivatal' rendeltetésével 's méltóságával ellenkeznék, az országlásra nézve pedig leginkább azért lenne veszedelmes, hogy a' papok által a' lelkiismereten titkon gyakorlott 's polgári dolgokra is kiterjeszthető befolyást a' kormány' örökődése alatt tartatni nem hagyná.

Ezeknek czáfolásául előadatott, melly képtelenség legyen a' polgári rendek' egyik nevezetesebikét polgári jogokból, köz-dolgok' részvételéből csupán hivatalánál fogva kizárni, mintha épen a' papi hivatal, a' legtisztességesebb szolgálatok valakit a' legbecsesb polgári jog' gyakorlására alkalmatlanná vagy érdemtelenné tennének, 's hogy az elv' helytelensége szembetűnőbb legyen, mintegy a' következetesség' érdekében sürgettetett, hogy ha a' papoknak hivatalok miatt kell a' szavazási jog használásából kirekesztetni, ezen kirekesztésben mindnyájan, a' nemes születésűek is foglaltassanak. Említetett szinte,

hogy minekutána a' papok általában hívekre, de kivált a' míveletlenebb népre véghetetlen nagy befolyással bírnak, semmi sem látszik veszedelmesebbnek, mint egy olly nagy befolyású egész polgári rendet a' köz jogokból kizárás által a' polgári hatalom' ellenségévé tenni. Figyelmeztettek a' rendek arra is, hogy a' világi dolgokból való kirekesztés a' papság hatóságát koránsem megszüntetni, de titkos munkálódásra fogná kényszeríteni, melly ellen mindig nehezebb az ovakodás. Borzasztó ábrázolatokban terjesztettek elő a' papság által kívánt szavazási jog megtagadásának következtései, fanatizmus, reakciók, örökös meghasonlások, mellyek által az egyházi rend ön érdekeire károsnak képzelt polgári hatalom és felvilágosodás ellen folyvást ellenséges hatást lenne gyakorlandó; miből az következett, hogy a' papságnak a' szavazási jogban való részesítése a' köz nyugalom' fenntartására elkerülhetetlenül szükséges, de egyébiránt a' józan okosság által azért is javasoltatnék, mivel az által az egyházi és polgári hatalom érdekeinek eszközölt összekapcsolása a' papi rend' nagy kiterjedésű befolyását a' polgári kormány szükségére tenné használhatóvá.

Ezen ellenkező vélekedések között, mellyeknek egyike a' papságnak megkülönböztetést 's mintegy kiváltságot adatni kívánt, másika az aristocratia kiváltságainak kirekesztő fentartását szorgalmazta, középen állott, mind a' két felekezet törekvéseinek ellenszegülve, a' liberalizmus. Nem ellenzé ugyan ő a' választási jog' föltételül bizonyos míveltségi lépcső meghatározását, mellynél fogva tanítók, iskola-mesterek, tudósok 's más úgy nevezett honoratiók — természetesen a' papok is, mint míveltebb részhez tartozók — szavazási joggal bírhasanak, sőt a' polgári jogok' illy kiterjesztése neki nagyon is tetszett; de ellenben azt, hogy szavazhatásra nézve csupán a' papságnak, mint különös rendnek, mások föltött megkülönböztetés engedessék, teljességgel nem akarta, egy részről azért, mert illy elkülönözés által a'

polgári egyenlőségnek új akadályokat látott vetve, más részről, mivel minden kiváltság és kirekesztő kedvezés által a' papságnak világi dolgokban gyakorlandó hatalmát szaporítani gondolta.

Ezek valának a' szabadelmű felekezet nézetei. Mivel a' választási jogok' általánosabb kiterjesztése a' megyei rendek többségének vélekedése szerint most még nem volt engedhető, a' fentebb előadott okoskodásoknak a' papság' részére adandó szavazásbeli kiváltság ellen kellett fegyverül szolgálni, 's az országos küldöttség azon javaslata: „hogya' papoknak csupán hivataloknál fogva „a' választásoknál szavazat ne adassék“, elfogadtatott.

Tetemesb nyomtatási hibák.

<i>Lap</i>	<i>sorszám</i>	<i>hibás</i>	<i>olvasd.</i>
3	11	mellyek	mellynek
9	12	A'	—
21	24	vitettetek	vitettek
52	3	összekapcsoltatása	összekapcsoltatása
60	9	enyhítést	enyhítés
61	2	lész	lesz
62	4	mind	mint
62	15	lehetet	leheté
74	4 és 5	érszére	részére
81	35	elenyézett	elenyészett
84	34	tekintet	tekintet
90	33	szompont	szempont
92	25	minthogy	mint hogy
96	8	ez	az
110	29	lefészkelődtek	befészkelődtek
112	15	vtíatást	vítatást
115	17	mekívántató	megkívántató
126	21	honosiaink	honosaink
146	17	könnyebbségét	könnyebbségét
174	21	pártfogása	pártfogása ,
174	30	állímányt	állítmányt
180	8	tétetett után	,
185	12	ívre	évre
202	6	sérhetlenségéből	sérhetlenségéből
206	7	kézséggel	készséggel
—	33	könnyek	könyek
211	9	czélellenisége	czélellenisége
218	11	lordak	lordok
219	1	különbözői	különböző
